

**УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИВРЕДУ И ПРАВОСУЂЕ
У НОВОМ САДУ**

**УТИЦАЈ СОЦИЈАЛНЕ ПАТОЛОГИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСТ
ДРЖАВЕ И ДРУШТВА СА ОСВРТОМ НА
КРИВИЧНОПРАВНУ РЕГУЛАТИВУ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

Проф. др Јелена Матијашевић Обрадовић

Кандидат:

Мсп Маја Суботин

Нови Сад, 2018.

**UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD
FACULTY OF LAW FOR COMMERCE AND JUDICIARY
IN NOVI SAD**

**THE EFFECT OF SOCIAL PATHOLOGY TO THE
SECURITY OF THE STATE AND SOCIETY WITH FOCUS
ON CRIMINAL LEGISLATION**

DOCTORAL DISSERTATION

Mentor:

PhD Jelena Matijašević Obradović

Candidate:

LL.M. Maja Subotin

Novi Sad, 2018.

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИВРЕДУ И ПРАВОСУЂЕ
У НОВОМ САДУ

КЉУЧНИ ПОДАЦИ О ЗАВРШНОМ РАДУ

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Маја Суботин
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	проф. др Јелена Матијашевић Обрадовић, ванредни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Наслов рада:	Утицај социјалне патологије на безбедност државе и друштва са освртом на кривичноправну регулативу
Језик публикације (писмо):	Српски, ћирилица
Физички опис рада:	Унети број: Страница: 376 Поглавља: 10 Референци: 327 Табела: 31 Слика: 0 Графикона: 6 Прилога: 1
Научна област:	Кривичноправна ужа научна област
Предметна одредница, кључне речи:	Социјална патологија, безбедност, кривичноправни третман социјалнопатолошких појава, мере превенције

<p>Извод (апстракт или резиме) на језику завршног рада:</p>	<p>Предмет истраживања докторске дисертације представљају социјалнопатолошке појаве, у које се примарно сврставају криминалитет, наркоманија, алкохолизам, проституција, коцкање, интернет зависност и самоубиства, односно анализа утицаја социјалне патологије на безбедност државе и друштва, са освртом на кривичноправни третман ових појава и мере превенције. У времену када делује да је безбедност државе све теже очувати, неопходно је сагледати са подједнаком пажњом све изворе угрожавања. Самим тим, потребно је истражити, анализирати и утврдити последице појавних облика социјалне патологије као значајног извора угрожавања безбедности и сагледати узроке и утицај перманентног повећавања броја ових појава на друштво у целини. Поједини статистички подаци говоре управо у прилог константног пораста броја девијантних понашања из чега произилази значај преиспитивања савремених националних стратегија, акционих планова, односно нормативних оквира и посебно кривичноправног третмана социјалнопатолошких појава, а све у циљу креирања адекватнијих и успешнијих начина сузбијања. Дакле, анализом <i>de lege lata</i> и <i>de lege ferenda</i>, могу се изнедрити потенцијално ефикаснија решења у погледу законског третмана ових појава, а указивање на деструктивни утицај социјалнопатолошких појава са аспекта безбедности може допринети промени приступа у њиховом изучавању, подстицању даљих истраживања ове области, а посебно у погледу мера превенције и већој посвећености овом проблему, у чему се и огледа значај и циљ овог истраживања.</p> <p>Након уводних разматрања и основних напомена које се односе на предмет и циљ рада, као и на методологију обраде теме, приказано је истраживање безбедности државе и друштва и у том смислу, безбедносне улоге државе и питања концепта</p>
---	---

безбедности и система безбедности, са указивањем на значај безбедности на националном и глобалном нивоу и постојеће ризике и безбедносне претње у теорији.

Ради потпунијег разумевања социјалнопатолошких појава и њиховог утицаја на безбедност, у наставку рада урађен је историјски приказ угрожавања безбедности, са акцентом на историју појавних облика социјалне патологије као извора угрожавања. У овом сегменту рада истакнут је утицај појаве нових ризика и претњи на схватање самог појма безбедности.

Наставак рада обухвата класификацију извора угрожавања безбедности и кратку анализу облика и врста угрожавања унутрашње безбедности као што је социјална патологија, екстремизам, угрожавање безбедности саобраћаја, нарушавање јавног реда и мира, пожари и угрожавање животне средине.

У следећим поглављима приказана је социјална патологија као научна дисциплина, односно општи типови и типологије социјалних девијација, као и етиолошки концепт социјалне девијантности, с обзиром на то да је идентификовање узрока девијантног понашања веома значајно са аспекта безбедносне политике и унапређења превентивних мера.

Наредно поглавље посвећено је феноменологији социјалне патологије, са анализом односа и утицаја социјалне патологије на унутрашњу безбедност државе. У овом делу рада анализиран је сваки од појавних облика социјалне патологије, његова обележја, узроци настанка, распрострањеност, последице и утицај на безбедност државе и друштва, са посебним освртом на кривичноправну регулативу. У том контексту анализирани су следеће социјалнопатолошке појаве: криминалитет, наркоманија, алкохолизам, проституција, коцкање, интернет зависност, самоубиства и посебни облици социјалних девијација (скитничарење, просјачење, беспосличарење и хордашење).

	<p>У наставку рада приказана су упоредна нормативна решења поводом карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије и припадајућих кривичноматеријалних института.</p> <p>Наредно поглавље посвећено је сагледавању квантитативних података о званично регистрованој заступљености карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији и анализи приказаних података. У овом делу рада представљени су и резултати истраживања спроведеног путем анкетног упитника и анализа добијених резултата. Циљ овог истраживања било је долажење до мишљења и перцепције стручне јавности када је реч о распрострањености социјалнопатолошких појава и њиховом утицају на безбедност, кривичноправном третману социјалнопатолошких појава, њиховим узроцима и превентивној улози различитих актера.</p> <p>У оквиру следећег поглавља приказане су мере превенције социјалнопатолошких појава, а посебна пажња је посвећена могућностима унапређења превентивних мера.</p> <p>У последњем поглављу дата су закључна разматрања у погледу утицаја социјалне патологије на безбедност државе и друштва, кривичноправног третмана социјалнопатолошких појава, добијених резултата истраживања и могућностима унапређења превентивних мера.</p>
<p>Датум одбране: (Попуњава накнадно одговарајућа служба)</p>	
<p>Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање,</p>	<p>1. Проф. др Божидар Бановић, редовни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду - <i>председник Комисије</i></p>

институција)	<p>2. Проф. др Јелена Матијашевић Обрадовић, ванредни професор Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитета Привредна академија у Новом Саду – <i>ментор</i></p> <p>3. Проф. др Жељко Бјелајац, редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитета Привредна академија у Новом Саду – <i>члан Комисије</i></p> <p>4. Проф. др Дарко Голић, ванредни професор Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитета Привредна академија у Новом Саду – <i>члан Комисије</i></p> <p>5. Доц. др Јоко Драгојловић, доцент Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитета Привредна академија у Новом Саду – <i>члан Комисије</i></p>
Напомена:	
УДК број:	

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD
FACULTY OF LAW FOR COMMERCE AND JUDICIARY
IN NOVI SAD

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Maja Subotin
Menthor (title, first name, last name, position, institution)	Phd. Jelena Matijašević Obradović, associate professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad
Title:	The effect of social pathology to the security of the state and society with focus on criminal legislation
Language of text (script):	Serbian language
Physical description:	Number of: Pages: 376 Chapters: 10 References: 327 Tables: 31 Illustrations: 0 Graphs: 6 Appendices: 1
Scientific field:	Law (Specific field of science: <i>Criminal Law</i>)
Subject, Key words:	Social pathology, safety, criminal justice treatment of socio occurrence, prevention measures

<p>Abstract (or resume) in the language of the text:</p>	<p>The subject of doctoral dissertation research is socio-pathological phenomena, which primarily include criminality, drug addiction, alcoholism, prostitution, gambling, internet addiction and suicide, in other words analysis of the impact of social pathology on the security of the state and society, with an insight into the criminal-legal treatment of these phenomena and prevention measures. At a time when it seems to be more difficult to preserve the security of the state, it is necessary to pay equal attention to all sources of threat. Therefore, it is necessary to investigate, analyze and determine the consequences of all manifestations of social pathology as a significant source of security threats and to look at the causes and the impact of permanent increase in the number of these phenomena on society as a whole. Certain statistical data are directly in favor of constant increase in the number of deviant behaviors, which implies the importance of reviewing contemporary national strategies, action plans, or normative frameworks, and in particular criminal-law treatment of social and psychological phenomena, with the aim of creating more adequate and successful ways of suppression. Therefore, by analyzing <i>de lege lata</i> and <i>de lege ferenda</i>, potentially more efficient solutions can be made in terms of legal treatment of these phenomena, and pointing to the destructive effect of social and psychological phenomena from the aspect of security can contribute to changing the approach in their studies, encouraging further research in this field in terms of preventive measures and greater commitment to this issue, which is what reflected the importance and purpose of this research.</p> <p>After introductory deliberations and basic remarks regarding the subject and objective of this research, as well as the methodology of the topic, the research regarding the safety of the state and society has been provided, and, in that sense, the security role of the state and the issues of the concept of security and security system, while highlighting the significance of security at the national and global</p>
--	--

level, and the existing risks and security threats in theory.

For a more complete understanding of the socio-pathological phenomena and their impact on security, a historical presentation has been made regarding the threat to security, with an emphasis on the history of manifested forms of social pathology as a source of that threat. In this segment of research, the influence of the emergence of new risks and threats regarding the understanding of the concept of security is highlighted.

Continuation of this research includes the classification of sources of security threats and a brief analysis of the forms and types of threats to internal security such as social pathology, extremism, threats to traffic safety, disturbing the public peace and quiet, fire and environmental threats.

The following chapters depict the social pathology as a scientific discipline, in other words the general types and typologies of social deviations, as well as the etiological concept of social deviance, since the identification of the causes of deviant behavior is very important from the aspect of security policy and the improvement of preventive measures.

The next chapter is devoted to the phenomenology of social pathology, with the analysis of the relationship and the impact of social pathology on the internal security of the state. In this part of the research, each of the manifestations of social pathology, its characteristics, causes, incidence, and consequences on the security of the state and society are analyzed, with particular reference to criminal law regulations. In this context, the following social and psychological phenomena have been analyzed: crime, drug addiction, alcoholism, prostitution, gambling, Internet addiction, suicides and special forms of social deviations (vagrancy, begging, loitering and hoarding).

In the continuation of this research, comparative normative solutions are presented regarding characteristic crimes in the field of social pathology and associated criminal justice institutes.

	<p>The following chapter is devoted to the consideration of quantitative data on officially registered representation characteristic of crimes in the area of social pathology within the practice of the judicial authorities in Serbia and the analysis of the data presented. In this part of the research, the results of the survey conducted through the questionnaire and the analysis of the obtained results are presented. The aim of this research was to reach the opinion and perception of the expert public when it comes to the prevalence of socio-pathological phenomena and their impact on the safety, criminal-law treatment of social and psychological phenomena, their causes and the preventive role of various actors.</p> <p>The next chapter presents the measures for the prevention of social and psychological phenomena, and special attention is paid to the possibilities of improvement of preventive measures.</p> <p>The final chapter provides concluding observations on the impact of social pathology on the safety of the state and society, the criminal law treatment of social and psychological phenomena, the obtained research results, and the possibilities for improvement of preventive measures.</p>
<p>Defended: (The faculty service fills later.)</p>	
<p>Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. PhD Božidar Banović, full professor of the Faculty of Security, University of Belgrade - <i>President of the Commission</i> 2. PhD Jelena Matijašević Obradović, associate professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad – <i>mentor</i> 3. PhD Željko Bjelajac, full professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad – <i>member of the Commission</i> 4. PhD Darko Golić, associate professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi

	<p>Sad – <i>member of the Commission</i></p> <p>5. PhD Joko Dragojlović, assistant professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad – <i>member of the Commission</i></p>
Note:	
UDK number:	

САДРЖАЈ:

1. ОСНОВНЕ УВОДНЕ НАПОМЕНЕ, ДЕФИНИСАЊЕ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА И МЕТОДОЛОГИЈА ОБРАДЕ ТЕМЕ	1
1.1. Основне уводне напомене.....	1
1.2. Предмет и циљ рада, методологија обраде теме.....	2
1.3. Хипотезе истраживања.....	5
2. БЕЗБЕДНОСТ ДРЖАВЕ И ДРУШТВА.....	6
2.1. Безбедносна улога државе	8
2.2. Концепт безбедности.....	11
2.3. Значај безбедности на националном и глобалном нивоу	16
2.4. Основи система безбедности	17
2.5. Ризици и безбедносне претње у теорији.....	21
3. ИСТОРИЈСКИ ПРИКАЗ УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ, СА АКЦЕНТОМ НА ИСТОРИЈУ ПОЈАВНИХ ОБЛИКА СОЦИЈАЛНЕ ПАТОЛОГИЈЕ КАО ИЗВОРА УГРОЖАВАЊА	24
3.1. Историјски приказ нормативног третмана криминалитета.....	29
3.2. Историјски приказ развоја наркоманије.....	30
3.3. Историјски приказ развоја алкохолизма.....	32
3.4. Историјски приказ проституције.....	33
3.5. Историјски приказ друштвеног односа према самоубиству	35
4. ОБЛИЦИ И ВРСТЕ УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ.....	38
4.1. Социјалнопатолошки облици угрожавања.....	40
4.2. Екстремизам	41
4.3. Угрожавање безбедности саобраћаја	45

4.4. Нарушавање јавног реда и мира	48
4.5. Пожари	50
4.6. Угрожавање животне средине	52
5. СОЦИЈАЛНА ПАТОЛОГИЈА – ОПШТИ ТИПОВИ И ТИПОЛОГИЈЕ СОЦИЈАЛНИХ ДЕВИЈАЦИЈА.....	55
6. ЕТИОЛОШКИ КОНЦЕПТ СОЦИЈАЛНЕ ДЕВИЈАНТНОСТИ	60
7. ФЕНОМЕНОЛОГИЈА СОЦИЈАЛНЕ ПАТОЛОГИЈЕ КАО ОБЛИКА УГРОЖАВАЊА УНУТРАШЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ	68
7.1. Однос и утицај социјалне патологије на унутрашњу безбедност државе.....	70
7.2. Кривичноправни третман социјалнопатолошких појава	72
7.3. Криминалитет.....	75
7.3.1. Појавни облици криминалитета.....	77
7.3.2. Деликти насиља.....	79
7.3.3. Имовински деликти.....	89
7.3.4. Привредни криминалитет.....	93
7.3.5. Организовани криминалитет.....	98
7.3.6. Сексуални деликти.....	107
7.3.7. Компјутерски криминалитет	111
7.3.8. Саобраћајна делинквенција.....	116
7.3.9. Малолетничка делинквенција	119
7.3.10. Еколошки криминалитет	125
7.3.11. Рецидивизам	129
7.3.12. Утицај других социјалнопатолошких појава на појаву криминалитета ..	136
7.4. Наркоманија	138
7.4.1. Кривичноправни третман наркоманије.....	147

7.5. Алкоголизам.....	158
7.5.1. Кривичноправни третман зависника од алкохолизма	169
7.6. Проституција	173
7.6.1. Кривичноправни третман проституције	184
7.7. Коцкање	193
7.7.1. Кривичноправни третман коцкања.....	202
7.8. Интернет зависност	205
7.8.1. Кривичноправне последице интернет зависности	212
7.9. Самоубиства и покушаји самоубиства	217
7.9.1. Самоубиство у кривичном праву.....	226
7.10. Посебни облици социјалних девијација	229
7.10.1. Кривичноправни третман посебних облика социјалних девијација	235
8. УПОРЕДНА НОРМАТИВНА РЕШЕЊА ПОВОДОМ КАРАКТЕРИСТИЧНИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ИЗ ОБЛАСТИ СОЦИЈАЛНЕ ПАТОЛОГИЈЕ И ПРИПАДАЈУЋИХ КРИВИЧНОМАТЕРИЈАЛНИХ ИНСТИТУТА	241
8.1. Карактеристична кривична дела из области социјалне патологије и припадајући кривичноматеријални институти у кривичном законодавству Црне Горе	242
8.2. Карактеристична кривична дела из области социјалне патологије и припадајући кривичноматеријални институти у кривичном законодавству Хрватске	248
8.3. Карактеристична кривична дела из области социјалне патологије и припадајући кривичноматеријални институти у кривичном законодавству Словеније.....	255
9. ЗАСТУПЉЕНОСТ КАРАКТЕРИСТИЧНИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ИЗ ОБЛАСТИ СОЦИЈАЛНЕ ПАТОЛОГИЈЕ У ПРАКСИ ПРАВОСУДНИХ ОРГАНА У СРБИЈИ	261

9.1. Уводне напомене о истраживању.....	261
9.2. Статистички подаци о заступљености карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији.....	262
9.2.1. Кривичне пријаве, оптужнице и осуђујуће пресуде за карактеристична кривична дела из области социјалне патологије за 2016. годину.....	263
9.2.2. Кривичне пријаве, оптужнице и осуђујуће пресуде за карактеристична кривична дела из области социјалне патологије за 2015. годину.....	271
9.2.3. Кривичне пријаве, оптужнице и осуђујуће пресуде за карактеристична кривична дела из области социјалне патологије за 2014. годину.....	279
9.3. Анализа статистичких података о заступљености карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији	286
9.4. Истраживање путем анкетног упитника.....	292
9.4.1. Уводне напомене о истраживању	292
9.4.2. Резултати анкете са графичким приказима и анализом	293
10. МЕРЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ И МОГУЋНОСТИ УНАПРЕЂЕЊА ПРЕВЕНТИВНИХ МЕРА	309
ЗАКЉУЧАК	332
ЛИТЕРАТУРА	341
СПИСАК ТАБЕЛА И ГРАФИКОНА	371
ПРИЛОЗИ.....	374

1. ОСНОВНЕ УВОДНЕ НАПОМЕНЕ, ДЕФИНИСАЊЕ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА И МЕТОДОЛОГИЈА ОБРАДЕ ТЕМЕ

1.1. Основне уводне напомене

Детаљнији осврт на појмовно одређење социјалне патологије, односно социјалнопатолошких појава и безбедности државе и друштва ствара потребу да се истакне неколико уводних напомена у погледу културолошког момента, друштвених односа и, посебно, релације конформизам-девијантно понашање.

Иако је друштвена кохезија увек постављана као императив у свим сферама, одређени елементи представљају добар повод за низ друштвених неслагања, као и за бројна друштвена превирања, а међу којима се истиче као кључна управо друштвена неједнакост која је утемељена на два сопствена конститутивна елемента, односно на својини и на моћи. Када се говори о појму друштва, неопходно је истаћи и нераскидиву везу између појма културе и појма друштва, а која води ка њиховој међусобној зависности и условљености, јер култура представља изузетно важан сегмент човековог постојања и националног идентитета. Посматрајући културу као скуп научених начина понашања, система вредности, знања, итд., долази се до закључка да култура својим правилима, значењима и вредностима пружа неопходан референтни оквир који замењује систем инстинката, али и да се управо наше културне вредности изражавају кроз наш начин живота. Према томе, култура у одређеном смислу детерминише криминално понашање, а самим тим се утицај културе једне заједнице ни у ком контексту не сме потценити.¹

Осим културе, друштвена средина, образовање и наука представљају основне услове за формирање друштвене свести на основу којих се и гради систем вредносних ставова. У том смислу, објективно није могуће извршити поделу друштва на грађане који се придржавају општеприхваћених норми и правила понашања, и на

¹Царић, М., Матијашевић-Обрадовић, Ј. (2017). *Привредни криминалитет*, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, стр. 15-20.

оне који то не чине, јер се велики број људи у одређеним ситуацијама огреши о ова правила. Са друге стране, култура једног конкретног друштва детерминише сам појам девијације, а самим тим он и прати развој и промену културе. Већина људи крши нека друштвена правила, односно не поштује друштвене норме, пре свега, када се ради о оним правилима која регулишу неке мање важне друштвене процесе, или кад сматрају да се њихов преступ неће открити, а чиме се отвара једно од важних питања конформизма – питање санкција.²

Управо да би се нашао и утврдио адекватан баланс између девијантних појава, људских права и слобода, са којима су у одређеном смислу све девијантне појаве повезане, као и оштрине санкција, неопходна је темељна анализа њихових последица и односа, тј. њиховог утицаја на безбедност државе и друштва.

1.2. Предмет и циљ рада, методологија обраде теме

Питање безбедности државе, друштва, а самим тим и појединца, се у различитим контекстима поставља још од формирања истих. Очување безбедности је представљало један од примарних циљева чак и првобитних људских заједница. Савремено доба, развој технологија, урбанизација, глобализација и економски, политички и социјални развој, допринели су стварању нових облика угрожавања безбедности.

Поред спољних фактора угрожавања безбедности, у које спада, у последње време најактуелнији тероризам, фактори угрожавања унутрашње безбедности могу бити једнако деструктивног карактера, иако немају тако, на први поглед, очигледне последице, нити сензационалистички привлаче пажњу јавности.

Међутим, међународна заједница је и те како препознала ове проблеме и кроз разне документе и пројекте истакла их као примарне за очување, како сваке суверене државе понаособ, односно њеног становништва, тако и човечанства у целини. Управо из тог разлога предмет истраживања рада представљају социјалнопатолошке појаве,

²*Ibid.*

у које се примарно сврставају криминалитет, наркоманија, алкохолизам, проституција, коцкање и самоубиство, као облици угрожавања унутрашње безбедности, а експанзија свих појавних облика захтева сагледавање овог проблема управо са аспекта безбедности, затим анализу савремених могућности сузбијања ових проблема, са посебним освртом на кривичноправну регулативу у овој области. Дакле, ради се о појавама о чијем се потпуном искорењивању не може говорити, али се може и мора радити на активном супротстављању и сузбијању на одређену меру која је „подношљива” за друштво и човечанство у целини.

О овим девијантним облицима понашања и пружању помоћи лицима која их испољавају се све више говори, како у оквиру стручне јавности, тако и у медијима и удружењима која се баве овим питањима. Међутим, иако су се учинили добри кораци ка препознавању значаја ових проблема, и активно се ради на њиховом сузбијању, компликације се могу јавити у сагледавању ових појава искључиво као проблема појединца, или, евентуално, и његовог ближег окружења. Циљ рада јесте управо истицање повезаности распрострањености ових појава, њихових индиректних ефеката, са безбедношћу државе и друштва.

Поједини појавни облици социјалне патологије прате развој човека и друштва готово од самог настанка и првих заједница, с тога истраживања из ове области нису новина, нити су непознати ефекти које остављају на човека који их испољава. Ипак, и поред добре упознатости са овим појавама, њиховим утицајима на појединца и окружење, проблемима у лечењу, односно сузбијању, ове појаве се, евидентно, врло често и даље експанзивно манифестују.

У времену када делује да је безбедност државе све теже очувати, неопходно је сагледати са подједнаком пажњом све изворе угрожавања. Самим тим, неопходно је истражити, уочити последице и придати значај управо и појавним облицима социјалне патологије као значајном извору угрожавања безбедности, анализирати узроке и утицај растућег броја ових појава и њиховог деструктивног одражавања на друштво у целини, а не само као проблему појединца и локалне заједнице.

Поједини статистички подаци говоре управо у прилог константног пораста броја девијантних понашања, а ове бројке истичу неопходност преиспитивања

савремених акционих планова, односно нормативних оквира и државних, националних стратегија, а све у циљу проналажења мањкавости и евентуално адекватнијих и успешнијих начина сузбијања. Дакле, анализом *de lege lata* и *de lege ferenda* одредби у овој материји, могу се изнедрити потенцијално ефикаснија решења, а указивање на значај са аспекта безбедности може допринети другачијем приступу или већој посвећености самом проблему.

Питање утицаја социјалнопатолошких појава на безбедност државе и друштва, примарно јесте унутрашње питање сваке државе и њених надлежних институција, међутим, евидентно је да државе у мањој или већој мери нису успеле самостално да се изборе са овим проблемом, с тога је помоћ међународне заједнице неопходна, а сама глобална деструктивност њихових последица је дефинитивно утицала да се ово питање уздигне на међународни ниво, уз различита деловања на регионалном нову и поштовање суверености сваке државе.

Рад ће на првом месту обухватити консултовање, проучавање и квалитативну анализу теоријских извора из области социјалне патологије, али и безбедности, при чему ће се користити, поред аналитичке и синтетичке методе, метод дедукције кроз који ће се од опште анализе појма безбедности и угрожавања државе, акценат ставити на социјалну патологију као извору угрожавања, а затим и на њене појавне облике, као и, са друге стране, метод индукције којим ће се од анализе и тумачења појединачних појавних облика и њихових специфичности доћи до шире теоријске основе овог проблема. Поред наведених, у делу рада посвећеном историјском приказу угрожавања безбедности, са фокусом на историју појавних облика социјалне патологије као извора угрожавања, користиће се историјски метод.

Примарно истраживање у раду биће систематизовано у посебном поглављу, и обухватиће примену метода дескриптивне статистике, основне квантитативне анализе података (у домену детаљнијег осврта на базичне званичне статистичке податке), као и метода анкете. Истраживање које ће обухватити примену метода анкете биће спроведено посредством упитника као инструмента, који ће бити креиран за потребе овог истраживања (дакле, нестандардизован), а подаци ће се прикупити лично или путем имејла.

Статистички метод и аксиоматска метода, као опште научне методе, користиће се приликом обраде података и њихове анализе, односно као начин извођења одређених закључака на основу мањег броја полазних основних ставова.

За упоређивање степена угрожености државе од стране сваке социјалнопатолошке појаве понаособ, као и статистичких прегледа, примениће се компаративни метод, а за потребе упоредне анализе стратегија, законских решења, односно кривичноправног третмана у Републици Србији са постојећим решењима у другим државама, примениће се упоредноправни метод.

С обзиром на то да ће у средишту истраживања бити друштвена стварност, тј. последице појавних облика социјалне патологије на друштво у стварности, применом емпиријске методе омогућиће се сагледавање проблема у овом контексту, као и подстицање даљег развоја теоријске мисли у овој области.

1.3. Хипотезе истраживања

Имајући у виду претходно дефинисан предмет и циљ истраживања у раду, може се издвојити основна хипотеза ове докторске дисертације, и три посебне хипотезе.

Основна хипотеза: Директни и индиректни ефекти манифестације социјалнопатолошких појава угрожавају унутрашњу безбедност државе и друштва у целини.

Прва посебна хипотеза: Примарну улогу у сузбијању и остваривању заштите становништва од утицаја социјалне патологије имају институције државе и друштва.

Друга посебна хипотеза: Постоји потреба за ревидирањем кривичноправне регулативе која се односи на социјалнопатолошке појаве.

Трећа посебна хипотеза: Број карактеристичних кривична дела из области социјалне патологије нема тенденцију опадања.

2. БЕЗБЕДНОСТ ДРЖАВЕ И ДРУШТВА

Једна од основних улога државе, као друштвене и политичке организације, јесте очување безбедности друштва. Друштво се може дефинисати као „релативно уређена и трајна целина међусобно повезаних институционализованих као и неформалних друштвених појава, чији су историјски темељи социјалне диспозиције, потребе, интереси, комуникације, интеракције, вредности, норме, организованост и систем контроле”³.

У социолошком смислу, држава представља организацију друштва која је неопходна како би се кроз правно регулисање остваривао мир, ред и постојао поредак.⁴ Према томе, за успостављање и очување безбедности друштва највећу одговорност сноси држава.

Када је реч о очувању безбедности друштва, систем безбедности је усмерен на заштиту виталних вредности друштва. Према томе, да би се могло говорити о безбедности друштва, неопходно је дефинисати шта представља виталне вредности једног друштва у одређеном времену, али се мора узети у обзир да се друштвене вредности током времена мењају, прилагођавају и нису једнаке за сва друштва.

Као друштвена вредност би се могла посматрати свака она вредност која има велики значај за појединца, групу, државу или међународну заједницу и представља објект друштвеног интереса, односно „под вредностима можемо подразумевати идеално својство извесних стандарда, норми, појава, стања и садржаја свести, које им људи придају, а које се састоји у томе да те вредности чини пожељним за људе јер им користе за побољшање живота и уживање.”⁵

Вредности које су значајне за појединца, не морају нужно да се поклапају са вредностима које су од значаја за групу или друштво у целини. Виталне вредности

³Николић, З. С. (2011). *Савремена социологија*, Нови Сад: Факултет за економију и инжењерски менаџмент, стр. 130.

⁴Јеж, З. (2009). *Основи социологије*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 134.

⁵Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, стр. 17.

група или друштва јесу различите слободе и права, лична или имовинска, а свако противправно њихово угрожавање представља угрожавање безбедности појединца.

По правилу, виталне вредности сваког друштва се дефинишу кроз највиши акт или акте сваке државе уз истицање неопходности њихове заштите и евентуално упућивање на друге акте којима се регулише начин остваривања заштите.

Систем безбедности Републике Србије усклађен је са нашим друштвено-политичким системом, па су, у том смислу, у нашем правном систему основне друштвене вредности одређене у Уставу и представљају предмет заштите друштва у целини кроз предвиђени систем заштите и његове институције, а даље уређивање реализује се кроз доношење и спровођење системских, материјалних и организационих закона.⁶

Безбедност, односно сигурност, угрожавају оне радње које саме по себи задиру и ускраћују или ограничавају туђе право, или оне радње чијих се последица суштински треба плашити.⁷ У том смислу, безбедност би се могла дефинисати као одсуство било ког облика угрожавања виталних вредности једног друштва, односно права и слобода загарантованих правним актима конкретне државе.

Суштина безбедности огледа се у томе да се она не посматра као циљ сам по себи, већ кроз њену основну функцију, а то је да служи добробити људи.⁸ Безбедност има једну од најзначајнијих улога у погледу опстанка, стабилности и развоја државе и друштва, и због тога питање безбедност мора да буде, и јесте једно од примарних у свакој држави.

⁶Савић, А., Стајић, Љ. (2006). *Основи цивилне безбедности*, Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије, стр. 62.

⁷Хумболт, В. ф. (1991). *Идеје за покушај одређивања граница делотворности државе*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, стр. 105.

⁸Станић, М. (2014). Дефинисање садржаја појма безбедности, *Војно дело*, вол. 66, бр. 2, стр. 107.

2.1. Безбедносна улога државе

Као друштвена и политичка организација, држава има примарну улогу у очувању безбедности друштва, а која представља једну од њених основних улога још од самог настанка. Путем апарата принуде држава остварује ову своју улогу, али и контролну, регулаторну и организациону функцију.

Дакле, држава представља организацију која врши мноштво функција са циљем очувања друштва, а применом средстава принуде и других инструмената обезбеђује опстанак и функционисање друштвеног поретка. Она је формални представник друштвеног јединства који располаже сувереном влашћу и организацијом.⁹ Без ове моћи, држава не би могла да оствари своју безбедносну, односно заштитну улогу.

Држава је правни субјект унутрашњег и међународног права, а уједно представља и најзначајнији облик организовања друштва. Она је носилац власти и уређује друштвене односе у области економије, политике, безбедности, образовања и других делатности које су од општег интереса. Иако савремене околности оспоравају суверену територијалну државу као стандардну јединицу и полазну основу за разматрање безбедности, она ипак представља референтни оквир за питање безбедности и јесте кључни субјект, јер има способност да остварује своју власт суверено и као таква је способна да уређује и чува националну безбедност. Држава кроз међународне и унутрашње оквире, односно норме, одређује и дефинише концепт националне безбедности и уз адекватну безбедносну политику утиче на квалитет живота и опстанак нације. Безбедносну политику чини низ механизма и активности усмерених ка остваривању безбедности у свим сферама, а посебно ка очувању државног суверенитета и мира.¹⁰ Свака држава спроводи, или би бар требало да спроводи, ону безбедносну политику за коју сматра да најбоље штити

⁹ Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, *op. cit.*, стр. 10.

¹⁰ Станаревић, С.С., Бодин, М.М. (2014). Безбедносна култура као друштвени ресурс националне безбедности, *Војно дело*, вол. 66, бр. 1, стр. 98.

њене интересе и становништво, па у том смислу њу и детерминише низ политичких, економских и социјалних фактора.

Држава остварујући своју инструменталну функцију има обавезу да пружи појединцу, као референтном објекту, безбедност, односно сигуран и миран живот, и да га заштити од сиромаштва, глади и болести, јер у супротном и сама држава представља извор угрожавања безбедности својих грађана. У том смислу, ако држава не може или не жели да пружи безбедност својим грађанима, ту улогу преузимају међународне организације.¹¹

У циљу остваривања своје заштитне улоге, неопходно је да држава поседује моћ како би успела да уређује и регулише друштво, с обзиром на то да би у супротном у друштву владала анархија. Држава своју заштитну улогу остварује кроз полицију, војску, судове, инспекције, царине, тужилаштва, надзорне органе и друге владине и невладине организације, јер њихово деловање доприноси заштити и регулисању социјалних, економских, политичких и других односа у друштву, као и заштити основних људских права и уставног уређења. У том смислу безбедносна функција државе се може посматрати кроз њену превентивну и репресивну улогу. Превентивно држава утиче на све облике угрожавања у контексту одвраћања или спречавања, док репресивно делује на сам извор угрожавања, који већ на одређени начин угрожава поједини сегмент друштва или државе, управо како би га отклонила.¹²

Дакле, заштитна или безбедносна улога државе огледа се у њеној обавези да предузима превентивне и репресивне мере које остварује деловањем различитих органа и организација у правцу очувања суверенитета, територијалног интегритета, независности и остваривања безбедности других виталних вредности друштва. Држава у оквиру своје безбедносне функције врши контролу и надзор над мерама које предузимају ови субјекти и на тај начин се стара о економском и социјалном стању њених грађана.

¹¹ Липовац, М., Глушац, Л. (2011). Перспективе концепта људске безбедности, *Култура полиса*, бр. 16, стр. 65.

¹² Стајић, Љ. (2010). *Основи система безбедности*, Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, стр. 16.

У реализацији своје улоге у сегменту безбедности држава је, у одређеном смислу, ограничена слободом грађана јер уколико грађани не вређају право, не сме задирати у њихову слободу, међутим, са друге стране и сама слобода грађана је уско повезана са степеном ефикасности остваривања безбедносне функције државе јер како Хумболт наводи „без сигурности човек нити је у стању да изграђује своје снаге нити да ужива у њиховим плодовима; јер без сигурности нема слободе.”¹³

Посебну пажњу у оквиру заштитне улоге државе завређује питање посебних група грађана које на основу својих одређених особина захтевају посебан третман, а где се, пре свега, истичу малолетна лица. У том смислу, држава се у односу на ову групу грађана може сматрати врховним старатељем, из чега произилазе њене специфичне безбедносне дужности, односно обавезе.¹⁴

На који конкретан начин ће држава реализовати своју безбедносну функцију у одређеној мери се разликује од државе до државе, али су се и начини реализације, као и виталне вредности друштва које је потребно заштити, мењали кроз историју, док сама успешност остваривања безбедности зависи од низа економских, политичких и социјалних фактора.

Узимајући у обзир могућности угрожавања безбедности које стално иду испред потенцијала савремених система безбедности, јасно је да достигнути степен развоја безбедности није довољан и не сме се сматрати коначним. Управо чињеница да безбедност не може да прати и парира свим могућим облицима, обиму и врстама угрожавања, говори у прилог томе да постоји потреба за убрзаним развојем посебног сегмента безбедности, а то је безбедносна превентива. Заштита државних виталних вредности представља примарни и трајни циљ са аспекта безбедности, међутим, с обзиром на то да су облици угрожавања променљиви, динамични и константно се проширују, неопходно је да се и национална безбедносна политика прилагођава, уз адекватну политику превентивног деловања у сфери безбедности.¹⁵

¹³Хумболт, В. ф. (1991). *Идеје за покушај одређивања граница делотворности државе*, *op. cit.*, стр. 47.

¹⁴*Ibid.*, стр. 106.

¹⁵Ракић, М. (2010). Безбедност и/или безбедносна превентива, *Војно дело*, вол. 62, бр. 3, стр. 219-225.

2.2. Концепт безбедности

Замишљени стандард заштићености субјекта од свих могућих облика угрожавања без обзира на начин испољавања деловања, заправо представља стање безбедности, односно безбедност као стање.

Међутим, новији приступ одређивања садржине безбедности полази од тога да се безбедност не посматра само као стање, већ представља инструменталну вредност која се објашњава као начин да се нешто постигне, па се безбедност не дефинише само одсуством угрожавања, већ и присуством правде, морала и културе. У том смислу се, према савременом схватању безбедности, средина у којој не постоји конфликт или извор угрожавања, али ни идеологија, правда, образовање и морал, не може оценити као безбедна.¹⁶

Етимолошки посматрано, израз безбедност потиче од латинске речи *securitas* – *atis*, што значи безбедност, одсуство опасности, извесност, самопоуздање, неустрашивост, заштићеност (*securus* лат. – сигуран, безбедан, поуздан, неустрашив, уверен, сталан, чврст, одан, истинит, итд.).¹⁷

Према Стајићу, безбедност можемо дефинисати на следећи начин: „Безбедност је својство неког реалног друштвеног, природног или техничког субјекта (бића, творевине или ствари) испољено као успостављено, одржано и унапређено стање и(ли) вредност, а која се изражава кроз испуњеност минимума одређених (безбедносних) стандарда својствених том субјекту, а што му омогућава реалну основу за опстанак, рад, раст и развој без обзира на носиоце, облике, време и место угрожавања.”¹⁸

Према томе, безбедност као стање представља одсуство било ког облика угрожавања услед испуњености минимума одређених безбедносних стандарда, али која мора бити на том нивоу да се омогућава раст и развој.

¹⁶ Савић, А., Стајић, Љ. (2006). *Основи цивилне безбедности*, *op. cit.*, стр. 22.

¹⁷ Гашиновић, Р. (2007). Класификација безбедности, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 12, бр. 2, стр. 3-4.

¹⁸ Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, *op. cit.*, стр. 28.

Према неким ставовима, безбедност је, у концептуалном смислу, толико спорна да није (ни приближно) могуће пронаћи споразум око њеног значења. Основни спорови у дефинисању тог појма потичу од вредносних ставова, односно од вредности које треба да се штите (физичка и имовинска сигурност, политичка независност, територијални интегритет, међународни мир и слично) и основног субјекта који је предмет заштите (грађанин–појединац, држава, међународна заједница, социјална сигурност, економски систем, животна средина...)¹⁹

Схватање концепта безбедности разликује се у зависности да ли се ради о традиционалним или савременим студијама безбедности, а суштинска разлика се огледа у томе што се према традиционалном приступу безбедност доводи у везу искључиво са државом, док савремени приступ полази од тога да тај феномен обухвата много више подручја, односно није фокусиран само на државу већ укључује и појединце и глобалну заједницу.²⁰ Дакле, од самог настанка студија безбедности у фокусу се налазило питање рата и мира, међутим, појавом нових, сложених економских и еколошких изазова, али и других безбедносних ризика и претњи, традиционално виђење суштине концепта безбедности постало је преуско.²¹

Савремено схватање у погледу концепта безбедности изнедрило је њене различите облике, па самим тим да би се могло ближе говорити о безбедности, потребно је извршити класификацију безбедности, односно њену поделу на врсте и подврсте.

Полазећи од интегралне безбедности као свеукупне безбедности која означава одбрану од сваког облика угрожавања и представља потпуну безбедност на свим нивоима и сферама живота човека и друштва, може се направити подела на унутрашњу (индивидуалну и националну) и међународну (регионалну, глобалну, заједничку, колективну и кооперативну) безбедност. Индивидуална и национална

¹⁹ Драгишић, З. (2009). Систем националне безбедности – покушај дефинисања појма, *Војно дело*, вол. 61, бр. 3, стр. 163.

²⁰ Бјелајац, Ж. (2017). *Безбедносна култура: умеће живљења*, Нови Сад: Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 101.

²¹ Шуловић, В. (2010). *Значење концепта безбедности и теорија секуритизације*, Београд: Београдски центар за безбедносну политику, Публикације, стр. 1. - <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/714/Znacenje-koncepta-bezbednosti-i-teorija.shtml> (04.01.2018.)

безбедност представљају основу за постојање међународне безбедности. Када је реч о националној безбедности, она се огледа у елиминисању претњи и ризика од физичког угрожавања становништва једне државе, али и од различитих економских, социјалних, политичких, идеолошких и других фактора који могу угрозити грађане те државе. Са друге стране, индивидуална безбедност се може дефинисати као „стање друштва у коме појединци - његови чланови слободно задовољавају и штите своје основне потребе и вредности и остварују грађанска права и слободе које су услов за развој савременог демократског друштва.”²²

Социјетална или друштвена безбедност дефинише се као способност друштва да одоли новонасталим условима и потенцијалним или стварним претњама и истраје у свом карактеру. Међународна безбедност представља стање слободе и правде на глобалном, односно међународном нивоу, уз осећај безбедности и сигурности свих чланица међународне заједнице и постојање ефикасних механизма заштите. У том смислу, регионална безбедност чини део међународне безбедности, а односи се на одређени регион. Колективна безбедност представља одређено стање система безбедности у коме се државе одричу од употребе силе и окрећу се пружању помоћи другој држави чланици система у случају да се према њој од стране неке друге државе употреби сила.²³

Концепт људске безбедности мора се посматрати као вишедимензионалан и у контексту дугорочног људског испуњења. Кроз теорију и праксу издвојило се следећих седам димензија људске безбедности:

- 1) економија;
- 2) животна средина;
- 3) јавно здравље;
- 4) образовање;
- 5) социјална безбедност;
- 6) политичка и институционална безбедност и

²²Гаћиновић, Р. (2007). Класификација безбедности, *op. cit.*, стр. 4-9.

²³*Ibid*, стр. 12-17.

7) лична и колективна безбедност.²⁴

На ком је степену осећај безбедности појединца, односно колико се сваки појединац осећа сигурно, одређују фактори људске безбедности који се разликују од особе до особе, али међу којима се истиче пет најважнијих фактора:

1) индивидуалне карактеристике (ослањање на себе или чланове породице у циљу формирања осећаја сигурности),

2) позитивне блиске везе (емоционално, физичко и сексуално злостављање доприноси стварању осећаја несигурности у многим сферама живота),

3) економска безбедност (економска предвидљивост, стабилност и довољни приходи у великој мери доприносе да осећај сигурности буде на вишем степену, а у чему је улога државе примарна),

4) способност умрежавања (успостављање и одржавање неформалних друштвених веза),

5) спремност да се укаже поверење и развије сарадња са државним и међународним организацијама (неопходно је поверење људи у владу и њене способности, намере и капацитете у сегменту заштите људске безбедности).²⁵

Нешковић даље наводи да ови фактори нису подједнако значајни за све субјекте друштва, али јесу универзални и од изузетне важности за целокупно друштво. Важно је направити разлику између стварног стања, односно степена безбедности једног друштва и самог осећаја безбедности чланова друштва. Међутим, јачање наведених фактора безбедности доприноси, не само повећању осећаја безбедности становништва, већ и реалном повећању безбедности становништва.²⁶

„Прихватљив приступ за прецизно одређење појмова безбедност и опасност и сагледавање њихове међузависности подразумева:

1. Шта се обезбеђује, брани, штити или чува? (вредности – објект безбедности);

²⁴Нешковић, С. (2013). Демографски трендови и људска безбедност у савременом свету, *Војно дело*, вол. 65, бр. 4, стр. 124.

²⁵*Ibid.*

²⁶*Ibid.*, стр. 124-125.

2. Ко (зашто и како) штити објект безбедности? (човек као физичко лице, појединац или као члан колективитета, односно субјект безбедности, а штити га предузимањем адекватних делатности, зато што представља услов његовог опстанка и одрживог развоја) и

3. Од кога (или од чега) се штити објект безбедности? (од некога или нечега што угрожава или може да угрози његову безбедност – субјект или извор опасности).”²⁷

Дакле, у циљу адекватног дефинисања концепта безбедности неопходно је одредити објекат заштите, субјекта који штити објекат безбедности и извор угрожавања, односно опасности. Тек на основу ових параметара може се говорити о најефикаснијим начинима и средствима за остваривање безбедности.

Апсолутна безбедност није могућа јер би то значило потпуно одсуство било ког облика угрожавања и апсолутну континуирану заштићеност уз постојање услова који омогућавају просперитет и развој, међутим, иако није у овом смислу достижна, свакако мора да представља циљ ка коме у највећој могућој мери треба тежити имајући у виду колики значај очување безбедности има на националном и глобалном нивоу. У наставку рада биће приказан управо значај безбедности у овом контексту.

²⁷Мијалковски, М., Ђорђевић, И. (2010). Ризик – специфичан облик угрожавања безбедности, *Војно дело*, вол. 62, бр. 1, стр. 284.

2.3. Значај безбедности на националном и глобалном нивоу

На самом почетку разматрања значаја безбедности како на локалном (националном), тако и на глобалном плану, неопходно је направити дистинкцију између појмова безбедности државе и безбедности друштва, уз нагласак да основни критеријум безбедности државе представља њен суверенитет, а безбедности друштва идентитет, тј. свест о припадности заједници. Кроз оба термина прожима се, у бити, егзистенција или преживљавање државе и друштва. Држава која изгуби суверенитет престаје да буде држава, а друштво кад изгуби идентитет престаје да постоји као суверена јединка.²⁸ Ово раздвајање државне од друштвене безбедности треба схватити условно као два нормативна појма безбедности који се, у суштини, обједињавају у један интегрални појам означен термином национална безбедност. И у једном и у другом термину, у епицентру безбедносне дилеме налази се држава која пружа легитимитет и заштиту друштва.²⁹

Како Петрески и Илиев истичу, у 21. веку ратне претње су могуће као и пре, можда чак и више него у доба хладног рата. У прошлости су људе безбедносно угрожавале и друге ствари – међуетничка и верска нетрпељивост, истрошени ресурси, демографски притисци. Као новонастале претње уочавају се проблеми са животном средином, смањивањем озонског омотача, глобалним отопљавањем, унутрашњим проблемима неразвијених земаља – које могу бити главна претња безбедности. Претње и рањивост могу да произиђу из више различитих подручја, војних и невојних, али да би се сврстала међу безбедносна питања треба да испуне неке стриктно дефинисане критеријуме како би се разликовале од политичких.³⁰

Исти аутори даље наводе да се „у савременим земљама, политички, безбедносни и други интереси грађана из дана у дан моделирају, трансформишу, добијају на садржају у сагласности са општим цивилизацијским променама. Постоји

²⁸ Стајић, Љ. (2004). *Основи безбедности*, Београд: Полицијска академија, стр. 25.

²⁹ Гафиновић, Р. (2007). Класификација безбедности, *op. cit.*, стр. 9.

³⁰ Петрески, Д. Илиев, Е. (2013). Безбедносни изазови у региону. У: *Мултикултуралност и савремено друштво – право, безбедност*, Нови Сад: Висока школа „Правне и пословне академске студије др Лазар Вркатаћ”, стр. 448.

велики број изазова и разне форме деструкција, више извора угрожавања, који добијају глобални карактер и доводе у питање опстанак и егзистенцију људи. Разне форме и инструменте насиља, као што су верски и културни тероризам, организовани криминал, наркоманија, те оружје за масовно уништење и разарање, недвосмислено подсећају на данашњу друштвену реалност. Безбедносна парадигма (изазови, проблеми, угрожавање, процеси и институције) са почетком 21. века, у односу на прошлост, добија неке нове значајније карактеристике. Темељно су се изменили битни фактори који одређују безбедносну реалност у појединим земљама и у међународној заједници у целини. Такође се променило разумевање безбедности у савременом друштву, и то као комплексна појава за коју нису карактеристичне само војно-политичке, него и шире друштвене и културно-цивилизацијске димензије.”³¹

Дакле, неминовне промене настају у оквирима процеса глобализације и интернационализације, те безбедност, сходно представљеном, у својој суштини представља неодвојиви структурни елемент опстајања и деловања појединаца, друштва, државе и међународне заједнице.

2.4. Основи система безбедности

Основи система безбедности, као научна дисциплина у развоју, припада групи друштвених наука. Настајање и развој ове научне дисциплине иницирало је мноштво фактора попут све бројнијих облика угрожавања појединачне и колективне безбедности, па у том смислу и све виши степен развоја знања и информација о облицима угрожавања безбедности друштва, али и сама динамичност и комплексност друштвених односа уопште.

Систем безбедности представља изузетно сложен и организован систем који одликује хијерархијска структура, а састоји се од подсистема и микросистема. Систем безбедности се може дефинисати као „облик организовања и функционисања друштва у спровођењу мера и активности на превентивном и репресивном плану,

³¹ Ibid., стр. 448-449.

које се предузимају ради очувања суверенитета и интегритета државе, њеног уставом утврђеног поретка, права и слобода грађана, као и свих осталих друштвених и међународних вредности од свих облика и носилаца угрожавања, без обзира на место и време извршавања.”³²

Према томе, систем безбедности је друштвени систем заснован на различитим мерама и активностима субјеката безбедности у циљу остваривања заштите виталних вредности друштва.

Безбедност практично означава заштићеност животно важних интереса личности, друштва и државе, економску и политичку стабилност и самосталност, правно и социјално благостање, као и стабилно и ефикасно функционисање друштва и државе у сваком смислу. „Дакле, суштина безбедности је: стање заштићености личности, друштва, државе, стање заштићености животних интереса, стање заштићености националних интереса, показатељ о стању система у односу на неповољна дејства.”³³

Мноштво изазова и претњи са којима се савремено друштво суочава одликује све разорнији карактер који се јавља као последица удруженог деловања различитих природних, економских, социјалних и политичких фактора. Иако сваки од ових чинилаца узрокује деструктивне последице, може се закључити да је већина опасности проузрокована природним катастрофама, терористичким актима и техничко-технолошким несрећама и сл. Ови узроци опасности стварају велико психолошко дејство и изазивају значајан публицитет, уз енормне финансијске губитке, посебно уколико удружено делују, па се систем безбедносних проблема намеће као једно од примарних питања савременог друштва, а управљање кризама као питање од највишег значаја за националне безбедности свих земаља.³⁴ Управо у томе се огледа значај улоге система безбедности, с тога је и неопходно да се његови

³² Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, *op. cit.*, стр. 41.

³³ Гаћиновић, Р. (2008). Безбедност као научна дисциплина, часопис *Безбедност*, вол. 50, бр. 1-2, стр. 7-8.

³⁴ Матијашевић-Обрадовић, Ј., Обрадовић, А. (2014). Угрожавање безбедности савременог друштва у светлу угрожавања еколошке безбедности, *Култура полиса*, год. XI, бр. 23, стр. 261.

елементи и сегменти константно развијају и унапређују, у складу са потребама друштва и новонасталим изворима угрожавања.

Само темељно изграђен и кохерентан систем безбедности може бити ефикасан и као такав остварити отклањање извора угрожавања безбедности и предупредити нове потенцијалне изворе.

Проучавање основа система безбедности може се посматрати кроз научни, али и практични значај. Научни значај произилази из чињенице да управо наука кроз своја знања и теорије разјашњава узрочно-последичне везе између настајања појава безбедности и небезбедности, и даје одговор на питање који то услови утичу на трајање и престанак ових појава, што свакако има круцијалан утицај на праксу свих држава, али и међународне заједнице, у сфери остваривања безбедности, односно у погледу остваривања заштите од свих друштвених, природних и техничких облика угрожавања. С друге стране, практични значај проучавања основа система безбедности произилази из константне потребе сваког друштва да унапређује и усавршава практично деловање свих субјеката безбедности, а с обзиром на то да нова научна сазнања одређују практично деловање, неопходно је посматрати научни и практични значај у дијалектичком јединству.³⁵

Значај система безбедности огледа се у његовој основној функцији заштите виталних вредности друштва, док његову сложеност одликују следеће карактеристике:

1. систем безбедности је организован, уређен и сложен друштвени систем;
2. то је специфичан, отворен и динамичан систем;
3. то је подсистем великог друштвеног система;
4. то је хијерархијски устројен систем;
5. деловање система везано је за неповољне услове;
6. постоји знатна међусобна супростављеност циљева система безбедности и извора угрожавања;
7. функционисање система зависи највише од људског чиниоца;

³⁵Стајић, Љ. (2010). *Основи система безбедности*, *op. cit.*, стр. 2.

8. сврха постојања је двојака: одвраћање (превентивно деловање) и репресија (отклањање угрожавања)
9. непоновљивост метода, средстава и догађаја у апсолутној истоветности;
10. деловање у миру, ванредним приликама и у рату;
11. сталне квалитативне промене у структури и начину деловања.³⁶

Изградња одговарајућег система безбедности који директно утиче на остваривање стања безбедности, како у појединачном, тако и у глобалном смислу, заснива се на давању одговора на четири питања. Пре свега, поставља се питање ко је или шта је објект безбедности, затим каква је природа претње и ко је одговоран за безбедност, као и којим се поступцима, средствима и начинима достиже, чува и унапређује безбедност.³⁷ Према томе, не може се говорити о стању безбедности без изграђеног адекватног система безбедности, а који обухвата неколико сегмената који су комплексни, међусобно повезани и где се мора јасно и прецизно дефинисати улога сваког субјекта у том систему.

Појам националне безбедности обухвата безбедност друштва и безбедност државе, али и њихов удео у међународној и глобалној безбедности, а у чијој заштити суделују субјекти свих нивоа безбедности, почевши од појединачна до друштва, државе и целокупне међународне заједнице. Национална безбедност заправо представља стање заштићености државе и друштва, односно „њихових виталних вредности и интереса које се оптимизује функцијом војног и цивилног, државног и недржавног сектора националног система безбедности, уз ослањање на видове међународне срадње у безбедности и на бројне међународне (невладине и међувладине) актере.”³⁸

Савремена национална безбедност не односи се само на војни сегмент и заштиту од оружаних агресија, већ обухвата и заштиту од политичких, војно-економских притисака, али и од миграционих кретања, социјалних

³⁶ Савић, А., Стајић, Љ. (2006). *Основи цивилне безбедности*, *op. cit.*, стр. 63.

³⁷ Симић, Д. Р. (2002). *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Београд: Службени лист СРЈ и Факултет политичких наука, стр. 22.

³⁸ Мијалковић, С., Благојевић, Д. (2014). Међународноправни основи националне безбедности, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, бр. 1, стр. 67.

дисфункционалности, демографског развоја итд. Све већу претњу представљају управо невојна угрожавања попут организованог криминала, трговине људима, трговине дрогом, кријумчарења, еколошких и природних несрећа, експанзије девијантних понашања уопште, са акцентом на угрожавање националног идентитета, језика и традиције. Управо културолошки поремећаји у систему вредности доприносе стварању субкултура које егзистирају изван уобичајене друштвене контроле, а које стварају посебан социјални облик угрожавања безбедности са неизмерним последицама по безбедност државе и друштва.³⁹

Према томе, појам система безбедности мора се посматрати у ширем контексту, у складу са савременим потребама заштите, а самим тим и питање његове ефикасности мора се поставити као приоритетно, заједно са, евидентно неопходним, његовим континуираним развојем.

2.5. Ризици и безбедносне претње у теорији

Анализирајући ставове два позната социолога - Улриха Бека и Ентонија Гиденса, који су се посебно бавили питањима што су то заправо ризици, и на који начин они манифестују своју локалну, регионалну и глобалну димензију, Ковачевић је истакао да „оно што је карактеристично за савремене ризике, и по чему се они разликују од ранијих, и оних у традиционалним друштвима, јесте то што захватају све земље, државе и народе, и зато њихова опасност није само глобална, него је и регионална и локална па, према томе, и лична. Произведени ризици су ризици који превазилазе границе држава и нација”.⁴⁰

³⁹Павловић, З. С., Аврамовић, Н. (2014). У трагању за правним и институционалним концептом националне безбедности Републике Србије, *Војно дело*, вол. 66, бр. 1, стр. 147.

⁴⁰Ковачевић, Б. (2015). Ризици и безбједносне пријетње. У: *Ризици и безбједносне пријетње* (приредио: Брацо Ковачевић), Бања Лука: Удружење наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци и Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Београд: Факултет за пословни и индустријски менаџмент Универзитета Унион, Никшић: Центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања Црне Горе, стр. 10.

Ковачевић даље наводи да су ризици веома бројни, тако да и изазови безбедносних претњи постају веома озбиљни и значајни. Листа проблема који се односе на ризике и изазове безбедносних претњи савременог доба представљена је на следећи начин:

- глобализација, интеграције и дезинтеграције;
- храна, ризици здравља и болести;
- спорт и тероризам;
- будућност тероризма;
- насилни екстремизми и радикализми;
- ризици роботског ратовања;
- расизам, национализам и тероризам;
- глобалне институције моћи и ризици;
- национална економија, држава и ризици;
- еколошки ризици и безбедносне претње;
- сиромаштво, незапосленост, социјалне неједнакости и ризици;
- геополитика и безбедносне претње;
- организовани криминалитет;
- економска шпијунажа;
- нуклеарно-хемијско-биолошки тероризам;
- туристичке дестинације и тероризам;
- религија и ризици;
- технологија и ризици;
- сајбер ризици и изазови;
- сукоби и ратови;
- угрожавање одрживог развоја и људских права;
- еродирање права и правних система;
- угрожавање идентитета;
- медијске манипулације;
- наука, образовање и ризици;

- милитаризација и геополитика;
- геополитика ресурса;
- ризици антропоцентризма и конзумеризма;
- ризици доминантног начина производње;
- ризици, брак и породица;
- илегалне миграције;
- миграције и геополитика;
- трговина људима
- корпоративна (не)безбедност...⁴¹

⁴¹*Ibid.*, стр. 11-12.

3. ИСТОРИЈСКИ ПРИКАЗ УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ, СА АКЦЕНТОМ НА ИСТОРИЈУ ПОЈАВНИХ ОБЛИКА СОЦИЈАЛНЕ ПАТОЛОГИЈЕ КАО ИЗВОРА УГРОЖАВАЊА

Одређене појаве угрожавања друштва појављују се већ од самог његовог настанка и прате сваки облик друштвене заједнице у мањој или већој мери.

Схватање појма безбедности мењало се кроз историју и мењаће се у будућности. Безбедност се првобитно односила на само очување живота, а у савременом смислу означава очување друштва, заједнице, природе и техничких система. Различите перцепције појма безбедности и потешкоће у одређивању обухвата безбедности, утицале су на непостојање консензуса око дефинисања појма безбедности.⁴²

Развој друштва у социјалном, технолошком и сваком другом смислу, пратила је појава нових извора угрожавања, али и подизање стандарда и потреба друштва у сегменту безбедности, па су се у складу са тим мењале, односно проширивале дефиниције безбедности.

Сама реч безбедност датира још од I века пре нове ере и везује се за римског државника Цицерона и песника Лукреција, који су под тим изразом подразумевали филозофско и психолошко стање ума, које карактерише субјективни осећај одсуства туге и бриге. Почевши од овог периода па до краја средњег века, појам безбедност се користи у политичком смислу и везује се за појмове слободе, мира и постојаности власти. Од XVI века појам безбедност подразумева јавну безбедност која се огледа у заштити поданика од стране владара у миру и у подршци поданика владару у току рата.⁴³

Милионима година човек се развијао и изграђивао како би достигао оптималну одбрану физичког и духовног интегритета, а тај процес је увек био праћен

⁴²Сретовић, Д., Талијан, М., Бериша, Х. (2016). Савремени концепт безбедности, *Војно дело*, вол. 68, бр. 1, стр. 73.

⁴³*Ibid*, стр. 74.

различитим изазовима и претњама које је, кроз своје одлуке, отклањао и на тај начин успевао да одржи своје потпуно или делимично стање безбедности. Дакле, човек се одувек суочавао са различитим претњама, изазовима и ризицима. Са једне стране постојала је константна потенцијална угроженост у виду природних катастрофа, док са друге стране, перманентан ризик и претњу представљају различита деловања човека. Имајући у виду да изазове и претње чији је носилац човек карактерише смишљеност и организованост, стално унапређење начина очувања безбедности и свођење ризика на минималан степен наметнуло се као императив. Како би успео да предвиди одређене ризике и изворе угрожавања у будућности, човеку је било потребно да поседује одређено знање које је прибављао у консултацији са другим људима, са којима је кроз заједничко, удружено деловање тежио остваривању конкретних циљева. На овај начин је и настала организација са интерним прописима понашања за све њене чланове, у зависности од њиховог места у оквиру саме организације.⁴⁴

Према томе, почетак организованог очувања безбедности везује се за настанак држава и развија се све до данас, а то је допринело стварању различитих приступа према овом сегменту друштва у одређеним историјским периодима. Сама организација државе у сфери очувања безбедности пратила је друштвено, односно научно схватање појма безбедности.

Друштвене науке се систематски баве питањем безбедности већ скоро читав један век, међутим историја наше цивилизације говори у прилог томе да је безбедност један од најстаријих и најважнијих друштвених феномена и да се о њој размишљало и расправљало од тренутка када су људи постали свесни свог места и положаја у природи па све до данас.⁴⁵

У условима племенских сукоба, оскудности ресурса и непредвидљиве природе на самом настанку цивилизације, није било могуће да човек појединачно и самостално задовољи своје људске потребе, а самим тим и потребе у погледу

⁴⁴Мијалковски, М., Ђорђевић, И. (2010). Ризик – специфичан облик угрожавања безбедности, *op. cit.*, стр. 282-283.

⁴⁵Илић, П. (2011). Семантичко-лексикографски аспекти појма безбедности, *Војно дело*, вол. 63, бр. 3, стр. 85.

безбедности. Управо у циљу задовољења ових потреба, људи су почели да се удружују у групе из чега је проистекло и формирање различитих организација. Најстарији облици организација јесу држава и војска, као класични субјекти безбедности. Настанак државе везује се за потребу ефикаснијег организовања државних послова, што доприноси и повећању осећаја безбедности, док је војска настала ради реализације војних операција којима се штити, али и подржава развој државе и друштва. Дакле, држава представља средину у којој се остварује безбедност људи, а њене институције, не само да су штитиле друштво него су и омогућавале друштвени развој.⁴⁶ Према томе, питање безбедности одувек представља једно од основних потреба човека, а коме се различито приступало у зависности од историјског тренутка и степена цивилизацијског развоја, али и чија се сама суштина мењала уз појаву нових извора угрожавања.

Глобализација која као процес обликује све аспекте друштвено - економског развоја у савременом друштву⁴⁷, нови светски поредак, технолошки развој, само су неки од фактора који утичу на дефинисање концепта и система безбедности. Нови ризици и претње намећу потребу за новим механизмима и начинима заштите, а самим тим и мењају схватање самог појма безбедности.

У ужем смислу, теоретичари природног и друштвеног уговора поставили су претечу дефинисања појма безбедности, јер по први пут формулишу предмет заштите кога чине људска права припадника одређеног друштва, заштићена (општим) друштвеним уговором којим настаје држава.⁴⁸

Велике промене истраживачких приступа унутар савремених студија безбедности догодиле су се крајем XX и почетком XXI века. Национална безбедност, као владајући концепт традиционалног схватања појма безбедности, проширује се уважавањем нових референтних објеката безбедности као што су појединци, друштвене групе и друштво, али и глобализовано међународно окружење. Ово

⁴⁶ Станић, М. (2014). Дефинисање садржаја појма безбедности, *op. cit.*, стр. 93-94.

⁴⁷ Голић, Д. (2015). Глобализација и државна сувереност, *Култура полиса*, год. XII, посебно издање, стр. 25.

⁴⁸ Јанев, И. (2011). Појам и дефиниција безбедности и теорија релационизма у разматрању безбедности, *Политичка ревија*, година (XXIII) X, вол. 29, бр. 3, стр. 370.

проширивање истраживачког поља безбедности је проузроковано појавом нових изазова и претњи, а управо препознавање свих извора угрожавања, претњи и последица по безбедност представља основни задатак студија безбедности.⁴⁹

Угрожавање је сложена појава о којој се у прошлости није довољно говорило, а која се примарно везивала за офанзивно, агресивно деловање, односно неоружаним облицима угрожавања се није придавала потребна пажња и неоправдано су били запостављени. Међутим, деструктивност неоружаних облика угрожавања наметнула је потребу да им се у контексту очувања безбедности прида изузетан значај, с обзиром на то да њихове последице могу бити теже и опасније од оружаних облика угрожавања. У том смислу, нису ни сви појавни облици неоружаних облика угрожавања имали увек једнак третман и приступ од стране државе, друштва и међународне заједнице.⁵⁰ О појединим појавним облицима се није говорило довољно, или се није знало довољно, док је сама природа одређених облика таква да озбиљност њихових последица није била очигледно видљива, па самим тим је и изостала благовремена адекватна реакција.

Друштво се кроз историју готово увек, на мање или више организован начин, супростављало девијантним облицима понашања како би се њихова појава бар свела на меру која не угрожава основне друштвене вредности. Први описи социјалних проблема јављају се у списима историчара, а развојем друштва и друштвених наука, социјалне девијације почињу да се изучавају систематизовано у оквиру социологије, социјалне медицине, психологије и др. Почетак интензивног изучавања социјалних девијација везује се за крај XIX века када и постају посебна научна област, а један од утемељивача социологије и социјалне патологије као науке био је Емил Диркем. Социјална патологија, као посебна научна дисциплина, развила се из социологије и посебног интересовања за изучавање друштвених проблема, а антисоцијално понашање почело је да се проучава и у оквиру политичких наука, криминологије, виктимологије, економије, психијатрије и правних наука, са аспекта њиховог

⁴⁹Бајагић, М. (2011). Разумевање безбедности – од античких времена до савремених приступа, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 16, бр. 2, стр. 53.

⁵⁰Ракић, М. (2009). Нова идеја или нова политика безбедности, *Политичка ревија*, година (XXI) VIII, вол. 19, бр. 1, стр. 93.

предмета изучавања. У Србији је проучавање друштвених девијација пратило фазе кроз које су пролазиле и друге европске земље, а систематско и организовано проучавање започето је шездесетих година XX века кроз социјалну патологију, као посебну научну дисциплину. Велика посвећеност теоријском и емпиријском истраживању социјалних девијација од стране различитих научних институција указала је на то да једна научна дисциплина или теорија није у стању да објасни етиологију друштвених девијација, што је довело до прихватања мултидисциплинарног приступа у објашњавању ових појава.⁵¹

Развој научне мисли, али и друштвени развој утицали су на поједине измене теоријске мисли у погледу појава које се сврставају у област социјалне патологије, почевши од алкохолизма, криминалитета, сексуалних девијација, проституције, нерадничтва, скитничарења, просјачења, самоубиства, коцке, наркоманије, па до самоповређивања, зависности од лекова и интернет зависности.

У циљу потпунијег разумевања социјалнопатолошких појава и њиховог утицаја на безбедност неопходно је направити историјски осврт на њихов настанак, промене, развој и друштвену реакцију, а посебно имајући у виду да поједине појаве постоје колико држава и друштво. У том смислу следи историјски приказ нормативног третмана криминалитета, појаве проституције, развоја наркоманије, алкохолизма и самоубиства, као најзаступљенијих социјалнопатолошких појава.

⁵¹Стевановић, З. М. (2013). *Социјалне девијације и друштвена реакција*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 19-21.

3.1. Историјски приказ нормативног третмана криминалитета

Криминалитет као појава, односно облик девијантног понашања постоји током читаве историје људског друштва и представља феномен који је високо адаптибилан због чега и одолева различитим социоекономским и политичким варијацијама.⁵² Сам начин дефинисања криминалитета се временом мењао, као и његови појавни облици. Криминалитет обухвата сва понашања којима се угрожавају или повређују одређене друштвене вредности, а која су инкриминисана, односно за које је предвиђена одређена санкција. Развојем технике и технологија, јављали су се нови облици делинквентног деловања које је пратила њихова инкриминација у важећим прописима.

Један од најстаријих закона који не садржи опште правне дефиниције, али регулише конкретне случајеве, и у том смислу предвиђа казне за различита понашања, јесте Хамурабијев законик. Овај законик је био веома оштар, са великим бројем смртних и телесних казни са суровим начинима извршења.

Када је реч о Србији, један од најзначајнијих правних споменика представља Душанов законик из 14. века. Највише одредби Душановог законика односило се на државу и државно уређење, међутим он је у доброј мери обухватао и грађанскоправне и кривичноправне прописе, као и правила судског поступка. Предвиђене казне су биле врло строге, посебно за крађе и разбојништва, а огледале су се у имовинским и суровим телесним казнама (сакаћење, батињање и сл.).

Са појавом првих држава препознаје се и потреба да се друштво заштити од криминалитета превентивним деловањем. Свакако да су се схватања о криминалитету и начинима превенције временом мењала, али је свест о потреби заштите друштвених вредности и појединаца континуирано пратила цивилизацијски развој. У античко доба, питање кажњавања криминалаца и особина човека које су од значаја за његово криминално понашање, налазило је место у расправама високообразованих људи тог времена, међутим, велики утицај за разумевање

⁵²Бјелајац, Ж. (2015). Медији, супкултура и криминалитет у савременом друштву, *Култура полиса*, бр. 27, год. XII, стр. 121.

криминалитета имала је митологија, што је утицало на отежано сагледавање његове друштвене условљености. Међу најутицајнијим мислиоцима античког доба који су се бавили и питањем криминалитета, односно злочина, истичу се Платон и Аристотел.⁵³

Дакле, имајући у виду да су различити облици криминалног деловања пратили друштво од самог настанка па до данас, као и то да је степен његове распрострањености изузетно висок, а решавање социјално-економских проблема који доприносе његовој укорењености тешко оствариво, јасно је да када је реч о криминалитету не може се говорити о његовом потпуном сузбијању, већ само о његовом свођењу на меру која је подношљива за друштво, у чему можда најзначајнију улогу има адекватан нормативни оквир.

3.2. Историјски приказ развоја наркоманије

Проблем наркоманије представља један од највећих изазова и опасности модерног доба, међутим, појава опојних дрога и њихова употреба вуче корене из далеке историје, с тим да су се појавни облици, сврха употребе, распрострањеност и начини конзумирања временом мењали.

Подаци о опијуму датирају још од 5000. год. пре нове ере из Месопотамије, а у појединим асирским и сумерским медицинским текстовима се наводи употреба мака, односно опијума у ове сврхе. У старом Египту опијум се употребљавао као анестетик, док се марихуана помиње у кинеским фармаколошким расправама из 2737. године пре нове ере. Својства екстракта мака била су позната и старим Грцима, а Херодот, Аристотел и Хипократ су говорили о опијуму у својим делима. Осим у медицинске сврхе, различите биљке са наркотичним дејством користили су у верским ритуалима и обредима Арапи, Асирци, Астеци, Инке, стари Египћани, Кинези и многи други народи. Дрога је имала огроман значај у животу људи тих времена, а халуциногена дејства биљака тумачена су као „божији дар”. Када је реч о

⁵³Костић, М. (2010). Превенција криминалитета – појам и историјски развој, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 55, стр. 91.

Европи, према појединим подацима дрогу су донели на ово подручје крсташи тек у XII веку, приликом повратка са војних похода на Истоку, међутим, у близини Берлина ископана је урна у којој су пронађени остаци марихуане, а за коју се претпоставља да потиче из 500-те године пре нове ере. Половином XVI века, са пута по јужноамеричком континенту шпански војници су преузели кокаин од Инка и од тада почиње ширење његове распрострањености на западном наркоманском тржишту. Нова ера опијума везује се за XIX век и откриће активних принципа: алкалоида морфијума, кодеина, хероина, кокаина и других. Европу је током седамдесетих година овог века задесила експанзија наркоманије са сасвим другачијим мотивима коришћења и злоупотреби која води у обољевање. Наркоманија, као клиничка појава, позната је у медицини од давнина, с тим да се у ранијим временима претежно употребљавала у оквиру религијских ритуала, док је у савременом времену настајала у области медицине, код оних који су се сретали са препаратима намењеним за ублажавање бола, или код оних који су руковали овим препаратима, па су услед радозналости или случајно спознали њихова дејства. Данас нема државе света у којој дрога није присутна, а потражња и тржиште дроге настављају да расту.⁵⁴

У Србији се први случајеви наркоманије јављају у Београду, крајем шездесетих година, а затим и у великим градовима и другим мањим срединама. Прво саветовалиште за наркомане формирано је 1968. године у београдском Заводу за ментално здравље, али већ почетком седамдесетих година умире прва жртва дроге у Београду.⁵⁵ Иако је наркоманија као појава масовно постала присутна у Србији и региону нешто касније у односу на друге државе света, од првих случајева до данас ширина тржишта и број корисника континуирано расте.

⁵⁴Ракић, М. (2010). Проблем дроге и савременог друштва, *Политичка ревија*, година (XXII) IX, вол. 23, бр. 1, стр. 202-203.

⁵⁵Васић, Т. (2001). Кријумчарење опојних дрога и наркоманија у Србији, часопис *Безбедност*, бр. 4, стр. 483.

3.3. Историјски приказ развоја алкохолизма

Када је реч о алкохолу, његова употреба започета је сасвим случајно и прати човека кроз читаву историју. Пробавши труло воће, човек је осетио пријатне ефекте опуштања те је почео да оставља воће у земљане посуде и кроз поступак ферментације да добија алкохолна пића. Почетак употребе алкохола везује се за државе Египта, Месопотамије, старог Мексика, а касније се јавља у Кини, Грчкој, код старих Инка и земљама средоземног мора. Алкохол се сматрао божијим даром који има своју улогу у борби са непознатим силама, недаћама и болестима, међутим, његово штетно дејство је уочено још у старом веку. Као резултат препознавања негативног утицаја алкохола јављале су се различите забране пијења за одређене појединце или у одређеним ситуацијама, па у том смислу египатски фараони нису смели да пију, Мојсије саветује да се не пије, Апостол Павле говори да је у вину блуд, док су у Спарти одсецали ноге онима који превише пију, а и наш Цар Душан је оштро кажњавао починиоце дела у алкохолисаном стању. Развој људског друштва пратила је производња и потрошња алкохолних пића. Као значајни временски периоди и датуми у погледу развоја алкохолизма и сузбијања његових последица истичу се:

- откриће дестилације у XIII веку је омогућило производњу жестоких алкохолних пића;
- већ у XIII веку су се појавили медицински радови о нежељеним и штетним последицама конзумирања алкохолних пића;
- стокхолмски лекар – интерниста Magnus Huss уводи назив алкохолизам („Alcoholismus chronicus”) 1852. године;
- енглески лекар Thomas Trotter 1878. године објављује докторску дисертацију о алкохолизму са закључком: „Алкохолизам је болесна појава”;
- у другој половини XIX века почиње организована борба против неумереног пијења;

- здравствена служба (психијатрија) почиње да лечи алкохоличаре као и друге болеснике – ванболнички и болнички 1951. године, а Светска здравствена организација (СЗО) карактерише алкохолизам као болест.⁵⁶

Дакле, кроз историју, алкохол и алкохолизам су неизоставно пратили човека и његов развој, па се, у том смислу, и начин производње развијао, а схватање и однос друштва према алкохолу мењао.

3.4. Историјски приказ проституције

О проституцији се често говори као о једном од најстаријих заната, а основ за то се налази управо у чињеници да многи историјски подаци указују на то да ова појава датира од давнина. Међутим, иако је ова појава пратила развој друштва све до данас, у одређеним друштвеним заједницама она није била присутна, према томе готово да се може заључити да проституција као социјалнопатолошка појава не мора нужно да постоји, међутим, сви покушаји да се њена појава у различитим класним друштвима искорени нису били успешни, па је можда ипак реалније говорити само о њеном сузбијању на меру подношљиву за друштво, баш као и када је реч о криминалитету, али и о другим социјалнопатолошким појавама.

Развој проституције пратио је економски и друштвени развој, а према одређеним записима проституција је постојала у периоду од скоро 2000 година пре нове ере, а у периоду око 1500 год. п.н.е. била је позната тзв. харемска проституција као део обреда у храмовима и светилиштима приликом којих се као приносила жртва божанствима у виду невиности младих девојака, и то уз помоћ симболичких предмета, а затим и свештеника. У старој Грчкој постојао је атински закон који је дозвољавао мушку и женску проституцију, а прва јавна кућа основана је 594. године п.н.е. Јавне куће у ово време су имале обавезу да плаћају порезе на зараду остварену пружањем услуга према тачно утврђеном ценовнику, док се положај проститутки

⁵⁶ Николић, Д. (2007). *Болести зависности: пушење, алкохолизам и наркоманија: књига за сваку породицу*, Београд: Народна књига – Алфа, стр. 129-130.

разликовао у зависности од њеног статуса у друштву. У старом Риму проституција је била детаљно регулисана у правном систему, чак до тога да су регистроване проститутке имале одређена правила облачења, морале су да фарбају косу у жуто или црвено и да пријављују своје приходе надлежним органима. Међутим, нису сва друштва имала благонаклон став према проституцији, па тако нпр. у германском царству жена за коју се открије да се бави проституцијом била је кажњавана и физички и ментално и то ударцима бичем, одсецањем косе и сл.⁵⁷

У феудалном друштву јавља се експанзија појаве проституције, посебно са развојем градова, а сам однос према проституцији се разликовао од места до места. У XV веку средњовековне градове обележило је доношење правне регулативе у области проституције. Велики допринос развоју проституције имали су крсташки ратови, јер су, са једне стране, проститутке пратиле ратнике, а са друге стране, робине које су биле ратни плен потом би постајале проститутке. Стварање све већих класних разлика утицало је на то да се проституција као појава перманентно шири, а чему је касније допринео и капитализам продубљујући класне разлике, поспешујући незапосленост и тешке услове рада. Допринос ширењу проституције дала су и оба светска рата, а све ове околности допринеле су да од XIX века проституција се истиче као значајан социјални проблем и то остаје све до данас када представља део интернационалне индустрије секса која укључује и масовну дистрибуцију порнографског материјала, велики број стриптиз клубова, секс туре и др, при чему посебну улогу има свет интернета.⁵⁸

Историјски типови проституције као социјалнопатолошке појаве, који се у теорији често могу срести су:

- религиозна проституција (прихватање проституције као верског обреда);
- ритуална проституција (вршење (првих) сексуалних односа од стране жена, у облику јавних ритуала, у којима неретко учествује више лица);

⁵⁷Бјелајац, Ж. (2013). *Организовани криминалитет – империја зла*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 204-205.

⁵⁸*Ibid*, стр. 206-207.

- компензациона проституција (карактеристична за епохе у којима је склапање брака чин који се врши искључиво ради потомства, а истовремено је легитимно коришћење услуга проститутки ради задовољења одређених потреба).

У теорији се често говори и о супституционој проституцији, мада ова врста проституције није искључиво историјска категорија, већ у одређеном смислу представља и вид савремене проституције. Супституциона проституција је карактеристична за друштва у којима је посета професионалним проституткама имала примат у односу на институцију брака, међутим, у савременом друштву супституциона проституција карактеристична за средине где постоји мањи број жена у односу на мушки део популације (нпр. у околини великих градилишта, војним базама и сл.).

Дакле, проституција као социјалнопатолошка појава континуирано прати развој људског друштва, с тим да су се разлози, начини организовања и ставови према проституцији, односно модели правног регулисања, у зависности од периода и територије, разликовали. Управо дилема о начину правног регулисања проблема проституције континуирано прати њен развој, а у последње време и питање које се све активности могу сврстати под појам проституције.

3.5. Историјски приказ друштвеног односа према самоубиству

Историја нам показује да је однос друштва према појави самоубиства углавном био пун празноверја и нетрпељивости, а самоубице су посматране као најнижи злочинци. Почевши од невероватних прописа којима је на смрт осуђиван човек „који је сам себе осудио на смрт” (Енглеска у XVII веку), до апсолутно бизарних начина сахрањивања у виду сакаћења тела и сл. Према одређеним подацима, Луј XIV је увео санкције за самоубице које су се огледале у конфискацији њихове имовине, а у Енглеској је била предвиђена казна затвора за лице које покуша самоубиство, све до 1961. године. Законски третман самоубистава се временом мењао, заједно са приступом суштини ове социјалнопатолошке појаве, па је коначни

закључак довео до проглашавања оваквог чина душевном болешћу.⁵⁹ Међутим, различите религије су много пре појаве законског инкриминисања самоубиства, сврстале ову појаву међу смртне грехове и предвиђале посебан третман сахрањивања лица која су извршила самоубиство, а који се огледао у изостанку религијског обреда или у сахрањивању на посебном, издвојеном месту. Поједине религије се и данас на овај начин односе према самоубиству.

Ипак, у многим земљама самоубиство никада није било криминализовано, а у неким културама се чак сматрало патриотском алтернативом нечасности. У Јапану, самурајски ратници би извршили Сепуку (врсту ритуалног самоубиства) у случају да се наредба господара коси са њиховим моралним начелима или како не би пали у непријатељске руке. Сматра се да су у древној Атини градске судије имале на располагању отров за свакога ко жели да умре.⁶⁰

У историји су забележена бројна самоубиства значајних личности попут истакнутих војсковођа, уметника, научника, политичара и др., а поједина самоубиства су била и глорификована кроз уметничка дела појединих аутора. У средњем веку самоубиства су повезивана и са вампирским веровањима.

Ритуална самоубиства су често била одраз деловања секти, а у неким случајевима масовна самоубиства вршена су због веровања у бољи живот „на оном свету”.

Данас у готово свим државама самоубиство није инкриминисано, међутим, ову појаву је кроз историју евидентно пратило, а и данас у одређеној мери постоји, неразумевање, празноверје и нетрпељив став базиран на верској, обичајној или другој основи.

Може се закључити да самоубиство, као и друге наведене социјалнопатолошке појаве карактерише зачетак далеко у историји, док се њихов третман у зависности од појаве, времена и друштва мењао. Међутим, оно што им је

⁵⁹Бешлин, М. (1991). *Епидемиолошке карактеристике извршених и покушаних самоубиства у болничким и ванболничким условима*, Нови Сад: Медицински факултет, стр. 7.

⁶⁰When suicide was illegal, BBC News - <https://www.bbc.com/news/magazine-14374296> (19.09.2018.)

заједничко огледа се у препознатљивости ових појава у свакој друштвеној заједници као негативне и непожељне, као и неуспех у сузбијању ових појава.

Имајући у виду временски дугу борбу против ових појава која није дала очекиване резултате, поставља се питање да ли су напори држава, па и целокупне међународне заједнице, узалудни и да ли се у овој „борби против ветрењача” треба уствари предати? Управо кроз сагледавање безбедносних ризика које са собом носе социјалнопатолошке појаве и анализу пропуста у нормативном и сваком другом смислу може се дати одговор на ово питање. Постојање друштава у којима неке од појава нису постојале може наметнути закључак да оне не морају нужно да постоје, међутим податак да након њихове појаве ни једно друштво није успело да их искорени упућује нас на то да се циљ борбе може огледати једино у сузбијању на најмању могућу меру, односно на меру која је прихватљива, односно подношљива за друштво.

4. ОБЛИЦИ И ВРСТЕ УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ

Угрожавање безбедности друштва може се посматрати као несвесно и свесно, односно намерно угрожавање. Несвесно угрожавање јавља се као последица коју производи радња једног човека или групе људи, где не постоји намера, али се таквим деловањем угрожава егзистенција или ситуација других људи, или друштва у целини. Са друге стране, свесно-намерно угрожавање огледа се у организованој и циљној употреби силе, или другог облика угрожавања, најчешће како би се изазвала промена одређеног стања.⁶¹ Без обзира да ли се ради о свесном или несвесном угрожавању, последице могу бити једнако деструктивног карактера, а управо због тога неопходно је да свако друштво сагледа све потенцијалне изворе угрожавања безбедности и предузме све могуће превентивне мере.

Класификација извора угрожавања безбедности зависи од критеријума на основу кога се врши класификација, па у том смислу, у зависности од сфере у којој се испољава разликују се:

а) друштвени извори

- супротност интереса у сфери националног, међудржавног, религиозног, професионалног и личног,
- друштвена неусклађеност,
- неједначеност друштвено-економског развоја,
- култура и религија,
- идеологија,
- демографски развој,
- међународни односи,
- политика и
- међународни статус;

б) природни извори

⁶¹Гаћиновић, Р. (2012). Друштвени извори угрожавања капацитета система безбедности државе, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2012, год. 19, вол. 35, стр. 132.

- клима,
- територија и
- географски положај;

в) техничко-технолошки извори

- постојање и развијеност техничко-технолошког постројења – носилаца угрожавања људи, њиховог здравља, као и животне средине.⁶²

Уколико се као критеријум узме директност утицаја на безбедност, извори угрожавања се могу поделити на посредне и непосредне, док се према активности деле на латентне и активне. Узимајући у обзир њихову константност, разликују се стални и повремени извори угрожавања, а према времену настанка разликују се садашњи и будући извори.⁶³

Значајна класификација извора угрожавања безбедности заснива се на разликовању према месту одакле долазе или где настају, и у том смислу се деле на спољне и унутрашње облике угрожавања, а који се могу поделити на оружане и неоружане. Спољни оружани облици угрожавања су рат и различити облици агресије, међународни тероризам, диверзије, разбојништва и др, док у неоружане спољне облике спадају неки облици компјутерског криминала, деструктивна пропаганда, економски притисци и санкције у сврху нелегалног преузимања или нелегалне куповине и сл. Када је реч о унутрашњим оружаним облицима угрожавања, ради се о унутрашњем тероризму, убиствима и диверзијама, а унутрашњи неоружани облици угрожавања безбедности се односе на саботаже, разне облике криминалитета попут крађа и превара, социјалнопатолошке појаве, техничко-технолошки акциденти, пожари, поплаве, земљотреси и сл.⁶⁴

За потребе овог истраживања биће приказани и укратко анализирани следећи облици унутрашњег угрожавања: социјална патологија, екстремизам, угрожавање безбедности саобраћаја, нарушавање јавног реда и мира, пожари, угрожавање

⁶²Гешић, В. (2005). Етиологија и превенција појава угрожавања безбедности, Београд: Истраживачки центар за питања безбедности Западног Балкана, стр. 6-7 – доступно на: <http://www.wbrc.rs/wp-content/uploads/2012/11/Etiologija-i-prevencija-pojava-ugrozavanja-bezbednosti.pdf> (08.02.2018.)

⁶³*Ibid.*

⁶⁴Стајић, Љ. (2011). Извори, облици и носиоци угрожавања нематеријалне имовине земаља у транзицији, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 45, бр. 2, стр. 86.

животне средине како би се јасније сагледао положај и значај социјалне патологије као извора угрожавања безбедности.⁶⁵

4.1. Социјалнопатолошки облици угрожавања

Савремено друштво препознаје и истиче очување безбедности као императив, и у том смислу јесу видљиви значајни кораци на нивоу целокупне међународне заједнице ка остварењу тог циља, међутим, чини се да неоружани облици угрожавања безбедности остају у сенци последица оружаних облика угрожавања.

Социјални проблеми представљају аспекте друштва који заиста забрињавају велики број људи и у том смислу је важно истаћи да социјални проблеми нису природне ствари попут природних појава као што је ураган или земљотрес, већ су они социјално изграђени, што значи да управо људи одлучују да ли је неко стање друштва друштвени проблем или не.⁶⁶ У том смислу, друштво је то које дефинише које се то понашање има сматрати девијантним, с тим да не морају сва та понашања бити препозната као таква, односно санкционисана важећим правним прописима. Када је реч о појавама које се сврставају у социјалнопатолошке, већина аутора се слаже да ту спадају криминалитет, наркоманија, алкохолизам, проституција, коцкање и самоубиства, међутим, развојем технологија значајно место заузела је и интернет зависност.

Социјалнопатолошке појаве су се дуго сматрале проблемом појединца или евентуално његовог окружења, те се том питању приступало искључиво у том контексту, међутим, ширим сагледавањем овог феномена и анализом различитих дугогодишњих истраживања дошло се до закључка да све социјалнопатолошке појаве представљају и проблем друштва у целини, односно државе управо због бројних деструктивних последица које са собом носе. Управо из тог разлога свака

⁶⁵ Класификација према: Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, *op. cit.*

⁶⁶ Henslin, J. M. (2006). *Social problems*, Upper Saddle River: Pearson, p. 5.

држава уређује правне оквире којима се дефинише третман ових појава, али и планира дугорочне стратегије и мере у циљу сузбијања, превенције и ублажавања њихових последица.

Социјална патологија као научна дисциплина дуго је предмет истраживања великог броја аутора, а не изостаје ни адекватна пажња јавности, у мањој или већој мери, у зависности од њеног појавног облика. Међутим, сагледавању утицаја социјалне патологије као облика угрожавања унутрашње безбедности државе и друштва, није посвећена довољна пажња, а посебно не у контексту анализе нормативних оквира, односно правне регулативе у области превенције, сузбијања, заштите и ублажавања последица социјалнопатолошких појава. Управо из анализе *de lege lata* и предлозима *de lege ferenda* који ће уследити, треба да проистекне значај и оправданост овог истраживања и рада.

Повезаност одређених социјалнопатолошких појава и њихова узрочно-последична веза намеће потребу да се преиспитају могућности свеобухватног приступа и заједничког превентивног третмана.

Иако сваки од облика социјалних девијација, односно социјалних патологија, има специфичне последице и на различите начине се одражава на државу и друштво, заједничко им јесте то што се њима угрожава или повређује неко право појединца, друштво у социјалном, здравственом, па и економском смислу, а самим тим и држава као организација, о чему ће даље у раду бити више речи.

4.2. Екстремизам

Екстремизам као феномен је изузетно тешко дефинисати са теоријског аспекта, међутим, имајући у виду да реч екстремизам потиче из латинског језика од речи *extremus* која означава крајност, непопустљивост у одређеним идејама, ставовима и поступцима, може се закључити да се екстремизам суштински може одредити као понашање које је на граници дозвољеног са тенденцијом преласка те границе. Ове границе могу бити у форми закона, обичаја, религијских и других

норми, па самим тим границе дозвољеног нису у потпуности једнаке у различитим срединама, што доводи и до различитог поимања екстремизма.⁶⁷

Неједнакост на глобалном ниву у погледу економског, социјалног, културног и другог развоја, као и све већи број претњи и ризика по безбедност попут организованог криминала, еколошких катастрофа и тероризма, допринели су настанку негативних демографских и психо-социјалних појава као што је и екстремизам. Изузетно велики фактор ризика представљају национални и верски екстремизам, посебно имајући у виду њихову укорененост у верским и етничким сукобима у прошлости. Нефункционалност државних институција, успорена демократизација економских и политичких процеса, а самим тим и неефикасан процес транзиције, доприносе порасту међуетничких тензија и њиховом потенцијалном прерастању у сукобе.⁶⁸

Вуковић и Милосављевић екстремизам сматрају синонимом за једностраност, искључивост, непомирљивост и нетрпељивост. У том контексту сматрају да екстремизам посматран са ширег аспекта представља сва политичка схватања и понашања (појединаца, група, организација) која се драстично разликују од онога што је прихватљиво, легално и легитимно у политичким односима и борбама унутар једног демократског друштва, док у ужем смислу под екстремизмом подразумевају спремност на употребу насиља и најгрубљих метода и средстава како би се остварили сопствени политички циљеви.⁶⁹

Према Ђорићевој, одређење екстремизма је условљено културолошко-религијским и територијалним елементима. „Рецимо, у неким муслиманским земљама је каменовање за одређена кривична дела законом прописано, док је у европској традицији овакво понашање неприхватљиво, директно крши сва људска права и сврстава се у екстремне методе”. Са друге стране, ауторка наводи да је оно што се у далекој прошлости сматрало уобичајено прихватљивим понашањем, за тековине модерне цивилизације представља екстремизам. Наведено имплицира

⁶⁷ Ђорић, М. Р. (2012). Теоријско одређење екстремизма, *Култура полиса*, бр. 17, стр. 45-46.

⁶⁸ Суботић, М. (2010). Одређење савременог екстремизма, *Војно дело*, вол. 62, бр. 3, стр. 310.

⁶⁹ Вуковић, Н., Милосављевић, З. (2015). Политички облици екстремизма, *Војно дело*, вол. 67, бр. 4, стр. 123.

закључак да је екстремизам и временски условљен. Такође, треба узети у обзир и поистовећивање екстремизма са сродним феноменима попут тероризма, радикализма, фундаментализма, фанатизма и популизма.⁷⁰

Према томе, подручја, односно државе које одликују сукоби из прошлости ове врсте, морају да посматрају економске, социјалне и политичке проблеме и услове и у контексту спречавања појаве екстремизма, односно ескалације сукоба.

Сталну претњу по стабилност држава представљају национални и верски екстремизам, па безбедност држава зависи од добре међународне и регионалне сарадње, али и од успешног развоја политичких институција и ефикасног законског регулисања права етничких мањина. Занемаривање ових питања може довести до разних неспоразума и сукоба између различитих верских или етничких група, или држава, а који могу бити повод за оружане инциденте.⁷¹

Постоје бројне типологије и класификације екстремизма. Једну од најзначајнијих класификација у савременој теорији дао је Симеуновић, водећи се принципом претежности.⁷² Према томе, екстремизам се може класификовати на следећи начин:

1. Према циљевима као критеријуму, екстремизам се класификује на:

I Идеолошки мотивисан екстремизам:

1.1. Левичарски екстремизам;

1.2. Десничарски екстремизам;

II Етно-сепаратистички екстремизам;

III Верски фундиран екстремизам:

3.1. Екстремизам секти;

3.2. Екстремизам фундиран на интерпретацијама великих религија.

⁷⁰ Ђорић, М. (2013). *Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља*, докторска дисертација, Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду, стр. 27.

⁷¹ Гаџиновић, Р. (2012). Унутрашњи неоружани облици угрожавања капацитета безбедности државе, *Политичка ревија*, година (XXIV) XI, вол. 31, бр. 1, стр. 239.

⁷² Симеуновић, Д. (2009). *Тероризам*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 82-85; Ђорић, М. (2013). *Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља*, *op. cit.*, стр. 63-77.

2. Према актерима као критеријуму, екстремизам се класификује на:

- I Индивидуални екстремизам;
- II Екстремизам организација, група, покрета и партија;
- III Институционални екстремизам.

Екстремизам се у пракси често испољава као изразито негативна и, по друштвено и државно уређење у целини, разарајућа појава. У најопштијем смислу видове испољавања можемо поделити на:

- 1) клерошовинизам и верски фанатизам (екстремизам у међуверским односима),
- 2) екстремни националшовинизам (екстремизам у међунационалним односима),
- 3) регионални партикуларизам и сепаратизам,
- 4) тоталитаризам (екстремизам из редова тоталитарних и антидемократских политичких организација и покрета),
- 5) анархизам (етатистички, цивилни нихилизам).⁷³

Борба са екстремизмом у циљу очувања безбедности државе, може се остварити кроз превентивне и репресивне мере. Превентивне мере се огледају у самом систему државе и друштва, развоју слободе и права грађана, али и у, изузетно важној, едукацији за толеранцију, јер у друштву интегрисаном у савремене токове модерног света и са прихваћеним демократским вредностима, смањује се могућност настанка, опстанка и даљег развијања екстремистичких идеја. Према томе, превентивне мере доприносе расветљавању мотива и узрока екстремизма, док су репресивне мере окренуте ка самим последицама екстремизма и њиховој санацији.⁷⁴

О утицају екстремизма по унутрашњу безбедност државе говори и чињеница да се управо екстремизам, заједно са различитим спољним утицајима, може сматрати кривцем за распад многих држава.

Међутим, екстремна схватања и прокламовани циљеви појединих екстремистичких или сепаратистичких организација не морају бити увек за

⁷³Вуковић, Н., Милосављевић, З. (2015). Политички облици екстремизма, *op. cit.*, стр. 123.

⁷⁴Суботић, М. (2010). Одређење савременог екстремизма, *op. cit.*, стр. 311.

апсолутну осуду, али су методи и облици политичког насиља и тероризма, које углавном користе за остварење својих циљева и пласирање идеја, потпуно недопустиви.⁷⁵

4.3. Угрожавање безбедности саобраћаја

Према члану 3 Закона о безбедности саобраћаја на путевима⁷⁶, сваки учесник у саобраћају дужан је да се понаша на начин којим неће ометати, угрозити или повредити друге учеснике, као и да предузме све потребне мере ради избегавања или отклањања опасних ситуација насталих понашањем других учесника у саобраћају, ако себе или другог тиме не доводи у опасност. Лицу које није способно или је ограничено способно за безбедно учешће у саобраћају, односно лицу које се налази у ситуацији у којој му је потребна помоћ, учесник у саобраћају је дужан да пружи помоћ, осим ако тиме себе излаже опасности.

Са константним порастом броја учесника у саобраћају расте и ризик угрожавања безбедности саобраћаја, а имајући у виду број саобраћајних несрећа са смртним исходом, чак се може и констатовати да овај облик угрожавања безбедности представља једну од најзначајних, односно најдеструктивнијих неоружаних облика угрожавања.

Према Тојагићу, саобраћајна култура је део уопште културе и чине је међусобни односи свих учесника у саобраћају, њихове комуникације, трансакције порука, услуга, пажње, заштите и споразумевања. Аутор даље наводи да је „саобраћајна култура део опште културе менталитета и цивилизацијског нивоа друштвене заједнице једног локалитета, регије или региона. Она је високо

⁷⁵Бецић, Г. (2012). Сепаратизам – упориште албанског екстремизма, *Војно дело*, вол. 64, бр. 3, стр. 155.

⁷⁶ Закон о безбедности саобраћаја на путевима („Сл. гласник РС”, бр. 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - одлука УС, 55/2014, 96/2015 - др. закон, 9/2016 - одлука УС, 24/2018, 41/2018 и 41/2018 - др. закон), чл. 3.

кореспондентна са културом и стилем живљења који је значајно детерминисан процесима доживљаја, реаговања и скриптом (моделима, обрасцима...) понашања.⁷⁷

Као последица саобраћајних незгода неретко се јавља смрт учесника, или долази до тежих или лакших повреда, уз материјалну штету. Дакле, угрожавањем безбедности саобраћаја директно се угрожава живот и здравље људи, што оставља последице на повређене и њихове породице у социјалном, психолошком, па и економском смислу, као и на породице погинулих. Према томе, саобраћајне несреће доводе до смањења броја радно способног становништва, али и има ефекте на социјално стање и демографску слику друштва.

Законом се саобраћајна незгода одређује као незгода која се догодила на путу или је започета на путу, у којој је учествовало најмање једно возило у покрету и у којој је најмање једно лице погинуло или повређено или је настала материјална штета.⁷⁸

Тојагић наводи да је у циљу повећања безбедности саобраћаја, неопходно приликом статистичке обраде незгоде утврдити њену структуру, коју чине: последица (са материјалном штетом, погинулима, повређенима), учесници (возачи, пешаци, бициклисти и сл.), врсте и тип незгоде (судари, налет на пешака, излетање и превртање), број возила која су учествовала у незгоди (једно или више), извршилац – лице које је изазвало незгоду (пол, старост и сл.), место настанка (насеље, пут, раскрсница, кривина), време настанка (доба дана, месец, дан, сат), жртва (возач, пешак, путник и сл.), возила која су учествовала (аутомобил, аутобус, теретно возило и сл.).⁷⁹

До угрожавања безбедности саобраћаја, односно саобраћајних несрећа, долази због непридржавања саобраћајних прописа, алкохолисаности или због коришћења наркотика, због услова на путевима, временских услова, техничке неисправности возила, због здравствених проблема возача, односно болести и другог. У земљама нижег економског развоја, односно земљама са високим степеном сиромашног

⁷⁷ Тојагић, М. (2015). *Безбедност друмског саобраћаја*, Брчко: Европски универзитет Брчко дистрикта, стр. 16.

⁷⁸ Закон о безбедности саобраћаја на путевима, *op. cit.*, чл. 7, тач. 82.

⁷⁹ Тојагић, М. (2015). *Безбедност друмског саобраћаја*, *op. cit.*, стр. 142-143.

становништва, посебан проблем у овом контексту представљају стара, лоша и технички неисправна возила, а самим тим и лош систем контроле. Дакле, угрожавање безбедности саобраћаја уско је повезано са алкохолизмом и наркоманијом као социјалнопатолошким појавама које у овом контексту значајно доприносе увећавању степена угрожавања безбедности државе и друштва кроз угрожавање безбедности саобраћаја.

Када је реч о угрожавању безбедности у саобраћају, све већи фактор представља проблем насилничког понашања који увећава ризик приликом самог учешћа у саобраћају, узрокује или доприноси настанку саобраћајних несрећа и утиче на квалитет живота уопште.⁸⁰

О озбиљности степена угрожавања безбедности државе од стране ове појаве, сведоче и статистички подаци Агенције за безбедност саобраћаја према којима је у периоду од 2012. до 2016. године у саобраћајним незгодама у Републици Србији смртно страдало 3.080 лица, тешке телесне повреде су задобила 17.052 лица, док су лаке телесне повреде задобила 77.844 лица.⁸¹

Адекватном законском регулативом, појачаним системом контроле и ефектним мерама едукације, посебно када је реч о опасностима и деструктивним последицама управљања возилом под утицајем алкохола или опојних дрога, може се у великој мери допринети смањењу и ограничавању фактора ризика у погледу угрожавања безбедности саобраћаја, а самим тим и безбедности државе и друштва у целини.

⁸⁰Липовац, К., Јовановић, Д., Станојевић, П. (2011). *Узроци насилничког понашања у саобраћају*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 50-57). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 50.

⁸¹Агенција за безбедност саобраћаја Републике Србије, Сектор за превенцију и локалне самоуправе, Статистика, Статистички извештаји, Статистички извештај о стању безбедности саобраћаја у Републици Србији у 2016. години - <http://www.abs.gov.rs/statisticki-izvestaji> (26.07.2017.)

4.4. Нарушавање јавног реда и мира

Према Закону о јавном реду и миру, јавни ред и мир се дефинишу као усклађено стање међусобних односа грађана настало њиховим понашањем на јавном месту и деловањем органа и организација у јавном животу ради обезбеђења једнаких услова за остваривање људских и мањинских права и слобода грађана зајемчених Уставом, а прекршаји против јавног реда и мира представљају противправна дела којима се на јавном месту угрожава или нарушава јавни ред и мир, ствара узнемирење или угрожава сигурност грађана, омета кретање грађана на јавним местима или остваривање њихових права и слобода, вређа морал, угрожава општа сигурност имовине, вређају или ометају службена лица или се на други начин нарушава јавни ред и мир.⁸²

Теоријско одређивање јавног реда и мира свело би се на успостављене међусобне односе грађана који су у складу са нормалним, односно уобичајеним и правно прописаним правилима понашања. Дакле, јавни ред и мир представља усклађено, хармонично, бесконфликтно стање међусобних односа грађана у погледу понашања на јавном месту и деловања органа и организација у јавном животу; нужна претпоставка обезбеђења једнаких услова за остваривање права, слобода и сигурности грађана. Одржавање реда и мира у друштву суштински се остварује кроз широк спектар полицијских активности у сегменту заштите физичких и правних лица и имовине (приватне и јавне), спровођења закона у односима државе и појединца, као и у односима између појединаца.⁸³

Према Стајићу, „повреде јавног реда и мира чини понашање које ремети устаљене односе грађана, угрожава њихову безбедност, којим се нарушава јавни морал или онемогућава редовно вршење послова органа и институција које имају јавна овлашћења”.⁸⁴

⁸² Закон о јавном реду и миру („Сл. гласник РС”, бр. 6/2016 и 24/2018), чл. 3, тач. 1 и тач. 3

⁸³ Скакавац, Т. (2017). Проблематика прекршаја против јавног реда и мира на подручју полицијске управе Нови Сад – стање и карактеристике, *CIVITAS*, вол. 7, бр. 2, стр. 77.

⁸⁴ Стајић, Љ. (2005). *Основи безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, Београд: Факултет цивилне одбране и Издавачка кућа „Драганић”, стр. 284-285.

У овом контексту, Скакавац наводи да нарушавање јавног реда и мира изазива најчешће прекршајну, а у тежим случајевима и кривичну одговорност прописану следећим деликтима: „изазивање панике и нереда; насилничко понашање; договор за извршење кривичног дела; злочиначкоудруживање; изграђивање и набављање оружја и средстава намењених за извршење кривичног дела; недозвољено држање оружја и експлозивних материја; учествовање у групи која је извршила кривично дело; недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи и др.”⁸⁵ При томе, суштинске вредности које се штите прекршајноправним и кривичноправним одредбама јесу најпре јавни ред и мир као вредност по себи, али и вредности као што је мир и сигурност грађана, морал, сигурност имовине, спокојство грађана, физички и психички интегритет.

Објективно посматрано, нарушавање јавног реда и мира од стране појединца не може се уврстити у факторе угрожавања унутрашње безбедности државе, имајући у виду да последице ове појаве не могу достићи велике размере. Међутим, уколико нарушавање јавног реда и мира достигне екстремне размере кроз организованост већег броја људи путем нереда, демонстрација, грађанске непослушности и сличног, унутрашња безбедност може бити доведена у питање. У том случају, према Стајићу, „нарушавање јавног реда и мира јесте веома значајан облик угрожавања унутрашње безбедности.”⁸⁶

Понекад се нарушавање јавног реда и мира подстрекава или усмерава од стране појединаца или групе како би се остварили одређени циљеви или интереси, што доприноси стварању још веће претње по безбедност.

Нарушавање јавног реда и мира уско је повезано са појединим социјалнопатолошким појавама, о чему ће касније у раду више бити речи.

⁸⁵ Скакавац, Т. (2017). Проблематика прекршаја против јавног реда и мира на подручју полицијске управе Нови Сад – стање и карактеристике, *op. cit.*, стр. 78.

⁸⁶ *Ibid.*, стр. 285.

4.5. Пожари

Према Закону о заштити од пожара, пожар се дефинише као процес неконтролисаног сагоревања којим се угрожавају живот и здравље људи, материјална добра и животна средина.⁸⁷

Наводећи да пожари изазивају велике материјалне штете, угрожавају интегритет људи, али нажалост, веома често резултирају и људским жртвама, Игњић истиче да се пожари могу класификовати на неколико начина: „по фазама развоја (на почетне, разбуктале и фаза живог згаришта), по обиму (мали, средњи, велики и катастрофални); према врсти гориве материје (по Европској класификацији), пожари се разврставају у пет класа и то: класа А (пожари чврстих материја - дрво, текстил, угаљ, биљне материје, слама, пластика, папир и сл.), класа Б (пожари течних и лако топљивих материјала - бензин, бензол, уља, масти, лакови, смола, алкохол и сл.), класа Ц (пожари запаљивих гасова - метан, бутан, пропан, водоник, ацетилен), класа Д (пожари лаких метала - магнезијум, алуминијум, њихове легуре, титан, електрон, осим натријума и калијума) и класа Ф (пожари биљних и животињских уља и масти).”⁸⁸

Без обзира на место настанка пожара, он увек прети да угрози здравље и живот људи и да причини велику материјалну и еколошку штету, а посебно уколико не постоји развијен систем заштите у случају пожара и ако изостане ефикасна и правовремена реакција сузбијања, односно гашења.

Посебно ризичан фактор по безбедност државе, али и региона који захвате, представљају шумски пожари. Шумске пожаре није могуће предвидети и изузетно се тешко сузбијају, посебно уколико се налазе на неприступачним пределима, а последице могу бити несагледивих размера.

⁸⁷Закон о заштити од пожара („Сл. гласник РС”, бр./ 111/2009 и 20/2015), чл. 4, тач. 1

⁸⁸ Игњић, З. (2018). *Управљање ванредним ситуацијама изазваним ризиком од пожара у Републици Србији*, докторска дисертација, Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду, стр. 34-36.

Претварајући читаве пределе у пустош, уништавајући животну средину и наносећи становништву непроцењиво велику штету, шумски пожари представљају увек актуелан друштвени, привредни и еколошки проблем.⁸⁹

Деструктивне последице пожара не утичу на природна богатства само у еколошком смислу, већ се негативан утицај одражава и у економском смислу тако што се онемогућава или смањује њихова експлоатација.

Када је реч о пожарима у индустрији, они могу да униште читаве погоне, машине, магацине, производњу или већ произведену робу, дакле, могу да узрокују велике материјалне штете, а самим тим, неретко доводе и до смањења радних места управо због претрпљених материјалних губитака. Дакле, индиректне последице пожара могу донети озбиљне проблеме држави у економском, социјалном и друштвеном смислу.

Ефикасне ватрогасне службе, адекватна савремена опрема за гашење пожара, и успостављање и одржавање свих техничких стандарда и опремљености, представљају основни предуслов за сузбијање насталих пожара, односно предуслов за успешно отклањање и правовремено реаговање. Међутим, у циљу превенције и заштите од пожара, а самим тим и у циљу очувања безбедности, неопходно је радити на едукацији и информисању, како би се смањио број пожара изазваних нехатом или непажњом, али и како би се адекватним поступањем у случају пожара у што већој мери спречила материјална и еколошка штета, али и губитак људских живота.

Важно је истаћи да апсолутну безбедност није могуће достићи јер увек постоји одређени преостали ризик, међутим, неопходно је смањити степен ризика на ниво који је, у складу са економским и научним развојем, прихватљив.⁹⁰

⁸⁹ ЈП „Србијашуме”, Шуме, Заштита шума - <http://www.srbijasume.rs/zastsuma.html> (25.07.2017.)

⁹⁰ Бабић, Ђ., Млађан, Д. (2013). Анализа показатеља ризика од пожара и експлозија с посебним освртом на Републику Србију, часопис *Безбедност*, вол. 55, бр. 3, стр. 117.

4.6. Угрожавање животне средине

Према Закону о заштити животне средине, животна средина се дефинише као скуп природних и створених вредности чији комплексни међусобни односи чине окружење, односно простор и услове живота.⁹¹

Облици угрожавања животне средине у савременом друштву су веома бројни и различити. Разноврсни су видови загађивања воде, ваздуха, земљишта, деловања јонизујућих зрачења, буке, итд.

Угрожавање животне средине условљава бројне негативне импликације на друштво у целини. Последице се одражавају на локалном, регионалном и на глобалном нивоу, а у својеврсној су, директној или индиректној, вези са скоро свим аспектима живота и рада савременог човека.

Очување животне средине представља незаобилазан фактор унутрашње стабилности и безбедности једне земље. Међутим, проблематика угрожавања животне средине одавно није само проблем унутрашње безбедности. Наиме, животна средина представља све оно што нас окружује, односно све оно са чиме је директно или индиректно повезана човекова животна и производна активност. Када причамо о животној средини, њеном значају и аспектима угрожавања, неминовно констатујемо да је питање еколошке безбедности значајан сегмент примарно унутрашње безбедности сваке државе појединачно, али и безбедности човечанства уопште, зато што радијација, биолошка или хемијска контаминација, загађење ваздуха, водених површина и копна, итд., не познају границе.⁹²

Када се говори о безбедности у овом смислу, еколошка безбедност представља термин који повезује услове животне средине са условима укупне

⁹¹Закон о заштити животне средине („Сл. гласник РС”, бр. 135/2004, 36/2009 – др. закон, 72/2009 – др. закон, 43/2011 – одлука УС и 14/2016), чл. 3, тач. 1

⁹²Матијашевић-Обрадовић, Ј., Обрадовић, А. (2014). Угрожавање безбедности савременог друштва у светлу угрожавања еколошке безбедности, *op. cit.*, стр. 260.

безбедности, а односи се на решавање питања која се тичу биолошке опасности, штетних утицаја по животну средину, климатских промена, и др.⁹³

Утицај климатских промена, поред других фактора, одражава се на опште здравље људи, па самим тим ово питање представља претњу по националну и глобалну сигурност.⁹⁴ Управо због тога решавање проблема климатских промена представља једно од примарних задатака целокупне међународне заједнице, о чему сведоче и бројни међународни документи, пројекти и истраживања.

Последице угрожавања животне средине на локалном нивоу, по правилу, се одражавају далеко шире, по принципу домино ефекта. Неке од последица које се могу јавити испољавају се у смањењу квантитета и квалитета природних ресурса, извора енергената, хране, воде итд. Према томе, узимајући у обзир озбиљност последица и сложеност проблема, угрожавање животне средине намеће потребу за активним проналажењем ефикасних начина заштите на међународном нивоу.⁹⁵

Безбедност и заштићеност природних ресурса представљају један од показатеља опште безбедности, али и економске стабилности и здраве биосоцијалне заједнице. Појединим земљама еколошке вредности представљају битан сегмент у економском и привредном развоју, а колики ће значај еколошке вредности имати за привреду зависи од економске и технолошке развијености, али и од политичких и стратешких фактора.⁹⁶

Поред намерних и ненамерних активности које имају за последицу угрожавање животне средине и намећу потребу заштите у том смислу, безбедност животне средине може се посматрати и са стране конфликта или потенцијалних конфликта који настају управо због природних ресурса. Дакле, у том случају оваквих забринутост за еколошку угроженост, односно загађеност прети да прерасте

⁹³Бакрач, С., Вуруна, М., Милановић, М. (2010). Деградација животне средине – утицај на еколошку безбедност, *Војно дело*, вол. 62, бр. 3, стр. 315.

⁹⁴Роквић, В., Јефтић, З. (2015). Health issues as security issues, *Војно дело*, вол. 67, бр. 6, стр. 53.

⁹⁵Стајић, Љ. (2014). Безбедносна култура као фактор заштите животне средине, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 48, бр. 4, стр. 70.

⁹⁶Годоровић, З. (2010). Еколошка безбедност као подсистем националне безбедности, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 15, бр. 1, стр. 155.

у панику од еколошких ратова.⁹⁷ Управо због тога питање угрожавања животне средине се не сме посматрати само као еколошки проблем, већ се мора препознати значај њеног очувања и у безбедносном смислу.

Када говоримо о очувању животне средине у Републици Србији, примарни субјект заштите животне средине јесте управо Република Србија, а поред тога систем заштите животне средине обезбеђују и Аутономна покрајина, јединице локалне самоуправе, Фонд за заштиту животне средине, Агенција за заштиту животне средине, Градски завод за јавно здравље, правна лица и предузетници који у обављању делатности користе природне вредности, угрожавају или загађују животну средину, научне и стручне организације и друге јавне службе, грађани као појединци, групе грађана, њихова удружења, и професионалне или друге организације.⁹⁸

⁹⁷ *Ibid*, стр. 71.

⁹⁸ Петровић, Љ., Анђелковић, Ж. (2010). Институционални облици заштите животне средине, *Политичка ревија*, година (XXII) IX, вол. 26, бр. 4, стр. 178.

5. СОЦИЈАЛНА ПАТОЛОГИЈА – ОПШТИ ТИПОВИ И ТИПОЛОГИЈЕ СОЦИЈАЛНИХ ДЕВИЈАЦИЈА

У систему наука, социјална патологија је назив за научну дисциплину која се бави социолошким проучавањем девијантног понашања, односно реакцијом друштва на то понашање.⁹⁹

Појам социјалне патологије по свом етимолошком пореклу је грчко-латинског порекла. На старогрчком *patos* означава патњу, болест, док *logos* означава проучавање, науку. На латинском *socius* означава другог, а *societes* друштво. Према томе, изворно значење термина социјална патологија означава науку о друштвеним болестима.¹⁰⁰

У ширем значењу, под социјалном патологијом се подразумева скуп различитих појава које се сматрају непожељним и негативним са становишта одређених општеприхваћених вредности и норми у друштву.¹⁰¹

Сам назив социјална патологија за дисциплину која се бави одређеним социјалним проблемима јесте адекватан из разлога што се истиче социјално значење појава које овај појам обухвата, док се изразом патологија означава да се ради о појавама које су у својој суштини друштвено штетне, негативне и непожељне. Ово је значајно јер се из самог назива може закључити да се не имплицира обавезно на нормативни елемент, односно да се не ради увек о кршењу неког постојећег друштвеног прописа или правила, иако се ради о друштвено неприхватљивом понашању.¹⁰²

⁹⁹ Стајић, Љ. (2005). *Основи безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, *op. cit.*, стр. 277.

¹⁰⁰ Муњижа, М., Социјалнопатолошке појаве и психопатологија - <http://www.munjiza.com/index.php/en/edukativni-materijal/category/26-predavanja-specijalizantima-iz-psihiјatriје-i-psiјologije?download=120:predavanja&start=20> (27.09.2018.)

¹⁰¹ Стајић, Љ. (2005). *Основи безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, *op. cit.*, стр. 278.

¹⁰² Шепаровић, З. (1981). *Криминологија и социјална патологија*, Загреб: Правни факултет у Загребу, Центар за стручно усавршавање и сурадњу с удруженим радом, стр. 389.

Дакле, одређено понашање иако се сматра девијантним, не мора обавезно бити и као такво забрањено нормативним оквирима, ипак, готово сва девијантна понашања на одређени начин угрожавају безбедност државе и друштва, због чега је важно да држава кроз институционалне оквире и различите превентивне мере утиче на сузбијање оваквих појава.

Критеријум типологије социјалнопатолошких појава установио је Јаковљевић кроз дефинисање одређених критеријума које одређена појава мора да испуњава како би се могла окарактерисати као социјалнопатолошка. Као критеријум наводи да је неопходно да појава представља облик поремећених друштвених структура и функција, да захвата поједине делове друштва и да је условљена одређеним социјалним узроцима, затим да су њене последице изван обима појавног простирања, као и да је појава таква да може бити спречена или коригована друштвеним мерама. Класификацију социјалнопатолошких појава је извршио према овим критеријумима на следећи начин:

- социјалне болести (масовне болести које утичу на појаву поремећаја у функционисању друштва),
- социопатије (токсикоманија, перверзија и агресија) и
- социјална дезорганизација (дезорганизација породице, радне средине и др.).¹⁰³

Полазећи од тога да при конструкцији и дефинисању социјалнопатолошких појава треба поћи од најмање три главна постулата која се огледају у томе да треба да буде обухваћена цела област социјалне патологије, да социјалнопатолошке појаве морају да буду тако постављене да може да се уочи њихово место у јединственом логичком систему и да поједини типови социјалнопатолошких појава треба да буду издвојени и сређени на основу основних карактеристика саме појаве, Муњижа такође издваја три основне групе социјалнопатолошких појава:

1.) социјалне болести („представљају најчешће масовне болести које имају низ заједничких особина и на тај начин доводе до поремећаја у функционисању друштва, за целу групу карактеристична је специфична динамика деловања друштвених

¹⁰³ Јаковљевић, В. (1971). *Увод у социјалну патологију*, Београд: Научна књига, стр. 38-44.

узрока, имају специфичне друштвене последице. У оквиру ове групе може да се издвоји више сличних поремећаја од којих су најважније соматске болести, менталне и психосоматске социјалне болести. Социјалне болести утичу на стварање социопатских социјалнопатолошких поремећаја. Оне такође утичу и на стварање социјалних дезорганизација на тај начин што масовне болести чланова друштвених заједница изазивају низ материјалних и функционалних поремећаја у друштвеној структури и њеној динамици”),

2.) социопатије, односно поједини типови поремећаја личности („представљају такву групу социјалнопатолошких појава које представљају групе и/или појединачне асоцијалне и/или антисоцијалне ставове и понашања. Манифестују се кроз абнормалне личности које се могу удруживати и у абнормалне организоване друштвене групе. Они су значајним делом условљени специфичним друштвеним узроцима уз садејство психолошких чинилаца и споредније деловање биолошких фактора. Они сви имају сличне друштвене последице, на њих се може деловати сличним друштвеним мерама. Неки аутори (види претходну типологију по Јаковљевићу) у оквиру социопатије издвајају три подгрупе: токсикоманије, перверзије и агресије”),

3.) социјалне дезорганизације („представљају такву групу социјалнопатолошких појава које карактерише неповољно и/или разбијено функционисање друштвених група и установа, где су укључени појединци као носиоци дезорганизационих процеса. Оне су условљене специфичним друштвеним узроцима и оне имају бројне последице на даљи развој дезорганизације и на остале социјалнопатолошке појаве. Могућност реорганизације, односно кориговање дезорганизованих појава требало би да буду доста комплексне друштвене мере. Унутар ове подгрупе налазе се дезорганизације брака и породице, локалне, комуналне и дезорганизације фирми и предузећа. Дезорганизације глобалног друштва и света не спадају у ову групу социопатолошких поремећаја. Социјалне дезорганизације су интеракционо и структурално повезане са социопатијама и социјалним болестима. Исто тако су подгрупе у оквиру ове дезорганизације међусобно повезане, како деловањем, тако и својим структурним поретком. Тако на

пример дезорганизације брака и породице, утичу нужно у разним видовима на све остале поремећаје, као што и они утичу на дезорганизацију брака и породице, пошто су чланови породице у исто време чланови осталих дезорганизованих група”).¹⁰⁴

Уколико би класификацију појавних облика социјалне патологије вршили према основи саме појаве, у социјалне девијације чију основу чини агресија криминалног типа сврставају се криминалитет и малолетничка делинквенција, социјалним девијацијама чију основу чини аутоагресија припадају самоубиства, покушаји самоубиства и самоповређивање, док социјалне девијације чију основу чини зависност представља алкохолизам, наркоманија, зависност од лекова, коцка и интернет зависност, а појавни облик социјалне девијације чију основу чини изопаченост представља проституција, као и друге сексуалне девијације. Поред тога, у посебан облик социјалних девијација могу се сврстати скитничарење, просјачење, беспосличарење и хордашење.¹⁰⁵

Према Бошковићу у појавне облике социјалне патологије сврставају се:

- криминалитет,
- болести зависности,
- ментално-социјалне девијације, као и
- самоубиства и покушаји самоубиства.¹⁰⁶

Када је реч о криминалитету, као појавне облике криминалног понашања Бошковић наводи: деликте насиља, имовинске деликте, привредни криминалитет, организовани криминалитет, сексуалне деликте, саобраћајну делинквенцију, компјутерски криминалитет, малолетничку делинквенцију, еколошки криминалитет и рецидивизам. Као болести зависности истиче алкохолизам и наркоманију, док у ментално-социјалне девијације сврстава проституцију, скитничарење, беспосличарење, просјачење, коцку и сексуалне девијације (сексуалне инверзије као што су хомосексуализам, педофилија, геронтофилија и др., и сексуалне перверзије

¹⁰⁴Муњижа, М., *Социјалнопатолошке појаве и психопатологија*, *op. cit.*

¹⁰⁵Типологија према: Стевановић, З. М. (2013). *Социјална патологија*, Нови Пазар: Универзитет у Новом Пазару

¹⁰⁶Типологија према: Бошковић, М. (2012). *Социјална патологија*, Нови Сад: Унија факултета Југоисточне Европе

попут садизма, мазохизма, егзибиционизма, фетишизма, трансвестизма и војерства).¹⁰⁷

Стајић када говори о унутрашњој безбедности и облицима угрожавања, наводи и социјалну патологију у коју сврстава: криминалитет, наркоманију, проституцију, алкохолизам и коцкање.¹⁰⁸

Неумањујући значај и негативни утицај било које од претходно поменутих девијантних појава, са аспекта угрожавања безбедности државе и друштва, најадекватнија је можда управо типологија према Стајићу, међутим, у ове појавне облике је ипак неопходно уврстити и самоубиства, као и интернет зависност. Ови појавни облици су значајни у контексту угрожавања безбедности имајући у виду велики број самоубиства у Републици Србији, посебно на територији Војводине, и експанзију коришћења интернета са стварањем све већег броја зависника.

Разматрајући све наведене класификације, у контексту утицаја социјалне патологије на угрожавање безбедности државе и друштва, појавне облике социјалне патологије класификовала бих на следећи начин:

- криминалитет,
- наркоманија,
- алкохолизам,
- проституција,
- коцкање,
- интернет зависност,
- самоубиства и покушаји самоубиства
- посебни облици социјалних девијација (скитничарење, просјачење, беспосличарење и хордашење).

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, *op. cit.*

6. ЕТИОЛОШКИ КОНЦЕПТ СОЦИЈАЛНЕ ДЕВИЈАНТНОСТИ

Друштво се најједноставније може одредити као целина друштвених делања и друштвених односа. Конститутивне елементе друштва сачињавају следеће особине друштва: рад као човекова свесна активност, култура, организованост, самодовољност, динамичност, историјски континуитет, становништво, територија, природна средина.¹⁰⁹

Друштвена свест је свест развијена у друштву, у виду заједничких садржаја разних облика моралне, религијске, правне и идеолошке свести који неку заједницу људи чине кохезионим фактором и компактном целином. Друштвена средина, образовање, наука и култура су основна подручја и услови формирања друштвене свести, којима се изграђује систем вредносних судова (ставова) личности. Посредством друштвене свести, заједница и друштво се одређују према појавама личне и социјалне патологије. Њоме се обликују моралне, религијске и обичајне норме реакције према појавама делинквенције, док су инкриминација и декриминација појединих облика таквог понашања само правни израз издиференцираних ставова друштвене свести о тим проблемима.¹¹⁰

Да би се могло говорити о етиолошком концепту социјалне девијантности, неопходно је разграничити девијантно понашање од нормалног, односно дефинисати прихватљиви друштвени карактер у односу на неприхватљиво, девијантно понашање.

Друштвени карактер је социолошки појам којим се означава појава карактерних црта које друштвени систем подстиче као пожељне како би наметнуо овакав тип личности као доминантан јер највише одговара самом друштвеном систему. Друштвени карактер у суштини представља модел пожељног, корисног и дозвољеног према становишту друштва, и у том смислу означава критеријум за разликовање девијантног од нормалног понашања личности. Међутим, различити

¹⁰⁹Марјановић, М., Марков, С. (2008). *Основи социологије*, Нови Сад: Природно-математички факултет Универзитета у Новом Саду, стр. 74-75.

¹¹⁰Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 145-146.

друштвени системи различито дефинишу друштвени карактер, па се самим тим одређено понашање у једном друштву може сматрати нормалним, док је у другом означено као девијантно.¹¹¹

Фактори који утичу на означавање одређеног понашања као девијантног су култура, традиција, историја, религијске вредности, обичаји и др.

Разлике у поимању девијантности између појединих култура су веома велике, нарочито између савремених развијених друштава и заједница које су организоване на племенским принципима. Из тога се може закључити да се поступци појединаца и група могу означити као девијантни у односу на норме једног конкретног друштва и у одређеном временском периоду.¹¹²

Дакле, полазећи од ових суштинских разлика у различитим крајевима света, па и у одређеним регионима и деловима унатар појединачних држава, јасно је због чега је одређивање појма девијантности посебно комплексно питање.

Имајући у виду да однос нормалног и девијантног представља прилично нејасно научно поље, тешко је повући прецизну и објективну линију разликовања ових понашања. Према Вујаклији, појам нормалности је у етимолошком смислу повезан са термином „норма” и везује се за друштвене прописе, основе и начела. Ипак, готово да нема човека за кога се може рећи да не испољава у одређеним ситуацијама понашање које се може сврстати у девијантно.¹¹³

Према томе, узимајући наведено у обзир, могло би се закључити да се у ужем смислу девијантним сматрају сва она понашања која су према нормативним прописима препозната као таква и за која постоји одређена санкција, док у ширем смислу ту спадају сва она понашања која се у конкретном друштву сматрају неприхватљивим.

Ипак, утврђивање дистинкције између нормалног и девијантног-абнормалног понашања представља осцилирајуће поље, а велики број аутора тврди да се до

¹¹¹Пешић-Голубовић, З. (1971). *Личност и друштвени систем*. У: Крешић, Љ. (уред.) (1971). *Социологија – приручник за више и средње школе*, Београд: Издавачко предузеће „Рад”, стр. 309-310.

¹¹²Марјановић, М., Марков, С. (2008). *Основи социологије*, *op. cit.*, стр. 180-181.

¹¹³Стевановић, З. М. (2013). *Социјалне девијације и друштвена реакција*, *op. cit.*, стр. 7.

коначне дефиниције абнормалности никада неће ни доћи управо због њене подложности утицају културе, времена, вредносних и моралних норми и др.¹¹⁴

Стевановић истиче да „знатан број девијантних манифестација представља један вид одбране човека од разних сила које, у већој или мањој мери, ометају или онемогућавају остварење човекових мотива и тежњи, односно, угрожавају његову људску суштину. Људска активност и понашање одсликава однос између друштвено-нормативне индивидуе и специфичних потреба људске природе, те се и одређење облика понашања може наћи у равни нормалног или девијантног-патолошког понашања.”¹¹⁵

У одређеним случајевима девијантно понашање се може јавити као изузетак који је изазван неуобичајеним друштвеним околностима или тренутним психичким и емотивним стањем појединца, док са друге стране, континуирано девијантно понашање може бити производ различитих ендогених и егзогених фактора.

Етиолошки проблеми узрочности су фактори девијантности који се огледају у свим оним чиниоцима који утичу на појаву социјалних девијација и обликују начин, интензитет и облик њиховог испољавања. Изучавање свих узрока и њихове корелативности представља услов за сагледавање феноменолошких и етиолошких проблема социјалнопатолошких појава. Полазећи од класификације фактора девијантности на ендогене и егзогене факторе, у ендогене факторе који представљају одраз унутрашњих особина, односно својстава личности, спадају биолошки, психолошки и психопатолошки фактори, док су егзогени фактори спољашњи утицај на девијантно, асоцијално понашање. Сходно реченом, фактори девијантности се класификују на следећи начин:

1.) Ендогени фактори:

- Биолошки фактори - представљају урођене, органске или наследне факторе који утичу на појаву девијантног понашања.

¹¹⁴Стевановић, З. (2013). Дистинкција између нормалног и девијантног, *Зборник Института за криминологију и социјалну истраживања*, вол. XXXII, бр. 2, стр. 155.

¹¹⁵Стевановић, З. М. (2013). *Социјалне девијације и друштвена реакција*, *op. cit.*, стр. 9.

- Психолошки фактори - чини их сам карактер човека, односно карактеристике његове личности у смислу интелигенције, емоција и мотива. Управо психолошки фактори одређују да ли ће човек подлећи негативним или позитивним утицајима у његовом окружењу. Уколико је психолошки склоп човека такав да лакше подлегне негативним утицајима испољиће се девијантно или делинквентно понашање.

- Психопатолошки фактори - огледају се кроз душевне поремећаје, неуротске и поремећаје личности.

2.) Егзогени (социјални) фактори:

- Фактори средине који директно или индиректно утичу на појединца, односно на његово понашање. У социјалне факторе се може сврстати породица, образовање, утицај масовних медија, религије, идеологије, миграциони процеси, економски фактори и др.¹¹⁶

Друштвене околности представљају друштвене узроке који директно утичу на појаву, развој и постојаност друштвених девијација које се огледају у свесним и вољним активностима човека којима се стварају одређене негативне последице. Управо на основу постојања свести и воље се прави разлика између друштвених и других видова девијација које су нпр. последица душевних болести, односно елемент свести и воље представља основу за разликовање психопатолошких од друштвених девијација.¹¹⁷

Психопатолошке девијације представљају посебан проблем друштва за који решење треба тражити највише у сфери медицине, док су друштвене девијације социјални проблем на који држава може да утиче деловањем на различите узроке који доводе до њихове појаве, као и кроз адекватне законе, стратегије и акционе планове усмерене ка њиховом сузбијању.

Узроци девијантог понашања могу бити различите социјално-економске околности. Према многим ауторима, извор свих патологија, односно извор највећег броја поремећаја је незапосленост. Незапосленост и сиромаштво могу бити узрок

¹¹⁶ Више о факторима социјалне девијантности у: Бошковић, М. (2012). *Социјална патологија, op. cit.*, стр. 50-57.

¹¹⁷ Стевановић, З. М. (2013). *Социјалне девијације и друштвена реакција, op. cit.*, стр. 10.

социјалне искључености породице и појединца.¹¹⁸ Излаз из социјалне искључености се неретко тражи управо у неким социјалнопатолошким појавама.

Породица има фундаменталну улогу у развоју личности и спречавању појаве девијантног понашања код појединца. Дисфункционална породица представља окружење у коме се окретање одређеним облицима социјалне патологије привидно намеће као једино решење или излаз из наизглед безизлазне ситуације.

Сиромаштво и незапосленост која доводи до немогућности задовољења основних животних потреба, често могу бити разлог стварања емоционалне напетости у породици која може довести и до испољавања насиља између њених чланова. Незадовољство породичном ситуацијом подстиче окретање ка алтернативним заједницама које пружају „утеху”, као и ка криминалу, пороцима и др. Необразовање родитеља може допринети њиховој некомпетентности у обављању родитељске улоге. Поред тога, многе породице су током рата изгубиле чланове, па су осим материјалних губитака, претрпеле и последице које су се одразиле на њихову структуру. Одрастање у непотпуној породици или породици са разноврсним поремећајима може оставити негативне последице и јавити се као узрок девијантног, односно делинквентног понашања младих.¹¹⁹

Поремећаје у овом контексту треба посматрати у ширем смислу и под њима подразумевати и конфликте у породици, злостављање, недоследну дисциплину, афективну хладноћу и хостилност родитеља, слаб мониторинг и неукљученост родитеља у свакодневни живот деце, криминалитет, алкохолизам и друге социјалнопатолошке појаве у породици. Значајни узрочници за појаву девијантног понашања могу бити и индивидуални фактори делинквенције као што је ниска интелигенција, слабо школско постигнуће, слаба емпатија, агресивност, хиперактивност и дефицит пажње.¹²⁰

¹¹⁸Почуча, М. (2014). Породица и незапосленост – стање и перспективе у АП Војводини, *Право – теорија и пракса*, вол. 31, бр. 10-12, стр. 38-39.

¹¹⁹*Ibid*, стр. 37-38.

¹²⁰Шобот, В., Ивановић-Ковачевић, С., Марковић, Ј., Срдановић-Мараш, Ј., Мишић-Павков, Г. (2010). Малолетничка делинквенција, *Енграми*, вол. 32, бр. 3, стр. 58.

Често се говори и о „криминалном гену” као наследном фактору који може узроковати појаву девијантног понашања, али је овакво становиште наишло на бројне критике. Као један од узрока девијантног понашања у последње време се све више јавља утицај мас медија, пре свега кроз пласирање садржаја који представљају одређене друштвено неприхватљиве девијантности као прихватљиве.¹²¹ Ово се посебно одражава на свест малолетника који, са једне стране, гледајући девијантне личности, које су приказане на одређени начин у медијима, праве идоле ка чијем начину понашања теже, док са друге стране стварни или привидни луксуз који им се кроз медије пласира као нешто обавезно и неопходно да би се остварили или досегли одређени социјални статус, утиче да подложније личности покушају то да остваре по сваку цену. Дакле, уколико то не могу да остваре легалним путем, неретко се окрећу криминалу, док у случају неуспеха излаз траже у алкохолизму, наркоманији и другим социјалнопатолошким појавама.

Према томе, веома је важно подићи ниво свести о манипулативној моћи информација пласираних путем мас-медија која може бити искоришћена за промену друштвене свести у оним сегментима у којима је то неопходно у циљу просперитета и очувања безбедности, али може бити и главни узрочник деградације савременог друштва у свим сферама.¹²²

Тражећи основни узрок за појаву девијантног понашања у лошој економској ситуацији, односно сиромаштву, олако се може закључити да између богатства и друштва без социјалнопатолошких појава може да се стави знак једнакости. Међутим, овакав закључак био би суштински погрешан јер богатство и благостање представљају окриље за различите облике криминалног понашања који су карактеристични за припаднике виших друштвених слојева (криминалитет белог оковратника, организовани криминалитет, корупција и др.), док располагање материјалним средствима која премашују оквире потребне за задовољење просечних

¹²¹ Суботин, М., Одаловић, Т. (2016). Социјалнопатолошке појаве у породици и њихов утицај на делинквентно понашање малолетника, *Право – теорија и пракса*, вол. 33, бр. 10-12, стр. 45.

¹²² Суботин, М., Пастор, Б. (2018). Улога мас-медија у подизању нивоа еколошке свести и афирмацији еколошке безбедности, *Култура полиса*, год. XV, посебно издање, стр. 82.

животних потреба неретко појединце окрећу ка другим социјалнопатолошким појавама попут наркоманије, алкохолизма, коцкања и проституције (као клијенти).

Сама чињеница да и најразвијеније земље света нису имуне на социјалнопатолошке појаве говори у прилог томе да се сиромаштво, лоша економска ситуација и процес транзиције не могу сматрати јединим узрочником девијантног понашања. Ипак, државе које располажу већим средствима могу и да уложе више средстава за репресивну и превентивну борбу против ових појава, па самим тим економско стање државе се не сме занемарити као значајан фактор у овом смислу.

Социјални фактори који утичу на појаву девијантног понашања могу бити и ратни услови, миграције, неадекватно образовање, друштвени статус појединца, пол и узраст, професија, политички систем, владавина права, функционисање, односно нефункционисање правних институција у држави и др.

Идентификовање узрока девијантног понашања значајно је са аспекта безбедносне политике. У зависности од случаја, може се издвојити један од узрока као доминантан, али у суштини сви узроци делују у садејству. Најшири друштвени узрок представља модерна, технолошка цивилизација која због своје изузетне динамике онемогућава да људи прате захтеве друштва у ком живе, због чега се окрећу опојним дрогама или алкохолу као решењу за поправљање доживљаја себе и издвојености из света.

Аврамовић наводи да „цивилизација себичности изазива бујање нарцизма и агресије јер се повећавају захтеви радне средине или потрошачког друштва, што појединац тешко може да прати. Савремено друштво је у кризи, у њему доминирају конфузија вредности, слабљење норми, недостатак превенције и пораст толеранције према девијантном понашању.”¹²³

Управо пораст толеранције према девијантном понашању ствара основу за континуиран пораст броја социјалнопатолошких појава, док са друге стране све већа распрострањеност ових појава доводи до амбивалентности, па чак и равнодушности друштва према њима. Културне, друштвене и моралне вредности остају у сенци

¹²³ Аврамовић, З. (2011). Демократија и проблем безбедности, *Наука, Безбедност, Полиција – Журнал за криминалистику и право*, бр. 2, стр. 25.

модерних схватања, глобализације и утицаја мас медија, што доводи и до померања друштвеног прага толеранције према социјалној патологији, односно њеним појавним облицима. Међутим, у том смислу је важно истаћи да осећај угрожености друштва има утицај на постојање објективног стања угрожавања безбедности од стране одређене појаве, али није од пресудног значаја.

Када је реч о последицама друштвене патологије, оне се огледају, пре свега, у физичком угрожавању популације кроз нарушавање телесног и душевног здравља, породице се дезинтегришу и не остварују основне функције, урушава се привредна моћ друштва и ствара се ризик од појаве стања аномије. Због тога борба са свим узроцима који доводе до друштвено патолошких појава мора да буде међу приоритетима друштвених установа и државних органа.¹²⁴

Јасно је да се због специфичности сваке социјалнопатолошке појаве разликују узроци који до ње доводе, али и последице, па у том смислу ни степен угрожавања безбедности државе и друштва није једнак код свих социјалнопатолошких појава. Деструктивност последица директно је повезана са степеном распрострањености одређене појаве, и у већој или мањој мери одражавају се на друштво у социјалном, економском, па и политичком смислу.

Управо због специфичности феноменологије различитих социјалнопатолошких појава и њихових узрока, посебно за сваку појаву ће бити образложене последице и утицај на безбедност државе и друштва.

¹²⁴ *Ibid.*, стр. 26

7. ФЕНОМЕНОЛОГИЈА СОЦИЈАЛНЕ ПАТОЛОГИЈЕ КАО ОБЛИКА УГРОЖАВАЊА УНУТРАШЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Савремено схватање националне безбедности подразумева синтезу безбедности грађана и безбедности државе, као и допринос државе међународној безбедности. У том смислу се под безбедношћу грађана подразумева стање личног (физичког и менталног) интегритета и имовинског (имовинскоправног, економског и социјалног) статуса појединца и његове породице. Безбедност у савременом смислу се огледа у стању заштићености виталних вредности и интереса које се оптимизира функцијом државног и недржавног сектора националног система безбедности, и то не само од војних, него и од невојних претњи безбедности, попут социјалнопатолошких појава. Дакле, „национална безбедност је стање несметаног остваривања, развоја, уживања и оптималне заштићености националних и државних вредности и интереса које се достиже, одржава и унапређује функцијом безбедности грађана, националног система безбедности и наднационалним безбедносним механизмима, као и одсуство (појединачног, групног и колективног) страха од њиховог угрожавања, те колективни осећај спокојства, извесност и контрола над развојем будућих појава и догађаја од значаја за живот друштва и државе.”¹²⁵

Имајући у виду да појаве угрожавања могу, са једне стране, долазити изван територије земље или се, са друге стране, носиоци и/или узроци појава могу налазити унутар једне земље, облици угрожавања националне безбедности условно се могу поделити на спољне и унутрашње.

Спољни облици угрожавања, према Стајићу, јесу:

а) оружани облици:

- оружана агресија (средњег или високог интензитета),
- оружана интервенција,
- оружани притисак;

¹²⁵ Мијалковић, С. (2009). Организовани криминал као претња националној безбедности, часопис *Безбедност*, вол. 51, бр. 1-2, стр. 120.

б) специјални рат – изазивањем унутрашњих немира, међународним тероризмом, субверзијама (неоружани облици).¹²⁶

Исти аутор наводи и унутрашње облике угрожавања безбедности, који могу бити:

а) оружани облици:

- оружана побуна, и
- тероризам масовнијих размера;

б) неоружани облици:

- обавештајно-извиђачка делатност,
- саботаже,
- диверзије,
- грађански нереди,
- деструктивна психолошко-пропагандна делатност,
- разне криминалне и социјалнопатолошке појаве,
- екстремизам,
- угрожавање безбедности саобраћаја,
- пожари,
- угрожавање животне средине,
- техничко-технолошки акциденти, и др.¹²⁷

У том смислу, социјална патологија, односно њени појавни облици, се издвајају као изузетно деструктивни извори угрожавања безбедности државе и друштва, а њихова међусобна повезаност и карактеристике сваке појаве намећу потребу за свеобухватном анализом социјалне патологије и њеног утицаја на унутрашњу безбедност, уз детаљнију анализу специфичности утицаја сваке социјалнопатолошке појаве.

¹²⁶ Стајић, Ј. (2005). *Основи безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, *op. cit.*, стр. 63.

¹²⁷ *Ibid.*

7.1. Однос и утицај социјалне патологије на унутрашњу безбедност државе

Остваривање унутрашње безбедности државе подразумева заштиту државе од свих антидруштвених појава, односно од појава којима се угрожава државно уређење чији су саставни делови управо елементи друштвеног уређења. Управо из тог разлога под појмом унутрашње безбедности подразумева се заштита економске, политичке, правне и социјалне сигурности грађана, тј. заштита уставног и правног поретка. У циљу остваривања ове заштите држава формира своје органе који врше надзор над спровођењем правних норми.¹²⁸

Дакле, држава има обавезу да оствари унутрашњу безбедност и заштити своје грађане од свих фактора угоржавања, па тако и од антидруштвених појава, односно девијантних понашања.

Свако цивилизовано, организовано и институционализовано друштво прави разлику између понашања које сматра нормалним и понашања које сматра девијантним, односно угрожавајућим јер се оваквим понашањем суштински угрожавају субјекти који се нормално понашају.¹²⁹

На овом месту важно је истаћи да не постоји сагласност о дефиницији самог појма угоржавања, а што је последица различитог тумачења у складу са потребама дисциплине која га појашњава и предметно конкретизује.

Тако, на пример, према Стајићу, у кривично-правном смислу угоржавање значи опасност која се огледа у мањој или већој могућност уништења или оштећења неког добра или вредности, угоржавању живота или здравља, било да се ради о човеку, корпорацији, држави или међународном добру (вредности). Уколико се појаве угоржавања посматрају у социолошком смислу, оне се огледају у друштвеним

¹²⁸ Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, *op. cit.*, стр. 45.

¹²⁹ Гађиновић, Р. (2012). Друштвени извори угоржавања капацитета система безбедности државе, *op. cit.*, стр. 132.

сукобима и противдруштвеним понашањима и као такве се не могу унапред предвидети.¹³⁰

Аутор даље наводи да „неки теоретичари проблему угрожавања корпорација прилазе као променљивој категорији која зависи од схватања конкретног друштва, односно друштво одлучује о томе које појаве представљају појаве угрожавања. Други, међутим, сматрају да је угрожавање процес који настаје услед супротних интереса који се не могу остварити истовремено, нити се може постићи компромис у ставовима о уклањању узрока сукоба, при чему носиоци различитих интереса могу бити субјекти унутар самог предузећа или ван тог предузећа.”¹³¹

Узимајући у обзир став да се свим наведеним дефиницијама, *sensu latiori*, могу ставити мање или веће примедбе, Стајић под појмом угрожавања подразумева „друштвене појаве или понашање настало деловањем човека (појединачно или групно) природе или техничких система у дужем периоду које су значајнијег обима, при чему настају или могу настати, штетне последице по виталне вредности предузећа, његову имовину, живот и здравље људи који у њему раде.”¹³²

У том смислу неопходно је заштити угрожене субјекте. Међутим, распрострањеност социјалне патологије има знатно шире последице од угрожавања сигурности појединаца. Веома је важно детаљно и са различитих аспеката анализирати однос и утицај социјалне патологије на унутрашњу безбедност државе како би се уочиле све директне и индиректне последице, изнедрили адекватнији нормативни оквири и омогућило унапређење стратегија за њихово ефикасније сузбијање, али и како би се увидео друштвено негативни утицај и оних појава које нису правно санкционисане.

Свим социјалнопатолошким појавама је заједничко то што представљају девијантан облик понашања који оставља изузетно деструктивне последице по појединца, а последице су здравствене, социјалне и економске природе, али се ове последице одражавају и на друштво у целини.

¹³⁰ Стајић, Љ. (2011). Извори, облици и носиоци угрожавања нематеријалне имовине земаља у транзицији, *op. cit.*, стр. 83.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² *Ibid.*, стр. 83-84.

Посматрајући их појединачно, може се уочити да немају све социјалнопатолошке појаве једнак утицај на безбедност државе и друштва. Код појединих појава степен угрожености појединца или друштва је знатно већи па су одређене радње прописане као кривично дело или прекршај, док друге нису правно санкционисане, али због евидентног утицаја на безбедност потребно је одређеним мерама, стратегијама или акционим плановима утицати на њихово сузбијање.

7.2. Кривичноправни третман социјалнопатолошких појава

Како је претходно речено, немају све социјалнопатолошке појаве једнак утицај на безбедност државе и друштва. Код појединих појава степен угрожености појединца или друштва је знатно већи па су одређене радње прописане као кривично дело или прекршај, док друге нису правно санкционисане, али због евидентног утицаја на безбедност ипак је потребно одређеним мерама, стратегијама или акционим плановима утицати на њихово сузбијање.

Јасно је да брига за борбу са свим узроцима и појавним облицима социјалне патологије спада у обавезе друштвених установа и државних органа, међутим, приступ овом безбедносном проблему много је сложенији него што се на први поглед чини. Није спорно да ови облици девијантног понашања представљају безбедносну претњу, како за сваког члана друштва понаособ, тако и за друштво у целини, али оно што ствара дилему јесте демократски поредак и његова заснованост на људским правима и слободама, с обзиром на то да свака девијантна појава може да се повеже управо са људским правима. Ова чињеница се и испољила у појединим развијеним демократијама и довела до промене приступа попут легализације лаких дрога и легализације проституције.¹³³

Према томе, кривичноправни третман социјалнопатолошких појава није једнак за сваку појаву, а са друге стране, разлика у њиховом кривичноправном третману постоји и између држава. Неуједначени став по питању кривичноправног

¹³³ Аврамовић, З. (2011). Демократија и проблем безбедности, *op. cit.*, број 2, стр. 26.

третмана одређених појава не значи да у појединим државама одређене појаве угрожавају безбедност државе и друштва, док у другима не. Напротив, негативни утицај социјалнопатолошких појава изражава се у већој или мањој мери, али је увек присутан.¹³⁴

Оваква одступања у њиховом третману резултат су тежње ка ширем тумачењу људских права и слобода са којима су девијантне појаве уско повезане, посебно у погледу оних код којих се угрожавање примарно огледа у угрожавању самог појединца који је испољава. У том смислу када је реч о одређеним појавама, државе самостално одлучују до које мере ће ограничити права и слободе појединца како би оствариле безбедност државе и друштва.¹³⁵ Ипак, изостанак санкционисања појединих девијантних понашања не мора увек бити на уштрб остваривања безбедности.

Различита истраживања и искуства земаља које су легализовале и правно уредиле одређене социјалнопатолошке појаве попут проституције, показују да се на овај начин ефикасније деловало на смањивање њиховог утицаја на безбедност, како појединца, тако и друштва у целини. Кроз овакав приступ државе су оствариле

¹³⁴Како поједини аутори истичу, у последњих десетак година повећава се број кривичних дела, где се као узрок или услов јављају социјалнопатолошке појаве. Према ставу који у докторској дисертацији износи Милић, „за објашњење етиологије криминалитета, као социопатолошке појаве највећи значај имају алкохолизам и наркоманија, мада се не смеју занемарити и остале патолошке појаве као што је проституција, просјачење, скитничење, болести зависности, и др”. Милић, И. (2017). *Индивидуализација казне затвора – криминолошки, кривичноправни и пенолошки аспект*, докторска дисертација, Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду, стр. 94.

¹³⁵Милић овде истиче да је неопходно напоменути да се праг друштвене толеранције за неке појаве давно померио. „Узмимо само пример коцкања која је некада била патолошка појава, а под одређеним условима и кривично дело, а која је данас скоро потпуно прихватљива појава. Сада се законом омогућава оснивање кладионица, тако да се скоро у свакој згради налази по једна кладионица, док се њихово рекламирање путем средстава масовних медија не забрањује. Тако схватано, нешто што је у једном периоду било социопатолошка појава, данас постаје прихватљива и добија, под одређеним условима, заштиту државе. Морамо да напоменемо, њихова легализација има негативне последице како по омладину, тако и по одрасле.” Исти аутор даље наводи да је „конзумирање алкохола, које данас постоји у сваком друштву, постала појава која је прилично друштвено прихватљива, са тенденцијом да се старосна граница када се почиње са конзумирањем алкохола све више помера као доњем узрасту. Вероватно је један разлог и тај што је алкохол младима доступан и није скуп, а у одређеној мери је и најжалост, за поједине друштвене групе, прихватљив.” Социопатолошка појава, која је као и алкохолизам, у порасту, јесте и наркоманија, а Милић у овом контексту истиче да је „често цена наркотика за оне које нису зависници јефтинија, да би се касније, та почетна цена, све више повећавала сразмерно расту јачине њихове зависности.” Милић, И. (2017). *Индивидуализација казне затвора – криминолошки, кривичноправни и пенолошки аспект*, *op. cit.*, стр. 95-98.

јаснији увид у распрострањеност, већу контролу и доступнију заштиту и помоћ надлежних органа, без страха од евентуалних правних последица. Међутим, овакав приступ није увек и у свакој држави у којој се примењује дао једнаке резултате, а велики део стручне јавности и држава и даље сматра да је најефикаснији вид заштите у циљу остваривања безбедности адекватан кривичноправни третман.¹³⁶

Управо у циљу проналажења најадекватнијег и најефикаснијег решења за третман социјалнопатолошких појава потребна је свеобухватна анализа њиховог утицаја на безбедност државе и друштва. Иако постоји тенденција ка легализацији одређених социјалнопатолошких појава, важно је да се сагледају сви аспекти и далекосежност последица, као и да се не изгуби из вида да се управо кроз правна правила и санкционисањем одређеног понашања шаље порука које је то понашање друштвено неприхватљиво, а социјалнопатолошке појаве су пре свега суштински девијантни облици понашања.

¹³⁶Проституција као друштвена појава одувек постоји, само је питање како је друштво гледало на њу. „У данашњим условима јако је тешко одредити и ко је све проститутка, као што је тешко одредити и врсте проститутки. Однос проституције и криминалитета је у тесној вези, мада има и оних који се баве само проституцијом и не чине никаква друга кажњива дела. Кажемо да је проституција у тесној вези са криминалитетом из разлога што су око жена које се баве овим занатом увек присутни и неки други појединци, који остварују неку корист од проституције, то су подводачи, власници локала, кафана, хотела и др., који често и сами проститутку укључују у вршење криминалних радњи. Одређени број проститутки се одаје и алкохолу и наркотицима, а један од узрока таквог одавања је, свакако, начин да се лакше бави својим занатом. Тако да, свеукупно, имамо једно патолошко стање, где се ствара погодно тло за вршење кривичних дела.” Милић, И. (2017). *Индивидуализација казне затвора – криминолошки, кривичноправни и пенолошки аспект*, *op. cit.*, стр. 98-99. Надовезујући се на речено, Краински истиче да је „праг друштвене реакције на ову појаву одавно померен. Назори друштва и фамилије сматрали су изгубљене невиности девојке изван брака као највећу срамоту. Овакву девојку су избацивали из куће и она се одавала проституцији. Сада ствар стоји другачије: већина девојака у великим варошима живи слободном полном везом и то нико не сматра за проституцију. Такође и прељуба у брачном животу, коју видимо на сваком кораку, не сматра се проституцијом. Проституција је само продаја тела за новац. Са овог гледишта и удаја за новац или каријеру стварно би припадала проституцији.” Краински, Н. (1951). *Посрнули људи*, Београд: Штампариија „Графика”, стр. 18-19; цитирано према: Милић, И. (2017). *Индивидуализација казне затвора – криминолошки, кривичноправни и пенолошки аспект*, *op. cit.*, стр. 99.

7.3. Криминалитет

Под појмом криминалитета у ужем смислу се подразумевају само она деликтна понашања која су санкционисана као кривична дела, док у ширем смислу криминалитет представљају све противправне радње које су инкриминисане према важећим прописима и које се правно сматрају криминалитетом за то време, без обзира да ли починиоци познати, да ли је покренут кривични поступак или изречена кривична санкција.

Криминалитет је негативна друштвена појава, велико зло за друштво и човека јер наноси огромну штету и узрокује личне трагедије, док са друге стране, представља и проблем за државу због великих издвајања за борбу против криминалитета (правосуђе, полиција, затворске институције и др.). Криминалитет се може посматрати са два аспекта, односно лица, и то као тоталитет делинквенције и као појединачни акт, а за потпуно разумевање неопходно је сагледати обе димензије. Без темељне анализе и истраживања појединачних случаја није могуће разумети криминалитет у целини, а упознавање криминалитета у целини омогућава боље разумевање индивидуалних криминалних понашања, због тога је приликом изучавања ове социјалнопатолошке појаве значајна сарадња многих наука попут социологије, криминалне социологије, психологије, биологије, социјалне патологије, психопатологије, психијатрије и др.¹³⁷

Криминалитет је појам који обухвата читав спектар криминалног деловања и понашања појединаца и организованих група у неком конкретном друштву. Криминал је, према Митровићу, социјално најтежа девијација која се, по правилу, испољава као злочиначко кршење писаних закона и легалног поретка.¹³⁸

Поред бројних слагања око елемената криминалитета и његових специфичности и даље не постоји јединствен став око његове универзалне дефиниције. Проблем настаје у томе што се одређено понашање у појединим

¹³⁷ Марковић, И. (2007). *Основи криминологије*, Бања Лука: Правни факултет, Центар за публикације, стр. 17.

¹³⁸ Митровић, М. (2006). Друштвени корени криминалитета у Србији, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, вол. 56, бр. 120, стр. 114.

државама, подручјима третира као делинквентно, односно као криминалитет, док у другим то није случај, као и различитим нормативним третманима девијантних понашања кроз историју.

Како Бошковић наводи, криминалитет представљају сва противправна понашања која угрожавају друштвене вредности и које су као такве правно санкционисане, а да би се нека појава означила као криминалитет неопходно је да има следећа својства:

а) да представља скуп индивидуалних догађаја, односно да има друштвени карактер, с обзиром на распрострањеност у простору и времену;

б) да је у питању негативна друштвена појава, тј. да се овом појавом крше неке правне норме и угрожавају одређене вредности;

ц) да је реч о историјској појави која је карактеристична за одређене или све периоде друштва; и

д) да је реч о универзалној појави, дакле о појави која не познаје државне границе и која је својствена свим облицима државних заједница.¹³⁹

Криминалитет схваћен на овај начин представља предмет криминологије, која дефинише криминалитет правећи компромис између правних и социолошких приступа овом феномену.

Када је реч о борби против криминалитета, веома значајан фактор представља „потреба за променом у симболичком значењу криминала и његовом померању на маргине когнитивног пејзажа целокупног друштва. Међутим, начин на који се проблем криминалитета данас третира у Србији делује потпуно супротно овом захтеву. Криминал наставља да црпи неку врсту друштвеног угледа уз помоћ медијске презентације која делује по принципу сензационализма, уредничке неодговорности и политичке инструисаности. Тиме се деградију покушаји да се криминал смести у стварне оквире друштвене опасности, да се он раздвоји од политичких разрачунавања, и на крају, да се означи као нешто што се не исплати. Контрадикторна порука која деценијама збуњује грађанство, а посебно младе генерације, садржана је у прећутној констатацији да је криминал једино што доноси

¹³⁹Бошковић, М. (2012). *Социјална патологија, op. cit.*, стр. 64.

финансијски успех, да санкције не зависе од установљених и усаглашених моралних и нормативних критеријума који владају на ширем друштвеном нивоу, већ да су ствар партикуларно схваћене правде која се руководи интересима групе која има моћ да их креира, спроводи, али и крши.”¹⁴⁰

Овакво стање и перцепција подстиче развој овог облика девијантног понашања у друштву, без обзира о ком облику криминалитета се ради.

7.3.1. Појавни облици криминалитета

Криминалитет, као негативна друштвена појава, може се поделити по разним основама, као нпр. по врсти делатности, објекту напада, старости учиниоца, степену организованости, и др., али је још увек најприхватљивија она подела криминалитета која га дели на општи, привредни, политички, и у новије време еколошки криминалитет, јер се у оквиру ње могу разврстати и поделе криминалитета по осталим критеријумима.¹⁴¹

У научној и стручној литератури типолошке класификације криминалног понашања су веома различите, док неке полазе од степена друштвене опасности кривичних дела и њихове поделе на теже и лакше облике, друге основу за класификацију налазе у законским поглављима и врсти заштићених вредности, а поједине полазе од категорије делинквената. Осим ових, присутне су и класификације према објекту кривичне радње, начину извршења, према извршиоцима итд. Дакле, класификације се разликују у односу на критеријум који се узме као основа за класификацију, а свака од њих има своје оправдање и недостатке па није могуће издвојити једну идеалну феноменолошку класификацију.¹⁴² Може се

¹⁴⁰Павићевић, О., Булатовић, А. (2015). Моралне основе друштвеног поретка и криминал, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, вол. XXXIV, бр. 1, стр. 32-33.

¹⁴¹Бошковић, М. (2009). *Привредни криминалитет*, Бар: Факултет за пословни менаџмент, стр. 13.

¹⁴²Бошковић, М. (2012). *Криминологија*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, стр. 111.

рећи да не постоји идеална феноменолошка класификација, а да јој се не би могло приговорити.¹⁴³

Степен криминала, као мултидимензионалне социјалне девијације, зависи од различитих социјалних, економских и политичких околности, а поред општих услова, разликују се и посебни, специфични узроци у односу на појавни облик криминала.¹⁴⁴

У контексту утицаја криминалитета на безбедност државе и друштва можда најадекватнија подела би се огледала у комбинацији критеријума и свела на:

- деликте насиља,
- имовинске деликте,
- привредни криминалитет,
- организовани криминалитет,
- сексуалне деликте,
- компјутерски криминалитет,
- саобраћајну делинквенцију,
- малолетничку делинквенцију,
- еколошки криминалитет и
- рецидивизам.

¹⁴³Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, *op. cit.*, стр. 155.

¹⁴⁴Шарчевић, З. (2011). *Утицај економског развоја регије на насилнички криминалитет*. У: *Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција*, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 471-482). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 471.

7.3.2. Деликти насиља

Од батина добар постаје рђав, рђав још гори.

Наполеон Бонапарта¹⁴⁵

Иако се може рећи да сви облици криминалитета имају обележја насиља на одређени начин, у класификацији криминалитета поједина дела се дефинишу управо као деликти насиља. Насиље представља примену физичке силе којом се противправно угрожава интегритет човека или других добара или вредности.

Полазећи од тога да се деликтима насиља тешко угрожава физички интегритет, као облици ове врсте криминалитета могу се јавити крвни деликти и друга дела која су усмерена ка лишавању живота човека, односно убиства и покушаји убиства, повреде телесног интегритета и здравља, затим политички деликти насиља, терористички акти, породично насиље, сексуални и саобраћајни деликти, поједини деликти против имовине, али и злочини против човечности и међународног права.¹⁴⁶

Дакле, насиље подразумева агресију, тј. намерно и противправно физичко или психичко повређивање другог лица или групе људи.

У погледу питања да ли постоје разлике између нормалне и делинквентне личности формирали су се различити ставови. Према једном схватању, биолошке и психолошке разлике између делинквентних и неделинквентних личности не постоје, док друго схватање, које је и претежно прихваћено, полази од тога да је делинквентна личност девијантна, односно да је одликују поремећаји биолошке или психичке структуре.¹⁴⁷

Фактори који утичу на појаву деликта насиља могу бити унутрашњи, у које се убрајају психички и биолошки фактори, и спољни, у виду природних и друштвених фактора. Иако су ови фактори обично испреплетени и повезани, унутрашњи фактори

¹⁴⁵Глишовић, Љ. (уред.) (2004). *Ризница мудрости – мисли великих умова човечанства*, Нови Сад: ЛИБ, стр. 41.

¹⁴⁶Бошковић, М. (2011). *Криминолошка обележја и типологија насилничке личности*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 32-49). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 32.

¹⁴⁷*Ibid*, стр. 33.

доприносе стварању склоности ка примени насиља, а спољашњи често представљају окидач и утичу на начин манифестовања насилничког понашања.¹⁴⁸ Према томе, готово је немогуће изоловати један чинилац који је утицао на вршење деликта насиља од стране одређене личности. Утврђивањем фактора који утичу на појаву насилничког понашања и анализом личности насилника, може се допринети стварању ефикаснијих мера превенције и самим тим смањењу броја деликата насиља.

Личност насилника, по правилу, одликује агресивност, импулсивност, асоцијалност, недостатак осећајности, моралних принципа, лабилност, праноичност, љубомора, раздраживост, емоционалне осцилације, склоност ка другим социјалнопатолошким појавама и сл.¹⁴⁹ Дакле, и потенцијални насилник се може препознати спрам одређених карактеристика његове личности, што омогућава да му се на време пружи адекватна помоћ у психолошком смислу, како би се одвратио од евентуалног извршења деликта.

Кривична дела која за циљ инкриминације имају заштиту живота и тела предвиђена су у тринаестој глави Кривичног законика, а овој групи припадају кривична дела убиство, тешко убиство, убиство на мах, убиство детета при порођају, лишење живота из самилости, нехатно лишење живота, навођење на самоубиство и помагање у самоубиству, недозвољен прекид трудноће, тешка телесна повреда, сакаћење женског полног органа, лака телесна повреда, учествовање у тучи, угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи, излагање опасности, напуштање немоћног лица, непружање помоћи.¹⁵⁰

Једно од најтежих крвних деликата јесте кривично дело убиство, па у том смислу и изазива посебну пажњу стручне јавности, али и друштва у целини, посебно када је реч о сузбијању. Кривично дело убиство представља инкриминацију која је усмерена ка остваривању кривичноправне заштите човека, од момента рођења до

¹⁴⁸Игњатовић, Ђ. (2011). Појам и етиологија насилничког криминалитета, часопис за кривичне науке *Crimen*, бр. 2, стр. 205.

¹⁴⁹Милић, А. (2011). *Етиологија и превенција насиља*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 65-74). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 70.

¹⁵⁰Кривични законик („Сл. гласник РС”, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016), чл. 113-127

смрти, па је, у том смислу, објект овог кривичног дела живо људско биће. Имајући у виду да радња извршења кривичног дела убиства може бити веома разнолика у зависности од начина извршења или употребљеног средства, законодавац је одредио ово кривично дело према проузрокованој последици, а не према радњи извршења.¹⁵¹

Насиље се, у суштини, повезује са појмом моћи, односно физичко насиље заправо представља најгрубљи облик моћи, где се уствари ради о надмоћи појединца или групе која насиље врши и немоћи лица над којим се насиље врши. Дакле, иако се појам моћи обично везује за материјална добра и одређени положај, моћ је и у непосредној вези са насиљем јер може бити усмерена на личност и живот других. Ово се посебно осликава у случајевима породичног насиља јер је статусна немоћ жртве разлог због кога трпи насиље.¹⁵²

Према истраживању Београдског центра за безбедносну политику о мишљењу и ставовима грађана Србије када је реч о насиљу, чак 74% испитаника одговорило је да сматра да је последњих година повећано насиље у Србији.¹⁵³

На питање у којој мери их забрињава одређени облик насиља, испитаници су одговорили процентуално на начин приказан у следећој табели.

¹⁵¹Играчки, Ј. (2015). *Кривичноправне и криминолошке карактеристике насилничког криминалитета у Србији*. У: Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине, уред. Hughson, М., Стевановић, З., Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 79.

¹⁵²Гајић, Г. (2011). *Основне карактеристике насилничког криминалитета и његових учинилаца*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 278-296). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 279.

¹⁵³*Грађани Србије о насиљу*, Истраживање јавног мњења „Грађани Србије о безбедности – потенцијал за насиље”, Београдски центар за безбедносну политику – доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/gradjani_srbije_o_nasilju_izvestaj.pdf (08.08.2018.)

	Веома/углавном	Донекле	Мало/Нимало
Вршњачко насиље у школама	79%	7%	10%
Насиље повезано са наркоманијом	78%	7%	10%
Насиље у породици	71%	13%	13%
Криминални обрачуни (пуцњаве, експлозије бомби)	69%	11%	16%
Напади на верске објекте и гробља мањинских верских заједница	65%	14%	16%
Деловање екстремних исламистичких група у Србији	60%	13%	18%
Деловање екстремних политичких група у Србији	60%	15%	17%
Физички напади на Роме	58%	17%	19%
Обрачуни између навијачких група	52%	16%	26%

Табела 1. Облици насиља у Републици Србији који највише брину грађане и њихова процентуална заступљеност

Извор: Грађани Србије о насиљу, Истраживање јавног мњења „Грађани Србије о безбедности – потенцијал за насиље”, Београдски центар за безбедносну политику, стр. 6

Из података наведених у табели може се закључити да грађане Србије највише забрињава насиље над децом, што и јесте очекивано имајући у виду да се ради о најосетљивијој и специфичној категорији лица, међутим, на овако висок проценат су утицали и јавности познати потресни случајеви вршњачког насиља, којих је у последње време све више.

Породично насиље¹⁵⁴ представља специфичан облик насиља и веома дуго је посматрано као приватна ствар породице, међутим коначно је препознато као друштвени проблем и сви субјекти задужени за сузбијање и превенцију су почели да

¹⁵⁴ Кривично дело насиље у породици предвиђено је у оквиру групе кривичних дела против брака и породице у Кривичном законик у Републике Србије чланом 194.

се понашају према породичном насиљу као према свакој другој криминалној појави.¹⁵⁵ Питање породичног насиља представља изузетно велики проблем у Републици Србији, с обзиром на то да је према подацима Републичког завода за статистику последњих 5 година 8559 лица¹⁵⁶ осуђено за насиље у породици. Последице овог облика насиља неодржавају се само на жртву, већ и на све друге чланове те породице у психолошком, социјалном, па и економском смислу, а самим тим и на свеукупну безбедност и стабилност једног друштва, јер дисфункционална породица врло често представља узрок за настанак исте или неке друге социјалнопатолошке појаве.

	2012	2013	2014	2015	2016
Убиство	215	199	208	148	180
Тешка телесна повреда	730	769	811	696	645
Лака телесна повреда	1052	1086	1270	984	870
Насиље у породици	1472	1532	1712	1778	2065

Табела 2. Пријављена и осуђена лица, према кривичном делу

Извор: Републички завод за статистику, Република Србија, Подаци – правосуђе, Осуђена пунолетна лица према кривичном делу 2004-2016

Из наведених података уочава се да актуелне репресивне и превентивне мере Републике Србије у правцу сузбијања деликата насиља не дају довољно ефикасне резултате, посебно када је реч о насиљу у породици. Међутим, константан пораст осуђених лица за насиље у породици не значи аутоматски да је овај облик насиља у експанзији, већ су овакве бројке више резултат оснаживања пријављивања породичног насиља, као и доступније заштите и помоћи жртвама.

Криминалитет у било ком облику са собом носи мноштво негативних последица, међутим последице деликата насиља су деструктивније јер се огледају у

¹⁵⁵ Бошковић, Д. (2009). Спречавање насиља у породици, часопис *Безбедност*, вол. 51, бр. 3, стр. 95.

¹⁵⁶ Републички завод за статистику, Република Србија, Подаци – правосуђе, Осуђена пунолетна лица према кривичном делу 2004-2016 - <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=145> (05.08.2017.)

угрожавању самог живота људи, а уколико дође до експанзије овог облика криминалитета јасно је да долази и до угрожености безбедности државе и друштва.

Ескалација насиља усмерена према одређеним појединцима или државним институцијама може се јавити као резултат подстицаја масе у околностима ширег незадовољства због повећаног сиромаштва, незапослености, економских неједнакости и др. Изоловане појаве деликата насиља, због одређених околности у држави и друштву, могу прерасти у ескалацију насиља од стране спонтаних или организованих маса, чиме се директно доводи у питање безбедност и опстанак постојећег друштвено-политичког и економског система.¹⁵⁷

О томе колики утицај на безбедност деликти насиља имају на глобалном нивоу говори чињеница да сваке године више од милион и шесто хиљада људи изгуби живот због насиља. Међутим, још већи број људи осећа последице насиља у виду психичких, сексуалних, репродуктивних и менталних проблема.¹⁵⁸

Имајући у виду озбиљност и размере овог проблема, међународна заједница је препознала значај решавања овог питања и сузбијања насилничког криминалитета кроз различите превентивне мере, међутим, ипак је примарно задатак пред сваком државом да својим унутрашњим прописима, стратегијама, превентивним и репресивним мерама, као и утицајем на узроке насилничког понашања, сузбије појаву деликата насиља на најнижу могућу стопу, и на тај начин очува безбедност и побољша квалитет живота грађана.

Деликти насиља остављају последице по државу и у економском и социјалном смислу. Насиље доводи до смањења људског ресурса, ниже стопе учешћа на тржишту рада, утиче на смањену продуктивност на послу и дужа одсуства, као и на ниже приходе, смањену будућу продуктивност деце која одрастају у насилном окружењу, а на макроекономском плану доприноси умањењу броја инвестиција и штедњи. Када је реч о социјалним последицама, јавља се међугенерациски пренос

¹⁵⁷ Јевтић, Д. (2014). Повећање економских неједнакости као изазов безбедности, *Војно дело*, вол. 66, бр. 2, стр. 127.

¹⁵⁸ World Health Organization, World report on violence and health - http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf?ua=1 (04.08.2017.)

насиља, смањено учешће у демократским процесима, лошији квалитет живота, приватизација полицијских функција и слично.¹⁵⁹

Постоји мноштво фактора који доприносе расту стопе насилничког криминалитета, али и криминалитета уопште, а ту се, пре свега, убрајају социјалне разлике, сиромаштво, корумпирана и криминализована власт, неадекватно институционално организовање у спречавању криминалитета, неефикасна казнена политика, незапосленост, структуралне аномалије породице и др. Истраживање Београдског центра за безбедносну политику показало је да грађани Србије као главни узрок насиља виде економску ситуацију, односно сиромаштво. Са једне стране недостатак економских средстава за задовољење различитих потреба ствара одређено психолошко стање које доводи до појаве делинквентног понашања, док са друге стране, окупираност родитеља покушајима да зараде новац утиче на недовољну посвећеност родитеља усмеравању и васпитању деце.

Мишљење испитаника који су учествовали у истраживању Београдског центра за безбедносну политику о главним узроцима насиља у Србији приказано је процентуално у следећој табели.

Узрок насиља	Процентуална заступљеност
Лоша економска ситуација, сиромаштво, недостатак перспективе	53%
Урушен систем вредности у друштву	26%
Држава не ради свој посао	12%
Лош образовни систем	6%
Не зна	4%

Табела 3. Мишљење грађана о главним узроцима насиља у друштву изражено у процентима

Извор: Грађани Србије о насиљу, Истраживање јавног мњења „Грађани Србије о безбедности – потенцијал за насиље”, Београдски центар за безбедносну политику, стр. 8

¹⁵⁹ Buvinic M., Morrison, A. (1999). *Violence as an Obstacle to Development*, 1–8, Washington, DC: Inter-American Development Bank, pp. 4-5.

Када је реч о мишљењу испитаника у погледу актера одговорних за насиље, грађани су одговорили на начин приказан у табели изражен у процентима.

Одговорни за насиље у друштву:	Процентуална заступљеност
Држава/Влада	49%
Искључиво сами насилници	38%
Судство	34%
Полиција	30%
Политичке партије	30%
Они који провоцирају насилнике	22%
Родитељи насилника	20%
Медији	20%
Школство	15%
Цркве и верске заједнице	10%
БИА	4%

Табела 4. Одговорни за насиље у друштву према мишљењу грађана Републике Србије

Извор: Грађани Србије о насиљу, Истраживање јавног мњења „Грађани Србије о безбедности – потенцијал за насиље”, Београдски центар за безбедносну политику, стр. 10

Податак да скоро 50% грађана који су учествовали у испитивању сматра државу, односно Владу одговорном за насиље у друштву представља изузетно алармантан податак, посебно имајући у виду да је управо очување безбедности једна од основних улога државе. Испитаници сматрају државу одговорном за насиље због неефикасног спровођења закона и самим тим непружања адекватне заштите од насиља.

Према мишљењу многих психолога, педагога, криминолога и других стручњака, на експанзију насиља и насилничког криминалитета последњих година значајно су утицала средства масовне комуникације, посебно када је реч о малолетницима. Имајући у виду да се млади лако идентификују са негативним

личностима, да насиље у појединим ситуацијама подстиче друго насиље, да се неретко путем медија уче криминалне технике и опонашају виђени криминални модели понашања, јасно је да постаје неопходно усмерити циљ медија ка стратегијама које промовишу одговорно поступање према антисоцијалном понашању у медијима, али и ка ограничавању садржаја који подстичу насилничко понашање и моралну дегенерацију.¹⁶⁰

Овакво деловање је посебно важно с обзиром на то да се медији налазе на трећем месту као извори учења насиља, док прва два заузимају породица и друштвено окружење. Деца посматрајући медијско насиље постају толерантнија према насиљу, развијају погрешне ставове, доживљавају свет као насилно место где је страх од насиља константно присутан, а осећај саосећања са онима који трпе насиље ишчезава. Као резултат ових последица јавља се асоцијално и насилно понашање, па се може закључити да је моћ и одговорност медија, у контексту утицаја на децу, али и друштво у целини, изузетно велика.¹⁶¹

Мере за сузбијање и спречавање насиља могу бити репресивног и превентивног карактера, а у погледу конкретних мера које би држава требала да предузме како би смањила насиље у друштву, грађани који су учествовали у истраживању Београдског центра за безбедносну политику одговорили су на начин приказан у следећој табели.

¹⁶⁰ Скакавац, З., Скакавац, Т. (2011). *Утицај медија на експанзију насилничког криминалитета*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 204-217). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 216.

¹⁶¹ Торлак, Н. (2016). Слика малолетника у медијима – деца као посматрачи насиља, *Комуникације, медији, култура*, бр. 8, стр. 222-223.

Шта је најважнија мера коју би држава требало да предузме да би смањила насиље у друштву?	Процентуална заступљеност
Да више хапси и кажњава.	34%
Да побољша економију у земљи.	28%
Да више улаже у спречавање насиља кроз образовање младих.	26%
Да забрани екстремистичке групе.	6%
Не зна.	4%

Табела 5. Мере које би држава требало да предузме у циљу смањења насиља у друштву према мишљењу грађана Србије

Извор: Грађани Србије о насиљу, Истраживање јавног мњења „Грађани Србије о безбедности – потенцијал за насиље”, Београдски центар за безбедносну политику, стр. 20

Из резултата истраживања можемо закључити да грађани Србије сматрају да се пре свега репресивним мерама може утицати на смањење појаве насиља у друштву, међутим, управо због тога што је према мишљењу већине грађана лоша економска ситуација, односно сиромаштво, незапосленост и сл. примарни узрок насиља, очекивано су као превентивну меру у највећем броју навели побољшање економске ситуације у земљи.

С обзиром на то да репресивне мере не могу бити довољне у борби против насиља, неопходно је развити широк спектар превентивних мера попут отклањања узрока појаве деликата насиља, едукација и несензионалистичког информисања грађана о насиљу, подизања степена образовања, усавршавања и едукације свих субјеката који могу кроз обављање своје професије да препознају потенцијалног учиниоца и допринесу сузбијању болести зависности које су често у непосредној вези са насилним понашањем и др., а све у циљу очувања безбедности државе и друштва.

У погледу превенције насилничког криминалитета, препозната је и улога места извршења дела, па се оправдано сматра да смањивање буке и загађења, као и пренасељености у великим градовима може допринети сузбијању ове појаве. Дакле,

повећане мере одржавања комуналног реда и плански урбанистички развој могу се одразити на смањење стопе насилничког криминалитета.¹⁶²

Насиље представља веома специфичну девијацију на чију распрострањеност, измењену динамику и структуру су значајно утицали друштвени односи и догађаји последњих година. Ипак, јасно је да насиље није резултат транзиције већ је његова природа дубоко прожета друштвеним односима и да као и друге друштвене девијације представља један од главних блокатора савременог друштва. Адекватан однос и третирање социјалнопатолошких појава, а самим тим и насиља као девијантног понашања од суштинске је важности за целокупан успех транзиционог преображаја, а за Србију је посебно значајно због процеса придруживања Европској унији. Корелација која постоји између свих девијантних појава захтева, поред појединачног, свеобухватан приступ у њиховом проучавању.¹⁶³

Неопходност сагледавања, унапређења и имплементације свих облика мера сузбијања деликата насиља се намеће као императив, јер осим што насиље директно угрожава живот људи, а самим тим и безбедност државе, последице насиља се осећају и у социјалном, психолошком и економском смислу.

7.3.3. Имовински деликти

Кривична дела против имовине била су позната још у најстаријем кривичном законодавству, заједно са кривичним делима против живота и тела, па се самим тим сврставају у тзв. општи криминалитет. Иако су се облици напада на имовину мењали, кривична дела која се сврставају у имовинске деликте односе се на заштиту имовине и имовинских интереса правних и физичких лица.¹⁶⁴

¹⁶²Игњатовић, Ђ. (2011). *Насилнички криминалитет – концептуална и етиолошка питања*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 5-31). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 26.

¹⁶³Бјелајац, Ж., Матијашевић, Ј. (2013). Насиље као облик социо-патолошког понашања, *Култура полиса*, бр. 22, год. X, стр. 423.

¹⁶⁴Игњатовић, А. (2007). *Кривично право – посебни део*, Нови Сад: Привредна академија, стр. 70-71.

Развој технике и технологије, заједно са општим цивилизацијским развојем, утицао је да се начини и средства извршења имовинских деликата мењају, па је у складу са тим ишло и кривично законодавство прописујући нова или мењајући дефинисање постојећих кривичних дела из ове групе кривичних дела.

Право на имовину представља основно људско право загарантовано Уставом Републике Србије, чланом 58 у којем се наводи да се јемчи мирно уживање својине и других имовинских права стечених на основу закона. Право својине може бити одузето или ограничено само у јавном интересу утврђеном на основу закона, уз накнаду која не може бити нижа од тржишне. Законом се може ограничити начин коришћења имовине, а одузимање или ограничење имовине ради наплате пореза и других дажбина или казни дозвољено је само у складу са законом.¹⁶⁵

Дакле, једна од основних обавеза државе јесте да омогући мирно уживање имовине и у том смислу су Кривичним закоником предвиђена кривична дела која се односе управо на угрожавање имовине и имовинских права.¹⁶⁶

Кривична дела против имовине представљају велики део укупног криминалитета, не само код нас, већ и у другим земљама, а његова готово свакодневна појава говори у прилог томе да се ради о масовном криминалитету чије је сузбијање од изузетног значаја.¹⁶⁷

Имовински деликти представљају она кривична дела којима се угрожава имовина грађана и других правних субјеката, односно којима се угрожавају њихова имовинска права. Кривична дела која спадају у имовинске деликте су заправо најбројнија и, иако се међусобно разликују, имају заједничко обележје у смислу сродности мотива, а који се суштински огледају у користољубљу. Међу имовинским деликтима разликују се класични имовински деликти, деликти са елементом насиља,

¹⁶⁵ Устав Републике Србије („Сл. гласник РС”, бр. 98/2006), чл. 58.

¹⁶⁶ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 203-222.

¹⁶⁷ Марковић, М. (2011). *Тешка крађа извршена на нарочито опасан или нарочито дрзак начин*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 5-31). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 183.

преварни деликти и остале криминалне делатности, а кривично дело које је напругнутније је свакако крађа.¹⁶⁸

Дакле, кривична дела против имовине карактерише противправно угрожавање имовинских права или противправно присвајање туђе имовине, како би се прибавила имовинска корист за себе или другога.

Међутим, најприхватљивија подела кривичних дела против имовине полази од природног својства објекта и према њој се разликују кривична дела против покретне имовине, у која спадају крађа, тешка крађа, разбојничка крађа, разбојништво, утаја, ситна крађа, утаја и превара, одузимање туђе ствари и неовлашћено коришћење туђег возила, док у кривична дела против имовине и имовинских права и интереса спадају превара, превара у осигурању, договарање исхода такмичења, неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности, уништење и оштећење туђе ствари, изнуда, уцена, злоупотреба поверења, зеленаштво, противправно заузимање земљишта, противправно усељење, грађење без грађевинске дозволе, прикључење објекта који је изграђен без грађевинске дозволе, оштећење туђих права, прикривање и неовлашћено изношење културног добра у иностранство.¹⁶⁹

Посебна брига друштвене заједнице и државе усмерена на заштиту имовине произилази из потребе да се оствари економска сигурност сваког појединца, а самим тим и друштва уопште. Економска сигурност доприноси развоју државе и друштва, па је због тога важно заштитити имовину од мноштва различитих облика имовинских деликата, а посебно уколико се узме у обзир распрострањеност и константан пораст броја ових деликата. Лоша економска ситуација, незапосленост, жеља за брзим богаћењем или жеља за одређеним материјалним добром, само су неки од разлога који доводе до противправних радњи којима се угрожава или одузима имовина, а ради стицања користи за себе или другога. Посебно забрињава чињеница да су

¹⁶⁸Бошковић, М. (2012). *Социјална патологија, op. cit.*, стр. 67.

¹⁶⁹Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право*, Нови Сад: Универзитет Привредна академија, Правни факултет, стр. 443.

малолетна лица мушког пола најчешћи учиниоци ових кривичних дела, заједно са пунолетним лицима оба пола.¹⁷⁰

Малолетна лица су подложна различитим утицајима због психофизичког стања у коме се због свог узраста налазе, с тога није изненађујуће да се у друштву искварених вредности, економске неједнакости, распрострањеног криминалитета, сиромаштва и готово свакодневног медијског сензионалистичког извештавања о богатству јавних личности, али и криминалаца, малолетници олако окрећу криминалним радњама како би себи обезбедили све оно што родитељи не могу да им пруже, или како би уживали у луксузним стварима које на други начин не могу да приуште. Са друге стране, ситне крађе су неретко само предмет доказивања у друштву малолетника.

Утицај имовинског криминалитета на безбедност државе и друштва огледа се у изазивању економске нестабилности без које нема просперитета, али и у изазивању опште несигурности, незадовољства и страха међу грађанима чиме се нарушава социјални, економски, али и политички аспект функционисања државе.

Када је реч о сузбијању имовинских деликата, највећу улогу имају разјашњавање и доказивање кривичних дела, као и процесуирање и доношење осуђујућих пресуда, а од тога директно зависи и степен сигурности друштва. Ово се посебно односи на имовинске деликте са елементом употребе силе као што је разбојништво и разбојничка крађа јер је ниво друштвене опасности нешто виши у односу на друге облике.¹⁷¹

Међутим, не сме се занемарити превентивни облик деловања у смислу отклањања узрока појаве овог облика криминалитета. Дакле, имајући у виду да већи степен економске стабилности и развоја, виши стандард живота грађана, као и мањи степен сиромаштва и незапослености, доприносе сузбијању имовинских деликата, потребно је појачати напоре за унапређење и решавање ових питања.

¹⁷⁰Земљак, Б. (2014). Феноменологија преваре у имовинским деликтима у Републици Србији, *Мегатренд ревија*, вол. 11, бр. 2, стр. 323-324.

¹⁷¹Раденовић, З. (2016). Методика откривања и разјашњавања кривичног дела разбојништва и разбојничке крађе, *Право – теорија и пракса*, вол. 33, бр. 10-12, стр. 40.

7.3.4. Привредни криминалитет

Привредни криминалитет је изузетно комплексан, разноврсан и прати развој техничких и друштвених наука, али, са друге стране, и криминалистичке методе које се користе за разјашњавање и доказивање ових кривичних дела морају ићи у корак са савременим појавним облицима ове врсте криминалитета. Друштвено-економски и политички односи такође утичу на промену постојећих и развој нових облика привредног криминалитета, па и кривично законодавство мора испратити ове промене.¹⁷²

Савремена дефиниција коју је дао Бановић, привредни криминалитет одређује као скуп свих деликтних понашања (чињења или нечињења) која настају у економским односима и у вези са тим односима, од стране правних као и физичких лица, која, као субјекти тих односа, располажу одговарајућим овлашћењима према имовини на којој се ти односи заснивају, а којим се деликтним понашањима непосредно наноси штета тој имовини и повређују или угрожавају привредни односи.¹⁷³ Анализом садржаја ове дефиниције може се закључити да овај аутор у појам привредног криминалитета сврстава и привредне преступе и прекршаје, док у субјекте одговорности убраја и правна лица.

Појавни облици привредног криминалитета континуирано су пратили привредни развој и усавршавали своју структуру и садржину последњих педесетак година, а самим тим их је све теже открити.

Оно што је у области реакције на овај вид криминалитета примарно потребно урадити, није обликовање јединствене дефиниције у научном смислу (што јесте значајно, али је ипак секундарног карактера), већ развијање јединственог стандарда

¹⁷² Цветковић, Д. М., Јовановић З., Бешић, Д. Р. (2016). Привредни криминалитет у Републици Србији у периоду од 2006. до 2015. године, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 50, бр. 2, стр. 573-574.

¹⁷³ Бановић, Б. (2002). *Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета*, Београд-Земун: Виша школа унутрашњих послова, стр. 28. Види: Матијевић, М. и Марковић, М. (2013). *Криминалистика*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 391.

класификације облика привредног криминалитета, а у складу са тренутним развојем привреде и друштва.¹⁷⁴

Начелан став о привредном криминалитету у правној и безбедносној теорији, изразио је Вулетић, истакнувши да са својим бројним варијацијама и облицима, привредни криминалитет представља велику, перманентну и конкретну опасност за свако друштво. Економска стабилност је једна од основних претпоставки за нормално функционисање сваке земље, а сваки велики случај из сфере привредног криминала може бити потенцијална катастрофа за економију одређене земље.¹⁷⁵

Према мишљењу многих аутора постоје одређене карактеристике привредног криминалитета које се истичу као најзначајније, а међу које спадају: прилагођавање друштвено-економским односима и позитивноправним прописима, прикривеност извршења кривичних дела, велика распрострањеност, комплексност, различитост и променљивост појавних облика и специфична својства извршилаца чији је примарни мотив користољубље, а који су најчешће службена или одговорна лица у финансијском пословању. Према томе, кривична дела привредног криминалитета огледају се у противправном стицању добити уз користољубље као основни мотив.¹⁷⁶

Бошковић је у контексту специфичности, степена друштвене опасности, статуса учинилаца и насталих последица, издвојио следеће карактеристике привредног криминалитета:

- феноменолошка разноврсност и вешто прилагођавање новим друштвено-економским односима и позитивним законским прописима;
- специјализација учинилаца и динамичност појавних облика;
- прикривеност;
- висок степен организованости, како унутар, тако и ван економских односа;
- добра прилагодљивост и експанзивност услед мноштва прописа који регулишу економске односе или пак њихове честе промене;

¹⁷⁴ Царић, М., Матијашевић-Обрадовић, Ј. (2017). *Привредни криминалитет*, *op. cit.*, стр. 42.

¹⁷⁵ Vuletić, I. (2014). The Organised Structure of Power and Economic Crime „FIMI-Media” Case and a View from the Croatian Perspective, *Journal of Law and Criminal Justice*, vol. 2, no. 2, p. 140.

¹⁷⁶ Цветковић, Д. М., Јовановић З., Бешић, Д. Р. (2016). Привредни криминалитет у Републици Србији у периоду од 2006. до 2015. године, *op. cit.*, стр. 574.

- повезаност са другим облицима криминалитета;
- слабљење економске моћи државе;
- све чешће интернационално деловање.¹⁷⁷

Разноврсност појавних облика привредног криминалитета захтева да се сваком од њих приступи појединачно и са једнаком пажњом, пре свега кроз анализу узрока, начина откривања и доказивања ових кривичних дела, посебно уколико се узме у обзир прикривеност извршења, као отежавајућа околност која одликује готово све привредне деликте.

Уколико се као критеријум узме природа ових кривичних дела, она се могу поделити на општа кривична дела против привреде у која спадају злоупотреба монополистичког положаја, злоупотреба положаја одговорног лица, злоупотреба у вези са јавном набавком, проузроковање стечаја, проузроковање лажног стечаја, оштећење повериоца, злоупотреба овлашћења у привреди, нарушавање пословног угледа и кредитне способности и одавање пословне тајне, док се у посебна кривична дела против привреде могу сврстати кријумчарење, неовлашћена употреба туђег пословног имена и друге посебне ознаке робе или услуга, недозвољена производња, недозвољена трговина, обмањивање купца, фалсификовање новца, фалсификовање хартија од вредности, фалсификовање и злоупотреба платних картица, фалсификовање знакова за вредност, прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање, издавање чека и коришћење платних картица без покрића, пореска утаја, неуплаћивање пореза по одбитку, прање новца, онемогућавање вршења контроле и фалсификовање знакова, односно државних жигова за обележавање робе, мерила и предмета од драгоцених метала.¹⁷⁸

Дакле, сва ова кривична дела усмерена су на противправно стицање добити за себе или другог, а извршавају се у сфери привреде.

Материјална штета коју ови деликти наносе, како појединцу, тако и читавој друштвеној заједници, побуђује велику пажњу стручне јавности, али и јавности уопште. У том смислу се улажу велики напори ка проналажењу адекватних и

¹⁷⁷Бошковић, М. (2009). *Привредни криминалитет, op. cit.*, стр. 21-22.

¹⁷⁸Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право, op. cit.*, стр. 464.

ефикасних мера, средстава и начина на које се друштво може законито и благовремено супроставити привредној делинквенцији, али и свим другим облицима делинквенције.¹⁷⁹

Као последица привредног криминалитета јавља се и онемогућавање развоја друштва, успоравају се реформе, умањује прилив инвестиција и нарушава се међународни углед земље. Привредни деликти са елементима корупције посебно утичу и на стварање неповерења грађана према органима власти што доводи до друштвеног незадовољства и социјалних нестабилности.¹⁸⁰

Полазећи од наведеног може се закључити да негативни ефекти који се јављају као последица финансијских удараца које привредни криминалитет задаје држави и друштву, превазилазе материјалну и имовинску штету, односно одражавају се и на економску политику, међународне односе и социјално стање друштва.

Последице привредног криминала одражавају се и на политичко-економско стање јер евидентним утицајем на економску политику истовремено се угрожава привредна и политичка стабилност, што доводи и до социјалних тензија, али и многих других облика нестабилности друштва. Међутим, још већи степен опасности испољава се уколико се ради о организованом криминалном деловању у сфери привреде јер оно са собом носи знатно већу имовинску и материјалну штету, а посебно уколико се узме у обзир да су извршиоци обично из виших друштвених слојева, лица са јавним овлашћењима или на одређеним политичким позицијама. Према томе, негативне последице привредног криминала се у великој мери одражавају на економски систем и буџетску политику.¹⁸¹

Полазећи од тога да економска снага државе представља основ за очување и јачање националне безбедности јер је безбедност у сваком смислу неодржива без одговарајућих економских потенцијала, долази се до закључка да је економска безбедност и стабилност један од основних фактора, односно стубова националне

¹⁷⁹ Милетић, В. (2017). Привредна кривична дела у праву Републике Србије, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, вол. XXXVI, бр. 2, стр. 114.

¹⁸⁰ Ђукић, С. (2016). Анализа кривичних дела привредног криминалитета у Србији и деликти корупције у привреди, *Војно дело*, вол. 68, бр. 5, стр. 190.

¹⁸¹ Шикман, М. (2013). Структура и облици испољавања привредног криминала у Републици Српској, часопис *Безбедност*, вол. 55, бр. 2, стр. 64.

безбедности.¹⁸² Самим тим, питање сузбијања привредног криминалитета намеће се као императив у циљу заштите економије државе, а самим тим и безбедности уопште. Дакле, кривичноправном заштитом привреде доприноси се њеном функционисању и развоју, али и унапређењу мера за очување безбедности.

Међутим, важно је направити разлику између кривичних дела против привреде и кривичних дела против уставног уређења и безбедности, јер кривична дела против привреде представљају напад на привреду као свакодневну привредну активност, иако дугорочно и у случају веће распрострањености могу озбиљно угрозити економију једне земље, док се код кривичних дела против уставног уређења и безбедности ради о намери подривања економске основице земље, што прави разлику између ових кривичних дела и објективном и у субјективном смислу.¹⁸³

Ипак, без обзира што се разликује намера и циљ извршења ових кривичних дела, комплексност, распрострањеност и размере кривичних дела против привреде намећу потребу да се са једнаком пажњом приступа овом проблему и начинима његовог сузбијања на друштвено прихватљиву меру.

О утицају привредног криминала на друштво говори чињеница да овај облик криминала може да кошта економију државе и преко 10% БДП-а, а у одређеним случајевима чак и до 20%. Према томе, ова специфична врста паралелног сивог или црног тржишта оштећује буџет државе у изузетно великим размерама које се мере милионима долара на годишњем нивоу. Ефикасне мере превенције привредног, односно финансијског криминала допринеле би да се сачувају значајна средства и усмере на развој државе и друштва, а не да завршавају у рукама криминалаца. Најбољи начин за проналажење ових мера огледа се у детаљној анализи ове појаве, уз разумевање њених узрока и последица.¹⁸⁴ Са друге стране, неопходно је стално стручно усавршавање полицијског кадра, али и тужилаштва, суда, финансијских

¹⁸²Талијан, М., Татић, В., Лојић, Р. (2015). Утицај стања привреде на економску и националну безбедност, *Војно дело*, вол. 67, бр. 1, стр. 200.

¹⁸³Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право, op. cit.*, стр. 463.

¹⁸⁴Ђекић, М., Д. (2016). Привредни криминал и начини спровођења финансијске безбедности, *Техника*, вол. 75, бр. 5, стр. 784.

инспекција и других органа, имајући у виду комплексност и прилагодљивост привредног криминалитета.¹⁸⁵

Иако се не може говорити о потпуном сузбијању и искорењавању привредног криминалитета, комбинацијом ефикасних репресивних, као и превентивних мера овај облик криминалитета се може свести на друштвено прихватљиву меру, али то свакако захтева напоран рад свих органа власти, уз утицај на мењање свести друштва и ставова према привредним деликтима као кривичним делима најтежим за откривање и доказивање, најлакшим за извршење из којих произилази изузетно велика имовинска корист.

7.3.5. Организовани криминалитет

Различита тумачења и дефинисања организованог криминалитета пратила су његов развој кроз историју, а неслагања око његовог прецизног одређења постоје и данас. Организовани криминалитет представља активност криминалних група или организација која се огледа у вршењу кривичних дела у циљу стицања добити или одређеног облика моћи.

Организоване криминалне групе представљају организације које континуирано и рационално раде на стварању профита од незаконитих активности, а за које често постоји велика потражња. Њихово континуирано постојање одржава се употребом силе, претњом, уценом, кроз остваривање монополске контроле и корупцију јавних функционера.¹⁸⁶

Деструктивност организованог криминала као феномена огледа се и у угрожавању економско-финансијске безбедности државе и друштва кроз доношење велике штете привредном и буџетском систему због сиве економије, прања новца,

¹⁸⁵ Бингулац, Н., Шкорић, С. (2015). *Кривичноправни и криминолошки аспект привредног криминалитета*. У: Прилагођавање правничке регулативе актуелним трендовима у региону: Зборник радова XII традиционалног научног скупа „Правнички дани проф. др Славко Царић” (стр. 627-638). Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 637.

¹⁸⁶ Albanese, S. J. (2015). *Organized Crime: From the Mob to Transnational Organized Crime*, Abingdon, Oxon: Routledge, p. 4.

утаје пореза и др. Овакво стање не само да ствара економску нестабилност и буџетски дефицит, већ и угрожава националну безбедност стварањем социјалне напетости, незадовољства и политичке нестабилности. Посебно питање представља учешће организованих криминалних група у приватизацији приведних субјеката, јер се на тај начин угрожава економска и социјална безбедност запослених и њихових породица, а последице су значајно веће уколико се капитал присвојен на овај начин изнесе из земље. Организовани криминал уско је повезан и са медијима кроз оснивање, финансирање и контролу различитих радио станица, телевизија и новина. Спровodeћи деструктивну психолошко-пропагандну делатност преко медија, организоване криминалне групе врше притисак на јавно мњење, на законодавне, извршне и судске органе, на супарнике из криминалног миљеа, на потенцијалне сведоке итд.¹⁸⁷

Дакле, организовани криминал представља изузетно деструктивни феномен који се увлачи у све поре друштвеног живота, разара економску и социјалну стабилност друштва, нарушава правни и политички систем, дестабилизује државу и наноси огромне економске губитке.

Посматрајући организовани криминалитет као скуп кривичних дела извршених од стране криминалне организације, може се закључити да га у основи чине две врсте инкриминација: 1) кривично дело самог криминалног удружења, и 2) скуп кривичних дела која чине припадници таквог удружења, а која су заснована на циљевима ради чијег је остварења оно и основано. Да би организовани криминалитет постојао, није довољно да постоји само прва група кривичних дела (организовање криминалне скупине), већ је неопходно да се реализују и инкриминације из друге групе, чија садржина, мотив предузимања и начин вршења управо и конституишу његово биће, и у којима је и садржана *differentia specifica* у односу на остале облике организованог испољавања криминалних делатности.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Мијалковић, С. (2009). Организовани криминал као претња националној безбедности, *op. cit.*, стр. 124.

¹⁸⁸ Шкулић, М. (2003). *Организовани криминалитет – појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд: Досије, стр. 123.

Организовани криминал не познаје границе држава и режима и као невидљива, огромна снага, повлачи точак цивилизације уназад и деградира све аспекте друштвеног живота. Криминалне организације се баве свим криминалним делатностима које им доносе профит, а неретко њихова делатност обухвата и поједине легалне послове, па је врло тешко разграничити криминалне од легалних елемената. Криминалне групе се веома брзо интегришу и адаптирају, не ограничавају се на одређену територију и користе своје ресурсе да остваре утицај и уплив у владе земаља, банке, институције и друге сегменте друштва.¹⁸⁹

Делатности којима се организоване криминалне групе најчешће баве су трговина наркотицима, трговина људима, илегална трговина оружјем, културним добрима, радиоактивним материјалом, фалсификовање новца, организовање проституције, прање новца и све друге илегалне делатности које доносе велику профит и моћ.

Посебна друштвена опасност од организованог криминала произилази из његових карактеристика попут високог степена организованости са интерним хијерархијским односима, неисцрпне жеље за стицањем профита (што немилосрдно погађа материјалну егзистенцију жртве и стабилност државног буџета), тежње за влашћу (која прети опстанку државних институција) и транснационалности. Управо глобална распрострањеност организованог криминала представља разлог што су савремене државе почеле да одустају од догме националног суверенитета и препознале потребу за међусобном сарадњом и стварањем заједничких заштитних институција. У временима државних криза организовани криминал постаје посебно агресиван са тенденцијом да замени државну власт. Организовани криминал угрожава безбедност државе и друштва вишедимензионално, он урушава темеље савремене државе и негира основна начела њеног демократског и правног уређења, дестабилизује владе, подрива парламентаризам, руши поверење грађана у државне и правне институције, негира законитост и друштвени морал.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Бјелајац, Ж., Зиројевић, М. (уред.) (2012). *Организовани криминалитет – изазов XXI века*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 13.

¹⁹⁰ Грубач, М. (2009). Организовани криминал у Србији, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, год. 46, бр. 4, стр. 705.

Чак и безбедносно најстабилнији системи економски снажних држава начети су разорним видовима корупционих афера, трговином људима, наркотицима, оружјем, прањем новца и сл. Дакле, дословно ни један континент, па ни држава, није поштеђен организованог криминала, а самим тим ни Србија.¹⁹¹

Политичке нестабилности, економске кризе и ратна дешавања у Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији утицала су на експанзију организованог криминала у Србији, а процес транзиције који је уследио погодовао је његовом даљем развијању.

Сматра се да је организовани криминалитет у Србији зачет осамдесетих година прошлог века, а неки од најпознатијих случајева су у јавности познати као Дунавска мафија, Земунски клан¹⁹², предмет Градска чистоћа, предмет Кертес, Царинска мафија, Стечајна мафија, Друмска мафија и др.¹⁹³

Вишегодишњи проблеми из прошлости у Србији одразили су на кризу друштвеног и политичког поретка, економску кризу и смањење привредне активности што је допринело порасту незапослености, осиромашењу већег дела становништва и угрозило основну егзистенцију. Овакво стање пратио је крах социјалне сигурности и нестанак средње класе уз оштро и нагло раслојавање на све имућнију мањину и све сиромашнију већину чиме се створило погодно тло и регрутна база за криминалне организације. „Морална дезоријентисаност у амбијенту који је у први план истекао важност новца и материјалних вредности, утицала је на поједине младе особе да усвоје образце понашања карактеристичне за подземље и у криминалу препознају једину могућност вертикалног кретања на друштвеној лествици. За већину грађана одговор на ситуацију у којој постоји недоумица у погледу избора алтернативног вредносног система био је прилагођавање стању

¹⁹¹ Матијашевић, Ј. (2012). Високотехнолошки криминал у функцији организованог криминалитета; у: Бјелајац, Ж., Зиројевић, М. (уред.) (2012). *Организовани криминалитет – изазов XXI века*, (стр. 398-419), Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 410.

¹⁹² Један од најобимнијих предмета у српском правосуђу. У пресуди се наводи да се осуђена организована група бавила не само криминалним активностима, већ је покушавала и да изазове политичку нестабилност у Србији.

¹⁹³ *Борба против организованог криминала у Србији - законодавство и пракса*, Београдски центар за људска права, доступно на: <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/10/Borba-protiv-organizovanog-kriminala-u-srbiji-zakonodavstvo-i-praksa-2008.pdf> (10.08.2018.)

друштвене аномије кроз прихватање криминалних видова понашања које постаје „нормалан”, уобичајен образац друштвене комуникације. Раширено прихватање криминалног понашања, ма колико неки његови видови били „безазлени” са становишта друштвене опасности, у великој мери је било израз подржавања понашања представника власти које није било санкционисано. Захваљујући „домино ефекту” кршење моралних и законских норми постало је распрострањено у свим слојевима друштва, а на личном плану оправдано је нужношћу биолошког опстанка.”¹⁹⁴

Уочавајући распрострањеност, деструктивност, изражену спрегу организованог криминала са органима власти, као и далекосежност последица, постало је јасно да решавање проблема организованог криминала мора да се постави као један од примарних циљева од којег зависи социјални, економски и политички просперитет Србије.

Велика друштвена опасност која произилази из организованог криминала почела је јасно да се уочава у Србији тек од убиства председника прве демократске владе Србије, др Зорана Ђинђића 2003. године. Његово убиство је било одговор организованих криминалних група на најављени рат организованом криминалу и почетак припреме закона за кривично гоњење и суђење организаторима и члановима криминалних удружења. Дакле, Србија је веома скупо платила почетак борбе са организованим криминалом.¹⁹⁵

Са аспекта безбедности овај период је посебно обележила веза између криминалних група са актуелним или бившим припадницима служби државне безбедности. Криминалистичко-безбедносна знања и борбено-борилачке вештине, поседовање или доступност опреме и оружја омогућили су појединцима стицање одређеног статуса у криминалном миљеу. Њихове услуге огледају се у пружању физичког обезбеђења, заштити током спровођења полицијске рације и контроле,

¹⁹⁴Кораћ, С. (2007). Друштвени преображај: Одговорности и дужности, *Ревизија за безбедност*, бр. 4, октобар, стр. 36.

¹⁹⁵Грубач, М. (2009). Организовани криминал у Србији, *op. cit.*, стр. 704.

транспортовању одређених предмета кривичних дела, саботирању истрага и кривичних поступака, неутралисању конкуренције путем хапшења и др.¹⁹⁶

Према томе, масовна корупција, уплив организованог криминала у све сегменте власти и изражена финансијска, физичка и оперативна моћ организованих криминалних група, утицали су на успоравање процеса демократизације и на дестабилизовање Србије у социјалном, економском и политичком смислу.

Влада Републике Србије донела је 2009. године Националну стратегију за борбу против организованог криминала у којој се истиче да организовани криминал представља најсложенију и најопаснију врсту криминала у сваком друштву и једну од највећих претњи савременом човечанству. Ова Стратегија представља одраз одлучности Републике Србије да стратешким приступом и уз помоћ међународне заједнице, развије националне капацитете и потенцијале за ефикасну борбу против свих облика организованог криминала, а посебно против различитих облика коруптивног повезивања и утицаја његових носилаца у структурама државне власти. У уводном делу Стратегије се наводи да ће Влада створити све неопходне политичке и правне претпоставке за успешну примену Стратегије са тежиштем на три основна принципа: примени и развијању превентивног, репресивног деловања и одузимања имовине проистекле из кривичних дела, уз јачање сарадње са грађанима и приватним сектором, а све у циљу повезивања свих снага и потенцијала заједнице у борби против организованог криминала.¹⁹⁷

У складу са Кривичним закоником Републике Србије, у Националној стратегији за борбу против организованог криминала наводи се да организовани криминал подразумева вршење кривичних дела од стране организоване криминалне групе или њених припадника. Под организованом криминалном групом подразумева се група од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од

¹⁹⁶ Мијалковић, С., Субошић, Д., Бошковић, Г. (2011). *Организовани криминал и насиље*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 144-155). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 149.

¹⁹⁷ Национална стратегија за борбу против организованог криминала („Сл. гласник РС”, бр. 23/2009)

четири године или тежа казна, ради стицања, посредно или непосредно, финансијске или друге користи. Као значајне карактеристике организованог криминала истакнуте су следеће карактеристике:

- сваки члан криминалне организације има унапред одређени, односно очигледно одредиви задатак или улогу;
- делатност криминалне организације планирана је на дуже време или за неограничени временски период;
- делатност организације заснива се на примени одређених правила унутрашње контроле и дисциплине чланова;
- делатност организације планира се и врши у међународним размерама;
- у вршењу делатности примењује се насиље, застрашивање или да постоји спремност за њихову примену;
- у вршењу делатности користе се привредне или пословне структуре, прање новца и незаконито стечене добити;
- постоји утицај организације или њеног дела на политичку власт, средства јавног информисања, законодавну, извршну или судску власт или на друге важне друштвене или економске чиниоце.¹⁹⁸

У Србији делује велики број организованих криминалних група које су повезане са групама из Црне Горе, Босне и Херцеговине, Румуније, Републике Хрватске, Републике Македоније, Републике Бугарске и Републике Албаније. Њихов деструктиван утицај одражава се на привредни и економски раст и развој и узрокује материјално-финансијску штету великих размера. Делатности организованог криминала у Србији су многобројне и зависе од много различитих фактора, а најзаступљенији појавни облици су: трговина наркотицима, изнуде, отмице, уцене, трговина људима, кријумчарење људи, корупција, прање новца, злоупотреба службеног положаја, фалсификовање новца и других средстава плаћања,

¹⁹⁸ *Ibid.*

проституција, трговина оружјем и експлозивним материјама, међународно кријумчарење возила, кријумчарење акцизне робе и високотехнолошки криминал.¹⁹⁹

У процесу транзиције дошло је до приватизације великог броја државних предузећа што су организоване криминалне групе искористиле како би акумулирани новац стечен илегалним активностима уложили у легалне послове.

У Србији дуго није постојала општа свест о друштвеној опасности од организованог криминала, а питање осећаја сигурности, односно проблеми проистекли из криминалних активности попут крађа, киднаповања, сексуалног искоришћавања и продаје наркотика, сматрали су се проблемом појединца, све док није уочен утицај овог феномена на целокупну заједницу, државу и квалитет живота. Данас је евидентно да страх од криминала прожима животе грађана и у том смислу све је распрострањеније постављање аларма, камера, решетки, ангажовање обезбеђења и сличног како би се заштитили. Међутим, на овај начин људи несвесно постају жртве и живе као „затвореници”.²⁰⁰

Када је реч о борби против организованог криминалитета, најзначајнији закони који уређују ову област су Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције²⁰¹, Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, Кривични законик и Законик о кривичном поступку, али и Закон о агенцији за борбу против корупције, Закон о Безбедносно-информативној агенцији, Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, Закон о полицији, Царински закон, Закон о одговорности правних лица за кривична дела, Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку, Закон о извршењу кривичних санкција и др.

¹⁹⁹*Ibid.*

²⁰⁰Бјелајац, Ж. (2013). *Организовани криминалитет – империја зла*, *op. cit.*, стр. 376.

²⁰¹Даном почетка примене овог закона (01.03.2018. год.) престао је да важи Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела („Сл. гласник РС”, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – др. закон, 101/11 – др. закон и 32/13)

Са аспекта безбедности, посебан проблем представља повезаност организованих криминалних група и терористичких група. Поред сличности које постоје у погледу организацијске структуре, лојалности и дисциплине, широког дијапазона противправног деловања, употребе насиља и оружја, терористичке организације се често баве и криминалним делатностима специфичним за организовани криминалитет како би прибавиле средства за своје терористичке активности. У том смислу остварује се и сарадња између ових организација, посебно у погледу илегалног прибављања оружја које је потребно терористичким групама за извршавање одређених терористичких напада.

Ни једна терористичка организација не може да опстане, функционише и спроводи терористичке активности без ефикасних механизма којима континуирано обезбеђује финансијске приходе, а као примарни партнер или сарадник у делатностима које им доносе приходе јављају се организоване криминалне групе.²⁰²

Имајући у виду да тероризам представља један од највећих глобалних претњи, јасно је зашто повезаност са организованим криминалом представља посебан аспект угрожавања безбедности и у том контексту је неопходно приступати њиховом сузбијању на државном и међународном нивоу.

Савремени организовани криминал трансформисао се у одређени паралелни систем државном систему који делује изван контроле јавности и власт, има своју структуру и унутрашње законе, а једини циљ више није само стицање добити већ и борба за власт, односно повезивање са политиком и привредом. Јачање његове моћи и распрострањеност све више указује на немоћ државних органа у борби против овог феномена, при томе организовани криминал угрожава две основне функције државе, прикупљање пореза и употребу силе на својој територији. Према томе, одговарајућа политика сузбијања криминалитета, како на националном, тако и на глобалном нивоу, мора да представља део безбедносне политике.²⁰³

²⁰²Бјелајац, Ж., Суботин, М. (2018). Деструктивна моћ исламског верског фанатизма као мотивационог фактора за терористичке активности у Европи, *Култура полиса*, год. XV, посебно издање, стр. 155.

²⁰³Добовшек, Б., Ламбергер, И., Слак, Б. (2012). Међусобна повезаност организованог криминалитета и тероризма. У: Бјелајац, Ж., Зиројевић, М. (уред.) (2012). *Организовани криминалитет – изазов XXI века*, (стр. 440-455), Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 446.

7.3.6. Сексуални деликти

Сексуални деликти представљају патолошку појаву којом се угрожава полна слобода другог лица ради задовољења личних сексуалних потреба, уз употребу силе или претње, или злоупотребом положаја или стања жртве.

У моралном смислу, најстарији облик понашања који је сматран неприродним, а самим тим и недозвољеним, јесте управо сексуално насиље. Ова врста делинквенције је карактеристична по узроцима који доводе до оваквог понашања, високом степену моралне изопачености и наглашеним рецидивизму.²⁰⁴

У зависности од историјског доба и подневља, или државе, мењали су се законски оквири и начини санкционисања сексуалне делинквенције, од најблажих казни до оних најекстремнијих у виду кастрације, доживотне казне затвора и сл. Међутим, без обзира на облик санкционисања, морална осуда друштва оваквог понашања никада није изостајала.

У кривична дела против полне слободе, према Кривичном законнику Републике Србије, сврставају се следећа кривична дела: силовање, обљуба над немоћним лицем, обљуба са дететом, обљуба злоупотребом положаја, недозвољене полне радње, полно узнемиравање, подвођење и омогућавање вршења полног односа, посредовање у вршењу проституције, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, навођење детета на присуствовање полним радњама, и искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу.²⁰⁵

Дакле, сва ова кривична дела против полне слободе представљају одређене облике сексуалног насиља, са мноштвом карактеристика које их међусобно разликују, али са заједничким заштитним објектом, а то је полна слобода. У том

²⁰⁴ Бошковић, М. (2009). Криминолошка обележја кривичних дела против полних слобода, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 43, бр. 2, стр. 122.

²⁰⁵ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 178-186.

смислу овај облик криминалитета је уско повезан са проституцијом као социјалнопатолошком појавом.

Сексуални делинквент је посебан тип криминалне личности са специфичном психоструктуром и одређеним социјалним карактеристикама, које су, веома често, настале као последица негативног искуства из личног развоја. Ову врсту делинквента обично одликује искривљен систем вредности и моралних схватања, отежана адаптација у социјалну средину и неуравнотеженост, а узроци оваквог стања могу се пронаћи у породичним односима, личним и социјалним факторима, али могу бити и биолошке природе. Висок проценат емоционалне незрелости, неуротичност, низак степен интелигенције, неприлагођеност социјалном окружењу, несигурност, потешкоће у стварању нормалних сексуалних контаката, нижи ниво фрустрационе толеранције, импулсивност, бес и насилничко понашање, представљају само неке од најчешћих карактеристика сексуалних делинквената.²⁰⁶

У том смислу узроци који доводе до сексуалног насиља могу бити различити, попут одређених психолошких поремећаја, конзумирања алкохола или наркотика и менталних обољења.

Одређене студије су показале да сексуални преступници врло често врше ова кривична дела под утицајем различитих наркотика, алкохола и лекова, где број извршилаца под утицајем алкохола преовладава. Међутим, када је реч о општој распрострањености ових кривичних дела, наилази се на различите податке.²⁰⁷

У погледу процентуалне заступљености према броју извршења, кривична дела против полне слободе обухватају нешто мањи проценат у односу на друге облике криминалитета. Међутим, поставља се питање колико су овакви подаци заиста одраз стварног стања, а не резултат непријављивања ових кривичних дела. Жртве се често одлучују да не пријаве сексуално насиље из страха од осуде околине, или реакције насилника, због тешког подношења кривичних поступака где жртва присећајући се на догађај „поново проживљава” све, због става да је то унутрашња ствар породице

²⁰⁶ Бошковић, М. (2011). *Криминолошка обележја и типологија насилничке личности*, *op. cit.*, стр. 47.

²⁰⁷ Kraanen, F. L., Emmelkamp, P.M.G. (2011). Substance misuse and substance use disorders in sex offenders: A review, *Clinical Psychology Review*, Volume 31, Issue 3, p. 486.

уколико је сексуално насиље извршено од стране партнера или другог члана породице, али и због неповерења у надлежне институције. Ипак, евидентно је да се од кривичних дела против полне слободе, силовање истиче као кривично дело које се најчешће врши.

Силовања се могу разликовати у односу на психолошки мотив због кога насилник и врши ово кривично дело, па у том смислу, разликује се садистичко силовање где суштинска побуда произилази из телесног мучења и жеље за повређивањем жртве, силовање у бесу које представља одраз мржње, фрустрација и изражавање емоција уз висок степен бруталности, затим, силовање доминације где је примарни циљ насилника да покаже и осети надмоћ над жртвом и завођење које прераста у силовање где нападач не прихвата прекидање интимности од стране жртве.²⁰⁸

Сексуални преступници, у највећем броју случајева, обазриво бирају своју жртву, коју углавном и познају, па се, управо због тог односа који имају са жртвом, њихова кривица често тешко доказује, а и из истог разлога се жртве у одређеним случајевима не одлучују да пријаве кривично дело.²⁰⁹

Према истраживању рађеном у Америци, 7 од 10 силовања почини особа коју жртва познаје. Сваких 98 секунди се догоди сексуално насиље, а сваких 8 минута жртва сексуалног насиља је дете, међутим, само 6 од хиљаду починиоца заврши у затвору.²¹⁰

Последице које сексуално насиље оставља на жртви огледају се у бројним и комплексним психолошким проблемима. Жртве се затварају у себе, тешко успостављају контакт са непознатим људима, падају у депресију, криве себе за оно што им се догодило, осећају одбојност према интимним односима, постају неуравнотежене и раздражљиве, нарушавају односе са породицом због осећаја самопрезира, ниже вредности, одбачености и незадовољства. Дакле, последице

²⁰⁸ Поповић, М. (2010). Кривична дела против полне слободе, часопис *Безбедност*, вол. 52, бр. 1, стр. 112.

²⁰⁹ Маринковић, Д. (2014). Осумњичени у криминалистичким истрагама силовања, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 48, бр. 2, стр. 290-291.

²¹⁰ RAINN (Rape, Abuse & Incest National Network), Statistics - <https://www.rainn.org/statistics> (15.08.2018.)

кривичних дела према полној слободи, поред тога што се примарно испољавају на самој жртви, у психолошком смислу се одражавају и на породицу жртве и њено ближе окружење.

Поред психолошких, сексуални деликти остављају веома деструктивне последице попут полно преносивих болести, нежељене трудноће, посттравматских поремећаја, депресије, поремећаја спавања, исхране, злоупотребе лекова или психоактивних супстанци, самоповређивања, па чак и самоубиства. Ефекти сексуалних деликата су често изузетно дуготрајни и могу узроковати дугогодишње здравствене проблеме, а посебно проблеме у погледу продуктивних органа. Сагледавање и разумевање узрока, последица, потреба жртава и распрострањености сексуалних деликата је од кључног значаја за креирање адекватних закона и пружање ефикасне подршке жртвама, а може допринети и унапређењу политике у области јавног здравља, менталног здравља и образовања, као и превенције. Међутим, посебан проблем постоји када је реч о реалном стању распрострањености сексуалних деликата јер велики број ових деликата остане непријављен.²¹¹

Дакле, посматрано са аспекта безбедности државе и друштва, распрострањеност сексуалног насиља доводи до социјалног незадовољства и општег страха друштва, а утиче и на смањење радне продуктивности и угрожава физичко и психичко здравље становништва.

Жртва сексуалног насиља се налази у једном посебно сложеном психичком стању, због чега и класични начини пружања помоћи жртвама кроз емоционалну подршку нису најефикаснији облик помоћи која им је потребна. Управо из тог разлога, потребно је активније радити на имплементацији терапеутског модела ресторативне правде како би се побољшао положај саме жртве.²¹²

У циљу сузбијања сексуалних деликата, потребно је изменити законске оквире и предвидети нешто строжије казне, али и обучити, односно едуковати и унапредити

²¹¹Kruttschnitt, C., Kalsbeek, W. D., House, C. C. (2014). *Estimating the Incidence of Rape and Sexual Assault*, Panel on Measuring Rape and Sexual Assault in Bureau of Justice Statistics Household Surveys, Editors: Committee on National Statistics, Division of Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council, Washington, DC: The National Academies Press, p. 15.

²¹²Димовски, Д. Т., Костић, М. П. (2014). Примена ресторативне правде на случајеве сексуалне делинквенције, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 48, бр. 1, стр. 186.

рад полицијских службеника за откривање ових кривичних дела и за ефикасније прикупљање материјалних доказа, како би већа стопа откривених и потом санкционасаних кривичних дела против полне слободе деловала превентивно.

Поред овога, неопходно је адекватније искористити могућности локалне заједнице и њеног организовања са циљем имплементирања различитих превентивних мера на локалном нивоу.²¹³

7.3.7. Компјутерски криминалитет

Развој компјутерске технологије у великој мери је допринео побољшању и унапређењу привредне делатности, посебно када је реч о производњи, комуникацији, финансијском пословању и др. Међутим, овај развој је, са друге стране, донео многе могућности злоупотребе и нове облике криминалитета, а све криминалне појаве које су у вези са злоупотребом компјутерских техника и технологија представљају управо компјутерски криминалитет.

Кривична дела против безбедности рачунарских података чине оштећење рачунарских података и програма, рачунарска саботажа, прављење и уношење рачунарских вируса, рачунарска превара, неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података, спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже, прављење, набављање и давање другом средстава за извршење кривичних дела против безбедности рачунарских података.²¹⁴

Дакле, могућности коришћења рачунара за извршење кривичног дела су многобројне, а рачунар може бити средство или објект извршења, средство за планирање или прикривање кривичног дела, средство за омогућавање извршења кривичног дела и др.

²¹³Крстић, О. (2006). Превентивна улога полиције у случајевима сексуално злоупотребљене деце и омладине, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 11, бр. 1, стр. 9.

²¹⁴Кривични законик, *op. cit.*, чл. 298-304а

Савремена информациона и компјутерска технологија унела је нове и драстичне промене у све сегменте друштва, односно друштвеног живота, а које су поред позитивних и корисних новина, донеле и низ проблема везаних за појаву и ширење рачунарског криминалитета различитих облика, форми и видова испољавања. Све те промене се могу свести на следеће: нове форме вредности, концентрација података, нови амбијент деловања, нове методе и технике деловања, сужавање временске скале деловања, ширење географског простора деловања, покретљивост, стабилност ризика.²¹⁵

Кривична дела попут пљачке, проневере, преваре, тероризма, финансијских малверзација и разних облика злоупотреба, добила су потпуно нову димензију коришћењем компјутера као средства извршења. Овакав савремени начин извршења ових кривичних дела има низ специфичности и различитих облика испољавања, а назива се високотехнолошки криминал.²¹⁶

Високотехнолошки криминал представља нову претњу по националну и глобалну безбедност, а његово прецизно дефинисање и инкриминисање појавних облика представља први корак у правцу сузбијања, заштите и превенције.

Према Закону о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, високотехнолошки криминал се дефинише као вршење кривичних дела код којих се као објекат или средство извршења јављају рачунари, рачунарски системи, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику.²¹⁷

Живојин Алексић и Милан Шкулић заступају једно веома прихваћено гледиште везано за појам рачунарског криминалитета: Компјутерски криминалитет представља облик криминалног понашања код кога се коришћење компјутерске технологије и информатичких система испољава као начин извршења кривичног

²¹⁵Петровић, С. (2002). *Компјутерски криминал*, Београд: МУП Србије, стр. 17.

²¹⁶Ранђеловић, Д. М., Никач, Ж., Стефановић, М. (2012). Софтверски алати и прање новца као облик високотехнолошког криминала, *Пословна економија*, вол. 6, бр. 2, стр. 97-98.

²¹⁷Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала („Сл. гласник РС”, бр. 61/2005 и 104/2009), чл. 2, ст. 1

дела, или се компјутер употребљава као средство или циљ извршења, чиме се остварује нека у кривичноправном смислу релевантна последица.²¹⁸

У контексту поменуте дефиниције, аутори су изнели и аргументацију исте, истичући карактеристике саме појаве које се морају имати у виду, као и основних елемената једне дефиниције: „Одређивање појма компјутерског криминалитета се не може заснивати на утврђивању у оквиру његове дефиниције, елемената, који нису карактеристични за све облике овог вида делинквенције, као што су нпр. профил учинилаца, конкретна врста кривичног дела, врста штетне последице, мотив за криминално понашање, итд. Зато је приликом дефинисања компјутерског криминалитета неопходно имати веома широк приступ. Тако се једна свеобухватна и широка дефиниција компјутерског криминалитета мора заснивати на три основна елемента: начину извршења, средству извршења и последици криминалног деловања. Начин извршења ових деликата се заснива на употреби компјутера, при чему само то коришћење рачунара може бити испољено као целовит модус операнди, или као један његов сегмент. Компјутер може бити и основно средство извршења ових кривичних дела, а потребно је поред тога да је на такав начин остварена и нека у кривичноправном смислу кажњива последица, с тим што последица може бити испољена и на самим компјутерима, информатичкој, или комуникацијској мрежи.”²¹⁹

Имајући у виду да се савремено пословање не може замислити без технологије, односно рачунара, рачунарских система, мрежа и програма, јасно је да компјутерски криминалитет има потенцијал да паралише читаву привреду, инфраструктуру, комуникације, финансије и сл.

Штета која настане као последица вршења компјутерских кривичних дела обично је знатно већа него што се на први поглед чини, чак далеко надмашује износ штете која је проузрокована класичним кривичним делима и процењује се на стотине милиона долара.²²⁰ Осим директно проузроковане штете компјутерским криминалом,

²¹⁸Алексић, Ж., Шкулић, М. (2007). *Криминалистика*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће „Службени гласник”, стр. 385.

²¹⁹*Ibid.*

²²⁰Матијашевић, Ј. (2013). *Кривичноправна регулатива рачунарског криминалитета*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 23.

не сме се занемарити ефекат који распрострањеност ових кривичних дела оставља по економију и даљи развој привреде државе, јер несигурна и небезбедна држава у овом смислу, свакако одбија потенцијалне инвеститоре, односно фирме, компаније од будућих улагања.

Са аспекта безбедности, компјутерски криминалитет као савремени облик претње угрожава имовину појединца, државу у финансијском и привредном смислу, али може угрозити и живот људи. Поједини криминалци, криминалне групе или криминално-терористичке скупине, могу, убацивањем вируса у рачунарске системе, да мењају терапију људи на лечењу и тиме им угрозе здравље и живот, као и да проузрокују различите паљевине и експлозије, чиме се директно угрожава људска безбедност, односно живот људи.²²¹

Према томе, знања и вештине из области компјутерске технологије, односно из сфере високе технологије, могу се употребити као оружје, у одређеном смислу, којим се може озбиљно угрозити стабилност и безбедност државе.

Природа информационих технологија изузетно отежава откривање и доказивање, односно гоњење учинилаца ових кривичних дела. Рачунари и рачунарске системи повезани су на глобалном нивоу, што омогућава да се предузимају инкриминисане радње из једне државе у било којој другој држави, под условом да са обе стране постоји рачунар и интернет конекција. Висок степен анонимности корисника доприноси отежаном откривању извора криминалне активности од стране органа гоњења, док их границе територијалне надлежности, у одређеним случајевима, спречавају у процесуирању откривених учинилаца ових кривичних дела.²²²

²²¹Пејановић, Љ., Бејатовић, Г., Граховац, Д. (2015). *Угрожавање и заштита информационих система*. У: Прилагођавање правничке регулативе актуелним трендовима у региону: Зборник радова XII традиционалног научног скупа „Правнички дани проф. др Славко Царић” (стр. 203-210). Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 206.

²²²Писарић, М. (2013). Потребни нормативни одговор на проблеме откривања и доказивања дела високотехнолошког криминала, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 47, бр. 1, стр. 292.

Управо отежано откривање, компликовано доказивање и неефикасна превенција подстичу потенцијалне извршиоце ових кривичних дела на доношење одлуке о извршењу.

Сходно до сада реченом, најбитније особине компјутерског криминалитета везане су за:

1. Просторну димензију криминалног деловања;
2. Временску димензију криминалног деловања;
3. Константно ширење на нове области друштвеног живота;
4. Специфичан профил учиниоца;
5. Велику тамну бројку;
6. Начин вршења и откривања криминалних радњи;
7. Тежину последица и висина штета;
8. Вишеструку улогу рачунарске технологије.²²³

Специјализоване јединице државних органа за сузбијање криминала представљају неопходан сегмент у циљу сузбијања компјутерског криминалитета. Имајући у виду значај и количину информација која се налази у савременим компјутерским и другим комуникационим мрежама, неопходно је, поред ових специјализованих јединица и њиховог константног унапређења и едукације, развијати софтверске алате и пратити развој технологије како би се успоставила ефикаснија заштита, уз успешније откривање и сузбијање компјутерског криминала. Унапређена заштита у овој сфери доприноси стварању амбијента погодног за инвестиције и развој пословања привредних субјеката.²²⁴

Дакле, једино темељним и стручним формирањем дугорочне државне стратегије за сузбијање компјутерског криминалитета уз пратеће акционе планове за њено ефикасно имплементирање, може се утицати на смањење тамне бројке овог облика криминалитета и на већи степен безбедности државе и друштва.

²²³ Матијашевић, Ј. (2013). *Кривичноправна регулатива рачунарског криминалитета*, *op. cit.*, стр. 18-25.

²²⁴ Милошевић, М. (2007). Актуелни проблеми сузбијања компјутерског криминала, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 12, број 1, стр. 71.

Увођење нових мера у кривично законодавство из области високотехнолошког криминала, али и унификација и ефикасна међународна сарадња, представљају основу за реализацију националних напора у правцу сузбијања ових кривичних дела.²²⁵ Са друге стране, неопходно је прецизно дефинисати и препознати профил извршилаца кривичних дела из сфере компјутерског криминала, с обзиром на то да се ради о информатичким стручњацима који користе своје знање у погрешне сврхе. Иако се методологија и мотиви извршилаца разликују, а најчећи мотив јесте имовинска корист, мада је понекад то само доказивање у хакерском свету, слање одређене поруке друштву, појединцу, власти и слично, анализом основних особености извршилаца може се допринети одређивању ефикаснијих превентивних активности у области компјутерског криминалитета.²²⁶

7.3.8. Саобраћајна делинквенција

Саобраћајна делинквенција инкриминисана је кривичном, али и прекршајном одговорношћу. У кривична дела против безбедности јавног саобраћаја убрајају се: угрожавање јавног саобраћаја, угрожавање саобраћаја опасном радњом или опасним средством, угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја, угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја насиљем, отмица ваздухоплова, брода и другог превозног средства, пиратство, несавесно вршење надзора над јавним саобраћајем, непружање помоћи лицу повређеном у саобраћајној незгоди и тешка дела против безбедности јавног саобраћаја.²²⁷

Приступ питању саобраћајне делинквенције разликује се у зависности од друштвених околности, традиције и специфичности правог система сваке државе. Међутим, повећан број возила у саобраћају и све већи број саобраћајних незгода намеће потребу за константним унапређењем законске регулативе у погледу

²²⁵Прља, Д., Рељановић, М. (2009). Високотехнолошки криминал – упоредна искуства, *Страни правни живот*, бр. 3, стр. 161.

²²⁶Матијашевић, Ј. (2013). *Кривичноправна регулатива рачунарског криминалитета*, *op. cit.*, стр. 236.

²²⁷Кривични законик, *op. cit.*, чл. 289-297

саобраћајних деликата како би се поштравањем казнене политике превентивно утицало на учеснике у саобраћају.²²⁸

Под појмом насилничка вожња подразумева се поступање возача које је у грубој супротности са правилима саобраћаја, где постоји евидентно одсуство обзира возача према безбедности других учесника у саобраћају.²²⁹

Узроци појаве саобраћајне делинквенције, односно узроци насилничког понашања у саобраћају могу бити различите природе. Са једне стране лоша урбанистичка и инфраструктурална решења, густина саобраћаја, техничка неисправност возила, бука и топлота као фактори раздражљивости, могу допринети појави саобраћајне делинквенције.

Међутим, карактеристике личности се у највећој мери одражавају на то како ће се појединац понашати у саобраћају, па се може уочити да млађи учесници у саобраћају чешће прибегавају насилничкој вожњи, као и да су искуснији возачи мање склони понашању које доводи до угрожавања саобраћаја, али и да су лица која се насилнички понашају у саобраћају обично мушкарци и то са израженим цртама агресивности, љутње и раздражљивости.²³⁰

Посебан, изузетно изражен фактор саобраћајне делинквенције чине конзумирање алкохола и психоактивних средства јер је управо вожња под њиховим дејством узрок великог броја саобраћајних несрећа. У том смислу постоји изузетна повезаност овог облика криминалитета са алкохолизмом као социјалнопатолошким појавом.

Важно је истаћи да саобраћајна делинквенција често представља научени образац понашања, где појединци кроз одрастање посматрају насилничку вожњу и непоштовање саобраћајних правила од стране породице или окружења, па и сами прихватају такво понашање као уобичајено и нормално.

²²⁸Милановић, Г. (2005). Кривично дело угрожавања јавног саобраћаја у упоредном кривичном праву, часопис *Безбедност*, вол. 47, бр. 2, стр. 249.

²²⁹Закон о безбедности саобраћаја на путевима („Сл. гласник РС”, бр. 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 – одлука УС, 55/2014, 96/2015 – др. закон и 9/2016 – одлука УС), чл. 41, ст. 1

²³⁰Липовац, К., Јовановић, Д., Станојевић, П. (2011). *Узроци насилничког понашања у саобраћају*, *op. cit.*, стр. 54.

Са друге стране, подједнако значајан је и утицај медија јер се кроз различите телевизијске садржаје, а посебно филмске и серијске програме, изузетно брза вожња, непоштовање саобраћајних прописа и насилничко понашање у саобраћају, промовишу као атрактивно, популарно, пожељно и нормално свакодневно поступање.

Када је реч о саобраћајној делинквенцији, посебан проблем представља рецидивизам који се везује за одређена социјално демографска обележја, али и за психолошке карактеристике које се углавном испољавају код повратника, а у које спада агресивност, депресија, анксиозност, алкохолизам, психичка неуравнотеженост и сл. Повратници су углавном мушкарци, старосне доби између 25 и 45 година и са нижим степеном образовања у односу на нерацидивисте.²³¹

Понашањем којим се угрожава безбедност јавног саобраћаја директно се утиче и на угрожавање живота других учесника у саобраћају, с тога је јасно, са аспекта безбедности, колики утицај овај облик делинквенције може да има.

Дакле, последице саобраћајне делинквенције могу бити смрт, или наношење тежих или лакших телесних повреда, поред одређене материјалне штете. Овакве последице даље могу имплицирати смањење квалитета живота и радне продуктивности повређеног лица, у зависности од врсте повреде.

Поред физичких последица, психолошке последице које саобраћајна несрећа оставља на преживеле могу бити, такође, изузетно деструктивног карактера. Без обзира да ли се ради о лицу које је извршило одређено кривично дело против безбедности саобраћаја и на тај начин проузроковало смрт или повреду другог лица, или се ради о жртви оваквог дела, односно о породици настрадале жртве, психолошке последице попут изједајућег осећаја кривице, трауме која узрокује страх од даљег учествовања у саобраћају, или западање у депресију и други психолошки проблеми, веома често се јављају као одраз саобраћајне незгоде.

Поједина питања која се тичу безбедности саобраћаја изазивају полемике у смислу да ли држава крши право слободе појединца кажњавајући га за одређено поступање којим угрожава искључиво себе. Као најчешћи пример наводи се обавеза

²³¹Бошковић, М. (2011). *Криминолошка обележја и типологија насилничке личности*, *op. cit.*, стр. 49.

везивања безбедносног појаса у аутомобилу. Међутим, полазећи од безбедносне улоге државе и утицаја последица непридржавања безбедносних правила у саобраћају на друштво у целини, јасно је да старајући се о појединачној безбедности држава води рачуна и о колективној безбедности, а самим тим и о свим другим социјалним и економским аспектима на које питање безбедности има директан или индиректан утицај.

7.3.9. Малолетничка делинквенција

Према Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, малолетником се сматра лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година, док је млађи малолетник лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило шеснаест година, а старији малолетник лице које је навршило шеснаест, а није навршило осамнаест година. Према лицу које у време извршења кривичног дела није навршило четрнаест година не могу се изрећи кривичне санкције ни применити друге мере предвиђене овим законом.²³²

Када је реч о малолетничкој делинквенцији, поједини аутори под овим појмом подразумевају кривична дела која врше малолетна лица, док други сматрају да под овим појмом треба подразумевати и кривична дела и прекршаје извршене од стране малолетних лица.

Као основна врста кривичних санкција која се може изрећи малолетним лицима, а изузетно и млађим пунолетним лицима, предвиђене су васпитне мере. У васпитне мере спадају: мере упозорења и усмеравања (судски укор и посебне обавезе), мере појачаног надзора (појачан надзор од стране родитеља, усвојиоца или стараоца, појачан надзор у другој породици, појачан надзор од стране органа старатељства, појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за

²³²Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Сл. гласник РС”, бр. 85/2005), чл. 2 и чл. 3.

васпитавање и образовање малолетника) и заводске мере (упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом, упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање).²³³ Поред васпитних мера, малолетницима за учињена кривична дела може се изрећи казна малолетничког затвора и мере безбедности.

У циљу утицања на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела, законом је предвиђена могућност изрицања једног или више васпитних налога чија је сврха да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се поступак обустави.²³⁴

Проналажење најефикаснијег модела реаговања на малолетничку делинквенцију представља проблем на који нема правог одговора. У време када су одредбе о кривичноправном статусу малолетника биле део општег кривичног законодавства, примењивао се дихотоман начин санкционисања малолетних учинилаца кривичних дела, тј. постојале су васпитне мере и казна малолетничког затвора. Васпитне мере су биле главне кривичне санкције према малолетницима изрицане у преко 98%, док је казна малолетничког затвора, у складу са применом начела изузетности у кажњавању старијих малолетника, изрицана у мање од 1% случајева.²³⁵

У Србији је претходне деценије учињен велики искорак у правцу потпунијег и самосталног регулисања кривичноправног статуса малолетника. Малолетници се издвајају из општег кривичног законодавства у посебан Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица који ступа на снагу 01. јануара 2006. године. У овом законском акту се налазе одредбе материјалног, процесног и извршног законодавства о малолетницима. Новину у регулисању кривичноправног статуса малолетника чини увођење диверзионих мера под посебним називом-васпитни налози. Разлози за увођење васпитних налога првенствено су практичне природе и огледају се у омогућавању утицаја на малолетне учиниоце кривичних дела мерама диверзионог карактера у којима не постоји

²³³ *Ibid.*, чл. 11.

²³⁴ *Ibid.*, чл. 6.

²³⁵ Joksić, I., Matijašević-Obradović, J. (2017). Diversionary measures as a response of society to Juvenile Crime in Croatia and Serbia, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 54, br. 4, str. 895.

репресивни елемент. На овај начин се допринело скретању кривичног поступка и омогућило се малолетном учиниоцу кривичног дела да се поправи без примене мера (санкција) из којих произилазе ограничења и репресивни елементи.²³⁶

Дакле, васпитни налози су пре свега превентивног карактера, са циљем да се утиче на личност малолетника и избегну евентуалне негативне последице пролажења малолетника кроз кривични поступак.

Васпитни налози могу се изрећи малолетном учиниоцу кривичног дела за које је предвиђена новчана казна или казна затвора до пет година, а примарно су усмерени на рехабилитацију и реинтеграцију малолетника у друштвену средину кроз различите мере, третмане и поступке образовног, васпитног или медицинског карактера.²³⁷

Биолошке и психосоцијалне карактеристике малолетника суштина су специфичности малолетничке делинквенције. Малолетна лица имају посебно место у правном систему које се огледа у посебним правилима везаним за кривичну одговорност, санкције, кривични поступак, извршење санкција итд. Полазећи од психолошког стања малолетника, сматра се да су шансе за усмеравање и одвраћање малолетника од делинквентног понашања далеко веће у односу на пунолетна лица, због тога је од значаја обазриво поступање према њему у кривичном поступку, а изрицање васпитних мера примереније од казни.²³⁸ На овај начин малолетнике третирају законодавства готово свих држава на свету.

У циљу обазривог поступања према малолетнику у кривичном поступку, Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица су прописана и два специфична случаја примене начела опортунитета, у кривичном поступку према малолетницима.

²³⁶Јоксић, И. (2007). Специфичности алтернативних мера (васпитни налози) у кривичном законодавству Србије, *Наука, безбедност, полиција – Журнал за криминалистику и право*, вол. 12, год. 3, стр. 135.

²³⁷Јовашевић, Д. (2011). *Малолетничко кривично право*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу, стр. 48.

²³⁸Николић-Ристановић, В. (2012). Криминалитет малолетника или малолетничка делинквенција: појмовно одређење и његов значај, *Ревизија за криминологију и кривично право*, вол. 50, бр. 1-2, стр. 184.

Чланом 58, став 1 и 2 наведеног закона уређен је први случај примене начела опортунитета, у кривичном поступку према малолетницима. За кривична дела за која је прописана казна затвора до пет година или новчана казна јавни тужилац за малолетнике може одлучити да не захтева покретање кривичног поступка иако постоје докази из којих произлази основана сумња да је малолетник учинио кривично дело, ако сматра да не би било целисходно да се води поступак према малолетнику с обзиром на природу кривичног дела и околности под којима је учињено, ранији живот малолетника и његова лична својства.²³⁹

Чланом 58, став 3 наведеног закона уређен је други случај примене начела опортунитета, у кривичном поступку према малолетницима. У контексту поменуте одредбе, у ситуацији када је извршење казне или васпитне мере у току, јавни тужилац за малолетнике може одлучити да не захтева покретање кривичног поступка за друго кривично дело малолетника, ако с обзиром на тежину тог кривичног дела, као и на казну, односно васпитну меру која се извршава, не би имало сврхе вођење поступка и изрицање кривичне санкције за то дело.²⁴⁰

Оправданост за овакав однос према малолетницима и предвиђање посебних мера које им се могу изрећи, налази се у њиховом психофизичком стању у коме се због свог узраста налазе и које захтева специфичан приступ.

За разлику од одраслих криминалаца, малолетни делинквенти готово увек признају своја дела, према искуству судија и полицијских инспектора за

²³⁹ Ради утврђивања ових околности јавни тужилац за малолетнике може затражити обавештења од родитеља, усвојиоца, односно стараоца малолетника, других лица и установа, а кад је то потребно, може ова лица и малолетника позвати ради непосредног обавештавања. Он може затражити мишљење од органа старатељства о целисходности покретања поступка према малолетнику, а може прикупљање тих података поверити и стручном лицу (социјалном раднику, психологу, педагогу, специјалном педагогу и др.) ако га има у јавном тужилаштву. Ако за доношење одлуке о примени начела опортунитета треба да се испитају лична својства малолетника, јавни тужилац за малолетнике може, у споразуму са органом старатељства, упутити малолетника у прихватилиште за децу и омладину или у васпитну установу, али најдуже до тридесет дана. Матијашевић – Обрадовић, Ј. (2015). *Кривично процесно право, општи део*, Нови Сад: Универзитет Привредна академија у Новом Саду, стр. 92.

²⁴⁰ Кад јавни тужилац за малолетнике у оба наведена случаја примене начела опортунитета кривичног гоњења у поступку према малолетницима нађе да није целисходно да се покрене поступак према малолетнику, обавестиће о томе, уз навођење разлога, орган старатељства и оштећеног, и они могу у року од осам дана да захтевају од већа за малолетнике непосредно вишег суда да одлучи о покретању поступка. Кад веће одлучи да се према малолетнику покрене поступак пред судијом за малолетнике, јавни тужилац за малолетнике мора учествовати у овом поступку. Матијашевић – Обрадовић, Ј. (2015). *Кривично процесно право, општи део, op. cit.*, стр. 92-93.

малолетнике. Разлог лежи у начину закључивања малолетника, које је, за разлику од одраслих, више формално-логичко и самим тим теже ка томе да се понашају онако како мисле да треба и како се осећају. Уз генерацијски јаз, неразумевање васпитача и васпитаника произилази управо из ових разлика, а одражава се на недостатак или недовршеност процеса интернализације вредносног система социјалне средине.²⁴¹

Основни узрок за појаву девијација и делинквенције код младих огледа се у неуспешно спроведеној социјализацији због погрешно постављеног концепта социјализације, како на друштвеном нивоу, тако и на нивоу породице као основне ћелије друштва.²⁴²

Према томе, дисфункционална породица, односно присуство неких од социјалнопатолошких појава у породици ихостилност родитеља често утичу на појаву девијантног понашања код малолетника.

У том смислу, недостатак емпатије и осећај кривице код малолетника неретко утичу на његову раздражљивост и испољавање антисоцијалног понашања попут крађе, вандализма, бежања од куће, насиља и сл.²⁴³

Малолетничка делинквенција завређује посебну пажњу јер антисоцијално понашање у детињству може бити предзнак раног уласка у делинквенцију који се може тумачити као упозорење за потенцијално перзистентно преступништво и вршење насилних деликата.²⁴⁴

Дакле, малолетничкој делинквенцији треба приступати не само у контексту специјалне превенције, већ и у контексту значаја и утицаја на заштиту друштва од криминала. Имајући то у виду, као и негативан утицај криминалитета на друштво уопште, јасно је колики значаја са аспекта остваривања безбедности има сузбијање малолетничке делинквенције, а посебно превентивно деловање.

²⁴¹ Николић, З., Локсић, И. (2011). *Малолетничка делинквенција*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 97-98.

²⁴² *Ibid*, стр. 20.

²⁴³ Piotrowska, P.J., Stride, C.B., Croft, S.E., Rowe, R. (2015). Socioeconomic status and antisocial behaviour among children and adolescents: A systematic review and meta-analysis, *Clinical Psychology Review*, Volume 35, p. 48.

²⁴⁴ Симеуновић-Патић, Б. (2014). Домашаји и перспективе научног знања у превенцији малолетничке делинквенције, *Ревизија за криминологију и кривично право*, вол. 52, бр. 2, стр. 128.

Полазећи од тога да криминал, укључујући малолетнички, узрокује велике материјалне трошкове настале не само извршењем кривичног дела, већ и издвајањем средстава за правосуђе, полицију, заводе за извршење кривичних санкција и др., што у многим државама чини већи део буџетских средстава него издвајања за развој културе, образовања, здравствене заштите и друге социјалне потребе, постало је јасно да смањење криминалитета и растерећење издвајања у ове сврхе јесте од капиталног значаја.²⁴⁵

Према томе, значај сузбијања малолетничке делинквенције одражава се на државу и друштво у социјалном, економском и безбедносном смислу. Последњих година у оквиру система образовања спроводе се едукације малолетника које за циљ имају указивање на све деструктивне аспекте криминалитета, међутим, начин приступа овим едукацијама и њихов број и даље нису довољни и остављају простора за многа унапређења.

Повећањем перспективе у образовању и запошљавању, али и едукацијом деце о значају унапређења животних вештина, о негативним последицама криминалитета, као и о начинима ефикасног и ненасилног решавања сукоба, може се допринети смањењу стопе малолетничког криминалитета, али и криминалитета уопште.²⁴⁶ С обзиром на то да је сузбијање криминалитета од круцијалног значаја имајући у виду његове економске, социјалне, безбедносне и политичке последице, неопходно је да се значајно већа пажња посвети управо овим аспектима превенције криминалитета.

²⁴⁵Радловић, Љ. (2010). Функција образовања у сузбијању малолетничког криминалитета, *Страни правни живот*, бр. 1, стр. 147.

²⁴⁶Bellis A.M., Jones L., Hughes K., & Hughes S. (2010). *Preventing and Reducing Armed Violence – What Works?*, Background paper, Oslo Conference on Armed Violence, Achieving the Millennium Development Goals 20-22 April 2010, Liverpool John Moores University, World Health Organization, Norwegian Ministry of Foreign Affairs and United Nations Development Programme, p. 28.

7.3.10. Еколошки криминалитет

У погледу дефинисања еколошког криминалитета не постоји сагласност на глобалном нивоу, али може се рећи да овај облик криминалитета чине незаконите радње предвиђене кривичним законом или другим прописима, а којима се угрожава или озбиљније нарушава животна средина. Масовност и изражена тамна бројка, само су неке од карактеристика овог савременог облика криминалитета, а посебан проблем представљају потешкоће приликом његовог откривања, јер се последице, по правилу, не манифестују одмах по извршењу незаконите радње.²⁴⁷

Да би се могло говорити о мерама потребним за сузбијање било ког облика криминалитета, па тако и еколошког, неопходно је кроз детаљну анализу утврдити његове узроке, начине испољавања и последице, међутим, првенствено је важно прецизно одредити дефиницију око које ће постојати сагласност на међународном нивоу.

Основа опстанка човечанства јесте здрава животна средина, а еколошки криминалитет је управо усмерен на угрожавање основних вредности које чине животну средину, у које се убраја вода и водотокови, земљиште, ваздух, живи свет и, у последње време, енергија.²⁴⁸

Република Србија је, као и већина других држава, препознала значај заштите животне средине и у том правцу предузела низ корака, пре свега у нормативном смислу. Ипак, ограничена средства и мноштво других круцијалних питања за државу и друштво учинили су да се питање заштите животне маргинализује, па је деловање државе у овој сфери остало готово само формалног карактера.

²⁴⁷Амићић, Г., Ђулум, Д., Петричевић, В. (2014). *Дефинисање, карактеристике и узроци еколошког криминалитета*. У: Сузбијање криминалитета и европске интеграције, с освртом на еколошки криминалитет: Зборник радова међународне научностручне конференције, Требиње, 18-20. марта 2014. год. (стр. 33-42); Република Српска Влада, Министарство унутрашњих послова, Управа за полицијско образовање, Висока школа унутрашњих послова, стр. 40.

²⁴⁸Кековић, З., Тодоровић, З. (2008). Угрожавање животне средине у Републици Србији – безбедносни аспект, *Наука, безбедност, полиција – Журнал за криминалистику и право*, вол. 13, бр. 3, стр. 32-33.

Право на здраву животну средину загарантовано је Уставом Републике Србије²⁴⁹, а остваривање заштите животне средине се регулише низом законских и подзаконских аката који садрже кривичне, прекршајне санкције и санкције за привредне преступе из ове области.

Загађење воде, ваздуха и земљишта, угрожавање опстанка различити биљних и животињских врста, климатске промене, смањење капацитета одређених природних ресурса, смањење залиха рибе, шума и друге појаве уништавања природних богатстава, сврставају се у облике манифестовања еколошког криминалитета.²⁵⁰ Дакле, незаконитим радњама из области еколошког криминалитета угрожава се живота средина или неки њен сегмент, а тиме и здравље, односно безбедност људи.

Еколошки криминалитет се уврстио у озбиљне међународне проблеме, а поред деструктивног утицаја на животну средину, непосредне или посредне последице се осећају и у сегменту националне економије, безбедности државе и друштва, а може утицати и на саму егзистенцију друштва. Исцрпљење природних богатстава и уништење станишта, чак и губитак људских живота, представљају одраз утицаја еколошког криминала.²⁵¹

Према томе, неоспорно је да су последице еколошког криминалитета изузетно деструктивног карактера, међутим, прикривеност и одложено манифестовање последица утиче да се овом питању не посвећује довољна пажња, посебно у земљама слабије економске снаге.

Сагледавањем последица еколошког криминалитета долази се до закључка да кривична дела из ове области представљају озбиљан безбедносни проблем и претњу за државу и друштво, али и целокупну међународну заједницу.²⁵² Ова чињеница је препозната и од стране одређених међународних и регионалних организација, па је

²⁴⁹Устав Републике Србије, *op. cit.*, чл. 74

²⁵⁰Писарић, М. М. (2015). Претпоставке за откривање еколошког криминалитета, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 49, бр. 2, стр. 786.

²⁵¹Матијашевић, Ј., Драгојловић, Ј., Жеж, З. (2012). Кривичноправни оквир заштите животне средине у Европској унији, *Европско законодавство*, год. XI, бр. 41, стр. 290.

²⁵²Јовић, В. (2014). Политика супростављања еколошком криминалитету у Републици Србији и његов утицај на еколошку безбедност, *Мегатренд ревија*, вол. 11, бр. 4, стр. 340.

последњих година приметан значајан помак у правцу решавања овог проблема, пре свега од стране развијенијих држава.

Еколошка безбедност, према одређеним ставовима у теорији, подразумева квантитативну и квалитативну оцену могућих измена природних компоненти животне средине и екосистема при којима се не нарушавају њихове основне структуре, карактеристике и односи.²⁵³ Надовезујући се на речено, према мишљењу појединих аутора, под еколошком безбедношћу подразумева се способност нације или друштва да одоли оскудицама животне средине, ризицима и нежељеним променама у животној средини или напетостима и евентуалним сукобима.²⁵⁴

Из приказаних ставова који се односе на појам еколошке безбедности и њен значај, закључује се да је еколошка безбедност нови, савремени облик безбедности настао као потреба спречавања угрожавања животне средине. Њоме се штите основне компоненте животне средине без којих нема опстанка живих бића. Ако се иједна безбедност може сматрати глобалном, онда је то еколошка безбедност. Међутим, облици угрожавања еколошке безбедности су бројни. Обично се сви они групишу у две категорије:

- 1.) облици угрожавања еколошке безбедности на које човек не може да утиче,
- 2.) облици угрожавања еколошке безбедности на које човек може да утиче.²⁵⁵

У одређеним случајевима еколошки криминалитет одликује транснационални карактер и јавља се као веома профитабилна делатност организованих криминалних група, а која се огледа у незаконитој трговини биљкама и животињама, незаконитој експлоатацији и кријумчарењу минералима, драгоценим камењем, опасним отпадом, дрветом и сл.²⁵⁶

Проблем еколошког криминалитета готово да и не може да се посматра изоловано у границама територијалне надлежности појединачних држава јер његове

²⁵³Matijević, M. (2009). Specificnosti suzbijanja ekološkog kriminaliteta. In: *Ecological Safety in post-modern Environment*, 1st International Conference, Juny, 26-27 2009, Banja Luka: Pan-European University „Apeiron”, p. 1.

²⁵⁴Barnett, J. (2001). *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security ERA*, London: Zed Books, pp. 15–25.

²⁵⁵Царић, М., Матијашевић-Обрадовић, Ј. (2017). *Привредни криминалитет*, *op. cit.*, стр. 83.

²⁵⁶Матијашевић, Ј., Драгојловић, Ј., Жеж, З. (2012). Кривичноправни оквир заштите животне средине у Европској унији, *op. cit.*, стр. 291.

последнице попут климатских промена и загађења воде, ваздуха, земљишта, представљају међународни проблем. С обзиром на то да је еколошки криминалитет високопрофитабилан и нискоризичан у пређењу са традиционалним облицима транснационалног организованог криминалитета, није изненађујуће што подаци показују да се ради о најбрже растућем обликом транснационалног криминалитета. Иако се, за разлику од других облика криминала, последнице еколошког криминалитета не испољавају директно на људима, већ на животној средини, мора се имати у виду да дугорочно он доводи до непосредних штетних последица и према човеку, па постаје јасно да унапређење и заштита животне средине мора бити један од примарних циљева на међународном нивоу.²⁵⁷

Унапређењем и заштитом животне средине постиже се очување и заштита здравља људи, а у каквом је стању животна средина зависи од различитих фактора попут развоја технолошких процеса, степена друштвено-економског уређења, али пре свега, од свести свих нас.²⁵⁸

Ефикасно сузбијање еколошког криминалитета захтева адекватну специјализацију, односно едукацију надлежних органа, савремена техничка средства намењена откривању и доказивању ових кривичних дела, висок степен сарадње између надлежних служби и других органа, али и међународну сарадњу. Поред овога, изузетно је важно развијати свест целокупног друштва о значају заштите животне средине, што суштински представља први корак превентивног деловања у правцу сузбијања еколошког криминалитета.

Технолошки развој, поред свих добробити које носи по друштво, утиче и на креирање нових облика еколошког криминалитета, па се намеће потреба за његовим

²⁵⁷Бејатовић, С., Шикман, М. (2014). *Транснационални еколошки криминалитет*. У: Сузбијање криминалитета и европске интеграције, с освртом на еколошки криминалитет: Зборник радова међународне научностручне конференције, Требиње, 18-20. марта 2014. год. (стр. 13-31); Република Српска Влада, Министарство унутрашњих послова, Управа за полицијско образовање, Висока школа унутрашњих послова, стр. 13.

²⁵⁸Вучковић, Б., Вучковић, В. (2015). *Биолошко оружје – утицај на животну средину*. У: Прилагођавање правничке регулативе актуелним трендовима у региону: Зборник радова XII традиционалног научног скупа „Правнички дани проф. др Славко Царић” (стр. 299-311). Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 310.

константним праћењем и анализом, како би и кривичноправна регулатива, али и стратегија сузбијања, ишла у корак са њим.

7.3.11. Рецидивизам

Рецидивизам (поврат) је појам који се појављује у различитим областима науке. Реч поврат етимолошки потиче од латинске речи *interum jādere*, што у буквалном преводу значи поново пасти. У нашем језику поврат се схвата као понављање, враћање, настављање с нечим раније започетим, поновно падање у исту грешку. У латинском језику *recidivus* значи повратник, односно особа која поново учини исто или слично кривично дело.²⁵⁹

Рецидивизам или повратништво се сматра кривичноправним појмом за који постоје различите дефиниције у правној литератури, али углавном се схвата као кривично дело које делинквент поново изврши. Као битни елементи рецидивизма наводе се: ранија осуда, поновно извршење кривичног дела, идентичност побуда за ново дело и временска динстанца између ранијег и новог дела.²⁶⁰

Сходно томе, може се закључити да рецидивизам представља поновно извршење једног или више кривичних дела од стране истог учиниоца, при том се његово дефинисање, односно тумачење разликује у зависности од приступа.

Могуће је разликовати више приступа у одређивању појма рецидивизма – кривичноправни приступ, криминолошки и пенолошки приступ у дефинисању поврата:

- Према кривичноправном схватању, под повратом се подразумева поновно извршење кривичног дела од стране лица које је већ осуђено за неко кривично дело;²⁶¹ Кривичноправно схватање поврата разликује општи и специјални поврат. Општи поврат је поновно извршење било ког кривичног дела после осуде за раније

²⁵⁹ Скакавац, Т. (2014). *Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела*, докторска дисертација, Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 28.

²⁶⁰ Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, *op. cit.*, стр. 339.

²⁶¹ Јовановић, Љ. (1973). *Кривично право – општи део*, Београд: Научна књига, стр. 274.

извршено кривично дело, а специјални поврат је поновно вршење истог кривичног дела после раније осуде за то кривично дело.²⁶² Према одредби члана 55 Кривичног законика, „кад суд одмерава казну учиниоцу за кривично дело које је учинио после издржане, опрштене или застареле казне или ослобођења од казне, по протеклу рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене, може ту околност узети као отежавајућу, ценећи при том посебно тежину раније учињеног кривичног дела, да ли је раније дело исте врсте као и ново дело, да ли су оба дела учињена из истих побуда, околности под којима су дела учињена и колико је времена протекло од раније осуде, односно од изречене, опрштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протекла рока за опозивање раније условне осуде или од изречене судске опомене.”²⁶³ Дакле, према кривичноправном схватању, да би се радило о поврату неоподно је да је лице већ било осуђено за неко кривично дело и након тога извршило ново кривично дело, а та чињеница може се узети као отежавајућа приликом омеравања казне.

- Криминолошко схватање полази од тога да се под повратом подразумева извршење новог кривичног дела без обзира да ли је учинилац осуђиван за раније извршено кривично дело. Криминолошка дефиниција рецидивизма се заснива на материјалном постојању више кривичних дела и њиховој повезаности са одређеним својствима личности њиховог учиниоца. Дакле, криминолошка дефиниција ставља посебан акценат на опасност личности рецидивисте која произилази из могућности извршења новог кривичног дела.²⁶⁴ „Битно је да је једно лице извршило више од једног кривичног дела исте врсте или било које друго кривично дело. Према оценама појединих аутора, тек се у јединственој оцени целокупног криминалног понашања

²⁶² Сва савремена кривична законодавства, са аспекта начина третирања поврата, могу се поделити на три основне групе схватања овог појма. У прву групу спадају она законодавства која познају само повратнике. Код њих је појам поврата само објективно одређен, према објективним елементима – поновно извршење кривичног дела, ранија осуђиваност, временски размак. Друга група кривичних законодавстава предвиђа, поред повратника, и делинквенте из навике. Делинквенти из навике су рецидивисти који испољавају склоност ка вршењу кривичних дела. Трећа група, поред повратника и делинквената из навике, познаје и професионалне делинквенте. Златарић, Б. (1968). Легални аспект поврата, *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, вол. 4, бр. 6, стр. 585–592; цитирано према: Скакавац, Т. (2014). *Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела*, *op. cit.*, стр. 32.

²⁶³ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 55.

²⁶⁴ Бошковић, М. (2007). *Криминологија*, Нови Сад: Правни факултет, стр. 509.

учиниоца може добити укупна представа о природи и значају њихових криминалних склоности и тенденција. Исто тако, криминолошка дефиниција указује на опасност личности повратника, која се делимично подудара са друштвеном опасношћу, јер се састоји у могућности извршења новог кривичног дела. Стога се у криминологији употребљава појам рецидивизма за означавање посебне друштвене појаве у оквиру криминалитета.²⁶⁵ Према Лотар Рихтарић и сар., рецидивизам представља значајну друштвену опасност, јер се ради о изузетно постојаној појави, која се показала отпорном на све досад познате мере усмерене на њено спречавање и сузбијање.²⁶⁶ Бошковић у овом контексту истиче следеће: „У криминалној феноменологији рецидивизам је реална појава која, поред елемената кривичноправне дефиниције, указује и на објективно стање угрожености друштва од неке врсте криминалитета, те на личност делинквента и стање темибилитета, тј. његове криминалне способности и социјалне прилагодљивости, а самим тим и на одређени степен опасног стања. Због тога криминолошка дефиниција, поред елемената кривичноправног садржаја, укључује и битне елементе личности и социјалних обележја ове појаве. У феноменолошком смислу рецидивизам је појава карактеристична за кривична дела израженијег степена професионализације, као што су, првенствено, имовинска кривична дела, кривична дела организованог криминалитета, преваре, док се у

²⁶⁵Констатиновић, С., Узроци рецидивизма и третман повратника, стр. 389, <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadrzaj/zbornici/z17/21z17.pdf> (01.10.2018.)

Присталице оваквог схватања третирају поврат као околност која указује не само на повећану кривицу учиниоца већ и на повећан степен друштвене опасности таквог лица. Чејовић, Б. (1982). *Кривично право – општи део*, Београд: Привредна штампа, стр. 414.

Поврат није обична околност коју суд цени приликом одмеравања казне, већ поврат указује на то да је учинилац посебно склон вршењу кривичних дела. Самим тим, поврат није случајна околност као друге околности приликом одмеравања казне, већ је у питању израз личности учиниоца. Реч је о трајној околности која сама по себи представља извесну опасност. Таховић, Ј. (1961). *Кривично право – општи део*, Београд: Савремена администрација, стр. 277; цитирано према: Скакавац, Т. (2014). *Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела, op cit.*, стр. 30. У том случају, строже кажњавање је последица повећане друштвене опасности повратника и његове кривице, које су међусобно повезане. *Ibid.*

²⁶⁶Lotar Rihtarić, M., Vrselja, I., Badurina-Sertić, Đ. (2017). Individualni čimbenici zatvorenika: što doprinosi penalnom recidivizmu?, *Ljetopis socijalnog rada*, vol. 24, no. 3, str. 540.

етиолошком смислу указује на елементе узрочности, као, на пример, код сексуалних деликата и малолетничке делинквенције²⁶⁷;

- Пенолошка дефиниција поврата полази од поновног долажења учиниоца кривичног дела у казнену или другу установу ради извршења кривичне санкције за дело које је учинио након издржане казне за претходно учињено кривично дело. „Према овој дефиницији, повратник је лице које је већ боравило у установи за извршење казне лишења слободе због раније извршеног кривичног дела и које због новог извршеног кривичног дела поново долази у установу за извршење казне лишења слободе²⁶⁸. Пенолошка анализа рецидивизма се огледа у две могуће врсте узрочних фактора: неадекватној друштвеној реакцији – непримереном избору кривичне санкције или неадекватном третману преваспитања и неуспелим процесима ресоцијализације, односно у неодговарајућем третману у казнено-поправним и васпитно-поправним установама у којима се издржавају кривичне санкције.²⁶⁹ Један од пенолошких фактора рецидивизма је и неадекватан постпенални третман који произилази из ограничене могућности или чак немогућности делинквента да се након издржане казне укључи у друштвену заједницу.²⁷⁰ Детаљнија анализа ових узрочних фактора и њихово отклањање представљају примарни корак ка сузбијању рецидивизма.

Најпознатије врсте рецидивизма су:

1.) Прави и привидни поврат:

Ова подела полази од тога да ли је учинилац који је учинио ново кривично дело, издржао одређену казну за раније учињено кривично дело. У том смислу, уколико је учинилац учинио ново кривично дело пошто је издржао казну за раније учињено кривично дело ради се о правом поврату. Са друге стране, привидни поврат би постојао у случају да је учинилац учинио ново кривично дело након изречене

²⁶⁷ Бошковић, М. (2007). *Криминологија, op. cit.*, стр. 511; цитирано према: Скакавац, Т. (2014). *Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела, op. cit.*, стр. 33.

²⁶⁸ Констатиновић, С., Узроци рецидивизма и третман повратника, *op. cit.*, стр. 389.

²⁶⁹ Бошковић, М. (2007). *Криминологија, op. cit.*, стр. 248.

²⁷⁰ Скакавац, Т. (2014). *Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела, op. cit.*, стр. 35.

пресуде за раније кривично дело, без обзира на то да ли је или није издржао казну за раније учињено кривично дело;

2.) Општи и посебни поврат:

Полазећи од природе учињеног кривичног дела извршена је подела на општи и посебни поврат. Општи поврат постоји у оним случајевима када је ново кривично дело другачије природе у односу на раније учињено кривично дело, а посебни (у теорији познат и као специјални) поврат постоји онда када је новоучињено кривично дело исте природе као и раније учињено кривично дело;

3.) Временски одређен и временски неодређен поврат:

Ова подела извршена је с обзиром на временски размак који постоји између извршења новог кривичног дела и извршења претходног кривичног дела. Уколико између извршења новог кривичног дела и извршења претходног кривичног дела (или тренутка изрицања осуде, или тренутка када је издржана казна) постоји тачно одређени временски размак ради се о временски одређеном поврату. Временски неодређен поврат ће постојати у оним случајевима када није од значаја колики је временски размак између извршења новог кривичног дела и извршења претходног кривичног дела;

4.) Прост поврат и поврат из навике:

Ова подела извршена је с обзиром на природу кривичних дела и природу психичког стања учиниоца кривичних дела. Прост поврат постоји онда када се код оцене поврата више узимају у обзир природа, једнородност или разнородност кривичних дела, а уколико се поврат одређује на основу природе психичког стања учиниоца реч је о поврату из навике. Поврат из навике се затим дели на три врсте:

- поврат из навике у ужем смислу,
- професионални поврат и
- поврат по тенденцији.²⁷¹

Значајно је криминолошки ближе сагледати типологију рецидивиста из навике.

²⁷¹Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право, op. cit.*, стр. 233-234.

Делинквентима из навике сматрају се рецидивисти асоцијалне природе код којих се кроз постепено понављање преступничког понашања створила криминална навика. За делинквенте из навике је карактеристично да се криминалу одају још у раној младости, да су социјално неприлагођени, психопатске природе, емоционално нестабилни просечне или испод просечне интелигенције и да су најчешће нижег нивоа образовања и ниског прага фрустрационе толеранције.²⁷² Дакле, као фактор мотивације за извршење кривичног дела код делинквената из навике примарно се јавља управо навика јер је овакво поступање прерасло у његово уобичајено понашање и учинилац готово да више и не размишља о томе шта чини и зашто.

Делинквенти по тенденцији, или делинквенти из страсти, јесу особе чија је криминална каријера више узрокована субјективним чиниоцима личности, него социјалним факторима, без обзира да ли се ради о факторима поремећаја биолошког, психолошког или психопатолошког карактера. Овим делинквентима се најчешће уз основну санкцију (казну), изричу и мере безбедности чувања, лечења и посебне терапеутске мере у пеналном третману осуђеника.²⁷³

Професионални делинквенти су по неким особинама слични делинквентима из навике, с тим што је код њих присутан избор вршења кривичних дела као професије, занимања, уз често присутно користољубље као мотив, што код делинквената из навике није увек изражено.²⁷⁴

Значај изучавања рецидивизма са криминолошког становишта се огледа у указивању на повећану друштвену опасност која произилази из рецидивизма, а која се огледа у његовој постојаности, потенцијалној опасности и утицаја на околину, посебно када је реч о малолетницима, као и у повезаности са појавама социјалне патологије и заразном деловању у одређеним специфичним срединама као што су затвори и ризичне друштвене групе.²⁷⁵ У том смислу Чејовић и Кулић истичу да

²⁷² Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, *op. cit.*, стр. 342.

²⁷³ *Ibid.*

²⁷⁴ *Ibid.*, стр. 342-343.

²⁷⁵ Констатиновић, С., *Узроци рецидивизма и третман повратника*, *op. cit.*, стр. 390.

поновно вршење кривичног дела доноси низ нових проблема који су веома различите природе и који задиру у различите сфере науке кривичног права.²⁷⁶

Према Бошковићу и Марковићу, проблем рецидивизма у криминолошком и пенолошком смислу указује на значај не само обима, него и врсте криминалитета. Социјална слика повратништва и врста кривичних дела може истаћи питања од значаја у погледу чиниоца феноменологије и етиологије криминалитета, као и неких пенолошких проблема. У том смислу, он криминолошки упућује на неколико битних чињеница:

- Прво, обим, односно присутност рецидивизма у криминалитету уопште говори о значају саме појаве, а креће се од око 20% до 40% у појединим земљама;²⁷⁷

- Друго, присутност рецидивизма у неким облицима (имовински, привредни и организовани криминалитет) указује на заступљеност професионалности у криминалној оријентацији делинквентне популације;

- Треће, иницира стручне и теоријске закључке у погледу узрочности појединих видова криминалитета (сексуални деликти, саобраћајна делинквенција);

- Четврто, пенолошки значај рецидивизма произилази из указивања на оправданост и примереност криминално-политичке оријентације, односно на одговарајућу казнену политику (изрицање примерених кривичних санкција, врста и висине) и метода преваспитавања у процесу ресоцијализације.²⁷⁸

²⁷⁶Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право, op. cit.*, стр. 232.

²⁷⁷У односу на укупан број осуђених лица проценат повратника у српско-црногорској правосудној пракси креће се годишње на око 21-23%. Највећим процентом рецидивизам постоји код следећих кривичних дела: против живота и тела (тешка телесна повреда 30%, лака телесна повреда 48%); кривична дела против привреде (недозвољена трговина 34%, злоупотреба овлашћења у привреди 10%); кривична дела против имовине (крађа 31%, тешка крађа 32%, разбојништво 10%); кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја (наислничко понашање 21%, самовлашће 16%, фалсификовање исправе 16%); кривична дела против службене дужности (злоупотреба службеног положаја 40%, проневера 35%, фалсификовање службене исправе 14%); угрожавање јавног саобраћаја 99%, силовање 56%, итд. Лечић, Б. (2005). *Кривичноправни и криминолошки аспекти поврата, магистарска теза, Нови Сад: Правни факултет; цитирано према: Бошковић, М., Марковић, М. (2015). Криминологија са елементима виктимологије, op. cit.*, стр. 340.

²⁷⁸Истраживања указују на то да половина повратника, или чак две трећине повратника живи у граду, али и да од укупног броја повратника, ве трећине потиче са села. Већина живи или је живела у неповољним породичним приликама и односима у породици. Недовољно или непотпуно образовање и незапосленост, рана и дуготрајна малолетничка криминална каријера, само су неки од њихових битних социјалних обележја. Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије, op. cit.*, стр. 340-342.

Општа сврха кривичних санкција састоји се у заштити друштва од криминалитета, односно у спречавању учиниоца да чини кривична дела и утицају да убудуће не чини кривична дела, утицају на друге да чине кривична дела, али и у изражавању друштвене осуде за кривично дело и подизању морала друштва.²⁷⁹

Дакле, изузетно висока стопа присутности рецидивизма указује да на то да се није остварила сврха кажњавања, односно прописивања и изрицања кривичних санкција. У том смислу, у циљу заштите друштва од криминалитета, односно очувања безбедности, неопходно је посебну пажњу посветити питању рецидивизма, утврдити узроке који до њега доводе, уз детаљнију анализу заступљености рецидивизма у одређеним појавним облицима криминалитета како би се на основу тога крирале ефикасније мере превенције.

7.3.12. Утицај других социјалнопатолошких појава на појаву криминалитета

Криминалитет представља облик девијантног понашања који је у непосредној вези са другим социјалнопатолошким појавама, односно може да се јави као њихов узрок, али и као њихова директна или индиректна последица.²⁸⁰

Имајући у виду став теоретичара да постоји онолико дефиниција криминалитета, колико постоји криминолога, занимљиво је поменути на овом месту опредељење социолошког аспекта при дефинисању појма криминалитета.

Како у овом контексту Бјелајац истиче, „социолошко дефинисање криминалитета заступа схватање по ком се криминалитет не може свести само на она понашања која су кривичним или другим законом санкционисана, већ да се морају сагледати и друга антидруштвена понашања. Према овом гледишту под криминалитетом се подразумевају понашања која одступају од правних, моралних, културних, обичајних и других норми и правила која важе у једном друштву.

²⁷⁹ Драгојловић, Ј. (2016). *Условна осуда у кривичном законодавству Републике Србије*, докторска дисертација, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 46

²⁸⁰ Суботин, М., Одаловић, Т. (2016). *Социјалнопатолошке појаве у породици и њихов утицај на делинквентно понашање малолетника*, *op. cit.*, стр. 46.

Криминалитет је друштвени феномен, чији је оквир много шири од оног којег лимитира кривично право. Овај приступ разматра комплексне и шире димензије реалности, које доприносе појави криминалитета, настојећи да разуме промене друштвених, политичких, економских, психолошких и других услова, који могу бити од утицаја на промењив карактер криминалитета, његово одређење и инкриминисање од стране државе. У социолошком приступу дефинисања криминалитета, ова појава се садржајније третира, не посматра се само дело, већ се изучава и учинилац, друштвени узроци, околности и последице криминалитета.²⁸¹

Утицај друштвених девијација попут алкохолизма, наркоманије, малолетничког преступништва итд., на настанак и развој криминалитета као негативне друштвене појаве је неспоран, и управо из тог разлога се политика сузбијања криминалитета преплиће са социјалном патологијом.²⁸²

Према Милићу, „није сасвим јасно шта све спада у социјалнопатолошке појаве, односно који су критеријуми који карактеришу неку појаву као социјалнопатолошку, нарочито у данашњим условима, где је праг друштвене толеранције али и реакције на неке појаве, које су некада било етикетиране као социјалнопатолошке, данас, нажалост, прилично прихватљиве – посебно када је реч о конзумирању алкохола.“²⁸³ Исти аутор истиче да за објашњење етиологије криминалитета, као социјалнопатолошке појаве највећи значај имају алкохолизам и наркоманија, мада се не смеју занемарити и остале социјалнопатолошке појаве као што је проституција, просјачење, скитничење, болести зависности, али и друге социјалнопатолошке појаве које су произашле из развоја савремених средстава комуникације - зависност од Интернета, разних друштвених мрежа, игрица, онлајн

²⁸¹Бјелајац, Ж. (2015). Политика сузбијања криминалитета, Нови Сад: Правни факултет привреду и правосуђе, стр. 146.

²⁸²Према Мердовићу, изучавање асоцијалних појава као што су скитња, просјачење, бекство од куће, вршњачко насиље, алкохолизам и слично, односно социјалне патологије, доприноси креирању мера политике сузбијања криминалитета. Фокус политике сузбијања криминалитета у новије време је на превенцији тј. спречавању да до криминалног понашање уопште и дође, а у том смислу истраживања из области социјалне патологије дају изузетан допринос. Мердовић, Б. (2017). *Улога и значај ванкривичних субјеката у политици сузбијања криминалитета*, докторска дисертација, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, стр. 93.

²⁸³Милић, И. (2017). *Индивидуализација казне затвора – криминолошки, кривичноправни и пенолошки аспект*, *op. cit.*, стр. 94.

клађења, и др. Ове појаве, „можда на први поглед делују као безбедне, али оне стварају велику зависност, те се јављају и као криминогени фактор.“²⁸⁴

О различитим аспектима односа и повезаности између криминалитета и других социјалнопатолошких појава биће више речи код анализе сваког од појавних облика социјалне патологије, а посебна пажња ће се посветити њиховом утицају на безбедност државе и друштва у случају постојања узрочно-последичне везе.

7.4. Наркоманија

Чим упознамо болест, ближе смо оздрављењу.

Кинеска пословица

На почетку детаљнијег осврта на наркоманију као социјалнопатолошку појаву треба истаћи да готово да не постоји друштво у савременом свету које није погођено проблемом и деструктивним последицама наркоманије и криминалитетом који је са њом уско повезан (нарочито са елементима организованости).

Према последњим доступним истраживањима у Србији, употреба илегалних дрога, бар једном у току живота, забележена је код 8% од укупне популације, старости од 18 до 64 године (10,8% мушкараца и 5,2% жена), а са већом заступљеношћу од 12,8% код млађе одрасле популације од 18 до 34 године старости.²⁸⁵

Овакви подаци указују на неопходност посвећенијег приступа и анализи наркоманије као социјалнопатолошке појаве, њеног кривичноправног третмана и могућностима превенције.

²⁸⁴ *Ibid.*, стр. 94-95.

²⁸⁵ Национално истраживање о стиливима живота становништва Србије 2014. године: коришћење психоактивних супстанци и игре на срећу, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут” - <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/Izvestaj%20srpski%20web.pdf> (21.08.2018.)

Сам термин наркоманија значио би „страст за уживањем у опојним средствима”.²⁸⁶ Према дефиницији коју је дала Светска здравствена организација, „дрога је свака супстанца која унесена у организам, може да модификује једну или више његових функција”.²⁸⁷

Често се среће и термин „злоупотреба дрога”, али се он претежно односи на злоупотребу супстанци које одређена особа користи иначе, у терапијске сврхе.²⁸⁸

Ипак, како Баћановић даље наводи, „да би се појам наркоманије расветлио, потребно је првенствено одредити шта јесу дроге. По неким схватањима, сама наркоманија је условљена својствима дроге. Под дрогама се подразумевају средства биљног, животињског, минералног или синтетичког порекла које код човека изазивају промене свести, перцепције и ремете нормално функционисање организма, те током употребе стварају зависност. Постоји много различитих врста психоактивних супстанци као и њихове бројне поделе, између осталог и на основу тога како делују и какве последице остављају на физичко, психичко и друштвено здравље човека. Постоји и схватање према којем друштво дефинише одређене супстанце као дроге, које онда подлежу друштвеној контроли, због тога што њихово узимање представља опасност за појединца и друштво”.²⁸⁹

Савремени развој технологије допринео је да се константно на тржишту појављују нови облици синтетичких опојних дрога, а један од разлога јесте избегавање кривичне одговорности кроз нова једињења која у датом моменту држава не препознаје као психоактивне контролисане супстанце.

Није само конзумирање психоактивних супстанци оно што чини наркоманију социјалнопатолошким појавом. Баћановић и други аутори (првенствено Бошковић) истичу да „основни социопатолошки проблеми наркоманије проистичу из

²⁸⁶ Бошковић, М. (2012). *Социјална патологија, op. cit.*, стр. 112.

²⁸⁷ World Health Organization (1999). *Terminology and Information on Drugs*, New York: WHO, p. 64

²⁸⁸ Баћановић, В. (2008). Испитивање социјалних аспеката лечења наркоманије – религија као чинилац интеграције, *Религија и толеранција*, вол. 6, бр. 10, стр. 130.

²⁸⁹ *Ibid.*

здравствених и социјалних последица, као и њеног временског трајања и распрострањености у свету”.²⁹⁰

Дакле, наркоманију, имеђу осталог, не карактеришемо као девијантно понашање због самог конзумирања психоактивних супстанци, већ због последица које ова појава оставља на појединца и друштво.

Адикција, односно стварање навике и зависности приликом конзумирања дрога представља једно од најчешће наглашаваних оправдања законских забрана и репресивних мера, па одређени аутори овакве ставове сматрају спорним, јер се из њих изводи закључак који се огледа у томе да зависност претвара конзумента дрога у беспомоћног болесника па је зато, наводно, оправдано одузети му аутономију и право на слободу одлучивања, односно, да поштовање слободе личности не подразумева уважавање оних жеља појединаца које доводе до неког облика зависности.²⁹¹ Према томе, употреба дрога као санкционисана девијантна појава са собом носи и одређене дилеме у погледу поштовања слобода личности, међутим, одговоре и оправданост треба тражити у њеном утицају на безбедност државе и друштва у целини.

Аутори често истичу да се наркоманија пре свега налази у фокусу медицинске науке, али и психологије и социологије, и да је управо то разлог због чега у одређивању појма наркоманије доминира медицински приступ који је дефинише преко својстава и деловања самих супстанци и последица (физичких и психичких) које остављају на појединца. Са становишта психологије, наркоманија се посматра кроз психичке особине корисника наркотика и кроз одређене особине које доприносе појави наркоманије код одређене личности. Међутим, важно је истаћи да није доказано да ће поседовање одређених психолошких црта личности нужно учинити да се особа окрене конзумирању наркотика, односно није утврђено да постоји нека карактеристика која је заједничка свим зависницима. Једина особина која би се могла

²⁹⁰ *Ibid.*; Више о томе у: Бошковић, М. (2012). *Социјална патологија, op. cit.*, стр. 109.

²⁹¹ Радуловић, Д. (2003). Питања дефинисања и класификације зависности и злоупотребе дрога, *Социологија – часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*, вол. 45, бр. 1, стр. 7.

издвојити као заједничка огледа се у неприлагођености и отежаној социјализацији, али ту се ради о девијацији у социјалном процесу, а не у структури личности.²⁹²

Полазећи од тога да се наркоманији претежно приступа са становишта медицине и психологије, важно је да се ова појава сагледа као појавни облик социјалне патологије како би се јасније и прецизније одредиле њене социјалне карактеристике, узроци и последице.

Питање узрочности опојних дрога је веома комплексно јер огледа у егзогеним, али и ендогеним факторима, а у том смислу узроци појаве и распрострањености злоупотребе опојних дрога произилазе из самих специфичности опојних дрога, личности која их конзумира и друштвене средине.²⁹³

Надовезујући на речено, Баћановић детаљно анализира социолошки приступ проблематици, па наводи да социолошки приступ наркоманији произилази из друштвених аспеката ове појаве, односно огледа се у деловању различитих друштвених чинилаца у њеном настајању, као што је утицај глобалног друштва и његових процеса на појединца и групе. Фактори којима се објашњава наркоманија углавном се не разликују од фактора којима се објашњавају друге девијантне, односно патолошке појаве: друштвена аномија, распад традиционалних система вредности, индивидуализација, слабљање утицаја породице и школе, појачавање утицаја медија и масовне културе у социјализацији појединца, однос радног и слободног времена, као и начини његовог провођења. Из мноштва чинилаца који имају различити утицај и значај, посебно се издвајају процеси социјализације и интеграције (теорије друштвене аномије и имитације), као и постојање супкултуре која произилази из утицаја свих ових чинилаца. Дакле, посматрајући проблем наркоманије у овом контексту, може се закључити да се проблематика своди на однос појединца и друштва, а самим тим и на процес укључивања појединца у друштво. С обзиром на то да је изражена заступљеност наркоманије међу

²⁹² Баћановић, В. (2008). Испитивање социјалних аспеката лечења наркоманије – религија као чинилац интеграције, *op. cit.*, стр. 131.

²⁹³ Николић, Г. (2015). Кривичноправна заштита од злоупотребе опојних дрога у Републици Србији, часопис *Безбедност*, вол. 57, бр. 2, стр. 162.

адолесцентима, ова чињеница се може посматрати као особеност ове социјалнопатолошке појаве.²⁹⁴

У погледу фактора који доприносе појави и распрострањености наркоманије, али и било које друге социјалнопатолошке појаве, важно је истаћи да се готово никада не ради о само једном фактору који је директно утицао на појаву конзумирања опојних дрога, него се по правилу ради о садејству различитих егзогених, али и ендогених фактора. Са друге стране, присуство неких од ових фактора не значи да ће до ове девијантне појаве сигурно доћи.

Према Петровићу, зависност представља посебан вид побуне и потребе за прихватањем генерацијски исте групе, а самим тим наркоманија се суштински не одвија у оквирима индивидуалне психопатологије, већ представља симптом социјалне патологије.²⁹⁵

Једино сагледавањем свих друштвених околности и фактора који доприносе појави наркоманије и њеној распрострањености уз анализу психолошког склопа личности која користи психоактивне супстанце, може се доћи до потпунијег разумевања овог проблема, а самим тим и до адекватне и ефикасне превентивне стратегије.

У данашње време посебан проблем представља однос медија и дроге, односно утицај медија на конзумирање наркотика. Филмови врло често као саставни део садржаја имају конзумирање наркотика попут хероина, кокаина, марихуане и др. Дрога се приказује као саставни део полусвета, пропалих личности и криминалаца, међутим не у негативном контексту, већ кроз хумор, емпатију или неки други позитивни став. Иако се ради о одређеном уметничком, естетском изражају, поставља се питање евидентног штетног утицаја на гледалиште.²⁹⁶

Имајући у виду интернационализацију медијских садржаја и ограничени домет државе у овом смислу, акценат треба ставити на едукацију, а посебно

²⁹⁴ Баћановић, В. (2008). Испитивање социјалних аспеката лечења наркоманије – религија као чинилац интеграције, *op. cit.*, стр. 132.

²⁹⁵ Петровић, С.П. (2001). *Дрога и људско понашање*, Београд: Партедон, стр. 234.

²⁹⁶ Ивановић, М. (2013). Медији и дрога, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, вол. XXXII, бр. 2, стр. 148.

едукацију родитеља у погледу приступа малолетних лица садржајима са оваквим односом према овој девијантној појави.

Када је реч о последицама наркоманије као социјалнопатолошке појаве и њеном утицају на безбедност државе и друштва, може се уочити да деструктивно деловање на социјалну, економску, па и политичку ситуацију и деградирање друштва које из ње произилази, јесте израженије и можда опасније него код других појавних облика социјалне патологије. Ова опасност посебно произилази из њене уске повезаности са криминалом, али и из њеног директног утицаја на здравље и живот људи, чиме се, између осталог, смањује и интелектуални и радни потенцијал једне земље.

Постоје и социјалне последице наркоманије које се „манифестују у појавама поремећаја социјалних релација: у активностима везаним за продуктивну радну активност, у стању изолације, отежаној комуникацији, социјалној неприлагодљивости и незаинтересованости, затим у асоцијалним поступцима – склоности непридржавању друштвених норми; и социјалним девијацијама и деликвенцији”.²⁹⁷

Према мишљењу аутора, различити догађаји на друштвено-политичкој сцени, утицај средстава информисања, односно мас-медија уз значајне социјалне и економске промене као што је велика запосленост, велики међугенерациски јаз, еманципација жена, деградирање институције брака и сл., доводе до отуђености, непоштовања друштвених норми и дезорганизације породице. Ови негативни фактори директно или индиректно утичу на појединца и условно се имплицирају на друштвену средину кроз разне конфликте међу људима у свим сферама, па и на радном месту, али и кроз буђење одређених емоција као што је гнев, негодовање, страх, презир и др. Из оваквих осећања могу проистећи различити поступци који могу бити снажан узрок дезорганизације радне средине²⁹⁸ и дезоријентације појединаца. Оваква ситуација директно је повезана са порастом злоупотребе психоактивних супстанци и опојних дрога, али и са повећаним бројем убистава и

²⁹⁷ Бошковић, М. (2012). *Социјална патологија*, *op. cit.*, стр. 139.

²⁹⁸ Петковић, В. (1995). *Социологија рада*, Београд: Економски факултет, стр. 168-172.

суицида, посебно када је реч о млађим особама које су радно способне, али без сталног радног места и које муче питања егзистенције и реалне перспективе будућности. Из ове неизвесности и бесперспективности произилази жеља за променама у сваком смислу, међутим, с обзиром на то да су друштвене околности такве да су могућности за промену врло мале, многи млади своје способности, односно психофизичке могућности, усмеравају ка другим активностима, а неретко негативним и девијантним које могу бити баналне, али и високо ризичне по појединца, породицу и целокупно друштво. Понекад су то беспосличарење, скитничарење, просјачење или ситне крађе из забаве, а понекад се ради и о екстремно великим крађама, убиствима, проституцији, злоупотреби психоактивних супстанци и др. Сагледавајући утицај девијантних појава, не сме се занемарити велика смртност лица која се баве проституцијом, криминалом, конзумирају наркотику и сл., посебно имајући у виду да је старосна граница код наркомана између 25. и 35. године, па се са правом може закључити да су последице нехумане, деструктивне и потпуно разарајуће.²⁹⁹

Дакле, проблем наркоманије се никако не може посматрати изоловано, као проблем појединца, или евентуално његовог ближег окружења, већ свака испољена негативна последица на појединцу има своју рефлексију на одређени сегмент друштва или функционисање државе, а посебно када распрострањеност ове социјалнопатолошке појаве досегне изузетно велике размере.

Како Лајић у том смислу истиче, проблем наркоманије узрокује огромне економске губитке, односно последице наркоманије се одражавају на економски раст и развој државе. Ови економски губици произилазе, између осталог, из великих трошкова лечења зависника, издвајања за њихову социјалну заштиту и др. С обзиром на то да је злоупотреба наркотика уско повезана са активностима криминалних група, јасно је да се последице испољавају и у дестабилизацији влада и финансијских тржишта, уз изражену корупцију јавних званичника, а самим тим и угрожавање свих аспеката функционисања државних институција. Поред деструктивних последица на

²⁹⁹ Станојковић, Б. (2013). *Социјални аспекти наркоманије младих као узрок безбедносних проблема у Републици Србији*, докторска дисертација, Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду, стр. 100-101.

националном нивоу, производња и трговина наркотицима представља глобалну претњу због своје честе повезаности са тероризмом који представља један од највећих изазова савременог друштва у погледу глобалне стабилности и безбедности.³⁰⁰ У том контексту значајно је указати на наркокриминалитет који представља један од најсложенијих и друштвено најштетнијих облика савременог криминалног манифестовања који је уско повезан са другим облицима криминалитета, а нарочито са тероризмом.³⁰¹

Уска повезаност наркокартела са државом и свим сегментима власти указује на озбиљност безбедносног угрожавања свих сфера функционисања државе и друштва.³⁰² Управо из ове спреге између наркокартела, односно организованих криминалних група које се баве трговином опојним дрогама и државе, произилази утицај наркоманије на функционисање државних институција, економско и социјално стање друштва и његов просперитет.

Указивање на шири аспект негативног утицаја наркотика на државу и друштво у целини не може бити потпуно без указивања и на криминогено понашање наркомана услед постојања болести зависности.

Према Станојковићу и сар., одређена истраживања показала су да употреба наркотика не доводи сама по себи до развоја агресивног, криминогеног понашања, већ доприноси да се код нпр. психопата блокирају социјалне кочнице, а што може утицати да дође до развоја агресивног и садистичког понашања, али је основа за испољавање оваквог понашања већ постојала у склопу такве личности. Посебна опасност у суштини произилази из потребе за узимањем ових супстанци, која

³⁰⁰ „Иностранци експерти процењују да чак 95% прихода, који се на светском нивоу остварују нелегалном трговином дрогама, отпада на финансирање терористичких организација и мрежа”. Лајић, О. (2016). Перцепција наркоманије и нарко-криминала у општој популацији и популацији студената КПА, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, бр. 3, стр. 40.

³⁰¹ Маринковић, Д. (2003). Основни правци криминалистичког поступања у сузбијању нарко-криминалитета, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 8, бр. 2, стр. 129.

³⁰² Рат са наркокартелима у појединим деловима Мексика ескалира, а број употребљених војника и полицајаца, као и број жртава до сада, заиста сведочи о опсадном стању. Ипак, постоји основана сумња да ће рат са наркокартелима и њихово „обезглављивање” довести до позитивног крајњег исхода. Крстић, З. (2014). Савремени безбедносни изазови у Мексику: Спрега државе са наркокартелима, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, бр. 2, стр. 56.

временом расте, па је самим тим и потребна већа количина новца како би се ове супстанце прибавиле. У недостатку постојећих и легалних могућности за прибављањем новца, долази до окретања криминалном понашању, односно извршењу различитих кривичних дела, пре свега имовинског карактера. Провале и обијања, крађе, џепарење, али и препродаја психоактивних супстанци само су неки од начина којима зависници покушавају да прибаве новац како би обезбедили дневну дозу уноса ових супстанци. Према томе, криминогено понашање наркомана условљено је већ створеним навикама организма на дрогу, као и психопатолошким и соматским тегобама које се јављају уколико се не унесе нова доза дроге, због чега и постоји велика потреба за прибављањем неопходних новчаних средстава за набавку ових супстанци.³⁰³ Према томе, што дуже постоји проблем зависности од психоактивних супстанци, то је утицај зависности на појединца израженији. Временом се код зависника повећава праг толеранције на супстанцу што ствара већу потребу за дрогом, али и потребу за већим количинама, а самим тим се смањује праг толеранције према окружењу и потенцијална агресивна црта личности постаје све израженија. С обзиром на то да у таквом психофизичком стању наркоман има само један циљ, а то је набавка опојних дрога, он не може рационално да процењује околности и своје поступке и самим тим узрокује различите безбедносне, економске и здравствене проблеме, који се рефлектују не само на њега и његово ближе окружење, већ и на друштво у целини у социјалном, економском, безбедносном, па и демографском смислу.

Анализирајући моменат (не)урачунљивости наркомана у моменту извршења кривичног дела, Крстић истиче да код наркомана који изврши кривично дело у фази дрогираности, психичке зависности, физичке зависности и у продуженој фази апстиненцијалног синдрома, урачунљивост варира од потпуне неурачунљивости до очуване свети и способности да схвати значај свог дела. У том смислу, битно смањена урачунљивост или потпуна неурачунљивост ће постојати уколико наркоман изврши кривично дело у фази дрогираности, као и у фази физичке зависности

³⁰³ Станојковић, Б., Јовановић, З., Ђурчић, Н. (2015). Социјално-економске последице злоупотребе опојних дрога на породицу и економску способност друштва, *Економика*, вол. 61, бр. 3, стр. 158.

почетног апстиненцијалног синдрома. Урачунљивост наркомана ће бити доведена у питање уколико изврши кривично дело у стањима психичке зависности. У случају да се извршилац кривичног дела налази у фази продуженог апстиненцијалног синдрома, његова свест је углавном очувана, односно он може да схвати значај дела као и да управља својим поступцима.³⁰⁴

У контексту анализе урачунљивости, односно неурачунљивости зависника од опојних дрога у тренутку вршења кривичног дела, треба поменути и то да је чланом 24 Кривичног законика³⁰⁵, прописан институт скривљене наурачунљивости (*Actiones liberae in causa*). Према наведеним одредбама, кривица учиниоца кривичног дела који се употребом алкохола, дрога или на други начин довео у стање у којем није могао да схвати значај свог дела или да управља својим поступцима утврђује се према времену непосредно пре довођења у такво стање. Учиниоцу који је под наведеним околностима учинио кривично дело у стању битно смањене урачунљивости не може се по том основу ублажити казна.

7.4.1. Кривичноправни третман наркоманије

У кривичном законодавству Србије, злоупотребе опојних дрога регулисане су у поглављу XXIII Кривичног законика под називом Кривична дела против здравља људи, односно кривичним делима:

- Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246)
- Неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а)
- Омогућавање уживања опојних дрога (члан 247).

Према критеријуму природе кривичних дела, наведена кривична дела спадају у подгрупу кривичних дела под називом – кривична дела угрожавања здравља људи лечењем и лековима.³⁰⁶

³⁰⁴ Крстић, Б. (1977). Судско-психијатријски аспект наркоманије, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 17, стр. 276.

³⁰⁵ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 24.

³⁰⁶ Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право, op. cit.*, стр. 479.

Дакле, ова кривична дела су усмерена на заштиту круцијалних друштвених вредности, а то је живот и здравље људи.

Према Кривичном закону, опојним дрогама се сматрају све супстанце и препарати који су законом и другим прописом заснованим на закону проглашени за опојне дроге и остале психоактивне контролисане супстанце.³⁰⁷

Заједничка одлика за сва три кривична дела чије је прописивање усмерено на сузбијање злоупотребе опојних дрога (неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, неовлашћено држање опојних дрога, омогућавање уживања опојних дрога) јесте њихов бланкетни карактер. Иако се у самом бићу ових кривичних дела не наводи експлицитно да се ради о бланкетним нормама, овакав закључак произилази из нужности да радње буду учињене неовлашћено да би се могле подвести под неко од бића ових кривичних дела, а одређивање да ли је одређена радња предузета овлашћено или неовлашћено врши се према Закону о психоактивним контролисаним супстанцама. Поред тога, бланкетни карактер ових кривичних дела произилази и из објекта радње који је код сва три кривична дела одређен као опојна дрога.³⁰⁸

Законом о психоактивним контролисаним супстанцама се уређују услови за производњу и промет психоактивних контролисаних супстанци, услови и поступак за издавање дозволе за производњу, промет, извоз, увоз и транзит психоактивних контролисаних супстанци, услови за гајење, прераду и промет биљака од којих се могу добити психоактивне контролисане супстанце, примена психоактивних контролисаних супстанци, надзор над спровођењем овог закона, као и друга питања из ове области значајна за заштиту живота и здравља људи. Овај закон дефинише опојну дрогу као сваку супстанцу биолошког, односно синтетичког порекла који се налази на Списку психоактивних контролисаних супстанци, у складу са Јединственом конвенцијом о дрогама, односно супстанца која делује примарно на централни нервни систем смањујући осећај бола, изазивајући поспаност или будност,

³⁰⁷ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 112

³⁰⁸ Делибашић, В. (2014). Поједина спорна питања у вези са опојним дрогама у Кривичном закону, часопис за кривичне науке *Crimen*, бр. 1, стр. 86

халуцинације, сметње у моторним функцијама, као и друге патолошке или функционалне промене централног нервног система.³⁰⁹

Дакле, да би се радило о извршењу неког кривичног дела из ове групе кривичних дела, неопходно је да супстанца која је објект радње се налази на овом списку, у супротном неће постојати извршење ових кривичних дела.

Пре него што буду укратко представљена и анализирана наведена кривична дела, треба поменути да је чланом 83 Кривичног законика одређено да ће учиниоцу који је учинио кривично дело услед зависности од употребе опојних дрога и код којег постоји озбиљна опасност да ће услед ове зависности и даље да врши кривична дела, суд изрећи обавезно лечење. Ова мера безбедности извршава се у заводу за извршење казне или у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи и траје док постоји потреба за лечењем, али не дуже од три године. Када је изречена уз казну затвора, она може трајати дуже од времена изречене казне, али њено укупно трајање не може бити дуже од три године, с тим да се време проведено у установи за лечење урачунава у казну затвора. Када је мера изречена уз новчану казну, условну осуду, судску опомену или ослобођење од казне, извршава се на слободи и не може трајати дуже од три године. Ако се учинилац, без оправданих разлога, не подвргне лечењу на слободи или лечење самовољно напусти, суд ће одредити да се мера принудно изврши у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи.³¹⁰

Законом о психоактивним контролисаним супстанцама одређено је у чему се огледа синдром зависности, односно он представља скуп физиолошких, бихевиоралних и когнитивних феномена који се појављују после понављане употребе неке супстанце или групе супстанци, а који карактеришу: јака жеља за узимањем психоактивних контролисаних супстанци, тешкоће у контроли употребе и поред штетних последица, повећање подношљивости, приоритетна усмереност ка психоактивној контролисаној супстанци уз запостављање других активности и обавеза, а понекад и апстиненцијално соматско стање.³¹¹

³⁰⁹ Закон о психоактивним контролисаним супстанцама („Сл. гласник РС”, бр. 99/2010 и 57/2018), чл. 1 и чл. 3

³¹⁰ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 83.

³¹¹ Закон о психоактивним контролисаним супстанцама, *op. cit.*, чл. 3

Према Чејовићу и Кулићу, „обавезно лечење наркомана јесте мера безбедности која у савременом кривичном праву има све већи значај. Број наркомана у сталном је порасту. Самим тим, расте и број учинилаца кривичних дела који врше кривична дела услед зависности од употребе ових средстава. Да би могла да буде изречена ова мера безбедности, потребно је да су испуњени одређени услови:

а.) Потребно је да је учинилац учинио кривично дело услед сталне зависности од употребе опојних дрога. То значи да је управо употреба опојних дрога довела до извршења кривичног дела. Сходно реченом, за примену ове мере безбедности, није неопходно да је учинилац у време извршења кривичног дела био у стању омамљености услед употребе дроге;

б.) Да би се изрекла ова мера безбедности, код учиниоца кривичног дела треба да постоји опасност да ће, услед ове зависности од дрога, поново учинити кривично дело. Код оцене да ли ова опасност постоји или не, суд мора да узме у обзир све околности које се односе на личност учиниоца кривичног дела, а нарочито његов ранији живот, евентуално раније лечење, итд”.³¹²

Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246)

Према одредбама члана 246 Кривичног законика³¹³, кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога предвиђа да свако ко неовлашћено производи, прерађује, продаје или нуди на продају или ко ради продаје купује, држи или преноси или ко посредује у продаји или куповини или на други начин неовлашћено ставља у промет супстанце или препарате који су проглашени за опојне дроге, казниће се затвором од три до дванаест година.

Осим тога, за лакши облик овог кривичног дела предвиђена је казна затвора од шест месеци до пет година, а који се огледа у неовлашћеном узгајању мака или

³¹²Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право, op. cit.*, стр. 355.

³¹³Кривични законик, *op. cit.*, чл. 246.

психоактивне конопље или других биљака из којих се добија опојна дрога или које саме садрже опојну дрогу.

Тежи облик овог кривичног дела постојаће уколико је основни облик кривичног дела извршен од стране групе, или уколико је учинилац овог дела организовао мрежу препродаваца или посредника. За овај облик предвиђена је казна затвора од пет до петнаест година.

Најтежи облик овог кривичног дела постојаће уколико је оно извршено од стране организоване криминалне групе, а у том случају учинилац ће се казнити затвором од најмање десет година.

Законодавац је предвидео и могућност ослобађања учиниоца од казне уколико открије од кога набавља опојну дрогу.

Инкриминисане су и одређене припремне радње као што је прављење, набављање, поседовање или давање на употребу опреме, материјала или супстанци за које лице зна да су намењене за производњу опојних дрога, при чему је за њих прописана казна затвора од шест месеци до пет година.

Са аспекта сузбијања наркоманије, веома је значајно што је законодавац предвидео и меру безбедности одузимања предмета, односно одузимање опојних дрога и средстава за њихову производњу.

Анализирајући наведено кривично дело, може се закључити да извршилац овог дела може бити свако лице, а да се дело може извршити само са умишљајем као обликом кривице. Радња основног облика кривичног дела одређена је алтернативно - неовлашћена производња, прерада, продаја или нуђење на продају или куповина, држање или преношење или посредовање у продаји или куповини или на други начин неовлашћено стављање у промет супстанце или препарата који су проглашени за опојне дроге.

За постојање овог кривичног дела од значаја је постојање намере да се опојна дрога даље продаје. У том смислу кривично дело ће постојати ако је пронађена већа количина опојне дроге ради даље продаје. Поред количине, одређене околности попут више врста опојних дрога, начина паковања и размаравања по мањим пакетићима могу показати да се у конкретном случају ради о држању веће количине

опојне дроге ради даље продаје. Уколико је окривљени уживалац опојних дрога то не искључује његову намеру да дрогу коју неовлашћено држи даље и продаје, и у том смислу није од значаја да ли му је изречена мера безбедности обавезно лечење наркомана.³¹⁴

Последица кривичног дела се манифестује у угрожавању здравља, и уопште живота људи, а извесне рефлексије, у ширем смислу, дело има и на социјални и економски, односно привредни аспект једне земље.

По угледу на одређене земље које у оквиру кривичног дела којим се инкриминише радња извршења наведеног кривичног дела, као најтежи облик предвиђају ситуацију када је извршењем овог кривичног дела наступила смрт особе којој је лице (учинилац) продало супстанцу или је посредовало у продаји, требало би размотрити увођење на овај начин одређеног тежег, односно најтежег облика кривичног дела у Кривични законик Републике Србије.

У погледу предвиђених санкција не може се приговорити да оне нису адекватне и довољно оштре, међутим евентуално би можда требало размотрити поштравање предвиђеног посебног минимума за основни облик овог кривичног дела који је три године затвора, без обзира на тенденције других држава у контексту да снижавају предвиђене казне или пребацују ова дела у домен прекршајне одговорности, неопходно је имати у виду утицај последица извршења овог кривичног дела на државу и друштво у целини. Ипак, када је реч о овом кривичном делу, примарни проблем заправо представља његово откривање, с обзиром на то да је развој технике и технологије допринео да се перманентно налазе нови начини извршења, а самим тим и избегавања откривања и процесуирања.

³¹⁴ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 124/08 од 07.02.2008. год, цитирана према: Павловић, М. (2012). Кривична дела у вези са опојним дрогама, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 63, стр. 448.

Неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а)

Према одредбама члана 246а Кривичног законика³¹⁵, кривично дело неовлашћено држање опојних дрога огледа се у неовлашћеном држању у мањој количини за сопствену употребу супстанци или препарата који су проглашени за опојне дроге. Свако ко изврши ово кривично дело казниће се новчаном казном или затвором до три године, а може се и ослободити од казне.

Могућност ослобађања учиниоца од казне предвиђена је и за ово кривично дело и то уколико учинилац открије од кога набавља опојну дрогу. Такође, и у овом кривичном делу је предвиђена мера безбедности одузимања предмета, односно одузимање опојне дроге.

Дакле, кривично дело чини лице које неовлашћено држи у мањој количини за сопствену употребу супстанце или препарате који су проглашени за опојне дроге, а извршилац може бити свако лице. Дело се може извршити само са умишљајем као обликом кривице.

У погледу извршења овог кривичног дела, посебно питање представља одређивање значење синтагме „у мањој количини”³¹⁶, с обзиром на то да законодавац није прецизно дефинисао која колична представља мању количину, па је њено одређивање остављено судској пракси.³¹⁷ У том смислу су се отвориле дилеме у погледу тумачења овако дефинисаног кривичног дела, из којег би се могло закључити да неовлашћено држање веће количине опојних дрога, односно супстанци или препарата који су проглашени за опојне дроге, за сопствену употребу не

³¹⁵ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 246а.

³¹⁶ Законодавац није одредио која је количина опојне дроге мала, тако да суд може да количину опојне дроге која егзистира, процени у том погледу, због чега егзистирајућа количина опојне дроге не треба да представља препреку за закључак о постојању кривичног дела неовлашћено држање опојне дроге, имајући у виду да количина опојне дроге која није мала, упућује на закључак да окривљени опојну дрогу неовлашћено држи у циљу продаје а не за сопствену употребу, те би у таквој ситуацији и окривљеном било стављено на терет друго кривично дело. Павловић, Н. (2010). Кривично дело неовлашћено држање опојних дрога, *Билтен Апелационог суда у Београду*, бр. 1, стр. 62.

³¹⁷ „У погледу законске формулације „мања количина” требало би циљно тумачити вољу законодавца, када уноси овај појам одређивањем количине у законски опис бића кривичног дела, јер је очигледно да оставља слободу суду да цени сваки конкретан случај, не прописујући распон количине опојне дроге коју учинилац држи за сопствене потребе, према опште прихваћеним мерилима.” Пресуда Врховног касационог суда Кзз 133/10 од 09.06.2010. године

представља кривично дело. Дакле, било би значајно и целисходно да се у оквиру Кривичног законика прецизира која количина опојних дрога се има сматрати мањом количином, али и да се ревидирањем, односно изменама законског текста искључи могућност тумачења у контексту да држање веће количине опојних дрога за сопствену употребу се не представља кривично дело.

Посматрајући кривична дела чије је прописивање усмерено на сузбијање злоупотребе опојних дрога, а посебно анализирајући њихове радње извршења, пре свега кривичног дела неовлашћеног држања опојних дрога, може се извући закључак да је према нашем кривичном законодавству санкционисано неовлашћено држање, али не и неовлашћено коришћење, односно уживање опојних дрога.³¹⁸ Дакле, уколико би се код одређеног лица под одређеним околностима установило присуство опојних дрога у крви, то лице не би било кривично одговорно.

Иако би можда сувишно било прописати кривично дело којим би се санкционисало лице код кога се установи присуство опојних дрога у крви, са аспекта превенције свакако би било значајно размотрити прописивање бар прекршајне одговорности у овим случајевима или по узору на француско законодавство одредити да се сваки контакт са дрогом кажњава, али се ово кажњавање своди на принудно лечење, а уколико се лице добровољно јави здравственој установи на лечење, против њега се не може предузети судско гоњење због уживања наркотика и има право на анонимно лечење које пада на терет државе.³¹⁹ Иако и наше

³¹⁸ Радњу извршења кривичног дела неовлашћено држање опојних дрога из члана 246а став 1. Кривичног законика не представља ушмркавање опојне дроге. „Наиме, код чињенице да су окривљени Д.С. и окривљена В.С. ушмркавали предметни хероин, по налажењу овог суда се не може бранити став о томе да је окривљени Д.С. неовлашћено држао у мањој количини за сопствену употребу предметни хероин, имајући у виду да код њега хероин није нити пронађен нити од њега одузет, већ је дрога претходно ушмркана, а како конзумирање наркотика, односно ушмркавање хероина у смислу Кривичног законика се не сматра радњом извршења било ког кривичног дела, то је у конкретном случају, по налажењу Апелационог суда у Београду, правилном применом закона, побијана пресуда морала бити преиначена и окривљени Д.С. ослобођен од оптужбе, да је извршио кривично дело неовлашћено држање опојних дрога из члана 246а Кривичног законика услед недостатка доказа, поводом жалбе његовог браниоца, а по службеној дужности.” Пресуда Апелационог суда у Београду Кж1.бр. 3146/11 од 22.03.2012. године - пресуда Вишег суда у Београду, К.бр. 3974/10 од 28.03.2011. године

³¹⁹ Према француском законодавству тешке случајеве наркомана који нису у стању да се самостално изборе са дрогом француско тужилаштво упућује санитарним властима, а у зависности од тежине интоксикације наркоман се задржава на болничком лечењу или му се одређује амбулантно лечење уколико се ради о лакшем случају, и то уз обавезу редовног јављања одабраном лекару. Уколико

законодавство познаје меру безбедности обавезно лечење наркомана, она се може изрећи само лицу које је учинило кривично дело услед зависности од употребе опојних дрога и код којег постоји опасност да ће услед ове зависности и даље вршити кривична дела, а по природи ствари, неће сваки зависник од опојних дрога коме је неопходно одредити обавезно лечење, извршити кривично дело.

У многим земљама приметна је тенденција да се неовлашћено држање опојних дрога уместо као кривично дело прописује као прекршај. Различити су аргументи којима се овакав третман оправдава, међутим посматрајући са становишта безбедности, односно утицаја ове социјалнопатолошке појаве на безбедност државе и друштва, уочава се значај прописивања кривичне одговорности за ово дело.

Из свега наведеног може се закључити да наш закон није довољно адекватан и ефикасан у погледу дестимулисања узимања наркотика, пре свега јер овакав третман погрешно указује да су само прозелитизам и понуда дрога једини узроци наркоманије. У том смислу, да би закон био ефикасан неопходно је да обухвати оба аспекта везана за дрогу, односно њену понуду, тј. производњу и трговину дрогама, и њену потражњу, тј. уживање наркотика, а сам степен репресије закона није од пресудног значаја за ефикасност сузбијања злоупотребе опојних дрога, јер чак ни у земљама где је запређено смртном казном није искорењена производња и трговина дрогом.³²⁰ Са друге стране, у оваквом третману се губи значајан циљ који је постављен и Стратегијом о спречавању злоупотребе дрога³²¹, а то је смањење потражње за дрогама, односно лечење наркомана, кроз рано откривање и интервенције, смањење ризика и штете, лечење, рехабилитацију и социјалну реинтеграцију и опоравак.

наркоман одустане од овог лечења, може му се изрећи даља мера принуде, а лекари имају обавезу да редовно извештавају тужилаштво о току лечења. Ивановић, М. (2012). Значај законских решења у превенцији и сузбијању наркоманије, *Ревизија за криминологију и кривично право*, бр. 3, стр. 200.

³²⁰ Ивановић, М. (2015). *Проблеми превенције, сузбијања и законског регулисања криминала повезаног са дрогама*. У: Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине, уред. Hughson, М., Стевановић, З., Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 68-69.

³²¹ Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014-2021.године („Сл. гласник РС”, бр. 1/15)

На овом месту је значајно осврнути се на све учесталије отварање питања легализације марихуане, или легализације марихуане у медицинске сврхе. Док са једне стране заступници идеје о легализацији истичу предности попут убирања пореза, контролисања састава самог производа, јаснијег увида у распрострањеност и сл., са друге стране као аргументи против се истичу психоактивна дејства марихуане, односно њен утицај на појединца у психичком и физичком смислу, подложност конзумента за прелазак на друге врсте опојних дрога, као и друштвене вредности и морални ставови. Посматрајући са аспекта утицаја психоактивних супстанци, а самим тим и марихуане, на друштво и државу у целини и уважавајући чињеницу да би легализација марихуане врло вероватно допринела њеној распрострањенијој употреби, а посебно имајући у виду културолошке особености Србије, можда легализација ипак не би представљала адекватно решење. Ипак у погледу легализације марихуане у медицинске сврхе, потребно би било урадити анализу валидних медицинских истраживања о њеном доприносу у третману (лечењу или ублажавању симптома) одређених болести и утицаја последица злоупотребе на појединца и друштво, и спрам добијених резултата евентуално размотрити легализацију у овом смислу.

Омогућавање уживања опојних дрога (члан 247)

Чланом 247 Кривичног законика³²², прописано је кривично дело омогућавање уживања опојних дрога којим је одређено да свако ко наводи другог на уживање опојне дроге или му даје опојну дрогу да је ужива он или друго лице или стави на располагање просторије ради уживања опојне дроге или на други начин омогућује другом да ужива опојну дрогу, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

Уколико се ово дело учини према малолетном лицу или према више лица или уколико је изазвало нарочито тешке последице, учинилац ће се казнити затвором од

³²²Кривични законик, *op. cit.*, чл. 247.

две до десет година. Ако је услед извршења овог кривичног дела наступила смрт неког лица, учинилац ће се казнити затвором од три до петнаест година.

Последњим ставом прописана је мера безбедности одузимања предмета (опојне дроге).

Према томе, извршилац овог дела може бити свако лице, а дело се може извршити само са умишљајем као обликом кривице. Када је реч о радњи основног облика кривичног дела, она је одређена алтернативно - навођење другог на уживање опојне дроге или давање другом опојне дроге да је ужива он или друго лице или стављање на располагање просторије ради уживања опојне дроге или омогућавање другом на други начин да ужива опојну дрогу.

Законодавац је предвидео да тежи облик дела постоји у три случаја, односно ако је дело учињено према малолетном лицу, према више лица или је изазвало нарочито тешке последице.

Најтежи облик дела постоји ако је услед извршења овог кривичног дела наступила смрт неког лица.

Дакле, ово кривично дело је уперено против прозелитизма и навођења других на уживање дрога, односно уперено је против потражње наркотика, што свакако јесте позитивно, али није довољно. У одређеним законодавствима, попут француског, предвиђена је санкција за подстицање на употребу и пропагирање дрога, чиме се оставља могућност деловања и против медија који пропагирају дрогу или доводе у заблуду друге говорећи о безопасности наркотика, њиховој корисности и сл. Овакав приступ је изузетно значајан имајући у виду огроман утицај мас-медија, посебно када је реч о младима. Француски закон спречава чак и увоз књига и других штампаних или електронских производа преко којих се може негативно утицати у овом смислу, а кажњавање је предвиђено и за деловање преко радио-станица или телевизијских станица које су смештене у иностранству, што је од посебног значаја имајући у виду интернационализацију медијског простора.³²³

³²³ Ивановић, М. (2012). Значај законских решења у превенцији и сузбијању наркоманије, *op. cit.*, бр. 3, стр. 198-199.

Полазећи од значаја превенције и имајући у виду улогу и утицај мас-медија, као и безбедносни аспект ове социјалнопатолошке појаве, требало би размотрити евентуално проширивање кривичне одговорности у овом контексту у кривичном праву Србије.

7.5. Алкоголизам

Узрок многих несрећа лежи на дну винске чаше.

Л.Н.Толстој³²⁴

Реч алкохол је арапског порекла и у преводу значи „*al-kohl*”, што значи - врло фин”. Различита научна истраживања доказала су да и мале дозе алкохола изазивају пад концентрације и смањење квалитета умног рада. Поред тога, алкохол доприноси да особа буде опуштенија и подложнија утицају спољних фактора, што врло често доводи до наглих промена расположења.³²⁵

Светска здравствена организација је 1951. године усвојила термин „алкоголизам” под којим се подразумева ексцесивно уживање алкохолних пића које постепено доводи до појаве зависности.³²⁶

Алкохолна пића су она пића која су намењена људској употреби, а која садрже етилни алкохол у било којој концентрацији.³²⁷

Дакле, алкоголизам представља прекомерно конзумирање алкохолних пића, односно пића која садрже етилни алкохол у било којој концентрацији, а која делују на човека тако што мењају његово психофизичко стање.

³²⁴ Глишовић, Ј. (уред.) (2004). *Ризница мудрости – мисли великих умова човечанства, op. cit.*, стр. 105.

³²⁵ Јанковић, Б. (2016). Алкоголизам као фактор приликом утврђивања чињеничног стања у кривичним поступцима, *Енграми*, вол. 38, бр. 1, стр. 50.

³²⁶ Јовановић, П., Ђурчић, С., Милосавчевић, В. (2000). Прилог дефиницији алкоголизма, *Психијатрија данас*, вол. 32, бр. 2-3, стр. 106.

³²⁷ Hudolin, V. (1979). *Alkoholizam*, Zagreb: Jugoslovenska medicinska naklada, str. 45.

Према Штифанићу, дефиниције алколизма и алкохоличара различитих аутора у последње време удаљавају се од индивидуе и од друштвених последица које произилазе из човекових радњи које су извршене под утицајем алкохола. Алкохолизам дефинишу као абнормални тип менталне реакције својствене особама које у алкохолу желе да пронађу утеху за опсесије и емоционалне депресије, или као хронични поремећај у понашању коме је својствена претерана брига за алкохол на уштрб телесног и менталног здравља, што доводи до губитка контроле при конзумирању алкохола и узрокује аутодеструктиван став према животним ситуацијама и међуљудским односима. На основу овако дефинисаног алкохолизма, закључује се да је алкохоличар особа која пије више него што може поднети, чак и након што постане свестан штетних последица алкохола на свој организам, али и окружење.³²⁸

Алкохолизам представља социјалнопатолошку појаву која има веома дугу историју и која није заобишла ни један историјски период, ни један континент, ни једну државу и друштво.

Алкохол и алкохолизам прате човека од најстаријих времена, а његова примена налазила је место у религиозним обредима, у медицини као лек и у уобичајеној употреби као храна или средство за разбибригу. Међутим, постоји велики број историјских докумената који говоре у прилог томе да су људи били свесни ризика и последица конзумирања алкохолних пића. У том смислу, још пре 3000 година, у Спарти се практиковало одсецање ногу пијанцима према наредби краља, а Хипократ је тврдио да је пијанство самовољно изазивање лудила. Негативни утицај алкохола препознат је у од стране Римске државе која је законом забрањивала испијање алкохола људима млађим од тридесет година јер се сматрало да су те године круцијалне за сазревање и заснивање породице. Међутим, иако су деструктивне последице алкохола биле познате још у време Римљана који су алкохоличаре сматрали болесним људима, овакав приступ је касније напуштен.³²⁹

³²⁸Štifanić, M. (1995). Alkohol i društvene znanosti, *Društvena istraživanja*, vol. 4, br. 4-5, str. 703-704.

³²⁹Станковић, З., Беговић, Д. (1995). *Алкохолизам од прве до последње чаше – терапијски приручник*, Београд: Креативни центар, стр. 4.

Приступ алкохолизму и његов третман се мењао кроз историју и разликовао у зависности од временског раздобља и подручја, а иако су његове одређене последице увек биле познате, од других друштвених фактора је зависио однос друштва према овој социјалнопатолошкој појави.

Према актуелним ставовима у теорији, „алкохолизам је неинфективна епидемија 20-ог века, директно и индиректно је одговоран за развој многих болести. Конзумирање алкохола, представља масовну и готово пандемијску појаву у понашању, како опште, тако и популације младих, и постаје део социјалне патологије, са неминовним здравственим последицама”.³³⁰

Различита истраживања и подаци о распрострањености показују да је алкохолизам попримио облик епидемије који представља један од примарних извора угрожавања безбедности сваке државе и друштва, а самим тим и целокупне међународне заједнице, имајући у виду његов утицај на здравље и социјални живот човека. Посебно су забрињавајући подаци који показују степен распрострањености алкохолизма међу малолетницима.

Управо због тога највећи број држава кроз законске и друге мере санкционише и тежи да сузбије продају алкохолних пића малолетним лицима (односно лицима до одређене старосне границе).

У том смислу, Закон о заштити потрошача Републике Србије предвиђа забрану продаје, услуживања и поклањања алкохолних пића, укључујући пиво, лицима млађим од 18 година живота. У случају сумње да је потрошач лице млађе од 18 година, трговац није дужан да прода или послужи алкохолно пиће док потрошач не омогући трговцу увид у важећу личну карту, пасош или возачку дозволу.³³¹

Продаци Светске здравствене организације показују да потрошња алкохола на светском нивоу, износи 6,3 литара чистог алкохола дневно по особи старијој од 15 година. Штетна употреба алкохола може изазвати стање зависности, смрт и више од 200 болести и обољења као што је цироза јетре, рак и др. У 2012. години 5,9%,

³³⁰ Миљановић Г., Станић Г., Стојановић Г., Терзић Н., Јаношевић, М. (2015). Конзумирање алкохола као штетне навике у популацији младих, *Сестринска реч*, вол. 19, бр. 72, стр. 13.

³³¹ Закон о заштити потрошача („Сл. гласник РС”, бр. 62/2014, 6/2016 – др. закон и 44/2018 – др. закон), чл. 24

односно око 3,3 милиона свих смртних случајева наступило је као последица конзумације алкохола.³³²

Различити фактори утичу на конзумирање алкохола и евентуално наступање штетних последица узрокованих штетном употребом алкохола. Ови фактори су веома слични факторима који узрокују друге социјалнопатолошке појаве, а у погледу конзумирања алкохола најизраженији су: узраст, пол, породични фактори, социјални и економски фактори, економска развијеност државе, култура, контрола алкохола и регулатива у овој области итд.

Када је реч о болестима, односно повредама и обољењима које узрокује штетна употреба алкохола, могу се јавити различита неуропсихијатријска стања, болести органа за варење, канцери, дијабетес, инфективне болести, намерне повреде настале самоповређивањем или самоубиство, ненамерне повреде настале због смањења психомоторних способности, кардиоваскуларна обољења, а конзумирањем алкохола од стране труднице може се нанети штета и здрављу новорођенчета. Поред тога, негативне последице конзумирања алкохола могу се одразити и на ствари и људе у окружењу, као што је намерна примена насиља или ненамерна (саобраћајна несрећа, различити облици незгода), запостављање или злостављање партнера или детета, уништавање имовине (стана, куће, ствари, аутомобила), посебно психолошко стање у коме се могу наћи породица, пријатељи, људи из окружења због забринутости или страха за/од особе која конзумира алкохол.³³³

Симптоми и последице, у психолошком смислу, које се јављају код алкохоличара, веома су сличне или чак исте као и код зависника од опојних дрога, а најчешће су депресивност, анксиозност, хостилност, агресија, хистрионичко и театрално понашање, неизнијансиране, елементарне емоције, реакције у контексту

³³²World Health Organization, Global status report on alcohol and health 2014 - http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/msb_gsr_2014_1.pdf?ua=1 (22.08.2018.)

³³³*Ibid.*

све или ништа, неповерење, моторна хиперкинезија, архаичне и маничне одбране у циљу заштите од фрустрирајуће реалности.³³⁴

Поједине последице се могу јавити као резултат тренутне прекомерне употребе алкохола, док друге настају дугорочним, континуираним конзумирањем у неумереним количинама.

Оно што јесте приметно код свих зависника је губитак контроле, односно феномен прве чаше који се огледа у немогућности заустављања пијења после прве чаше. Овај феномен је трајан, јер је присутан и након вишегодишње апстиненције.³³⁵

Постоји велики број одраслих лица која могу дуги низ година да пију алкохол умерено и функционишу нормално. Међутим, постоји значајан ризик да због ове чињенице неће моћи да искористе свој радни, интелектуални и други потенцијал максимално јер се може јавити умор, опадање концентрације, нестрпљење и анксиозност.³³⁶ Ипак, постоје одређене категорије људи који би морали бити потпуни апстиненти, и то:

1) деца и омладина у време развоја, с обзиром на то да и мање количине алкохолних пића могу пореметити њихов складни душевни и физички развој, а употреба алкохолних пића већ у младости утиче да се се формирају алкохолни обичаји који могу бити кобни у каснијем животу.

2) људи у појединим професијама којима је поверен живот и здравље грађана, попут пилота, возача, лекара и др.

3) сви запослени у току радног времена не би смели конзумирати алкохолна пића јер могу довести у опасност свој живот и здравље, као и здравље других људи и имовину.

³³⁴ Више о сличностима и разликама између личности зависника од алкохола и личности зависника од дроге у: Ковачевић, М. (2013). Личност зависника од дроге и алкохола – сличности и разлике, *Енграми*, вол. 35, бр. 3-4, стр. 19-36.

³³⁵ Драгишић-Лабаш, С., Ђокић, Г. (2010). Значај психоедукације у лечењу алкохолизма системском породичном терапијом, *Социологија – часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*, вол. 52, бр. 2, стр. 203.

³³⁶ Christopherson, B. (2016). Moderate Alcohol Consumption — Weighing the Risks, *Social Work Today*, May/June, Vol. 16, No. 3

4) једном излечени алкохоличар не би требао више никад попиту ни једну кап алкохолног пића уколико жели да сачува своје здравље и спречи поновну појаву алкохолизма.³³⁷

Према подацима Светске здравствене организације, европски регион има највиши ниво конзумирања алкохола, односно највећу потрошњу по глави становника у свету, и самим тим су на овом подручју и најизраженије његове штетне последице. Европљани троше 12,45 литара чистог алкохола годишње, што је дупло више од глобалног просека, а скоро 6,5% свих смртних случајева у Европи последица је конзумирања алкохола. Поред директног утицаја алкохола на здравствено стање које може резултирати смртним исходом, као последица алкохола може се јавити и осиромашење домаћинства, социјално искључивање, небезбедно сексуално понашање, губитак посла, насиље, криминал и др.³³⁸

Међутим не постоје јасно и прецизно утврђени узроци и фактори који доприносе да у Европи буде у овој мери већа потрошња алкохола, али се претпоставља да значајан утицај имају устаљени друштвени обичаји, друштвена култура, у одређеном смислу економски стандард, доступност алкохола и флексибилнија политика продаје алкохола.

Ситуација у Србији се не разликује много од европског просека, а посебно забрињава податак да се штетно или проблематично пијење доводи се у везу са 6,2% укупне популације (10,6% мушкараца и 1,7% жена), односно 257.000 до 318.000 људи (већином мушкарци и приближно 1/3 популације узраста 18–34 године старости).³³⁹

³³⁷ Hudolin, V. (1979). *Alkoholizam, op. cit.*, str. 212.

³³⁸ Loring, B. (2014). *Alcohol and inequities - Guidance for addressing inequities in alcohol-related harm*, World Health Organization - http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/247629/Alcohol-and-Inequities.pdf?ua=1 (20.08.2018.)

³³⁹ У истраживању и подацима Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут” из 2014. године наводи се да је у претходних дванаест месеци алкохол конзумирало укупно 72,2% одраслих испитаника (82,1% мушкараца и 62,4% жена). Експесивно пијење (дефинише се као 60 грама или више чистог алкохола у једној прилици) једном недељно или чешће, у претходних 12 месеци пријављено је од стране 3,7% популације (6,7% мушкараца и 0,6% жена). Ризични обрасци употребе алкохола присутни су код 13,3% популације (22,1% мушкараца и 4,6% жена), што одговара броју 580 000 до 664 000 високоризичних конзумента алкохола међу одраслом популацијом у Србији, од којих су већина мушкарци (77%). Штетно или проблематично пијење доводи се у везу са 6,2% укупне популације (10,6% мушкараца и 1,7% жена), односно 257 000 до 318 000 људи (већином мушкарци и

Према резултатима једног од спроведених истраживања о томе колико средњошколаца пије алкохол, чак 57% изјавило је да су се опили два пута и/или чешће, с тим да је истраживање рађено о опијању, а не пијењу алкохола због чега треба имати на уму да је број оних који пију алкохол, али се не опијају много већи.³⁴⁰

Резултати истраживања изведених у САД показују да сваке године умире око 400.000 људи због пушења, 100.000 због алкохолизма и још 20.000 због коришћења илегалних дрога.³⁴¹ Поред тога, одређена светска статистика показала је да је алкохолизам у значајном проценту – између 50% и 60%, важан фактор криминогеног понашања, од саобраћајних прекршаја и несрећа са смртним исходом, до крађа, насиља, односно наносења лакших и тешких телесних повреда, силовања и убистава.³⁴²

У том смислу, као и код наркоманије, значајно је сагледати криминогени значај алкохолизма, као истакнуте социјалнопатолошке појаве.

Криминогени значај алкохола може се сагледати са два аспекта. Са једне стране директно када деликт настаје у стању алкохолисаности и са друге стране, индиректно, када алкохол посредно утиче на криминогено понашање, тако што долази до измена психичких функција у склопу хроничног алкохолизма или под утицајем психичких компликација.³⁴³

Утицај и однос између конзумирања алкохола и криминалног понашања одавно се налази у фокусу етиолошких приступа криминалитету. Многобројна домаћа и страна истраживања показала су да постоји изузетно снажна и комплексна

приближно 1/3 популације узраста 18–34 године старости). – Национално истраживање о стиливима живота становништва Србије 2014. године: коришћење психоактивних супстанци и игре на срећу, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут” - <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/Izvestaj%20srpski%20web.pdf> (21.08.2018.)

³⁴⁰ Плут, Д., Виденовић, М., Пешић, Ј. (2009). Психосоцијални контекст опијања средњошколаца, *Енграми*, вол. 31, бр. 3-4, стр. 35.

³⁴¹ Шипетић-Грујичић, С. (2004). *Социолошки аспекти злоупотребе психоактивних супстанци*. У: Болести зависности (ур. Димитрије Миловановић, Славко Сакоман, Јован Мићић, Иван Димитријевић), Београд: Европски центар за мир и развој Универзитета за мир Уједињених нација, стр. 23.

³⁴² Драгишић-Лабаш, С., Јовичић, С., Ђокић, Г. (2009). Друштвени фактори у настанку и развоју зависности од алкохола, *Енграми*, вол. 31, бр. 1-2, стр. 107.

³⁴³ Илић, А. (2017). Болести зависности као облик друштвене девијантности, *Право – теорија и пракса*, вол. 34, бр. 10-12, стр. 21.

повезаност између конзумирања алкохола и разних облика криминалног понашања, али и других социјалнопатолошких појава. У том смислу, алкохол и зависност од алкохола може да представља криминогени фактор који делује непосредно или посредно. Непосредно криминогено дејство алкохола јавља се у етиологији убистава и насиља у породици и других криминалних понашања насилног карактера, као што је родоскрвљење, силовање и насилничког понашање, наношење лаких и тешких телесних повреда, али и код ненасилничких кривичних дела попут увреде и клевете.³⁴⁴

Сходно претходно реченом, може се закључити да алкохолизам припада групи великих токсикоманија и представља значајан криминогени фактор из чега произилази и његов утицај на безбедност друштва.

Криминолози криминалитет повезан са алкохолизмом групишу на криминални алкохолизам и алкохолни криминалитет. Када је реч о криминалном алкохолизму, алкохол се јавља као главни узрок криминалног понашања, а код алкохолног криминалитета алкохол је допунски узрок и само додатно стимулише доношење одлуке за извршење кривичног дела.

Утицај алкохола се у одређеној мери разликује када је реч о женама и мушкарцима. Када је реч о мушкарцима, они чешће под дејством алкохола постају насилници, док је код жена приметно да под дејством алкохола чешће постају жртве. Ипак, из свега наведеног се не сме закључити да је алкохол најважнији или једини узрочник за извршење кривичних и других дела, мада постоје бројна истраживања која указују на значајну повезаност између криминала и алкохола, а пре свега насиља у породици. Посебан проблем представља то што се пијење у многим друштвима повезује са мужевношћу, друштвеношћу, лојалношћу групи и храброшћу. Због тога је изузетно важно да постоје добро осмишљени национални програми превенције

³⁴⁴ Најчешћа кривична дела у стањима злоупотребе алкохола су крађе, дела против живота и тела, сексуални деликти, насилничко понашање или угрожавање јавног реда. *Ibid.*, стр. 21-22.

алкохолизма који за циљ имају указивање на последице, пре свега хроничног алкохолизма, а самим тим се доприноси и смањењу стопе криминалитета.³⁴⁵

Бавећи се питањима разликовања друштвено прихватљивог понашања у конзумирању алкохола, тзв. умереног пијења (према социолошким и медицинским одредницама), од болести зависности (алкохолизма), Настасић и Чекеревац наглашавају да је зависност/алкохолизам врло комплексан и хетерогени психосоцијални поремећај, који се одликује:

- стварањем промена у биолошком систему појединца са регистрањем оштећења;
- предвидљивим и познатим облицима његовог телесног и психолошког дисфункционисања са знацима болести;
- поремећајем односа са блиским особама;
- појавом дисфункција код тих блиских особа (родитељи, браћа и сестре, супруге, деце);
- поремећајима у односу са социјалним окружењем.³⁴⁶

Наведени статистички подаци, уочене последице и однос алкохола и криминалног понашања указали су на потребу за одлучнијом и ефикаснијом борбом у сузбијању овог проблема због чега су 2011. године европске земље чланице Светске здравствене организације усвојиле Европски акциони план за смањење штетне употребе алкохола за период од 2012. до 2020. године³⁴⁷.

Европски акциони план за смањење штетне употребе алкохола подразумева десет акционих области:

1. Лидерство, свест и посвећеност (примена ефикасне политике за смањење штетне употребе алкохола на локалном и националном нивоу, уз развијање свести и

³⁴⁵ Драгишић-Лабаш, С. (2015). Насиље у породици и употреба алкохола – мере обавезног лечења и приказ случаја, *Социологија – часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*, вол. 57, бр. 2, стр. 270.

³⁴⁶ Настасић, П., Чекеревац, А. (2011). Принципи социјално-психолошког дијагностиковања алкохолизма у социјалном раду, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 6, стр. 423.

³⁴⁷ World Health Organization, European action plan to reduce the harmful use of alcohol 2012–2020 - http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/178163/E96726.pdf?ua=1 (20.08.2018.)

посвећености овом циљу свих сфера друштва и потпуно информисање о овом проблему);

2. Одговор здравствених служби (здравствени сектор, сектор социјалне заштите и образовања треба да максимално искористе своје могућности за пружање савета и информација о здравственом и финансијском утицају конзумирања алкохола, као и о штетним последицама конзумирања алкохола у трудноћи, могућим видовима помоћи породици алкохоличара и програмима лечења зависности од алкохола);

3. Акције заједнице (координисана акција локалне заједнице може утицати на смањење конзумирања алкохола кроз мењање колективне свести, а посебан допринос може имати организовање јавних едукативних кампања, давање информација о здравственим ризицима на етикетама пића и сл.)

4. Алкохол и саобраћај – безбедносна политика (с обзиром на то да чак и мале количине алкохола могу утицати на способност за вожњу и да велики број жртава у саобраћају нису само возачи који су конзумирали алкохол, неопходна је одржива, континуирана, заједничка акција владе, саобраћајне полиције, система правосуђа, сектора безбедности, здравственог сектора, локалне заједнице и др.);

5. Доступност алкохола (имајући у виду да су студије показале да што је доступнији алкохол то је већа његова потрошња, а самим тим и штета коју наноси, важно је имплементирати макар минимална ограничења у овом смислу, за шта је потребно заједничко деловање државних органа, система правосуђа, полиције и органа надлежних за издавање дозвола и др.)

6. Маркетинг алкохолних пића (утицај маркетинга може бити веома јак, посебно када су у питању млади људи, због тога је значајно ограничити излагање маркетингу алкохолних пића, а што се може остварити кроз минималне мере попут избегавања коришћења хумора, гламура и других младима привлачних аспеката у рекламирању, па све до потпуне забране маркетиншког оглашавања ових производа);

7. Ценовна политика (када су приходи и цене друге робе константни, пораст цене алкохола доводи до смањења потрошње алкохола и штете која произилази из

конзумирања алкохола, а повећање пореза представља један од начина да се утиче на цену алкохолних пића);

8. Смањење негативних последица конзумирања алкохола (у великом броју случајева алкохол се конзумира до стања тешке алкохолисаности која представља изузетно ризично стање које може резултирати потенцијалним смртним исходом, озбиљним хроничним обољењима и различитим штетним последицама за људе у окружењу, због тога је веома важно доследно спровођење свих мера акционог плана и координисана сарадња владе, здравственог система, полиције, система правосуђа, произвођача и продаваца алкохолних пића, локалних заједница и др.)

9. Смањивање утицаја незаконито и неформално произведеног алкохола на јавно здравље (тачна количина нерегистрованог алкохола није у потпуности позната, али се процењује да износи између једне трећине и две петине, а његови штетни утицаји могу бити далеко деструктивнији због чега је неопходно фокус ставити не само на смањење конзумације алкохола, већ и на подстицање регистрација производње);

10. Праћење и надзор (акциони план је ефикаснији уколико се надгледа и евалуира његова имплементација, а то захтева транспарентност и редовно јавно извештавање, дакле, неопходно је обезбедити потребне ресурсе за сачињавање редовних детаљних извештаја).³⁴⁸

Дакле, алкохолизам као социјалнопатолошка појава директно угрожава државу и друштво, пре свега у смислу нарушавања здравља са потенцијалним смртним исходом, али и у погледу смањивања радне способности становништва, интелектуалног потенцијала и доприноса у свим друштвеним сферама. Са друге стране, уска повезаност алкохолизма са криминалитетом, али и економски ефекти због издавања за третман и лечење алкохоличара, такође представљају разлоге да се питање алкохолизма интензивније сагледава са аспекта угрожавања безбедности и да се његовом сузбијању и превенцији одлучније и посвећеније приступи.

Адекватним регулисањем продаје алкохола на тржишту, пре свега што се тиче цене и доступности, уз поштравање законодавних решења у погледу војне у

³⁴⁸ *Ibid.*

алкохолисаном стању, као и у погледу маркетинга, односно рекламирања, може се утицати на смањење штетне употребе алкохола. Посебна пажња мора се посветити анализи утицаја повећања цене и ограничавања доступности како овакви поступци не би резултирали увећањем количине нерегистрованог, тј. неконтролисаног алкохола на тржишту. Овакве мере су врло економичне, али нису довољне. Неопходно је имплементирати едукације о штетности алкохола у образовне програме, развити стратегије које ће за циљ имати сузбијање штетне употребе алкохола и ублажавање већ насталих последица.

7.5.1. Кривичноправни третман зависника од алкохолизма

У погледу третмана зависника/алкохоличара у кривичном поступку, Кривични законик је у члану 84 прописао меру безбедности обавезног лечења алкохоличара.³⁴⁹

Према овим одредбама, учиниоцу који је учинио кривично дело услед зависности од употребе алкохола и код којег постоји озбиљна опасност да ће услед ове зависности и даље да врши кривична дела, суд ће изрећи обавезно лечење. Мера се извршава у заводу за извршење казне затвора или у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи и траје док постоји потреба за лечењем, али не дуже од изречене казне затвора, при чему се време проведено у установи за лечење урачунава се у казну затвора.

Кад је мера безбедности изречена уз новчану казну, условну осуду, судску опомену или ослобођење од казне извршава се на слободи и не може трајати дуже од две године.

Ако се учинилац, без оправданих разлога, не подвргне лечењу на слободи или лечење самовољно напусти, суд ће одредити да се мера принудно изврши у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи.³⁵⁰

³⁴⁹ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 84

³⁵⁰ *Ibid.*

У погледу услова који треба да буду испуњени да би могла да буде изречена ова мера безбедности, може се рећи да су услови за примену мере безбедности обавезног лечења алкохоличара идентични условима мере безбедности обавезног лечења наркомана.

Изречена мера безбедности обавезно лечење алкохоличара застарева када протекне пет година од дана правноснажности одлуке којом је та мера изречена.³⁵¹

Стање урачунљивости, односно неурачунљивости алкохоличара у тренутку вршења кривичног дела, вреднује се сходно одредбама члана 24 Кривичног законика (скривљена неурачунљивост).

Према Кривичном законнику кривица учиниоца кривичног дела који се употребом алкохола, дрога или на други начин довео у стање у којем није могао да схвати значај свог дела или да управља својим поступцима утврђује се према времену непосредно пре довођења у такво стање, а учиниоцу који је под овим околностима учинио кривично дело у стању битно смањене урачунљивости не може се по том основу ублажити казна.³⁵²

Анализирајући институт *Actiones liberae in causa* у домену алкохолизма као социјалнопатолошке појаве, примећују се извесне резерве савремених теоретичара, у сфери практичне примене института.

Иако се извешан број аутора (Лазаревић³⁵³, Стојановић³⁵⁴) бавио и бави анализом овог правног питања, занимљиво је да у пракси има веома мало случајева у којима се појављује овај институт. Најчешће су то случајеви за кривична дела угрожавања безбедности јавног саобраћаја, где учинилац има историју кршења саобраћајних прописа под дејством алкохола, због којих се правно техничком конструкцијом изводи закључак да је код њега постојао евентуални умишљај да ће

³⁵¹ *Ibid*, чл. 106

³⁵² *Ibid*, чл. 24

³⁵³ Види: Лазаревић, Љ. (2006). *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Београд: Савремена Администрација.

³⁵⁴ Стојановић, З. (2012). *Кривично право – општи део*, Београд: Правна књига.

након конзумирања алкохола управљати моторним возилом, услед чега може доћи до саобраћајне незгоде па на то пристаје.³⁵⁵

Анализирајући алкохолизам као фактор утврђивања чињеничног стања у кривичним поступцима, Јанковић наводи да је у кривичноправном смислу питање алкохолизма вишеструко важно. Наиме, у случајевима када се утврди злоупотреба алкохола, њене последице на понашање учиниоца имају велику важност приликом утврђивања кривице. Несумњиво је да конзумирање алкохола може утицати на степен урачунљивости, а то је такође у директној вези и са питањем врсте умишљаја.³⁵⁶ Према ставу истог аутора, „опште прихваћени став, како у теорији тако и у судској пракси, је да се облик кривице утврђује према објективном околностима које су постојале у време критичног догађаја приликом процене урачунљивости. Када се утврди да је учинилац поступао под дејством алкохола, вештак мора да определи и тачан степен алкохолисаности, јер од тога зависи како ће се тумачити радње које је окривљени критичном приликом предузимао. Наиме, степенујући облик пијанства, компликовано пијанство има углавном и све особине као и обично пијанство, док је разлика једино квантитативне природе. Сужење свести настаје нагло, јаче је изражено и дуже траје. Евидентан је психомоторни немир, који може да прерасте у агресивно и криминално понашање. Расположење је дисфорично. Међутим, психичке функције су у грубим цртама ипак координисане, тако да је сећање основних догађаја углавном сачувано. Дакле, и једно и друго пијанство могу довести само до смањене урачунљивости, али не до степена битног, другим речима учинилац и даље поступа у урачунљивом стању, док се ова околност може квалитативно и квантитативно ценити приликом одмеравања кривичне санкције, и то као олакшавајућа околност”.³⁵⁷

Међутим, према мишљењу Јанковића, другачија је ситуација са патолошким пијанством јер оно представља акутну психотичну реакцију која настаје нагло, траје кратко и завршава се терминалним сном. Основни поремећај узрокован патолошким

³⁵⁵ Јанковић, Б. (2016). Алкохолизам као фактор приликом утврђивања чињеничног стања у кривичним поступцима, *op. cit.*, стр. 56.

³⁵⁶ *Ibid.*, стр. 50.

³⁵⁷ *Ibid.*, стр. 50-51.

пијанством јавља се код свести јер утиче да учинилац буде у потпуности ван реалног света и да није стању да опажа или памти, уз јаке илузије и халуцинације које су најчешће непријатне и застрашујуће. Оваква измена свести доводи до израженог осећаја страха који може проузроковати афективно и агресивно понашање које се најчешће испољава на особе у непосредном окружењу. У оваквом стању под утицајем алкохола најчешће долази до извршења кривичног дела, а након извршења обично долази до наглог пада афективне тензије наступа терминални сан, који је крај патолошког пијанства. Према томе, стање патолошког пијанства може довести како до неурачунљивости, тако и до битно смањене урачунљивости, а разликовање ова два стадијума је у кривичноправном смислу од велике важности.³⁵⁸

Дакле, у појединим ситуацијама је изузетно значајно да се што прецизније могуће утврди степен алкохолисаности одређеног лица.

Вештаци судске медицине често имају задатак да одреде степен алкохолисаности одређених лица, јер управо од тога може зависити утврђивање степена кривице неког извршиоца, односно учесника у појединим ситуацијама. Лице које руководи увиђајем или друга лица која у њему учествују, имају задатак да узму крв и мокраћу на анализу у најкраћем могућем року након неког догађаја, а узорак би требало да се узима најмање два пута у размаку од једног сата. Овакво поступање може бити веома значајно за ток и исход поступка.³⁵⁹ „Од момента кад је алкохол ресорпцијом прешао у крв почиње елиминација алкохола, али и манифестација промена до којих алкохол доводи. Ефекат испољавања степена алкохолисаности је различит и не мора одговарати алкохолемији, а зависи пре свега од количине и јачине пића, стечених навика на алкохол, здравственог стања, животног доба, емотивног стања и сл. Већ ниске концентрације алкохола условљавају продужење временског реаговања на светлост, што у саобраћају може имати пресудну важност.”³⁶⁰

У том смислу утврђивање степена алкохолисаности може да има изузетан значај у одређеном кривичном поступку.

³⁵⁸ *Ibid.*, стр. 52.

³⁵⁹ Михајловић, П., Божић, Љ. (2001). *Судска медицина*, Београд: Виша школа унутрашњих послова, стр. 91-92.

³⁶⁰ *Ibid.*, стр. 92.

7.6. Проституција

Када једном привикнемо своју савест да нешто прими као „нужно зло”, то ускоро почиње све више да нам изгледа као нужно, а све мање као зло.

И.С.Тургењев³⁶¹

Сам појам проституције је латинског порекла и долази од глагола *prostituere*, што значи јавно вршити блудне радње, одати се блуду, вулгарно задовољити полни нагон.³⁶²

Проституција се у суштини огледа у пружању сексуалних услуга, без емотивног односа, за материјалну корист, најчешће новац.

Према Јовановићевој, проституција представља један од најстаријих облика друштвене патологије који се везује за настанак тржишта када је људско тело постало роба, међу другим робама, која се продаје за радну или сексуалну експлоатацију. Економске и социјалне кризе које је пратила изразита незапосленост, допринеле су да се повећа понуда плаћених сексуалних услуга. Управо у ситуацијама економске нестабилности и незапослености одређени број жена се окреће проституцији сматрајући је јединим излазом. У том контексту, култ потрошачког друштва веома подстиче проституцију, а посебно забрињавају подаци о све већој распрострањености проституције код деце, ђака, односно студената. „Докле год постоји тржиште на коме се продају различите врсте роба, па и људско тело, проституција дозвољена или забрањена, класична или у прикривеним видовима, биће један од облика социјалне патологије.”³⁶³

Ближе одређивање појма проституције изнедрило је бројне расправе и неуједначене приступе овом феномену. Одређена схватања полазе од уског одређивања проституције као проблема проститутке, док друга апострофирају перцепцију проституције у правцу укореењеног проблема женског рода, а постоје и

³⁶¹Глишовић, Љ. (уред.) (2004). *Ризница мудрости – мисли великих умова човечанства*, *op. cit.*, стр. 42.

³⁶²Draženić, M. (2013). *Prostitucija i sociokulturni aspekti zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj*, *diplomski rad*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 6.

³⁶³Јовановић, Ј. (2012). Проституција у Крагујевцу, *Социолошка луча*, вол. 6, бр. 2, стр. 51.

становишта која посматрају проституцију као универзалну одлику људског друштва која почива на претпоставци да проституција води порекло из природног сексуалног нагона мушкарца и да као таква представља израз неизоставне природне потребе, попут потребе за прибављањем хране. Посебан проблем у њеном одређивању представља још увек непрецизно одређивање свих активности које спадају у проституцију.³⁶⁴

Можда се суштина проституције као феномена налази управо у компромису између ових различитих становишта и произилази из психолошких склопа особе која се бави проституцијом у корелацији са предугим историјским укоренењем и људским сексуалним нагоном.

Неслагања око самог појма и суштине проституције представљају први камен спотицања у сузбијању ове девијантне појаве.

Шпадијер-Џинић проституцију дефинише као „сексуални однос који карактеришу плаћање, обично у новцу, промискуитет и емоционална равнодушност. Проституција је, пре свега, пружање сексуалних услуга другим особама које могу да буду различитог или истог пола”.³⁶⁵

Према Јовашевићу, „под проституцијом се подразумева нуђење (и давање) свога тела другом лицу ради сексуалног задовољења уз тражење или примање противнакнаде у новцу, другим вредним стварима, и уопште имовинској користи. Поред тога што представља социјалнопатолошку појаву, сматра се и криминогеним фактором. Овај облик недозвољеног понашања везан је како за задовољење сексуалне жеље другог лица, тако и за задовољење жеље жене (најчешће) која се нуди другоме”.³⁶⁶

Проституцију је могуће класификовати на неколико основних појавних облика:

- С обзиром на пол особе која се проституише, проституција се може поделити на:

³⁶⁴Бјелајац, Ж. (2005). *Трговина људима – узроци и последице*, Београд: Жељко Бјелајац, стр. 25.

³⁶⁵Шпадијер-Џинић, Ј. (1988). *Социјална патологија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 83.

³⁶⁶Јовашевић, Д. (2006). *Лексикон кривичног права*, Београд: Службени гласник, стр. 605.

1. женску проституцију и
 2. мушку проституцију;
- С обзиром на пол клијента проституција се може поделити на:
1. хетеросексуалну проституцију и
 2. хомосексуалну проституцију;
- С обзиром на старост, проституција се може поделити на:
1. дечију проституцију,
 2. малолетничку проституцију и
 3. проституцију одраслих;
- С обзиром на узрок и околности, проституција се може поделити на:
1. присилну проституцију и
 2. добровољну проституцију;
- С обзиром на временске димензије, проституција се може поделити на:
1. сталну проституцију,
 2. привремену проституцију и
 3. повремену проституцију.
- С обзиром на степен организованости, проституција се може поделити на:
1. самосталну проституцију и
 2. као део организоване мреже (с тим да може бити организована уз помоћ сводника и/или у оквиру јавне куће или неке друге организације и делатности, као што су салони за масажу, ескорт агенције итд.).³⁶⁷

Када је реч о условима и узроцима који погодују појави и повећању распрострањености проституције, ради се о веома сличним социо-економским факторима који узрокују и друге социјалнопатолошке појаве. Примарни узроци јесу: незапосленост, сиромаштво, нижи степен образовања, дисфункционална породица, друге социјалнопатолошке појаве (наркоманија, алкохолизам, криминалитет, коцкање), психичко или физичко злостављање од стране породице или емотивног

³⁶⁷ Draženović, M. (2013). Prostitucija i sociokulturni aspekti zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj, *op. cit.*, стр. 10.

партнера. Дакле, различите економске, социјалне и политичке кризе доприносе стварању друштвених околности које могу узроковати појаву проституције.

Међутим, ови узроци претежно се односе на уличну проституцију као облик проституције, док када је реч о елитној проституцији, обично се ради о женама које су веома образоване, говоре стране језике, крећу се међу људима високог статуса и сл.

Према Славковићу, социјални фактори који доприносе појави и распрострањености проституције су сиромаштво, ниски животни стандард становништва, незапосленост, економски зависан положај жене, одсуство квалификоване женске радне снаге, занемаривање деце, непостојање мера за заштиту материнства и детињства, неповољни стамбени услови, неадекватно васпитање и др.³⁶⁸

Социјалнопатолошка појава која је врло уско повезана са проституцијом јесте криминалитет, а с обзиром на то да су у много погледа у узајамном односу, тешко је установити шта је чему непосредни узрок јер се из редова извршилаца кривичних дела регрутују проститутке и обрнуто. Кроз проституцију се подстрекава и прикрива криминалитет, а организација проституције представља једну од честих делатности професионалног и организованог криминалитета. У том смислу проституција доноси финансијску корист читавој скали криминалаца – подводачима, макроима, сводницима и др.³⁶⁹

У том контексту Милутиновић наводи да су са проституцијом уско повезана различита кривична дела попут крађа, убистава са сексуалним мотивом, силовања, подвођења, насиља и др., а саме проститутке неретко поткрадају своје муштерије, уцењују, врше крађе по радњама, кријумчаре опојне дроге и сл. Поред тога, проституција је веома повезана и са алкохолизмом, наркоманијом и другим социјалнопатолошким појавама.³⁷⁰

³⁶⁸Славковић, В. (2015). Законско уређење проституције, *Правни записи*, вол. 6, бр. 2, стр. 377.

³⁶⁹Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, *op. cit.*, стр. 253.

³⁷⁰Милутиновић, М. (1973). *Криминологија*, Београд: Савремена администрација, стр. 324.

Бошковић и Марковић истичу да је према новијим истраживањима комерцијализација проституције добила такве размере да се без сваке сумње може тврдити да представља једну од најозбиљнијих делатности организованог криминалитета. Оваквој ситуацији је допринело то што проституција доноси брзо увећање капитала, омогућава инвестирање без већих ризика у нове „пројекте” и врло често се организује под отвореном или прикривеном заштитом полиције или локалних органа.³⁷¹ Сходно реченом, комерцијални секс одликују следећа негативна обележја:

- систематичност полних односа;
- учешће различитих партнера (клијената);
- добијање одговарајуће накнаде као, мање или више, редовног извора прихода;
- неvezаност сексуалних контаката за брачне односе;
- проституција је неморална;
- угрожава здравље популације будући да представља извор различитих болести;
- базира се на угњетавању и дискриминацији првенствено жена;
- тесно је повезана са криминалним активностима;
- без обзира на све забране, укључује и малолетнике.³⁷²

Дакле, иако се према проституцији све више ствара однос као према друштвено прихватљивој појави, неоправдано се занемарују сви негативни аспекти које ова социјалнопатолошка појава са собом носи.

Занимљиво је поменути начин расподеле добити остварене организованом проституцијом. Према подацима Америчког удружења за социјалну хигијену, приходи од проституције распоређени су на следећи начин: 50% зараде припада власнику локала, од чега се издваја и за плаћање „заштитника”, 20% зараде припада

³⁷¹ Рачуна се да илегално тржиште секса у Италији располаже са већим капиталом од аутомобилског гиганта из Торина – Фијата. Према званичним подацима, мафија је 1966. године, само у области проституције, зарадила око три и по милијарде долара. Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, *op. cit.*, стр. 253.

³⁷² Славковић, В. (2015). Законско уређење проституције, *op. cit.*, стр. 376-377.

макроу, 8% зараде су трошкови издржавања што их проститутка плаћа власнику локала, 2% зараде одлази на трошкове прегледа и за здравствене потребе, а тек 20% остварене зараде припада проститутки.³⁷³

Овакви подаци показују да иако су економски разлози примарни за улазак жене у свет проституције, она ипак остаје ускраћена за највећи део зараде, због чега је врло тешко подвући линију између добровољне проституције и сексуалне експлоатације.

Сагледавајући суштинске особине проституције као социјалнопатолошке појаве, нарочито њене карактеристике, последице и везу са криминалитетом, уочава се њен посредан, али веома значајан утицај на безбедност друштва у целини. У том контексту, Славковић наводи да „у последње време криминолози све више пажње посвећују питању неопходности израде јединственог приступа борби против преступништва које не спада у кривична дела, а такође и другим одступањима од норми друштвеног морала, које образују погодно подручје за криминал. Није случајно што облици девијантног понашања, као што су алкохолизам, наркоманија и проституција имају највећи коефицијент корелације са криминалитетом”.³⁷⁴

У том смислу, када се говори о утицају проституције на безбедност државе и друштва, не може се изоставити њена уска повезаност са другим социјалнопатолошким појавама, пре свега са криминалитетом. Иако проституција као девијантна појава доприноси деградацији друштва, са аспекта безбедности њен утицај и деструктивно деловање пре свега произилази из њене повезаности и узрочности у односу на друге облике социјалне патологије. Особе које се баве проституцијом врло често се окрећу наркотицима или алкохолу као средству за које сматрају да им може помоћи да побегну од реалности. Због ове уске повезаности оправдано се сматра да проституција као девијантна појава доприноси повећању распрострањености других девијантних појава. Поред тога, најризичнији аспект проституције саме по себи огледа се у полно преносивим болестима чија распрострањеност, по правилу, прати распрострањеност проституције.

³⁷³ Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, *op. cit.*, стр. 253.

³⁷⁴ Славковић, В. (2015). *Законско уређење проституције*, *op. cit.*, стр. 377.

Проституција представља једну од најпрофитнијих делатности организованог криминала, а на бази све веће потражње на илегалном тржишту сексуалних услуга, довела је до поделе послова међу криминалним организацијама, до њихове специјализације и борбе за монополски положај. Посебно забрињавајуће питање представља повезаност проституције са организованом трговином људима.³⁷⁵

Имајући у виду опасности које произилазе из организованог криминалитета по безбедност државе и друштва јасно је због чега је изузетно важно сузбијање проституције као појаве, а посебно као делатности организованог криминалитета.

Србија има дугу историју организоване проституције, а према подацима Министарства унутрашњих послова Кнежевине Србије из 1871. године, први бордел је отворен 1829. године, мада је ову појаву претежно пратила репресија или порицање њеног постојања.³⁷⁶

Република Србија се одлучила за репресивни модел сузбијања проституције, прописивајући прекршајну одговорност, међутим, иако наше законодавство предвиђа прекршајну одговорност и за коришћење услуга проституције, односно и за клијенте, приметно је да се више кажњавају особе које се одају проституцији него оне које користе услуге проституције.

Према истраживању спроведеном 2018. године које се бавило проституцијом, њеним законским регулисањем и анализом судских пресуда, у Србији се пет пута више кажњавају особе које се одају проституцији у односу на оне које користе услуге проституције. Такође, ово истраживање је показало да посматрано на нивоу целе државе, проституција је јасно родно одређена, односно у скоро 74% случајева жене су те које се одају проституцији, а у 100% случајева мушкарци су ти који услуге проституције користе. Анализом судских пресуда дошло се до податка да је код проституције рецидивизам веома изражен, односно да је чак 65% жена које су током 2016. године осуђене за одавање проституцији претходно већ било осуђено за исто

³⁷⁵ Спасић, Д. (2007). „Сабља” није пресекала ланце проституције, *Ревизија за безбедност - стручни часопис о корупцији и организованом криминалу*, број 3, септембар, стр. 20.

³⁷⁶ Стевановић, З. (2011). *Проституција: изопаченост и/или бизнис*. У: Крон, Л., Кнежић, Б. (уред.) (2011). *Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 281.

дело, као и 100% мушкараца који су се одавали проституцији. Просечна цена сексуалних услуга, према подацима до којих се дошло у овом истраживању, износи око 1.500 динара, а најнижа цена за коју су се особе које се одају проституцији проституисале била је свега 500 динара. Највећи број осуђених за одавање проституцији имају завршену само основну школу или нису завршили ни основну школу.³⁷⁷

Међутим, ове податке ипак треба прихватити са резервом, јер различите друштвене околности, чињенице, ситуације допринеле су општем друштвеном утиску да је у Србији, као и у многим другим земљама, значајно распрострањенија елитна проституција у односу на уличну, а анализираним пресудама није обухваћен готово ни један случај овог облика проституције. Распрострањеност елитне проституције може само да се наслућује, а управо би можда већу пажњу требало посветити откривању и санкционисању овог облика проституције, имајући у виду да се претежно кажњавају жене које су изузетно слабог економског статуса (а кажњавају се претежно новчано) које се окрећу проституцији управо због неналагања другог излаза за прибављање финансијских средстава за задовољавање основних егзистенцијалних потреба.

Непостојање јединственог става на међународном нивоу о моделу законског регулисања проституције допринело је да се начин законског регулисања проституције разликује у националним законодавствима различитих држава. У том смислу, издвојила су се три основна типа правног регулисања проституције, с тим да државе одабрани модел прилагођавају својим потребама.³⁷⁸

Прохибиционизам као модел регулисања прихватила је и Република Србија, а према овом типу регулисања проституција је забрањена, односно нелегална делатност. На овај начин се шаље порука друштву да држава сматра проституцију негативном и недопуштеном друштвеном појавом против које се бори санкционисањем. Међутим, проституција је и даље присутна у земљама у којима

³⁷⁷ Више о томе у: Павловић, С., Цветинчанин Кнежевић, Х. (2018). *У име мушког народа – анализа осуђујућих судских пресуда за прекршајно дело проституција*, Београд: Аутономни женски центар

³⁷⁸ Пејовић, Д. (2016). Проституција у упоредном праву и праву Републике Србије, *Правни прописи*, вол. 7, бр. 2, стр. 329.

постоји овај облик забране, а овом моделу се највише замера то што се жене које се баве проституцијом сматрају делинквенткињама, а истовремено су изложене различитим облицима физичког и економског насиља. Дакле, овај законски модел регулисања проституције има за циљ искорењавање проституције репресивним мерама, али занемарује узроке уласка жена у проституцију и не пружа женама могућност изласка из проституције кроз одговарајуће програме и мере. Са друге стране, реглементаризам као модел регулисања проституције предвиђа законско регулисање проституције кроз које се омогућава да жене које се баве проституцијом уживају права по основу радног односа. Ово се остварује најчешће кроз оснивање јавних кућа, а држава врши одређене облике контроле. Овом моделу се замера то што су жене у јавним кућама најчешће економски експлоатисане од стране власника, ускраћене за могућност одлучивања у погледу одабира клијената и др. Када је реч о аболиционистичком моделу регулисања проституције, он се огледа управо у изостанку законског регулисања проституције и проституција се сматра девијантном, али дозвољеном појавом. На овај начин се омогућава да жене које желе да се баве проституцијом то могу да чине на основу слободне воље, без учешћа јавних кућа, макрора и сл.³⁷⁹

Према новијој класификацији, препознат је и четврти режим уз помоћ којег државе регулишу појаву проституције, односно нео-аболиционизам, а према којем је само купац криминализован. Нео-аболиционизам је присутан у Шведској, Норвешкој и Исланду.³⁸⁰

Постоје бројне полемике у вези са питањем легализације проституције. Док поборници легализације истичу да се забраном вршења проституције непосредно утиче на повећање тајне проституције, која је значајан проблем друштва и безбедности у целини, противници легализације наводе да се прописима којима се

³⁷⁹ Пејовић, Д. (2016). Проституција у упоредном праву и праву Републике Србије, *op. cit.*, стр. 329-331.

³⁸⁰ Jakobsson, N., Kotsadam, A. (2010). *The Law and Economics of International Sex Slavery: Prostitution laws and trafficking for sexual exploitation*, Gothenburg: University of Gothenburg, School of Business, Economics and Law, p. 5 – доступно на: <https://andreakotsadam.files.wordpress.com/2010/06/trafficking.pdf> (23.03.2018.)

проституција легализује заправо стигматизира проститутка, нарушавају моралне норме и доприноси урушавању друштвених вредности.

Питање легализације проституције може да се посматра из перспективе морала, филозофије, економије, здравства, а посебне расправе отвара међу феминисткињама.³⁸¹ У том смислу, посебно се истичу дилеме које се односе на то да ли проституција као девијантна појава може да буде суштински добровољна, или је увек у одређеном смислу принудна.

У овом контексту не мисли се на постојање принуде у самом сексуалном чину, јер уколико сексуални чин није добровољан радиће се о силовању, а никако о принудној проституцији.³⁸² Већ се мисли на утицај друштвених и животних околности које стварају такву ситуацију да се проститутка на свесном или подсвесном нивоу осећа принуђено да се бави проституцијом јер не види други излаз из ситуације у којој се налази.

Према одређеним истраживањима постоје индикатори који показују да би легализација проституције допринела експанзији тржишта проституције, али и повећању појаве трговине људима.³⁸³

У Европи се све више разматра имплементација шведског модела решења, односно законског третмана проституције, јер подаци показују да је овај модел допринео смањењу тржишта проституције, али и смањењу појаве трговине људима са циљем сексуалне експлатације.³⁸⁴

Наиме, Шведска је драстично смањила број жена у проституцији. У Стокхолму је број жена у уличној проституцији смањен за две трећине и број

³⁸¹ Више о аргументима за и против легализације проституције посматрајући из ових перспектива у: Law, S. A. (1999-2000). Commercial Sex: Beyond Decriminalisation, *Southern California Law Review*, No. 3, pp. 523-610.

³⁸² Ристивојевић, Б. (2015). Утицај вредносних ставова о постојању слободе воље у проституцији на обликовање кривичноправне реакције на трговину људима, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, број 1, стр. 10.

³⁸³ Више о томе у: Cho, S., Dreher, A., Neumayer, E. (2013). Does legalized prostitution increase human trafficking?, *World Development*, Volume 41, January, p. 75.

³⁸⁴ European Parliament, Directorate-general for internal policies, Policy department citizens' rights and constitutional affairs, Sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality - [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493040/IPOL-FEMM_ET\(2014\)493040_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493040/IPOL-FEMM_ET(2014)493040_EN.pdf) (23.10.2018.)

муштерија за 80%, а у појединим градовима у Шведској је улична проституција готово нестала. Нестали су и бројни шведски бордели и салони који су се масовно отварали последње три деценије двадесетог века, када је у Шведској проституција била легална. Овакве резултате није успела да постигне ни једна држава, нити било који друштвени експеримент, а решење суштински уопште није комплексно. Шведска је 1999. године, након мноштва истраживања и студија, усвојила закон којим се криминализује куповина секса, а декриминализује продаја секса. Међу владиним образложењима оваког приступа, између осталог, наводи се да ће равноправност полова остати недостижна докле год мушкарци купују, продају и експлоатишу жене и децу тако што их проституишу. Важан сегмент шведског закона против проституције јесте значајан и свеобухватан фонд за социјалне службе које имају имају за циљ да помогну жени која жели да напусти проституцију и значајна издвајања за образовање грађана. Дакле, специфичност овог модела јесте посматрање проституције као облика насиља над женама и у том контексту мушкарци који их експлоатишу тако што купују секс су криминализовани, а проститутке се третирају као жртве којима је неопходна помоћ. Занимљиво је да овакво решење није одмах давало позитивне резултате, али уз повећане напоре и значајније улагање надлежних институција и служби, након неколико година резултати су били изузетно охрабрујући. Посебно је значајно што одређени подаци показују да овај закон против проституције користи у раду са свим сексуалним злочинима, а нарочито у погледу организованог криминала који у овом сегменту представља значајан проблем у земљама у којима је проституција легализована или регулисана. На иницијативу шкотске владе, Универзитет у Лондону је урадио свеобухватну анализу исхода закона који регулишу проституцију у Аустралији, Ирској и Холандији, а резултати су показали да неуспех и узалудност вишеструког хапшења проститутки у земљама у којима је проституција криминализована, једнако су обесхрабрујући као резултати и исходи легализације проституције. Према овом истраживању, легализација проституције довела је до драматичног повећања свих аспеката индустрије секса, драматичног повећања у укљученост организованог криминала у индустрији секса, драматичног повећања дечије проституције, експлозије у броју страних жена и

девојака трафикованих у регион и индикација о повећању насиља над женама. У том контексту је значајан податак да се у Холандији где је проституција легализована, чак 79% проститутки изјаснило да жели да напусти овај посао, а насупрот овоме 60% проститутки у Шведској је искористило добро финансиране програме намењене за помоћ овим женама и напустило проституцију. Имајући у виду све наведено, поставља се питање зашто овакав модел до сад није више распрострањен и зашто се у Србији не разматра увођење овог модела? Одговор се највероватније налази у посматрању проституције искључиво са мушке тачке гледишта и у патријархалном облику друштва.³⁸⁵

Процене друштвене опасности која произилази из проституције као социјалнопатолошке појаве, разликују се од државе до државе, а управо је то разлог постојања веома различитих режима правног третмана проституције. У Србији је проституција прекршајно санкционисана, мада се у последње време много говори о њеној евентуалној легализацији.

7.6.1. Кривичноправни третман проституције

У кривичном законодавству Србије, појава проституције регулисана је у поглављу XVIII под називом Кривична дела против полне слободе, односно кривичним делима:

- Подвођење и омогућавање вршења полног односа (члан 183),
- Посредовање у вршењу проституције (члан 184).

Неки аутори (углавном криминолози³⁸⁶) у ову област сврставају и кривично дело приказивања, прибављања и поседовања порнографског материјала и

³⁸⁵ Атина, удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика родно заснованог насиља, Шведско решење проблема проституције: Зашто нико ово није већ покушао? - <http://www.atina.org.rs/sr/%C5%A1vedsko-re%C5%A1enje-problema-prostitucije-za%C5%A1to-niko-ovo-nije-ve%C4%87-poku%C5%A1ao> (23.10.2018.)

³⁸⁶ Види: Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије, оп. cit.*, стр. 255.

искоришћавања малолетног лица за порнографију (члан 185)³⁸⁷, као и кривично дело навођења детета на присуствовање полним радњама (члан 185а)³⁸⁸.

Према критеријуму природе кривичних дела, наведена кривична дела спадају у групу кривичних дела против полног морала.

У даљем тексту биће представљена сажета анализа кривичних дела из чланова 183 и 184 Кривичног законика.

Подвођење и омогућавање вршења полног односа (члан 183)

Према одредбама члана 183 Кривичног законика³⁸⁹, кривично дело је прописано на следећи начин:

³⁸⁷ Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију из члана 185 Кривичног законика, прописано је на следећи начин:

„(1) Ко малолетнику прода, прикаже или јавним излагањем или на други начин учини доступним текстове, слике, аудио-визуелне или друге предмете порнографске садржине или му прикаже порнографску представу, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

(2) Ко искористи малолетника за производњу слика, аудио-визуелних или других предмета порнографске садржине или за порнографску представу, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

(3) Ако је дело из ст. 1. и 2. овог члана извршено према детету, учинилац ће се казнити за дело из става 1. затвором од шест месеци до три године, а за дело из става 2. затвором од једне до осам година.

(4) Ко прибавља за себе или другог, поседује, продаје, приказује, јавно излаже или електронски или на други начин чини доступним слике, аудио-визуелне или друге предмете порнографске садржине настале искоришћавањем малолетног лица, казниће се затвором од три месеца до три године.

(5) Ко помоћу средстава информационих технологија свесно приступи сликама, аудио-визуелним или другим предметима порнографске садржине насталим искоришћавањем малолетног лица, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

(6) Предметима порнографске садржине насталим искоришћавањем малолетног лица (дечија порнографија) сматра се сваки материјал који визуелно приказује малолетно лице које се бави стварним или симулираним сексуално експлицитним понашањем, као и свако приказивање полних органа детета у сексуалне сврхе.

(7) Предмети из ст. 1. до 4. овог члана одузеће се.”

³⁸⁸ Навођење детета на присуствовање полним радњама из члана 185а Кривичног законика, прописано је на следећи начин:

„(1) Ко наведе дете да присуствује силовању, обљуби или са њом изједначеним чином или другој полној радњи, казниће се затвором од једне до осам година.

(2) Ако је дело из става 1. овог члана учињено употребом силе или претње, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.”

³⁸⁹ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 183.

„Ко подведе малолетно лице ради вршења обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње, казниће се затвором од једне до осам година и новчаном казном.

Ко омогућава вршење обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње са малолетним лицем, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном.”

Дакле, извршилац овог кривичног дела може бити свако лице, које са намером чини радњу основног облика дела, а радња основног облика кривичног дела састоји се у подвођењу малолетног лица, ради вршења обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње. Казна за основни облик дела је затвор од једне до осам година и новчана казна, која се у овом случају изриче кумулативно са казном затвора. Лакши облик дела састоји се у омогућавању обљубе малолетног лица, са њом изједначеног чина (у односу на малолетно лице) или друге полне радње са малолетним лицем. Казна за овај облик дела је затвор од шест месеци до пет година и новчана казна (која се такође изриче кумулативно са казном затвора).

Прописивање овог дела као кривичног дела и предвиђене санкције се могу оценити позитивно имајући у виду да је прописивање овог кривичног дела усмерено на заштиту малолетних лица.

Посредовање у вршењу проституције (члан 184)

Према одредбама члана 184 Кривичног законика³⁹⁰, кривично дело је прописано на следећи начин:

„Ко наводи или подстиче другог на проституцију или учествује у предаји неког лица другоме ради вршења проституције или ко путем средстава јавног информисања и других сличних средстава пропагира или рекламира проституцију, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном.

³⁹⁰Кривични законик, *op. cit.*, чл. 184.

Ако је дело из става 1. овог члана извршено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до десет година и новчаном казном.”

Извршилац овог дела може бити свако лице, које са умишљајем као обликом кривице чини радњу основног облика дела, а радња основног облика кривичног дела одређена је алтернативно, и састоји се у: навођењу другог на проституцију, или подстицању другог на проституцију, или учествовању у предаји неког лица другоме, а у циљу вршења проституције, или пропагирању и рекламирању проституције путем средстава јавног информисања и других сличних средстава.

Казна за основни облик дела је затвор од шест месеци до пет година и новчана казна, која се и у овом случају изриче кумулативно са казном затвора. Тежи облик дела ће постојати у ситуацији ако се дело изврши према малолетном лицу. Дакле, квалификаторна околност приликом извршења кривичног дела јесте узраст пасивног субјекта дела (виктимолшки – жртве). Казна за овај облик дела је затвор од једне до десет година и новчана казна.

Овим кривичним делом се у суштини штити јавни морал и осуда проституције као неприхватљиве друштвене појаве, а за квалификацију дела није од значаја за колико лица је посредовано у вршењу проституције. Овакав закључак произилази из пресуде Врховног касационог суда у којој се у образложењу наводи: „Тачно је да је генерално заштитни објекат код кривичног дела посредовање у вршењу проституције из члана 184. КЗ, полна слобода, пошто се ово кривично дело налази у групи кривичних дела против полне слободе. Међутим, ово кривично дело је специфично у односу на остала кривична дела из те групе. Наиме, друштвена вредност која се штити овим кривичним делом је јавни морал и осуда проституције као неприхватљиве друштвене појаве, па је у том смислу правно ирелевантно за квалификацију дела за колико лица је посредовано у вршењу проституције, тако да су окривљени, посредовањем у вршењу проституције два лица, у истом временском периоду, на исти начин и користећи исте прилике, извршили по једно кривично дело из члана 184. КЗ.”³⁹¹

³⁹¹ Сентенца из пресуде Врховног касационог суда Кзз. 22/11 од 13.04.2011.године.

Посебан проблем постоји када је реч о овом кривичном делу у случајевима када је пасивни субјект малолетно лице јер је у одређеним случајевима тешко разликовати да ли се ради о овом кривичном делу или о кривичном делу трговина људима.

Наиме, с обзиром на то да за постојање кривичног дела трговина људима кроз експлоатацију малолетних лица није потребно доказивати употребу силе, претње или других средстава извршења, већ само извршење неке у закону предвиђене радње предузете у циљу експлоатације малолетних лица, а имајући у виду да је најчешћи мотив извршења кривичног дела посредовање у вршењу проституције профит, односно експлоатација проституције, може се закључити да ово кривично дело које за пасивне субјекте има малолетна лица готово да и не постоји. Иако теоретски таква ситуација јесте могућа нпр. уколико је циљ особе која малолетно лице подстрекава на проституцију или му помаже, освета родитељима, родбини или неком другом субјекту којем је стало до очувања угледа пасивног субјекта, или када се као извршилац појављује лице које се и само проституише па подстрекавање или помагање врши са циљем да себи створи друштво у послу. Дакле, уколико је у питању подстрекавање или помагање у вршењу проституције са циљем експлоатације проституције, што у пракси јесте често, а пасивни субјект је малолетно лице, неће се радити о квалификованом облику кривичног дела посредовање у вршењу проституције већ о кривичном делу трговина људима. Овакав закључак произилази на основу тога што се термини „наводи или подстиче” (чл. 184) суштински подудару са термином „врбује” (чл. 388), а термин „предаја” се користи у опису начина извршења и једног и другог кривичног дела.³⁹²

Имајући у виду повезаност проституције са кривичним делом трговина људима и потешкоће у пракси у прављењу разлике између кривичног дела

³⁹² Делибашић, В. (2010). *У кацама проституције, кривичноправни аспект проституције*, Београд: Чигоја, стр. 52-64, цитирано према: Жарковић, М., Драгичевић-Дичић, Р., Николић-Гаротић, С., Јекић-Брадајић, Г., Мајић, М., Виторовић, М. (2011). *Кривичноправни систем и судска пракса у области борбе против трговине људима у Србији*, Београд: Заједнички програм УНХЦР, УНОДЦ и ИОМ, стр. 25.

посредовање у вршењу проституције и трговина људима, значајно је осврнути се и на ово кривично дело и његова обележја.

Трговина људима (члан 388)

Кривично дело трговина људима одређено је чланом 388 Кривичног законика и њиме се предвиђа да свако ко силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи, врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у продаји, скрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављањем ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела или ради коришћења у оружаним сукобима, казниће се затвором од три до дванаест година. Уколико је ово кривично дело учињено према малолетном лицу учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и кад није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења, а предвиђена казна је казна затвора од најмање пет година. Ако је извршењем овог кривичног дела наступила тешка телесна повреда неког лица, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година, а ако је наступила тешка телесна повреда малолетног лица учинилац ће се казнити затвором најмање пет година. Уколико је услед извршења овог кривичног дела наступила смрт једног или више лица, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година. Казна затвора најмање пет година предвиђена је за лица која се баве вршењем овог кривичног дела или уколико је дело извршено од стране групе, а ако је извршено од стране организоване криминалне групе, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.³⁹³

³⁹³ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 388

Поред наведеног, овим кривичним делом је предвиђено да свако ко зна или је могао знати да је лице жртва трговине људима, па искористи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја ради експлоатације, казниће се затвором од шест месеци до пет година, а уколико се ради о малолетном лицу за које је учинилац знао или је могао знати да је малолетно, учинилац ће се казнити казном затвора од једне до осам година. Пристанак лица на експлоатацију или на успостављање ропског или њему сличног односа не утиче на постојање овог кривичног дела.

Проблем неразликовања посредовања у вршењу проституције и експлоатације жртава кроз принудну проституцију најчешће се своди на непознавање индикатора присиле, преваре или злоупотребе од стране трговаца који жртве контролишу и експлоатишу. Нпр. у ситуацији када се ради о довођењу у везу клијента и особе која се проституише, без накнаде или уз накнаду у вредности коју слободном вољом одређује особа која се проституише, и која, без обзира на претходни договор, има право да бира и одбије клијенте, да дефинише начин и услове ангажовања, да донесе одлуку о престанку проституисања и сл., радиће се о кривичном делу посредовање у вршењу проституције. Код учествовања у предаји лица другом лицу ради проституисања, неће се радити о кривичном делу посредовање у вршењу проституције уколико се особа која се предаје другоме није сагласила са тиме, међутим, добровољни пристанак не значи да се ради о посредовању у вршењу проституције уколико је он добијен на неки од начина предвиђеним кривичним делом трговина људима, односно уколико се особа која се предаје ради бављења проституцијом експлоатише.³⁹⁴

³⁹⁴ Жарковић, М., Драгичевић-Дичић, Р., Николић-Гаротић, С., Јекић-Брадајић, Г., Мајић, М., Виторовић, М. (2011). *Кривичноправни систем и судска пракса у области борбе против трговине људима у Србији, оп. cit.*, стр. 24-25.

Проституција као прекршај у Закону о јавном реду и миру

Проституција је одређена као прекршај у Закону о јавном реду и миру где се наводи да свако ко се одаје проституцији, користи услуге проституције или уступа просторије ради проституције казниће се новчаном казном од 50.000 до 150.000 динара или казном затвора од 30 до 60 дана, а ко малолетном лицу уступа просторије ради проституције казниће се затвором од 30 до 60 дана.³⁹⁵

Дакле, овом одредбом је санкционисано проституисање, коришћење услуга проституције и уступање просторија ради проституције. За разлику од претходног Закона о јавном реду и миру, новим законом је предвиђена санкција и за клијенте, односно за она лица која користе услуге проституције. Оваква измена јесте позитивна имајући у виду претходно дате анализе законских третмана проституције и утицај санкционисања клијената, у том смислу.

Тежи облик прекршаја као квалификаторну околност предвиђа узраст лица коме се уступају просторије ради вршења проституције.

Законодавац је дефинисао да једна од радњи овог прекршаја јесте одавање проституцији, међутим, термин „одавати” је трајни глагол због чега остаје нејасно шта тачно представља радњу овог прекршаја. Овако дефинисана радња, односно употреба трајног глагола „одавати” оставља могућност широког тумачења на штету лица која се одају проституцији јер доводи до тога да се ранија осуђиваност за дело одавања проституцији третира као доказ о извршењу дела и основ је за прекршајно кажњавање, чак и када нема других доказа. На овај начин се прави затворени круг који готово да не даје могућност рехабилитације.³⁹⁶

Када је реч о заштитном објекту овог прекршаја, може се закључити да је то морал, односно морална схватања, што отвара посебно питање да ли нам уопште требају морал или морална схватања као заштитни објект у прекршајном или кривичном праву? Са друге стране, имајући у виду да је проституција одређена у Закону о јавном реду и миру, поставља се и питање на који начин проституција, осим

³⁹⁵ Закон о јавном реду и миру, *op. cit.*, чл. 16

³⁹⁶ Павловић, С., Цветинчанин Кнежевић, Х. (2018). *У име мушког народа – анализа осуђујућих судских пресуда за прекршајно дело проституција*, *op. cit.*, стр. 71.

у одређеним случајевима улична, ремети јавни ред и мир, с обзиром на то да се углавном дешава у тајности? У том смислу постоје мишљења да је оваквим регулисањем озакоњено право да се проверава на који начин се користи право полне слободе, а пракса наших прекршајних судова већ говори у прилог фактичке декриминализације овог прекршаја што, између осталог, произилази из друштвеног односа према проституцији који се више огледа у сажалењу него у осуђивању ове појаве.³⁹⁷

Међутим, оваква питања и недоумице иако се оправдано намећу, не могу бити довољни за оправдање легализације проституције. Имајући у виду претходно дате анализе различитих законских режима регулисања проституције и њихове ефекте на распрострањеност, односно сузбијање проституције, као и утицај проституције као социјалнопатолошке појаве на државу и друштво, јасно је да и те како постоји потреба за законским регулисањем-санкционисањем ове појаве.

Ипак, значајно би било размотрити измену овог прекршаја тако да санкција буде предвиђена само за клијенте и лица која уступају просторије ради проституције. Према томе, укидање прекршајне одговорности за особе које се одају проституцији могло би значајно да допринесе сузбијању проституције. На тај начин, особе које се баве проституцијом лакше, слободније и чешће би се обраћале за здравствену, социјалну, психолошку помоћ, без страха од санкционисања и не би се кажњавала лица која се, по правилу, већ налазе у тешкој економској ситуацији и проблематичним животним околностима.

³⁹⁷ Ристивојевић, Б. (2016). Морални крсташки поход државе на спаваћу собу – прекршај проституције у новом ЗоЈРМ, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 50, бр. 2, стр. 510-511.

7.7. Коцкање

Коцкање или коцка заједнички је назив за све хазардне игре које укључују улагање новца, уз ризик и наду у очекивање позитивног исхода (тј. да ће играч добити оно што је уложио или више од тога).³⁹⁸

Дакле, мотив за коцкање јесте, између осталог, и жеља да се увећа уложени новац, али и осећај узбуђења, наде, адреналина, ризика, искушавања среће и неизвесности коју са собом носи ова социјалнопатолошка појава.

Коцкање као друштвена појава повезује се са самим почетком цивилизације друштва, мада у почетку није обухватала новчане улоге, али се временом то изменило. На глобалном нивоу се нашла у фокусу када је добила форму бизниса, односно када је постала – организована коцка и професионална оријентација једног броја људи.³⁹⁹

Према Бошковићу и Марковићу, „коцкање је вид социјалне патологије у коме учествују милиони људи из разних друштвених слојева. Подразумева игру за новац или друге вредности, на основу одређених правила. Присутна је у свим земљама, а раширена нарочито у великим градовима. Испољава се у различитим видовима, почев од неорганизованих до организованих облика”.⁴⁰⁰

Према томе, коцкање као и друге социјалнопатолошке појаве, није заобишло ни један регион, ни једну државу, а може се јавити као повремена, ретка активност за разоноду и забаву, али и као врло озбиљна болест зависности.

Коцкати се значи, у одређеном смислу, ставити све на коцку па шта срећа донесе. Постоје различити типови коцкања, односно различити односи особа према коцкању. У том смислу, социјални, односно друштвени тип коцкања траје одређено ограничено раздобље уз предвиђене и прихватљиве ризике и губитке (појављује се код 85% популације), а може бити нефреквентно, епизодично (мање од једном на месец дана) или фреквентно, редовно коцкање (барем једном на месец дана). Поред

³⁹⁸ Gambling, The Free Dictionary, <https://www.thefreedictionary.com/gambling> (15.10.2018)

³⁹⁹ Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, *op. cit.*, стр. 255.

⁴⁰⁰ *Ibid.*

тога, разликују се особе са ризиком од развоја проблематичног коцкања (коцкање је често и понавља се последњих 18 месеци) и особе високог ризика за развој проблематичног коцкања (коцкање се понавља веома учестало) које имају један или два проблема повезана с коцкањем, али незадовољавају у потпуности критеријуме за патолошко коцкање.⁴⁰¹

Проблематично коцкање је у суштини оно коцкање које ствара одређене проблеме у различитим животним сферама особе која се коцка, као што је породица, брак, запослење, финансије, закон и др. Процене су да је овакав облик коцкања заступљен код између 5%-6% или 5%-22% популације, у зависности од истраживања. Дакле, проблематично коцкање је учестало и ствара три или четири проблема у одређеним аспектима живота. Када се говори о патолошком или компулзивном коцкању ради се о зависности од коцкања и овај облик је изражен код 1% или чак 7%-26% популације, у зависности од истраживања, а огледа се у учесталом коцкању у последњих 18 месеци и стварању пет или више проблема који су повезани са коцкањем.⁴⁰²

Дакле, постоје различите поделе коцкања, у зависности од карактеристика и последица које изазива. У теорији се најчешће помињу следећи типови коцкања:

- Друштвено-рекреативно коцкање – које се јавља када особа коцка у друштву пријатеља и колега, са улозима који нису велики у ограниченом временском периоду. Код овог типа коцкања новац не игра важну улогу и губици су унапред планирани и прихватљиви, а само коцкање не производи никакве проблеме у области здравља и живота особе.

- Проблематично коцкање – коцкање које почиње да изазива проблеме у разним сферама живота (психолошком здрављу, партнерским односима, породици, послу, школовању, финансијама), утиче на здравствено стање, финансије, долази и до проблема са законом. Код проблематичног коцкања изражена је опасност да прерасте у патолошко.

⁴⁰¹Koić, E. (2009). *Problematično i patološko kockanje*, Virovitica: Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok”, str. 18.

⁴⁰²*Ibid.*

- Патолошко коцкање, односно зависност од коцкања према међународној класификацији болести спада у поремећај понашања и то - Поремећај контроле импулса и нагона (Ф63.0). Битно обележје поремећаја контроле импулса огледа се у изостанку отпора понашању, импулсу или искушењу да се обави активност која штети самој особи или другима. Особа која коцка има растући осећај напетости и узбуђења пре коцкања, док за време коцкања има осећај задовољства или олакшања, а након тога може се јавити жаљење, кајање или осећај кривице, али то није правило. Код овог типа коцкања јављају се проблеми у готово свим областима живота. Овај тип можемо поистоветити са зависношћу од коцкања.⁴⁰³

Аутори у савременој теорији нарочито издвајају посебан вид коцкања као социјалнопатолошке појаве – патолошко коцкање, у смислу веома комплексног биопсихосоцијалног поремећаја.

Компулзивно коцкање је специфична болест зависности која је у последње време попримила озбиљне пандемијске размере. Патолошко коцкање представља поремећај који се огледа у неконтролисаном нагону који особу присиљава да се коцка, без обзира на то што се јављају озбиљне последице на њено ментално и физичко здравље и негативан утицај на све друге аспекте живота. Овај облик коцкања премашује социјалну или рекреативну активност и произилази из спремности да се ризикује одређена новчана вредност како би се добила већа вредност. Коцкање има потенцијал да стимулише „систем награђивања у мозгу”, као што се то дешава код употребе алкохола или дрога, што напослетку доводи до зависности.⁴⁰⁴

⁴⁰³ Код зависности од коцкања прво се развија психичка, а затим физичка зависност:

- Психичка зависност је психичко стање које се испољава као снажна жеља и потреба за коцкањем како би се постигли жељени ефекти као што су осећање пријатности, задовољства и лагодности, односно како би се отклонила и превазишла осећања непријатности, незадовољства и нелагоде.

- Физичка зависност је стање адаптације целог организма на новонасталу ситуацију и испољава се као потреба да се настави са коцкањем како би се избегло испољавање апстиненцијалних симптома као што су: немир, иритација, несаница, главобоља, губитак апетита, тјелесна слабост, осесивно размишљање о коцкању и сл. Извор: Проблематично и патолошко коцкање, <http://angazuje.info/problem-kockanja/problematicno-i-patolosko-kockanje> (15.10.2018.)

⁴⁰⁴ Бјелајац, Ж. (2017). *Безбедносна култура: умеће живљења*, *op. cit.*, стр. 522.

Због тога је изузетно важно препознати, односно идентификовати прве знаке да коцкање код одређене особе прелази у патолошки облик, тј. да се јавља зависност од коцкања.

Знаци и симптоми компулзивног поремећаја коцкања су:⁴⁰⁵

- Преокупираност коцкањем уз константно планирање прибављања више новца за коцкање.
- Изражена потреба за коцкањем са све већом количином новца како би се доживело узбуђење.
- Безуспешно покушавање да се коцкање контролише, смањи или заустави.
- Узнемиреност и и раздражљивост због покушаја смањивања коцкања.
- Коцкање како би се избегли проблеми или ублажио осећај беспомоћности, кривице, анксиозности или депресије.
- Покушавање да се врати изгубљени новац кроз коцкање.
- Лагање чланова породице или других лица како би се сакрила учесталост и размере коцкања.
- Урушавање или прекидање важних међуљудских односа на послу, у школи и др. или губитак радних потенцијала због коцкања.
- Прибегавање преварама или крађама како би се обезбедио новац за коцкање.
- Тражење новца од других како би се измирили финансијски губици настали због коцкања.

У том контексту, „када је у питању патолошко коцкање, сличности са другим поремећајима зависности огледају се у: губитку контроле, преокупираности, дисфункционалности у сферама личног, породичног, професионалног и социјалног функционисања, синдрому устегања, стигматизацији, непостојању решености и мотивације самог пацијента за лечење, итд. С друге стране, разлике укључују: нереалне фантазије о утицају и успеху, когнитивне дисторзије (грешке у тумачењу и обради реалности које најчешће доводе до негативних и погрешних закључака), ирационално понашање које је супротно од здравог разума и логике, итд.

⁴⁰⁵ Mayo Clinic, Patient Care & Health Information, Diseases & Conditions, Compulsive gambling, Symptoms & causes - <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/compulsive-gambling/symptoms-causes/syc-20355178> (05.10.2018.)

Истовремено код коцкара, што је и логично, нема биолошких тестова за откривање и рану дијагностику. Такође, искључена су самоограничења и брже се стварају финансијски проблеми. При том, социокултурно наслеђе, свеукупност особина, навика, подложности и склоности, те придружени симптоми других психичких поремећаја, само су неки од фактора који здружени са другима чине патолошко коцкање веома комплексним феноменом”.⁴⁰⁶

Распрострањеност коцкања и разноврсност облика временом је довела до остваривања веома великих прихода од коцкања, због чега је средином прошлог века дошло до оснивања коцкарских синдиката, као значајног инструмента организованог криминала у домену остваривања контроле над коцкарницама и кладионицама.

Многи аутори наводе податке да су се, у периоду када је коцкање почело прерастати у значајну активност организованог криминалитета са веома великим приходима, почеле организовати и преваре у игри, као и бројне манипулације организатора коцке (имајући у виду да је коцкање најчешће било илегално, могућности за манипулације и злоупотребе организатора коцке су практично биле неограничене), а упоредо са тим активностима, значајно учешће у области коцкања узело је и рекетирање коцкарница (контрола закупа машина, уклањање конкуренције, пружање „заштите” уз накнаду и сл.).

Коцкање се организује у различитим облицима и може бити у виду игара са бројевима, картања, игара на коцкарским машинама као што је рулет, затим у виду клађења за различите сегменте утакмица, трка и др. Коцкарски аутомати попут „покер” апарата, „дек пот” машина и сл. јесу најраспрострањенији јер не захтевају много простора и улагања, а доносе значајан профит, па се као такви могу пронаћи на различитим местима, од мањих клубова широм света до великих коцкарница.⁴⁰⁷

Без обзира на мноштво различитих облика коцкања, у суштини у свакој врсти постоје две или више страна где једна страна губи, а друга добија. У том смислу коцкање може да буде средство за разоноду и подстицање доброг расположења, међутим, када коцкање постане професионална активност, неизоставан део

⁴⁰⁶Бјелајац, Ж. (2017). Патолошко коцкање и криминал, *Култура полиса*, вол. 14, бр. 34, стр. 187.

⁴⁰⁷Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, *op. cit.*, стр. 256.

свакодневнице и једино, или искључиво занимање, тада оно прераста из наизглед обичне игре на срећу, у образац девијантног.⁴⁰⁸

Социјалне последице коцкања су огромне, а огледају се у моралној, материјалној, здравственој и политичкој штети, па се самим тим не рефлектују само на појединца и његово ближе окружење, већ се одражавају и на друштво у целини. Поред тога што се кроз коцкање слаби економска моћ, губе материјална средства, па и основна средства за живот због немоћи контролисања коцкарске страсти која прераста у завист, неретко овакво психичко стање ствара или подстиче одлуку појединца за вршење криминалних делатности како би се дошло до новчаних средстава за даље коцкање, доводи до раздора и конфликта у породици, али и до свих других социјалнопатолошких појава.⁴⁰⁹

Дакле, последице опсесивног коцкања могу бити различите, а најчешће се испољавају у облику финансијских проблема, проблема са радном способношћу, здравствених проблема и проблема у међуљудским односима. Поред тога, опсесивно коцкање може узроковати вршење различитих кривичних дела, најчешће имовинског карактера, са циљем прибављања новчаних средстава за даље коцкање или враћање постојећих финансијских дугова. За овај појавни облик социјалне патологије карактеристична је уска повезаност са другим болестима зависности као што је алкохолизам, наркоманија и конзумирање цигарета. У одређеним случајевима долази до извршења или покушаја извршења самоубиства због немогућности проналажења излаза из проблема проузрокованих опсесивним коцкањем.

У том смислу, појединац код кога је присутна зависност од коцкања неретко постаје и алкохоличар или зависник од опојних дрога, упада у депресију или се јавља анксиозност и сл.⁴¹⁰

Врло је познато да су патолошки коцкари у крајњој фази своје зависности спремни на било шта како би дошли до новца којим би се омогућило даље коцкање,

⁴⁰⁸ Бошковић, М. (1995). *Криминологија и социјална патологија*, Нови Сад: Издавачко предузеће Матице српске, стр. 266.

⁴⁰⁹ Бошковић, М. (2012). *Социјална патологија*, *op. cit.*, стр. 190.

⁴¹⁰ Merkouris, S.S., Thomas, S.A., Browning, C.J., Dowling, N.A. (2016). Predictors of outcomes of psychological treatments for disordered gambling: A systematic review, *Clinical Psychology Review*, Volume 48, p. 21.

због тога неретко се окрећу илегалним радњама и вршењу кривичних дела. Међутим, многи коцкари не размишљају о значају и последицама својих дела и у том смислу не схватају кришом узимање новца од својих ближњих као кривично дело, ипак требало би се запитати шта би се десило уколико би чланови породице одлучили да изненадни недостатак новца пријаве полицији. Са друге стране, уочено је да код особа склоних криминалним радњама постоји интензивнија потреба за коцкањем, што често произилази управо из њихове (антисоцијалне) потребе за узбуђењем и брзом зарадом.⁴¹¹

Дакле, може се закључити да коцкање води друштвеној деградацији појединаца који се њој одају и који самим тим постају социјално неприлагођене особе, што се рефлектује на друштво у целини.⁴¹²

Ако се узме у обзир поменута економска и финансијска стабилност породице као један од предуслова за смањивање могућности окретања било ког члана ка социјалнопатолошким појавама, јасно је да економско разарање породичног буџета које са собом носи коцкање, ствара погодно тло за појаву било ког другог девијантног понашања, како самог коцкара, тако и његове деце.

⁴¹¹Поставља се и питање да ли је између коцкања и криминала само веза због „нужности” или ипак постоји дубља повезаност која се може објаснити структуром личности? Резултати истраживања сугеришу да 46% коцкара признаје да је некада извршило кривично дело. Статистички подаци несумњиво показују чак значајан раст криминала у деловима града у којима се отварају казина и коцкарнице. Многи коцкари склони су криминалу као начину долажења до новца који је неопходан за враћање дугова, а самим тим обезбеђивање даљег, бар периодично, неометаног коцкања. У већини случајева та дела укључују обијање продавница, радњи у којима постоји „живи” новац који би могли одмах искористити, мада пут до тога води преко крађа предмета блиских особа које су продаване или заложене како би се обезбедио новац за коцкање (којим верују да ће те предмете и вратити). Поред тога, врло је често и да су коцкари, исфрустрирани притиском од других којима дугују, склони и физичког агресији. Такође, и у том случају прво се она испољава у „безбедној” средини, односно, према укућанима и блиским особама, да би се тај круг људи само ширио временом. Често су кривична дела патолошких коцкара насиља у породици и физичко злостављање укућана и супруга. Са друге стране, истраживања криминалне популације указују да скоро свака трећа особа има зависност од коцкања, као и да је та зависност знатно интензивнија него код опште популације. Јасно је да постоји јака повезаност између склоности ка криминалним радњама и патолошког коцкања, међутим, врло је нејасно где су границе тог односа и која склоност има већи утицај. Верује се да исте предиспозиције које особу „вуку” ка криминалу воде и у патолошко коцкање. Извор: Коцкање и криминал – има нека тајна веза, <http://kockanjegambling.blogspot.com/2015/07/kockanje-i-kriminal-ima-neka-tajna-veza.html> (14.10.2018.)

⁴¹² Милутиновић, М. (1979). *Криминологија*, Београд: Савремена администрација, стр. 348.

Коцкање, иако не ствара здравствени проблем као што то чине алкохолизам или наркоманија, оно ипак може да створи јаку зависност, а у таквом стању родитељ није у могућности да се посвети правилном васпитању и развоју детета. У недостатку родитељске пажње, економских средстава да се уклопи у друштво и приушти себи што и деца из окружења, малолетници се неретко одлучују на делинквентно понашање, или се и сами окрећу коцкању или другом облику девијантног понашања.⁴¹³

Из реченог се може закључити да је утицај коцкања као социјалнопатолошке појаве на безбедност државе и друштва веома очигледан и јасно дефинисан чврстом спрегом коцкања и вршења криминалних активности, али и другим негативним последицама по појединца и његово ближе окружење чиме се деградира друштво у целини. Оно што се не сме изгубити из вида јесте посебна карактеристика коцкања у савременом друштву, а то је његова невидљивост, односно скоро потпуна прихватљивост у друштву.

Наиме, како се у теорији наводи, праг друштвене толеранције се за неке појаве давно померио. Коцкање се, на пример, некада сматрало искључиво негативном патолошком појавом, а под одређеним условима и кривично дело, а данас је скоро потпуно прихватљива појава. Данас се законски омогућава оснивање кладионица и оне се налазе готово у свакој згради, а њихово рекламирање путем мас-медија је дозвољено, па се поставља питање како је дошло до тога да једна социјалнопатолошка појава са свим препознатим негативним последицама по децу и одрасле, постане прихватљива и да под одређеним условима, има заштиту државе.⁴¹⁴

Утицај на безбедност у друштву се, у складу са оваквим друштвеним трендовима, континуирано повећава.

У контексту анализе утицаја коцкања на безбедност друштва, истичући да се „преваленција кривичних дела почињених од стране одраслих особа са сврхом финансирања коцкарских активности, креће између 65-89%, а најчешћа кривичних

⁴¹³Суботин, М., Одаловић, Т. (2016). Социјалнопатолошке појаве у породици и њихов утицај на делинквентно понашање малолетника, *op. cit.*, стр. 51.

⁴¹⁴Милић, И. (2017). *Индивидуализација казне затвора – криминолошки, кривичноправни и пенолошки аспект*, *op. cit.*, стр. 95.

дела су превара, крађа, препродаја психоактивних супстанци, финансијски криминалитет, проневера и кривотворење”, Бјелајац наводи корелативне карактеристике између односа патолошког коцкања и криминала, а које се огледају у следећем:

1. Историја коцкања је препуна насиља и убистава;
2. Организовани криминал неретко управља коцком;
3. Значајна средства од криминалних активности улажу се у коцкарнице (праће новцаи стицање профита);
4. Преко коцкарница се индиректно подстрекава криминал;
5. Патолошки коцкар је део социјалног круга којем припада и криминалац;
6. Патолошки коцкар веома често учествује у прикривању криминалаца и кривичнихдела;
7. Патолошки коцкар се јавља и као саучесник или суизвршилац кривичних дела;
8. Патолошки коцкар је подстрекач на криминал и друге асоцијалне активности;
9. Патолошки коцкар се јавља као непосредни извршилац кривичних дела;
10. Код особа склоних криминалним радњама постоји интензивнија и потреба за коцкањем, што је често у сагласности са њиховим (антисоцијалним) потребама за узбуђењем и брзом зарадом;
11. Патолошки коцкари и криминалци испољавају агресивно и насилничко понашање, како према својим породицама, тако и према свом блиском окружењу;
12. Исте предиспозиције које особу „вуку” ка криминалу воде и у патолошко коцкање (потреба за адреналином, узбуђењем и неизвесношћу, могућност да се брзодође до новца, итд.);
13. Заједничка одлика коцкара и криминалаца је спремност на велике ризике, јер зарад материјалне добити стављају свој, а и живот других, у опасност;

14. Код патолошких коцкара и криминалаца евидентан је утицај додатних зависности (наркотика, алкохола или других супстанци) које олакшавају прелажење даљих граница социјално прихватљивог понашања.⁴¹⁵

Имајући у виду све наведено, јасно је да се коцкање као социјалнопатолошка појава не сме олако схватити када је у питању утицај на безбедност државе и друштва. Овај утицај се са безбедносног и друштвеног аспекта огледа пре свега у онемогућавању искоришћавања радног потенцијала становништва, деградирању друштва, деструктивном утицају на породицу као основну ћелију друштва, али пре свега у уској повезаности са криминалом и другим социјалнопатолошким појавама.

7.7.1. Кривичноправни третман коцкања

У теорији кривичног права, коцкање се сврстава у колективно кривично дело у виду заната, као врсти привидног реалног стицаја.

Привидни реални стицај постоји у ситуацији када је са више радњи извршено више кривичних дела, али у законском смислу, постоји само једно кривично дело (дакле, у овој ситуацији постоји само утисак о постојању стицаја⁴¹⁶, док у стварности постоји само једно кривично дело).

Облици привидног реалног стицаја су сложено кривично дело, продужено кривично дело, колективно кривично дело.

Колективно кривично дело представља скуп више истих кривичних дела везаних заједничким психичким стањем учиниоца, која се јављају као правно јединство кривичног дела, или као стицај кривичних дела, али увек као јединство

⁴¹⁵ Бјелајац, Ж. (2017). Патолошко коцкање и криминал, *op. cit.*, стр. 194-195.

⁴¹⁶ Стицај кривичних дела постоји када учинилац предузимањем једне или више радњи проузрокује више последица, и тиме изврши више кривичних дела, али му се приликом суђења изриче јединствена казна за сва кривична дела.

Привидни стицај кривичних дела постоји онда када једна или више радњи проузрокују више последица (тј. кривичних дела), али ипак не постоји стицај већ само једно кривично дело. Дакле, у конкретној ситуацији само изгледа да постоји стицај, а у ствари је реч о јединственом кривичном делу.

кривичног дела у криминолошком погледу. Зависно од психичког стања учиниоца, разликују се следећи облици колективног кривичног дела:

- колективно кривично дело у виду заната;
- колективно кривично дело у виду занимања;
- колективно кривично дело из навике.⁴¹⁷

Коцкање у актуелном кривичном законодавству Србије није кривично дело. У теоријском смислу, сврстава се у колективно кривично дело у виду заната.

Колективно кривично дело у виду заната постоји онда када се психичко стање, заједничко за сва кривична дела, састоји у решености учиниоца да вршењем истих кривичних дела обезбеди себи стални извор прихода. Значи, код учиниоца постоји намера да вршење кривичних дела буде такорећи његов занат, који ће му обезбедити средства за опстанак.⁴¹⁸

Наше кривично законодавство је до измена и допуна из 2002. године предвиђало само једно кривично дело коцкања као колективно кривично дело у виду заната.

Кривични законик предвиђа кривичну одговорност само за неовлашћено организовање игара на срећу, и у том смислу наводи да свако ко без одобрења надлежног органа приређује игре на срећу, казниће се новчаном казном или затвором до две године. Уколико организатор игре на срећу без одобрења надлежног органа или учесник у игри, се послужи обманом, казниће се затвором од три месеца до пет година, а средства намењена или употребљена за извршење овог дела, као и новац и други предмети који служе игри на срећу, одузеће се.⁴¹⁹

Дакле, кривична одговорност предвиђена је само за организаторе игара на срећу који немају овлашћење надлежног органа за обављање такве делатности, односно активности, а као тежи облик овог кривичног дела предвиђено је извршење овог кривичног дела уз коришћење обмане, међутим, уколико се послужи обманом казниће се и учесник у игри коју приређује организатор без одобрења надлежног

⁴¹⁷ Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право, op. cit.*, стр. 229-230.

⁴¹⁸ *Ibid.*, стр. 230.

⁴¹⁹ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 352

органа. Овим кривичним делом предвиђена је и мера безбедности одузимања предмета, односно одузимање средстава намењених или употребљених за извршење овог дела, али и новца и других предмета који служе игри на срећу.

Законом о играма на срећу уређује се право на приређивање игара на срећу, врсте игара на срећу, услови приређивања, права и обавезе приређивача игара на срећу, остваривање и припадност прихода остварених приређивањем игара на срећу, као и надзор над приређивањем игара на срећу.⁴²⁰

Коцкање као играње на срећу у новац или неку другу вредност, чији резултат зависи од случаја, предвиђено је као прекршај према Закону о јавном реду и миру. Овим законом је предвиђено да свако ко позива другог на коцку или се коцка, уступа просторије ради коцкања или организује коцкање, казниће се новчаном казном од 50.000 до 150.000 динара или радом у јавном интересу од 12 до 360 часова. Као тежи облик овог прекршаја предвиђено је коцкање са малолетним лицем или на други начин омогућавање коцкања малолетном лицу, а предвиђена казна је казна затвора од 30 до 60 дана. За основни облик овог прекршаја казниће се правно лице новчаном казном од 500.000 до 2.000.000 динара, предузетник новчаном казном од 150.000 до 500.000 динара, а одговорно лице у правном лицу новчаном казном од 50.000 до 150.000 динара.⁴²¹

Дакле, коцкање представља хазардну игру у којој учествује најмање два лица са циљем стицања имовинске користи, при чему крајњи исход не зависи од знања и способности учесника. У том смислу, играње карата, куглање или слична радња која се врши из разоноде или забаве уз улагање симболичних износа да би игра била интересантнија, неће представљати прекршај.⁴²²

⁴²⁰ Закон о играма на срећу („Сл. гласник РС”, бр. 88/2011, 93/2012 – др. закон и 30/2018)

⁴²¹ Закон о јавном реду и миру, *op. cit.*, чл. 13

⁴²² Тукар, М. (2018). *Коментар Закона о јавном реду и миру*, Београд: Службени гласник, стр. 45.

7.8. Интернет зависност

Интернет постаје градски трг глобалног села сутрашњице.

Бил Гејтс

Убрзан техничко - технолошки напредак условљава константан развој и популаризацију интернета као основне глобалне комуникацијске компјутерске мреже, и његових функција.

О значају интернета, говори податак да је на дан 25. марта 2005. године број корисника Интернета био 888.681.131, што чини 13,9% укупне светске популације.⁴²³

Интернет достиже пунолетство у 2008. години са око милијарду корисника и са око 100 милиона сајтова.⁴²⁴

Подаци о обиму коришћења интернета и броју корисника по регијама, на светском нивоу, приказани су у следећој табели.

⁴²³ Спасић, В. (2006). Актуелна питања у области сајбер криминала, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 1, стр. 107.

⁴²⁴ Кешетовић, Ж. (2008). Интернет као оруђе терориста, *Ревизија за безбедност*, вол. 2, бр. 4, стр. 37.

Светски региони	Популација (на нивоу 2018. год.)	% популације по регионима	Интернет корисници (закљ. са 30. јуном 2018. г.)	% улазака на интернет	Раст коришћења интернета 2000-2018	% интернет корисника
Африка	1,287,914,329	16.9 %	464,923,169	36.1 %	10,199 %	11.0 %
Азија	4,207,588,157	55.1 %	2,062,197,366	49.0 %	1,704 %	49.0 %
Европа	827,650,849	10.8 %	705,064,923	85.2 %	570 %	16.8 %
Латинска Америка / Кариби	652,047,996	8.5 %	438,248,446	67.2 %	2,325%	10.4 %
Средњи Исток	254,438,981	3.3 %	164,037,259	64.5 %	4,894%	3.9 %
Северна Америка	363,844,662	4.8 %	345,660,847	95.0 %	219 %	8.2 %
Океанија / Аустралија	41,273,454	0.6 %	28,439,277	68,9%	273 %	0,7%
Укупно на светском нивоу	7,634,758,428	100.0 %	4,208,571,287	55.1 %	1,066 %	100.0 %

Табела 6. Број корисника интернета у свету према регијама

Извор: World Internet Usage and Population Statistics, Ending with June 30, 2018,

<https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (20.10.2018).

Према приказаним подацима, види се да Азија има највећи проценат интернет корисника. Европа је друга по реду регија на светском нивоу, по проценту интернет корисника, у односу на укупну популацију региона.

Несумњиво је да је развој савремених информационо – комуникационих технологија, а нарочито интернета, донео са собом бројне бенефите за савремену друштвену заједницу у целини. Међутим, у теорији се све чешће говори и о другој страни медаље у области коришћења интернета као најзначајније и најзаступљеније рачунарске мреже у свету. Временом је постало јасно да масовно коришћење интернета носи са собом и бројне ризике, те да претерано коришћење интернета има значајне негативне импликације по савременог човека, нарочито када су у питању млади нараштаји.

Експанзија употребе интернета истовремено је отварила простор за различите облике злоупотребе, а посебно се издвојило прекомерно и нефункционално коришћење интернета које за неретко за последицу има развијање интернет зависности или поремећаја употребе интернета.⁴²⁵

Од самог почетка масовног коришћења интернета утицај интернета на социјалне односе, животне навике и личност корисника био је у фокусу многих истраживања. У том смислу, као позитивна страна интернета најчешће се истиче појачавање социјалних активности, учвршћивање постојећих стабилних социјалних веза, формирање идентитета, развој личности и слично. Ипак, са оправдањем се указује и на негативне стране интернета које се огледају у социјалној изолацији, усамљености, депресији, преступничком понашању и утицају на развој површних, слабих односа са познаницима (уместо до тада негованих стабилних, чврстих веза са рођацима, пријатељима).⁴²⁶

Дакле, прекомерно коришћење интернета доприноси да се код корисника јаве различити многобројни психолошки поремећаји који га чине дисфункционалним чланом друштва.

Интернет зависност спада у тзв. нехемијске зависности, која се „манифестује као стање појединца у коме је употреба интернета постала доминантна животна

⁴²⁵ Поповић-Ћитић, Б., Марковић, М. (2013). Факторска структура теста интернет зависности код ученика старијих разреда основних школа, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 12, бр. 2, стр. 180.

⁴²⁶ Ковачевић-Лепојевић, М. (2011). Појам и карактеристике интернет зависности, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 10, бр. 4, стр. 617.

активност која га изољује у односу на остале друштвене токове, и која ствара негативне последице по њега и његову околину”.⁴²⁷

Зависност од интернета (*Internet Addiction Disorder- IAD*) је први пут дефинисана 1995. године и у суштини представља клинички поремећај са снажним негативним последицама на социјално, радно, породично, финансијско и економско функционисање личности.⁴²⁸

Ковачевић – Лепојевић наводи да у теорији постоје бројне дефиниције и термилошка одређења интернет зависности, али да су у потпуности прихватљиве дефиниције које интернет зависност одређују као:

- „импулсивну тежњу за употребом интернета, праћену губитком контроле, преокупираношћу и континуираном употребом без обзира на испољене последице у поремећају понашања;
- упућивање на психолошку зависност на релацији особа – стимулус (најчешће нека супстанца) и да се зато злоупотреба интернета у том смислу не увршћује под зависност, слично коцкању за које се оправдано користи израз патолошко коцкање”.⁴²⁹

Имајући у виду наведене начине дефинисања интернет зависности, може се закључити да се она огледа у неконтролисаној потреби за коришћењем интернета, односно садржаја који су путем интернета доступни, уз занемаривање свих негативних аспеката по сопствени живот и окружење.

Према Хинићу, поремећај у коришћењу интернета испуњава критеријуме адиктивног понашања који се односе и на друге облике зависности:

- потребу за повећаном употребом објекта зависности,
- смањену или изгубљену способност контроле употребе,
- преокупацију објектом зависности,
- појаву кризе када је та употреба онемогућена и

⁴²⁷ Третман и превенција зависности - <http://entera.rs/tretman-i-prevencija-zavisnosti/> (22.10.2018)

⁴²⁸ Шта је интернет зависност? - <http://www.pametnoibezbedno.gov.rs/rs-lat/vesti/vest/sta-je-internet-zavisnost> (22.10.2018)

⁴²⁹ Ковачевић-Лепојевић, М. (2011). Појам и карактеристике интернет зависности, *op. cit.*, стр. 618.

- проблеме у свим сферама живота услед адиктивног понашања.⁴³⁰

Међутим, према ставу већине аутора, термини интернет зависност и патолошка употреба интернета се не могу изједначити (мада се то у теорији често чини).

Патолошка употреба интернета представља термин који је шири од интернет зависности јер може обухватити и појаве као што је сајбер прогањање, крађа идентитета и сл., док се компулсивна употреба интернета огледа у бихејвиоралној зависности која има сличне манифестације као код коцкања, куповине и др. Специфичност компулсивне или патолошке употребе интернета јесте у томе што немогућност контроле импулса не стимулише сама доступност интернета већ одређени садржај на интернету као што су игрице, друштвене мреже и медијски садржаји. Важно је истаћи да компулсивна употреба интернета не мора нужно да води ка зависности, а у том смислу се поставља и питање оправданости употребе термина прекомерног коришћења интернета, јер временски значајно дуго коришћење интернета не значи аутоматски да оно оставља последице по корисника.⁴³¹

Два основна задатка емпиријских покушаја дефинисања интернет зависности, према Хинићу, су „формулисање јасно утврђеног скупа симптома који чине типичну клиничку слику овог поремећаја и утврђивање валидационих критеријума (црте личности, историја болести, тенденције у развоју) који би са њим били у узрочно-последичној вези. Иако данас постоји неколико листа индикатора овог феномена, неопходно је поменути следеће критеријуме предложене од стране Америчке асоцијације психолога:

- преокупација објектом зависности – интернетом (особа непрестано мисли на претходну или антиципира наредну онлајн активност),
- повећана толеранција – изражена потреба за повећаном употребом интернета,
- појава симптома апстиненцијалне кризе при покушају смањења употребе

⁴³⁰ Хинић, Д. (2008). Кориснички профили интернет зависника у Србији, *Психологија*, вол. 41, бр. 4, стр. 436.

⁴³¹ Ковачевић-Лепојевић, М. (2011). Појам и карактеристике интернет зависности, *op. cit.*, стр. 618.

- или лишавања (анксиозност, депресивно расположење, раздражљивост и сл.),
- умањена или изгубљена способност контроле употребе интернета,
- особа учестало остаје на интернету дуже него што је планирала,
- јављају се проблеми у социјалним односима (породица, пријатељи) и обављању свакодневних пословних/школских обавеза услед повећане употребе интернета,
- особа скрива своје понашање и прикрива степен у коме користи интернет,
- интернету се приступа као средству решавања или бежања од актуелних проблема (неспособности, туге, кривице, анксиозности...)”.⁴³²

Једна од најпопуларнијих и најутицајнијих типологија интернет-зависности настала је на основу резултата студије у којој је учествовало 35 клиничких психолога, са просечним радним стажом од 14 година, а који су се изјашњавали о карактеристикама интернет зависности и особинама интернет зависника са којима су се суочавали у својој пракси, као и о повезаности интернет зависности са другим облицима зависности.⁴³³ Понашања и компулсивне радње корисника интернета сврстане су у пет типова интернет зависности:

- Зависност од сајбер секса (компулсивна употреба веб сајтова за сајбер секс и сајбер порнографију)⁴³⁴;
- Зависност од социјалног умрежавања (претерана инволвираност у социјалне односе на мрежи)⁴³⁵;

⁴³² Хинић, Д. (2008). Кориснички профили интернет зависника у Србији, *op. cit.*, стр. 436-437.

⁴³³ Типологија цитирана према: Ковачевић-Лепојевић, М. (2011). Појам и карактеристике интернет зависности, *op. cit.*, стр. 621-624.

⁴³⁴ Истраживање је показало да зависници од сајбер секса са којима су се терапеути суочавали у највећем броју случајева нису покушавали да контактирају децу и адолесценте. Иако су на пример, опсесивно даунлоудовали порнографске материјале и друго, своју зависност успевали су да одрже на нивоу сексуалне фантазије. Резултати каснијих истраживања такође су подржали уочену разлику између сајбер сексуалних зависника и класичних сексуалних преступника.

⁴³⁵ Треба имати у виду да је интерактивност уз апликације које произлазе из овако дефинисане главне функције интернета имала велики утицај на испољавање зависничких образаца понашања и пре појаве и развоја сложених динамичких система социјалних мрежа како их данас видимо. Сајбер емотивне везе могу врло лоше утицати на интерперсоналне односе особе у реалном животу, функционисање породице и појединца, извршавање радних обавеза и друго.

- Нет компулсије (зависност од коцкања, куповине и играња игрица преко интернета и друго)⁴³⁶;

- Презасићеност информацијама (опсесивно сурфовање и претраживање база података било да су у питању професионални интереси или се то ради из забаве)⁴³⁷;

- Зависност од информационо-комуникационих технологија уопште узев.⁴³⁸

Оно што се у контексту безбедности друштва може сматрати безбедносним ризиком јесте психичко стање интернет зависника, које се испољава првенствено у виду депресије, која постаје све дубља, што је зависност од интернета израженија. Као последица депресије, нужно проистиче социјална изолација, која при томе води ка проблематичнијој и адиктивнијој употреби интернета.

Коришћење интернета уско је повезано са криминалитетом и другим социјалнопатолошким појавама. Улога интернета у савременом животу узроковала је да све врсте криминала, од сексуалних деликата, привредног криминала, тероризма и др. могу да користе и врло често користе интернет као алат у извршењу кривичних дела. Интернет у суштини проширује домет криминалаца широм света, а неретко служи за истраживање жртви, скривање идентитета, прикупљање информација за извршење кривичног дела и сл.⁴³⁹

Дакле, са аспекта угрожавања безбедности државе и друштва, утицај интернет зависности се огледа у рефлектовању негативних психолошких и социјалних последица које појединац испољава, на његову породицу, ближе окружење и друштво у целини, што представља значајан проблем у случају велике распрострањености. Поред тога, посебан проблем представља утицај оваквог стања на окретање ка другим социјалнопатолошким појавама, пре свега ка криминалитету који је последњих година у различитим сегментима уско повезан са коришћењем

⁴³⁶ Фактори који су препознати као окидачи за популарност интернета као средства коцкања су: доступност, приступачност (приуштивост), анонимност, дезинхибиција, социјална дистанца, учесталост, интерактивност, симулација и друго. Онлајн игрице представљају посебан тип интернет зависности.

⁴³⁷ Овај тип зависности се сматра обликом зависности који је специфичан по томе што је лишен интерактивности и произлази из функције интернета као велике светске мреже (базе) података.

⁴³⁸ *Ibid.*

⁴³⁹ Стевановић, З. (2013). Интернет зависност – од игре до патологије, *Ревиија за криминологију и кривично право*, вол. 51, бр. 1, стр. 72.

интернета. Према томе, може се закључити да интернет зависност представља озбиљан психолошки, социјални, економски и безбедносни проблем.

7.8.1. Кривичноправне последице интернет зависности

У кривичном законодавству Републике Србије интернет зависност у њеном ужем значењу, није инкриминисана. Уколико би се проблематика схватила у ширем смислу – у смислу патолошке употребе интернета, онда простора за нормативну анализу појединих инкриминација свакако има.

Наиме, у претходном тексту је појашњено да патолошка употреба интернета обухвата, поред интернет зависности, поједине видове злоупотреба рачунарских мрежа (при чему се превасходно мисли на интернет као најзначајнију глобалну комуникацијску рачунарску мрежу). Имајући у виду да интернет зависност врло често и врло лако може довести до појединих злоупотреба интернета (или до појединих видова манипулације), указаће се на нека кривична дела која за заштитни објект имају (и) рачунарску мрежу.

У кривичном законодавству Србије, кривична дела против безбедности рачунарских података регулисана су у поглављу XXVII.

У наставку ће се анализирати кривична дела неовлашћеног приступа заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података (члан 302 Кривичног законика), спречавања и организирања приступа јавној рачунарској мрежи (члан 303 Кривичног законика) и неовлашћеног коришћења рачунара или рачунарске мреже (члан 304 Кривичног законика).

За поступање у предметима кривичних дела против безбедности рачунарских података надлежно је Више јавно тужилаштво у Београду, за територију Републике Србије, односно посебно одељење за борбу против високотехнолошког криминала (Посебно тужилаштво).⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, *op. cit.*, чл. 4

Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података (члан 302)

Према одредбама члана 302 Кривичног законика⁴⁴¹, кривично дело је прописано на следећи начин:

„Ко се, кршећи мере заштите, неовлашћено укључи у рачунар или рачунарску мрежу, или неовлашћено приступи електронској обради података, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

Ко сними или употреби податак добијен на претходно описани начин, казниће се новчаном казном или затвором до две године.

Ако је услед основног облика дела дошло до застоја или озбиљног поремећаја функционисања електронске обраде и преноса података или мреже или су наступиле друге тешке последице, учинилац ће се казнити затвором до три године”.

Према томе, ово кривично дело има основни и два тежа облика. Основни облик чини лице које се кршећи мере заштите, неовлашћено укључи у рачунар или рачунарску мрежу, или неовлашћено приступи електронској обради података. Дакле, радња овог дела се предузима неовлашћено, кршењем предвиђених мера заштите. За овај облик је прописана новчана казна или казна затвора до шест месеци.

Први тежи облик, за који је прописана новчана казна или казна затвора до две године, чини лице које сними или употреби податак добијен радњом извршења приказаном у основном облику, а најтежи облик дела постоји ако је услед предузете радње извршења дошло до застоја или озбиљног поремећаја функционисања електронске обраде и преноса података или мреже или су наступиле друге тешке последице. За овај облик прописана је казна затвора до три године.

Прописивањем овог кривичног дела штите се рачунари, рачунарске мреже и подаци који се електронски обрађују.

Радња дела се састоји у неовлашћеном укључивању у рачунар / рачунарску мрежу или неовлашћеном приступу електронској обради података или употреби податка добијеног на ове начине.

⁴⁴¹Кривични законик, *op. cit.*, чл. 302.

Ово кривично дело може бити извршено од стране сваког лица које поседује одређена стручна знања, с обзиром на то да се ради о превазилажењу заштитних баријера пре самог приступања рачунару или рачунарској мрежи.

Извршилац дела радњу извршења предузима са умишљајем.

Извршилац кривичног дела из другог става може бити и лице које је извршило основни облик овог кривичног дела, али то може бити и свако друго лице које је дошло у посед података. Уколико је исто лице предузело радње предвиђене основним и тежим обликом овог кривичног дела, тада постоји кривична одговорност тог лица само за тежи облик, с обзиром на то да радње из основног облика у том контексту представљају само припремне радње.

Спречавање и организирање приступа јавној рачунарској мрежи (члан 303)

Према одредбама члана 303 Кривичног законика⁴⁴², кривично дело је прописано на следећи начин:

„Ко неовлашћено спречава или омета приступ јавној рачунарској мрежи, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

Ако дело из става 1 учини службено лице у вршењу службе, казниће се затвором до три године”.

Дело има основни и тежи облик, а основни облик дела, за који је прописана новчана казна или казна затвора до једне године, чини лице које неовлашћено спречава или омета приступ јавној рачунарској мрежи. Ако исто дело учини службено лице у вршењу службе, ради се о тежем облику дела за које је прописана казна затвора до три године.

У другом случају се заправо ради о посебном, специјалном облику кривичног дела злоупотребе службеног положаја од стране службеног лица које спречава или омета другом физичком или правном лицу несметани приступ и коришћење јавне рачунарске мреже.

⁴⁴²Кривични законик, *op. cit.*, чл. 303.

Кривични законик у члану 112, став 18 дефинише значење појма рачунарска мрежа - рачунарском мрежом сматра се скуп међусобно повезаних рачунара, односно рачунарских система који комуницирају размењујући податке.⁴⁴³

Законодавац прописивањем овог дела штити јавне рачунарске мреже доступне свим лицима, а које грађани свакодневно користе у склопу различитих пословних и приватних активности.

Ово кривично дело може бити извршено од стране сваког лица које радњу извршења предузима са умишљајем. Услов је да извршилац мора поступати неовлашћено, јер кривично дело не постоји уколико постоји правни основ за спречавање неког лица да приступи јавној рачунарској мрежи.

Радња кривичног дела одређена је алтернативно, односно, кривично дело ће постојати уколико је предузета било која активност којом се спречава (потпуно онемогућава) или омета (отежава) приступ јавној рачунарској мрежи или уколико наведене активности буду извршене од стране службеног лица.

За доказивање кривичног дела из става 2, потребно је утврдити својство службеног лица извршиоца и радњу коју је он предузео.

Неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже (члан 304)

Према одредбама члана 304 Кривичног законика⁴⁴⁴, кривично дело је прописано на следећи начин:

„Ко неовлашћено користи рачунарске услуге или рачунарску мрежу у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист, казниће се новчаном казном или затвором до три месеца.

Гоњење за дело из става 1 овог члана предузима се по приватној тужби.”

⁴⁴³ Рачунарски податак је свако представљање чињеница, информација или концепта у облику који је подесан за њихову обраду у рачунарском систему, укључујући и одговарајући програм на основу кога рачунарски систем обавља своју функцију. Кривични законик, *op. cit.*, чл. 118, тачка 17

Рачунарским програмом сматра се уређени скуп наредби који служе за управљање радом рачунара, као и за решавање одређеног задатка помоћу рачунара. Кривични законик, *op. cit.*, чл. 117, тачка 19

⁴⁴⁴ *Ibid.*, чл. 304.

Дело чини лице које неовлашћено користи рачунарске услуге или рачунарску мрежу у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист.

Ово кривично дело је специфично по томе што се гоњење учиниоца предузима по приватној тужби, а у закону је прописана новчана казна или казна затвора до три месеца.

Извршилац овог кривичног дела може бити свако лице које поступа са директним умишљајем.

Радња кривичног дела се састоји у неовлашћеном коришћењу рачунара или рачунарске мреже, при чему је намера учиниоца усмерена на прибављање (за себе или другог) противправне имовинске користи.

Међутим, иако се гоњење учиниоца предузима по приватној тужби, став праксе је да су и у случају овог кривичног дела овлашћена службена лица дужна да предузму радње из своје надлежности и да прикупе потребне доказе, уколико постоји основ сумње да је у вези са радњама које спадају у ово кривично дело извршено и неко друго кривично дело за које се гоњење предузима по службеној дужности.

7.9. Самоубиства и покушаји самоубиства

Зашто је од свих створова само човеку дано да може да замрзи свој живот?

И. Андрић⁴⁴⁵

Постоји само један озбиљан филозофски проблем и то је самоубиство.

Албер Ками, „Мит о Сизифу”

Реч самоубиство или суицид води порекло од латинског *sui*, себе, и *caedere*, сећи, убити.⁴⁴⁶

Самоубиство представља озбиљан проблем здравства. Светска здравствена организација процењује да се један покушај самоубиства јавља у просеку сваке три секунде, а једно се реализује сваког минута.⁴⁴⁷

Овакви подаци показују да проблем самоубиства и покушаја самоубиства представља веома значајан и забрињавајући извор угрожавања безбедности сваке државе и друштва, а имајући у виду посебну комплексност узрока који доводе до овог чина, ова социјалнопатолошка појава нашла се у фокусу различитих наука као што је социологија, психологија, криминологија, филозофија, теологија, демографија, право и др.

Постоје различити покушаји дефинисања самоубиства. Неке од прихваћених дефиниција су:

- „Суицид представља резултат неуспеха и решавања животних проблема и ситуације апсолутног незнања и одсуства перспективе, каткад је то резултат билансне

⁴⁴⁵ Глишовић, Љ. (уред.) (2004). *Ризница мудрости – мисли великих умова човечанства*, *op. cit.*, стр. 185.

⁴⁴⁶ Драгишић, Т. (2017). *Самоубиство у различитим облицима друштвених криза*, докторска дисертација, Крагујевац: Факултет медицинских наука Универзитета у Крагујевцу, стр. 13.

⁴⁴⁷ Одељење за ментално здравље Светске здравствене организације (2000). *Превенција самоубиства – приручник за службенике затвора* (ур. Лечић-Тошевски, Д.), Београд: Институт за ментално здравље, стр. 2. – https://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/resprison_005_Serbian_zatvor.pdf (18.09.2018.)

кризе, или, нешто ређе, чин који је корелисан са психотичним поремећајем или немогућношћу превазилажења настале ситуације”;⁴⁴⁸

- „Овај облик социјалне патологије представља аутодеструктивно понашање са смртним исходом, које је повезано са идејом о смрти, са свесном намером да се себи одузме живот и последицама учињеног чина”;⁴⁴⁹

- „Акт суицида је веома сложен и контроверзан феномен екстремног аутоагресивног реаговања личности, с психопатолошким обележјем”.⁴⁵⁰

Драгишићева прихвата дефиницију према којој се „самоубиство најчешће одређује као активни или пасивни аутодеструктивни чин у којем човек свесно и намерно одузима себи живот. Самоубиства показују да деструктивност има два лица: оно се окреће ка споља, али и ка унутра. Аутодеструктивност и јесте део шире схваћеног друштвеног насиља. Када се самоубиство посматра као акт појединца, онда се може рећи да оно има свој специфичан процес (ток), психо-социјалне карактеристике, факторе ризика и индивидуалне поводе”.⁴⁵¹

Дакле, различити су начини и облици дефинисања самоубиства као појаве, али се у суштини све дефиниције свде на истицање аутодеструктивног деловања које за последицу има свесно одузимање сопственог живота.

У теорији се такође указује на то да „у бити самоубиства су самоубилачка предиспозиција и самоубилачки мотив. Самоубилачка предиспозиција је кохерентан скуп како наслеђених тако и стечених психофизичких особина којима је умањен животни нагон. Самоубилачки мотив покреће механизам извршења самоубиства. Мотиви су спољашњи и унутрашњи. Спољашњи су резултат афективних ситуација (као несређена породична ситуација), а могу бити и економски мотивисани или моралног порекла. Унутрашњи мотиви потичу из саме особе, обично због тешких,

⁴⁴⁸ Crump, C., Sundquist, K., Sundquist, J., Winkleby, M. A. (2014). Sociodemographic, psychiatric and somatic risk factors for suicide: a Swedish national cohort study, *Psychological Medicine*, vol. 44, no. 2, pp. 279–289.

⁴⁴⁹ World Health Organization (2014). World health statistics 2014: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals, Geneva, Switzerland: World Health Organization.

⁴⁵⁰ World Health Organization (2013). World health statistics 2013: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals, Geneva, Switzerland: World Health Organization.

⁴⁵¹ Драгишић, Т. (2017). *Самоубиство у различитим облицима друштвених криза*, *op. cit.*, стр. 13-14.

неизлечивих обољења или код психичких обољења у чијем склопу, развоју болести постоји жеља да се изврши самоубиство.”⁴⁵²

У том смислу, неретко се ради о садејству унутрашњих и спољашњих мотива, односно различитих фактора и узрока који заједно доприносе да се особа одлучи на извршење самоубиства.

Дакле, узроци самоубиства су сложени. Према ставу Радне групе за самоубиства из Канаде, „изгледа да су поједине особе посебно подложне самоубиству кад се нађу у тешким животним приликама, посебно онда када је присутна комбинација више стресогених чинилаца. Када говоримо о превенцији самоубиства, изазов се састоји у идентификовању особа које су најугроженије, околности које их наводе на тај чин, и примена делотворне интервенције. Овоме у прилог, стручњаци су дефинисали широки дијапазон чинилаца који заједничким деловањем доводе особу до високог ризика од самоубиства; они укључују: социо-културалне факторе, психијатријска стања, биолошки и генетички аспект, као и друштвени стрес. Начин на који ови чиниоци делују да би довели до самоубиства и самоубиственог понашања је сложен и недовољно испитан. Међутим, у бројним комбинацијама они су били коришћени у утврђивању групâ високог ризика – популацијама које захтевају посебну пажњу због тога што се код њих самоубиство јавља у стопама већим од просечних:

- Млађи мушкарци (узраста од 15 до 49 година);
- Старије особе, посебно мушкарци;
- Урођеничка популација;
- Ментално оболеле особе;
- Особе зависне од алкохола/супстанци;
- Особе које су претходно покушале самоубиство;
- Особе у притвору”⁴⁵³.

⁴⁵² Михајловић, П., Божић, Љ. (2001). *Судска медицина*, Београд: Виша школа унутрашњих послова, стр. 33-34.

⁴⁵³ Task Force on Suicide in Canada. *Suicide in Canada* (1994). Ottawa: Ministry of National Health and Welfare. Цитирано према: Одељење за ментално здравље Светске здравствене организације (2000). *Превенција самоубиства – приручник за службенике затвора* (ур. Лечић-Тошевски, Д.), Београд:

Према томе, на основу података из различитих истраживања самоубистава може се утврдити које су то групе лица које представљају ризичну категорију с обзиром на то да су управо код њих више присутна извршења самоубистава, а на основу тога и на основу идентификовања самих узрока ове социјалнопатолошке појаве, треба да се формирају и усмеравају мере превенције.

У покушају да се превентивно делује и идентификује, односно утврди ментално стање друштва, различита истраживања су рађена кроз сачињавање упитника који су намењени анкетирању друштва уопште или одређених ризичних категорија друштва. Овакви упитници садрже питања као што су питања везана за присуство анксиозности код особа, депресије, за осећање инфериорности у односу са другима, проблеме са несаницом, али у одређеним случајевима садрже и конкретно питање да ли испитаник размишља о самоубиству.⁴⁵⁴

Суштина деловања и третмана лица која су већ покушала самоубиство или која испољавају одређене знаке и симптоме који их сврставају у ризичну групу за потенцијални покушај самоубиства, треба да се огледа у томе да им стручна лица, али и окружење и породица јасно, континуирано стављају до знања да никада неће одустати од покушаја да им помогну и да перманентно указују на све позитивне аспекте живота и постојање наде у наизглед безизлазним ситуацијама.⁴⁵⁵

Ментални поремећаји се јављају у свим регионима и државама, а најизраженији су депресија и анксиозност за које се процењује да погађају скоро 676 милиона људи на свету. У најгорем случају, депресија може довести до самоубиства. У 2012. години догодило се преко 800.000 самоубистава на глобалном нивоу. Међу младима узраста од 15 до 29 година самоубиство чини 8,5% свих смртних случајева и представља други водећи узрок смрти, док први представљају саобраћајне несреће. Прецизни подаци о узроцима и разлозима за самоубиства тешко су доступни јер мали

Институт за ментално здравље, стр. 2. –
https://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/resprison_005_Serbian_zatvor.pdf (18.09.2018.)

⁴⁵⁴ Wo, C., Lee, J., Lee, M., Liao, S., Chang, C., Chen, C., Lung, F. (2016). Predictive validity of a five-item symptom checklist to screen psychiatric morbidity and suicide ideation in general population and psychiatric settings, *Journal of the Formosan Medical Association*, Volume 115, Issue 6, p. 397.

⁴⁵⁵ Moore L. J., Goldner-Vukov M. (2007). Самоубиство – како дозвати некога да се врати у живот?, *Психијатрија данас*, вол. 39, бр. 2, стр. 209.

број земаља има ефикасне и функционалне системе за евидентирање ових података и уопште података о основним индикаторима менталног здравља, ипак, познато је да је депресија свакако преовлађујући узрок.⁴⁵⁶

Следи приказ броја самоубиства у одређеним земљама у Европи, на 100.000 становника, годишње.

Држава:	2016.	2015.	2000. ⁴⁵⁷
1. Грчка	5,0	4,3	3,5
2. Албанија	6,3	4,3	1,8
3. Македонија	7,9	8,0	7,4
4. Италија	8,2	7,9	5,4
5. Шпанија	8,7	8,5	8,4
6. Босна и Херцеговина	8,8	6,0	13,4
7. Црна Гора	10,3	11,0	17,1
8. Румунија	10,4	11,7	12,6
9. Бугарска	11,5	15,9	16,9
10. Немачка	13,6	13,4	13,5
11. Србија	15,6	17,0	20,1
12. Хрватска	16,5	17,5	21,1
13. Словенија	18,6	21,4	29,5
14. Мађарска	19,1	21,6	32,0
15. Русија	31,0	20,1	39,4

Табела 7. Број самоубиства у Европи по државама на 100.000 становника, годишње

Извор: Светска здравствена организација⁴⁵⁸

⁴⁵⁶World Health Organization, World health statistics 2016: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals - http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2016/en/ (23.08.2018.)

⁴⁵⁷Подаци за 2000. годину преузети из: Пенев, Г., Становић, Б. (2007). Самоубиства у Србији почетком 21. века и кретања у протеклих педесет година, *Становништво*, вол. 45, бр. 2, стр. 34

⁴⁵⁸World Health Organization, World health statistics - http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en/ (23.08.2018.)

Поред суицида у ужем смислу, који је на почетку подналова детаљно одређен, Драгишићева издваја и неколико појмова који описују понашања која се подводе под појаву суицидалног понашања (тзв. суицидности), а која опет врло лако могу довести до свршеног чина самоубиства. То су следећи појмови:

„- Самоубилачка размишљања – самоубилачка размишљања су размишљања при којима човек помишља на могућност да хотимице себи прекине живот, било само у начелу допуштајући ту могућност, било разматрајући и конкретан начин реализације таквог чина, али та своја размишљања не формулише у изговорену или записану реч, већ остају његова интима;⁴⁵⁹

- Суицидалне тенденције - суицидалним тенденцијама могла би да се назове она човекова оријентација, уперена против самога себе, коју искусна особа на основу понашања и изражавања распознаје као такву, иако се ради само о индиректним манифестацијама самодеструктивних тежњи, које се још не реализују поступцима;⁴⁶⁰

- Претња самоубиством: претња самоубиством јесте ситуација кад човек упознаје своју средину са (више или мање озбиљном) намером да себи одузме живот, не предузимајући још ништа;

- Намерно самоповређивање: намерно самоповређивање јесте импулсивно, често реаговање у субјективно неподношљивој ситуацији, без свесног самоубилачког циља;⁴⁶¹

- Парасуицидални гест: парасуицидални гест је претња са изразитим апелативним или демонстративним карактером, повезана и са (у правилу мање опасним) против себе упереним чином;

- Покушај самоубиства – у оквиру ове категорије, коју карактерише већ искрена тежња за самоуништењем, може да се издвоји као најризицијнији облик

⁴⁵⁹ Види више: Cester, D., Walker, R. L. (2007). Hopelessness, helplessness and haplessness as predictors of suicidal ideation, *Omega (Westport)*, vol. 55, no. 4, pp. 321–324.

⁴⁶⁰ Види више: Sukrowicz, K. C., Ekblad, A. G., Cheavens, J. S., Rosenthal, M. Z., Lynch, T. R. (2008). Coping and thought suppression as predictors of suicidal ideation in depressed older adults with personality disorders, *Aging Ment Health*, vol. 12, no. 1, pp. 149–157.

⁴⁶¹ Види више: Patricia, M., Vamonti, M. S., Elizabeth, C. (2014). Depressive Symptoms and Suicide Risk in Older Adults: Value Placed on Autonomy as a Moderator for Men but Not Women, *Suicide and Life-Threatening Behavior*, vol 44. No. 2, pp. 188–199.

самоагресивног понашања, када само случајне околности спрече да се чин заврши смрћу”.⁴⁶²

Поједини аутори истичу да сам покушај самоубиства готово да није могућ јер лице које је донело одлуку да изврши самоубиство то ће учинити на начин који не оставља простора да у својој одлуци на успе. Покушај самоубиства постојаће у оним случајевима када је лице тај чин покушало извршити на овакав начин, али због сплета околности или условно речено фактора среће, ипак се његовог поступак не заврши смртним исходом (нпр. пресече вене на неком изолованом месту, али га неким случајем одређено лице пронађе на време да му се пружи медицинска помоћ и да особа преживи). У супротном, у теорији се истиче, да чин који би назвали покушајем самоубиства у суштини то није, него представља само врло драстичан, снажан позив за помоћ и указивање на одређени проблем које то лице има. Међутим, и покушај самоубиства представља у том смислу девијантно понашање па се заједно са појавом самоубиства може сматрати социјанопатолошком појавом.

Истраживање и анализа темпоралности суицида показала је да су у Србији присутне изразите цикличне варијације морталитета услед самоубиства. Посматрајући статистичке податке према годишњим добима, уочава се да је највећи број самоубиства у пролеће и лето, а најмањи зими.⁴⁶³ Оваква информација може бити веома значајна и требало би да се узме у обзир код планирања превентивних активности, односно да се активности у погледу подршке, пружања помоћи, контроле и спречавања интензивирају управо у овим месецима.

Како Југовић истиче, у Србији је од 1953. до 2008. године самоубиство извршило 66.700 особа, или просечно годишње 1.200 извршених самоубиства, а највећи број самоубиства у Србији је извршен 1992. године.⁴⁶⁴ Најизраженији број самоубиства током 1992. године се може повезати са ратним околностима које су у то време биле актуелне у региону.

⁴⁶² Драгишић, Т. (2017). *Самоубиство у различитим облицима друштвених криза*, *op. cit.*, стр. 18-19.

⁴⁶³ Пенев, Г. (2014). Сезоналност суицида у Србији, 1990-2012, *Становништво*, вол. 52, бр. 2, стр. 85.

⁴⁶⁴ Југовић, А. (2011). Социјално-демографска и етиолошка обележја суицида у савременом друштву, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 10, бр. 3, стр. 533.

Аутор даље наводи да Војводина има 2-3 пута већу стопу од централне Србије и да је у одређеним периодима на овом подручју се догађало и 30 самоубистава на 100.000 становника. Најнижа стопа самоубистава у Србији карактеристична је за јужне делове Србије где је стопа самоубиства у просеку испод 10 на 100.000 становника.⁴⁶⁵ Међутим, и поред различитих теорија, још увек нема јасно утврђених узрока и фактора који доводе до тога да број самоубистава у Војводини буде значајно већи у односу на друге делове Србије.

Такође, просечна старост особе која изврши самоубиство је 52 године, а најчешће се самоубиство изврши вешањем или гушењем, мада се као последица рата и велике распрострањености оружја деведесетих година значајно повећао број самоубистава извршених ватреним оружјем. Поред тога значајан је податак да од укупног броја извршених самоубистава у Србији око 70% чине мушкарци, а жене око 30 %.⁴⁶⁶ С обзиром на то да постоје бројни начини за извршење самоубиства, готово је немогуће превентивно деловати у смислу ограничавања доступности средстава погодних за извршење самоубиства, међутим, то се не односи на ватрено оружје на чију се распрострањеност и доступност може деловати оштријим механизмима контроле.

Самоубиство као социјалнопатолошка појава, поред евидентних последица на појединца и његово ближе окружење, има снажан утицај и на друштво у целини. „На први поглед свако самоубиство изгледа као дубоко лични чин. Међутим, самоубиство је атак човека и на себе, али исто толико и атак на друштво које човек доживљава као стварност отуђену од својих жеља, могућности и потреба. Уништавајући свој живот, самоубица доводи у питање темељну вредност друштва – људски живот: то ову појаву чини друштвеном девијацијом. Самоубиство је и социјални проблем због масовности, али и због узрока и последица који имају дубоко социјално значење. У егзистенцијалистичком смислу, самоубиство отвара питања апсурда живота, људске слободе, суочавања човека са смисленошћу сопственог живота, храбрости или кукавичлука, мржње или љубави, унутрашње немоћи или

⁴⁶⁵ *Ibid.*

⁴⁶⁶ *Ibid.*, стр. 533-534.

личне моћи, „болесног” друштва или „болесног” човека, доминације разума или ирационалности у човеку, итд”.⁴⁶⁷

Самобиство, иако представља акт појединца, оставља значајне дугорочне последице по породицу и окружење у психолошком, социјалном, па и економском смислу. За ову социјалнопатолошку појаву је специфично то што изазива снажна, бројна и често амбивалентна осећања из којих произилазе различита мишљења и реакције. Друштвена процена самог чина самоубиства огледа се у његовом прихватању као судбине која се није могла избећи, или као сплета несрећних околности који се могао избећи, или као бежања од суочавања са стварношћу, или ипак као неуспелог покушаја очајничког вапаја за помоћ и др.⁴⁶⁸

Друштвена реакција на чин самоубиства у одређеној средини може да буде један од фактора који доприноси утврђивању одлуке за извршење или неизвршење самоубиства код одређене особе.

Имајући у виду тему рада, о односу самоубиства и безбедности, може се рећи да самоубиство као претња коју човек усмерава ка себи самом, спада у безбедносне претње личној безбедности, која је у основи подкатегија људске безбедности⁴⁶⁹. Из овога произилази да је за очување људске безбедности фундаментално, пре свега, очување људског живота самог по себи, а затим отклањање свих других облика и извора угрожавања.

⁴⁶⁷ Драгишић, Т. (2017). *Самоубиство у различитим облицима друштвених криза*, *op. cit.*, стр. 14.

⁴⁶⁸ Пенев, Г. (2016). *Самоубиства у Србији у контексту савремених демографских и друштвеноекономских промена*, докторска дисертација, Београд: Економски факултет Универзитета у Београду, стр. 13.

⁴⁶⁹ Према Бјелајцу, подкатегије људске безбедности су: економска безбедност, безбедност у погледу хране, здравствена безбедност, еколошка безбедност, лична безбедност, безбедност заједнице, политичка безбедност. Бјелајац, Ж. (2017). Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи, *Култура полиса*, вол. 14, бр. 33, стр. 147-148.

7.9.1. Самоубиство у кривичном праву

У кривичном законодавству Републике Србије покушај самоубиства (уколико при томе неко друго лице није узело учешћа у смислу навођења на самоубиство или помагања у самоубиству), није инкриминисан.

Кривично дело које постоји у актуелном кривичном законодавству Србије, а које је повезано са материјом самоубиства јесте кривично дело навођења на самоубиство и помагање у самоубиству (члан 119 Кривичног законика).

Како Чејовић и Кулић наводе, „за разлику од ранијих периода, у савременом кривичном праву самоубиство се не сматра кажњивом радњом. Међу многобројним разлозима који оправдавају овакав став, на првом месту се истиче да би кажњавање лица које је покушало да изврши самоубиство само довело до тога да такво лице стварно изврши самоубиство”.⁴⁷⁰ Међутим, другачија је ситуација са навођењем на самоубиство и помагањем у самоубиству, имајући у виду велику друштвену опасност ових радњи.

У кривичном законодавству Србије, кривично дело навођења на самоубиство и помагање у самоубиству спада у групу кривичних дела против живота и тела – поглавље XIII Кривичног законика.

У наставку текста ће бити анализирано наведено кривично дело.

Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству (члан 119)

Према одредбама члана 119 Кривичног законика⁴⁷¹, кривично дело је прописано на следећи начин:

⁴⁷⁰ Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право, op. cit.*, стр. 394.

⁴⁷¹ Кривични законик, *op. cit.*, чл. 119.

„(1) Ко наведе другог на самоубиство или му помогне у извршењу самоубиства, па ово буде извршено или покушано, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

(2) Ко другом помогне у извршењу самоубиства под условима из члана 117 (лишење живота из самилости), па ово буде извршено или покушано, казниће се затвором од три месеца до три године.

(3) Ко дело из става 1 учини према малолетнику или према лицу које се налази у стању битно смањене урачунљивости, казниће се затвором од две до десет година.

(4) Ако је дело из става 1 учињено према детету или према неурачунљивом лицу, учинилац ће се казнити по члану 114 (затвором најмање десет година или затвором од од тридесет до четрдесет година).

(5) Ко сурово или нечовечно поступа са лицем које се према њему налази у односу какве подређености или зависности, па оно услед таквог поступања изврши или покуша самоубиство које се може приписати нехату учиниоца, казниће се затвором од шест месеци до пет година”.

Као што се из законског одређења може видети, дело има пет облика.

Ставом 1 прописан је основни облик дела. Радња извршења у основном облику дела састоји се у навођењу другог лица на самоубиство или помагање том лицу у извршењу самоубиства, уз услов да самоубиство буде извршено или покушано. У питању је дакле подстрекавање или помагање (облици саучесништва у ужем смислу⁴⁷²) у извршењу самоубиства, при чему радње помагања треба да допринесу извршењу самоубиства. Казна за овај облик дела јесте затвор од шест месеци до пет година.

⁴⁷² Ко другог са умишљајем подстрекне да изврши кривично дело, казниће се казном прописаном за то кривично дело. Ко другог са умишљајем подстрекава на извршење кривичног дела чији покушај је по закону кажњив, а дело не буде ни покушано, казниће се као за покушај кривичног дела (члан 34 Кривичног законика).

Ко другом са умишљајем помогне у извршењу кривичног дела, казниће се казном прописаном за то кривично дело, или ублаженом казном. Као помагање у извршењу кривичног дела сматра се нарочито: давање савета или упутстава како да се изврши кривично дело, стављање учиниоцу на располагање средстава за извршење кривичног дела, стварање услова или отклањање препрека за извршење кривичног дела, као и унапред обећано прикривање кривичног дела, учиниоца, средстава којима је кривично дело извршено, трагова кривичног дела или предмета прибављених кривичним делом (члан 35 Кривичног законика).

Ставом 2 прописан је привилегован облик дела. Радња кривичног дела састоји се у помагању у извршењу самоубиства услед самилости, због тешког здравственог стања у којем се то лице налази, а на његов озбиљан и изричит захтев. Казна за овај облик дела јесте затвор од три месеца до три године. Овај облик кривичног дела изазива многобројне друштвене, односно моралне, релгијске дилеме и дилеме са аспекта хуманог, човечног поступања, а које се тичу његовог правног инкриминисања.

Ставом 3 прописан је тежи облик дела, који ће постојати у случају да се радња извршења из основног облика изврши према малолетнику или према лицу које се налази у стању битно смањене урачунљивости. Казна за овај облик дела јесте затвор од две до десет година. Прописана тежа казна за овај облик кривичног дела јесте значајна имајући у виду да се ради о лицима која се због свог узраста налазе у посебном психофизичком стању које их чини подложнијим за утицаје из окружења, односно од стране других лица.

Ставом 4 прописан је најтежи облик дела, који ће постојати у случају да се радња извршења из основног облика изврши према детету или према неурачунљивом лицу. Казна за овај облик дела јесте затвор од најмање десет година или затвор од тридесет до четрдесет година. Значај прописивања овог облика као најтежег облика овог кривичног дела произилази из чињеница, односно аргумената наведених и за претходни став.

Ставом 5 прописан је посебан облик дела. Радња извршења посебног облика дела састоји се у суровом или нечовечном поступању са лицем које се налази у односу какве подређености или зависности, па оно услед таквог поступања изврши или покуша самоубиство које се може приписати нехату учиниоца.

Дакле, у овом случају, у погледу кривице, неопходно је како умишљајно, тако и нехатно поступање учиниоца кривичног дела. Умишљај учиниоца треба да обухвати свест о суровом или нечовечном поступању са лицем, као и свест о његовој подређености или зависности. Нехат учиниоца односи се на могућност извршења или покушаја самоубиства лица према коме се поступа сурово или нечовечно, и које се

налази у односу какве подређености или зависности. Казна за овај облик дела јесте затвор од шест месеци до пет година.

Инкриминација подстрекавања или подстицања самоубиства отвара питање и дилему да ли кроз њу друштво, односно социјална средина, жели да смањи колективну одговорност пребацивајући је на уже окружење, или је циљ да се одврате од оваквих поступака потенцијални тлачитељи појединаца. Свакако да превага јесте на страни одвраћања од потенцијалног извршења радњи предвиђених овим кривичним делом, међутим не сме се занемарити чињеница да се узроци извршења самоубиства претежно налазе у социјалном окружењу, односно у различитим социјалним, економским и политичким околностима.⁴⁷³

7.10. Посебни облици социјалних девијација

Као посебни облици социјалних девијација у теорији се начешће наводе скитничарење, просјачење, беспосличарење и хордашење. Поједини аутори не сврставају ове појаве у појавне облике социјалне патологије, али на основу њихових карактеристика и обележја може се закључити да ипак завређују место у класификацији социјалне патологије. Сви посебни облици социјалних девијација имају у суштини исте или сличне етиолошке основе и јављају се као последица социјалних проблема у друштву.

Скитничарење представља друштвену појаву отуђења човека из одређених институционалних делова заједнице (породице, средине), повремено боравак на одређеној територији, али не и уклапање у социјални амбијент, и у том смислу представља начин живота који је одређен чињеницом непостојања домицилног пребивалишта. Дакле, скитницом се сматра лице које повремено мења животну средину уз избегавање уобичајених норми и начина живота у заједници, избегавање прибављања средстава за живот уобичајеним начином и без свести о потреби за

⁴⁷³ Николић, З. (2007). Самоубиства и покушаји самоубиства у Србији – услови, узроци и последице, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, број 2, стр. 36.

радом уопште. Скитнице живе у неком другом, имагинарном свету у којем покушавају да избегну сва ограничења постављена друштвеним нормама и на тај начин продубљују јаз између њих и друштва што води у социјалну деградацију и изолацију.⁴⁷⁴

Скитничарење као социјалнопатолошка појава, нема значајан утицај на безбедност државе и друштва као што то имају други појавни облици социјалне патологије. Ипак, уколико дође до велике распрострањености ове појаве, последице се могу одразити на државу и друштво у социјалном и економском смислу.

Просјачење спада у социјалне девијације и огледа се у неприхватљивом, социјално изопаченом начину прибављања средстава за живот, а може бити класично или професионално. Уколико појединац проси како би себи прибавио новац за своје егзистенцијалне потребе и евентуално потребе своје породице, ради се о класичном просјачењу, међутим уколико се лице организовано бави просјачењем као занимањем-професијом, реч је о професионалном просјачењу. За професионално просјачење карактеристично је постојање организатора просјачења за кога раде просјаци као радна снага. У том смислу „просјачење је социјална девијација коју карактерише тражење милостиње, повремено или стално, одвија се у виду занимања на јавним местима где се „излаже” људски стварни или фингирани дефект или приказује тешко и неповољно социјално стање или здравствена угроженост од неке тешке болести.”⁴⁷⁵ Иако се просјачење и скитничарење неретко повезују или чак поистовећују, ради се о две суштински различите социјалнопатолошке појаве.

Дакле, циљ просјачења јесте да се на основу одређених здравствених, социјалних или економских проблема који постоје или се приказују као да постоје, изазове емпатија код пролазника, најчешће у прометним улицама, трговима и сл., а који ће због тога пружити одређену помоћ која је углавном новчана.

У зависности да ли се ради о класичном или професионалном просјачењу, разликују се и последице ове појаве, али и њен утицај на безбедност друштва. Просјачење је, по правилу, резултат економске ситуације и социјалних услова који

⁴⁷⁴ Стевановић, З. М. (2013). *Социјална патологија, op. cit.*, стр. 212.

⁴⁷⁵ Стевановић, З. М. (2013). *Социјалне девијације и друштвена реакција, op. cit.*, стр. 174.

постоје у држави, односно јавља се онда када лица (која најчешће припадају социјално угроженим категоријама – особе са инвалидитетом, деца, избеглице и др.) не могу да зараде легалним путем довољно новца за животне потребе или када им социјална примања од државе нису за то довољна. Са друге стране, ова појава може да буде и последица менталног поремећаја, када се лице које има нормалне економске и социјалне услове за живот одлучује на просјачење.

Просјачења нису поштеђена ни деца, а посебно су подложна деца из социјално угрожених и маргинализованих група. До просјачења деце најчешће долази у случајевима немаштине када се деца окрећу овој социјалнопатолошкој појави како би себи или породици обезбедила приходе за егзистенцијалне потребе. Међутим, забележени су и случајеви када деца бивају „изнајмљена” од стране родитеља, старатеља или сродника организованим групама како би се бавила просјачењем за њих. Нажалост, истраживање и систематско бављење разлозима за просјачење, животом ових лица, њиховим породичним и социјалним условима, и даље је на минималном нивоу. Једно од ефикасних решења могао би бити предлог о сачињавању адекватног програма за евиденцију у виду јединственог досијеа у електронској форми у који би се уносили евиденциони подаци центра за социјални рад, полиције, здравствени картон и др., али би приступ установа овој бази био ограничен на оне податке који се односе на њихов рад. Истраживање спроведено у оквиру пројекта „Превенција експлоатације деце у југоисточној Европи – Просјачење деце у Војводини” реализованог од стране институције Покрајинског омбудсмана уз подршку норвешке међународне организације „Спасимо децу/ Save the Children Norway ” и у сарадњи са Центром за интеграцију младих из Београда, показало је да када је реч о годинама старости деце које просјаче 16% деце је узраста до 5 година, од 6-10 година их је 40% , а деце која имају више од 10 година је 44%. Као фактори са највећим утицајем на просјачење наведени су сиромаштво, необразовање, припадност маргинализованим групама, али и лоши обрасци, навике и стил живота који се преноси са генерације на генерацију. Поред тога, као један од узрока дечјег просјачења идентификовано је несистематско бављење проблемом просјачења од стране институција, образовних и установа социјалне заштите, и других актера.

Податак добијен истраживањем, а који посебно забрињава, јесте тврдња представника невладиних организација да је бар 90% деце под ризиком од просјачења експлоатисано, и то најчешће од стране њихових породица, које им намећу обавезу да на овај начин прибављају средства за финансирање породице. С обзиром на то да је дечје просјачење уско повезано са њиховим сталним боравком на улици, јасно је да постоји непосредна физичка угроженост те деце, односно реална опасност по њихову безбедност. Поред постојања ризика да дете постане жртва трговине људима, односно ризика од отимања деце за организовано просјачење, присутан је и ризик од намерног сакаћења деце како би на тај начин она изазивала веће сажаљење пролазника који би им због тога давали више новца.⁴⁷⁶

Дакле, са аспекта угрожавања безбедности државе и друштва, утицај просјачења огледа се у деструктивним последицама по појединца, у здравственом, психолошком, економском, социјалном и безбедносном смислу, а самим тим у случају високог степена распрострањености негативне социјалне и економске последице се одражавају и на државу и друштво. Просјачење доприноси урушавању социјалне слике друштва, што може допринети порасту општег незадовољства.

Имајући у виду да питање просјачења није уређено на републичком нивоу, јединице локалне самоуправе на различите начине приступају овом проблему, а поједине су донеле одлуку да и лица која се нађу у просјачењу имају право на привремени смештај у прихватилиште и сл., међутим, неопходно је системски уредити поступање у случају просјачења, посебно када је реч о деци, како би се утврдио узрок и пружио сва неопходна помоћ.

Беспосличарење представља шири појам од скитничарења и просјачења, а огледа се у друштвеном облику понашања у чијој је основи паразитизам, односно не прихватање никакве обавезе и непостојање потребе за радом. За беспосличарење је карактеристичан недостатак животних мотива за радом и неким сталним активностима. Са аспекта безбедности, беспосличарење носи одређени ризик због врло честе повезаности са другим социјалнопатолошким појавама као што је

⁴⁷⁶ Више о томе у: Мушкиња Хајндрих, А., Драгин, А., Душков, М. (2011). *Дечје просјачење у Војводини: истраживање*, Нови Сад: Покрајински омбудсман – доступно на: <https://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/362/Prosjacenje%20dece.pdf> (07.10.2018.)

криминалитет, проституција, наркоманија, коцка и др.⁴⁷⁷ У погледу утицаја на државу и друштво, беспосличарње у случају велике распрострањености може имати значајне негативне последице, пре свега у економском смислу.

Истраживање Европске фондације за унапређење услова рада и живота (*Eurofound*) показало је да број младих Европљана од 15 до 24 године који не раде, а при том не траже посао, нити се школују и обучавају, достигао је 7,5 милиона, што чини 13% свих младих у ЕУ. Највећи проценат младих који су истовремено ван тржишта рада и образовног система уочен је у Италији, Шпанији, Бугарској и Ирској, а најнижи у Холандији и Луксембургу. Међу младима који припадају овој групи налазе се лица са хендикепом, обесхрабрени радници који сумњају да ће икада наћи посао, али и они који су завршили факултет и сада само чекају посао који одговара њиховом статусу и квалификацијама. Истраживање под називом „Незапослени млади који се не школују и необучавају: трошкови и одговори политике у Европи” показало је да међу младима који су неактивни на тржишту рада и нису у образовном систему, чак 63% сматра да су способни да раде, али да не траже посао из личних разлога или због тога што сматрају да за њих нема посла.⁴⁷⁸

Беспосличарење повећава ризик од социјалне искључености, али и доводи до повећања стопе незапослености што утиче на државу у економском смислу, а са друге стране изостанак радног ангажовања радно способних лица ствара одређене трошкове за државу у случајевима пружања социјалне помоћи.

Дакле, беспосличарење онемогућава држави и друштву да у потпуности користе своје радне ресурсе, потенцијале и таленте појединаца, а истраживања су показала да недостатак радног искуства узрокованог континуираном незапосленошћу, често утиче на будућу зараду, односно доводи до тога да у случају запослења ова лица раде за ниже плате и имају већи ризик од губитка запослења. Поред тога, беспосличарење може оставити значајне последице по ментално и физичко здравље.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Стевановић, З. М. (2013). *Социјална патологија, op. cit.*, стр. 214.

⁴⁷⁸ EurActiv - <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/4899-i-evropu-mue-mladi-besposliari?> (07.10.2018.)

⁴⁷⁹ Више о томе у: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2012). *NEETs Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in*

Хордашење представља манифестацију психијатријског поремећаја под називом „Диогенов синдром”, а која се огледа у сакупљању ствари или животиња до броја који угрожава њихову добробит и живот. Ова социјалнопатолошка појава посебно забрињава када се ради о патолошком скупљању животиња, јер се на овај начин угрожавају живот и здравље самог скупљача, његове породице, али и животиња. Последице патолошког скупљања животиња огледају се у угрожавању здравствене, психичке, социјалне и финансијске сфере живота скупљача и чланова његовог домаћинства. Ова социјалнопатолошка појава подразумева и интензивну окрутност. У том смислу, да би хордашење постојало неопходно је да су испуњени одређени услови као што је држање огромног броја животиња, немогућност обезбеђивања основних потреба у исхрани, ветеринарском надзору, смештају и одржавању хигијене, препознавање и непризнавање да се ради о злостављању животиња и немогућност да се обузда понављање таквог понашања. „Прикупљање животиња од стране таквих особа које их држе у великом броју у скученом простору без довољно хране и воде у нехигијенским условима, без неопходне неге, без ветеринарског надзора и лечења представља посебан облик злостављања животиња. Најузнемирујући аспект хордашења је психолошко слепило, неувиђајност, неспособност сагледавања реалности онога шта и како раде и у којим условима живе животиње. Генерално гледано „хордаши” немају намеру да буду свирепи и ако су услови у којима држе животиње понекад гори од саме свирепости. Овај облик мучења животиња „љубављу” временски убија своје жртве из тзв. љубави. Злостављање се своди на несвесно ускраћивање основних физиолошких потреба животиње што овај тип мучења сврстава у синдроме, а такве људе у мучитеље животиња најгорег типа.”⁴⁸⁰

Последице хордашења се одражавају пре свега на појединца и његову породицу, његово психичко и здравствено стање, социјалну искљученост, а уколико се ради о хордашењу животиња онда се последице одражавају и на живот и здравље

Europe, Luxembourg: Publications Office of the European Union - https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2012/54/en/1/EF1254EN.pdf (22.10.2018.)

⁴⁸⁰ Стевановић, З. М. (2013). *Социјалне девијације и друштвена реакција*, *op. cit.*, стр. 176-177.

животиња. У том смислу, када је реч о утицају хордашења на безбедност државе и друштва, јасно је да се не ради о значајнијем извору угрожавања, посебно када је у питању хордашење ствари. Међутим, деструктивни утицај на појединца и његову породицу се може негативно одразити на друштво у целини, а екстремно пренатрпане просторије и нехигијенски услови могу бити извор акутне опасности од различитих облика зараза и пожара, па је из тог разлога, као и због неопходности заштите животиња, потребно да држава одређеним мерама делује и у овој области.

7.10.1. Кривичноправни третман посебних облика социјалних девијација

Скитничарење, просјачење, беспосличарење и хордашење нису предвиђени као самостална кривична дела, међутим кривична одговорност постоји за поједине облике, односно случајеве просјачења и хордашења. За поједине облике предвиђена је прекршајна одговорност. Следи приказ правне регулативе која се односи на ове социјалнопатолошке појаве.

Према претходном Закону о јавном реду и миру чланом 12 је било предвиђено да ће се лице које просјачењем или скитничарењем, или непристојним, дрским и безобзирним понашањем угрожава спокојство грађана или ремети јавни ред и мир, казнити новчаном казном до 20.000 динара или казном затвора до 30 дана.⁴⁸¹

Међутим, доношењем новог Закона о јавном реду и миру, прекршајна одговорност за скитничарење је искључена, односно не постоји одредба у којој се спомиње или предвиђа казна за ову социјалнопатолошку појаву. Оваква промена је вероватно произашла из чињенице да лица код којих је присутно скитничарење су у одређеном смислу приморана на овакав начин живота од стране социјалних и економских околности и услова у којима су се нашли, те да би их додатно кажњавање довело у још неповољнији положај. Оваква промена представља позитиван корак и уз ефикасан рад социјалних служби, а без постојања опасности од

⁴⁸¹ Закон о јавном реду и миру („Сл. гласник РС”, бр. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – др. закон и 85/2005 – др. закон), чл. 12

кажњавања, скитнице се могу лакше обратити за помоћ и вратити уобичајеном друштвеном начину живота. Имајући у виду да је овим лицима најчешће потребна здравствена, економска, али и свака друга помоћ, јасно је да прекршајна одговорност и казна која из ње произилази не може допринети сузбијању ове појаве.

Када је реч о просјачењу, Законом о јавном реду и миру је предвиђено да ће се лице које просјачењем угрожава спокојство грађана или нарушава јавни ред и мир, казнити новчаном казном од 5.000 до 10.000 динара или казном затвора до 30 дана, а уколико је овај прекршај извршен у групи од три или више лица, предвиђена казна је од 10.000 до 30.000 динара или казна затвора до 30 дана.⁴⁸²

Иако би се исти аргументи као код скитничарења могли навести у прилог разматрања укидања прекршајне одговорности за просјачење, треба имати на уму да просјачење за разлику од скитничарења може да буде и врло често јесте само производ жеље за лаким стицањем материјалних, односно новчаних средстава манипулисањем емпатије грађана или кроз различите облике обмањивања.

У погледу одговорности малолетних лица, Законом о прекршајима је предвиђено да када је дете учинило прекршај због пропуштања дужног надзора родитеља, усвојитеља, старатеља, односно хранитеља, а ова лица су била у могућности да такав надзор врше, родитељ, усвојитељ, старатељ, односно хранитељ детета ће се казнити за прекршај као да су га сами учинили. Законом се може прописати да ће за прекршај који је учинио малолетник одговарати и родитељ, усвојитељ, старатељ, односно хранитељ малолетника старог од навршених четрнаест до навршених осамнаест година ако је учињени прекршај последица пропуштања дужног надзора над малолетником, а били су у могућности да такав надзор врше.⁴⁸³

Међутим, искуства из судске праксе су довела у питање примену новчане санкције према родитељима у случајевима просјачења, с обзиром на то да се у случају када за малолетнике одговарају родитељи обично изриче новчана казна овакво поступање је нелогично јер се ради о прекршају који је настао управо због недостатка новца. Са друге стране, према незваничним сазнањима, неретко се дешава

⁴⁸² Закон о јавном реду и миру („Сл. гласник РС”, бр. 6/2016 и 24/18), чл. 12

⁴⁸³ Закон о прекршајима („Сл. гласник РС”, бр.65/2013, 13/2016 и 98/2016 – одлука УС), чл. 72

да казну за дете одмах плати особа којој заправо иде приход од просјачења, а која није њихов родитељ, како би се дете вратило на улицу да просјачи.⁴⁸⁴

Дакле, неопходно је преиспитати постојећа законска решења када је реч о просјачењу деце и пронаћи ефикасније системско решење, али и размотрити доношење националне стратегије по овом питању.

Приметно је да ни један пропис на републичком нивоу не даје правну дефиницију просјачења, нити садржи опис просјачења као прекршајне радње, иако се овај појам може пронаћи и у Кривичном законнику Републике Србије. У опису кривичног дела под називом запуштање и злостављање малолетног лица, наводи се да родитељ, усвојилац, старалац или друго лице које злоставља малолетно лице или га принуђава на претеран рад или рад који не одговара узрасту малолетног лица или на просјачење или га из користољубља наводи на вршење других радњи које су штетне за његов развој, казниће се затвором од три месеца до пет година.⁴⁸⁵

Поред тога, и у кривичном делу трговине људима може се уочити појам просјачење, односно наводи се да лице које силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи, врбује, превози, пребацује, продаје, купује, посредује у продаји, скрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављања ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела или ради коришћења у оружаним сукобима, казниће се затвором од три до дванаест година. Уколико је ово дело учињено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и кад није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења, а предвиђена казна је казна затвора од најмање пет

⁴⁸⁴ Мушкиња Хајндрих, А., Драгин, А., Душков, М. (2011). *Дечје просјачење у Војводини: истраживање, оп. cit.* ., стр. 39 – доступно на: <https://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/362/Prosijacenje%20dece.pdf> (07.10.2018.)

⁴⁸⁵ Кривични законик, *op. cit.* , чл. 193

година.⁴⁸⁶ С обзиром на то о каквим се кривичним делима ради, намеће се закључак да је неопходно дати и законску дефиницију овог појма, а посебно имајући у виду да је и прописана прекршајна одговорност за ову радњу.

У погледу беспосличарења, поједине државе попут Русије и Белорусије разматрале су или одлучиле да уведу порез на беспосличарење. Оваквим законима се поред пореза на беспосличарење предвиђа да они који немају никакав посао морају да раде у комуналним службама. У Белорусији је доношење оваквог закона иницирано подацима о незапослености који су показали да је без посла око пола милиона људи, али да свега 200.000 објективно из одређених разлога не може да ради. Циљ је да се натерају да плаћају социјалне услуге они који користе бесплатно здравство и друге социјалне повластице, а лица којима служба запошљавања не може да нађе посао биће ослобођена плаћања пореза.⁴⁸⁷

Декрет о порезу на беспосленост је у Белорусији предвиђа да грађанин који шест месеци не плати никакав порез, на сваких 12 месеци мора у државну касу уплатити око 200 долара, а уколико то не плати следује му или додатна казна или административна забрана. Међутим, овај декрет је изазвао бројне полемике у Белорусији, што је кулминирало уличним протестима грађана.⁴⁸⁸

Дакле, иако се са аспекта постављеног циља оваквог закона могу уочити његове бројне позитивне стране, ипак у зависности од социјалних и економских услова државе, друштво на различите начине реагује на увођење оваквог пореза. У том контексту, тешко би се могло замислити увођење пореза на беспосличарење у Републици Србији имајући у виду економски стандард, односно високу стопу незапослености и социјалну ситуацију. На овај начин би се, у постојећим условима, већ лоша економска ситуација незапослених лица додатно оптеретила.

Када је реч о хордашењу, ни један законски документ не даје дефиницију ове појаве, али уколико се ради о хордашењу животиња, оно се може подвести под

⁴⁸⁶ *Ibid.*, чл. 388

⁴⁸⁷ Извор: Вечерње новости - [www.novosti.rs/вести/планета.479.html: 679161-Лукашенкова-борба-против-нерадника](http://www.novosti.rs/вести/планета.479.html:679161-Лукашенкова-борба-против-нерадника) (20.10.2018.)

⁴⁸⁸ Извор: Економске вести - <http://ekonomskestesti.com/privreda/belorusi-protestuju-zbog-poreza-na-besposlicarenje/> (20.10.2018.)

кривично дело убијања и злостављања животиња. Овим кривичним делом је предвиђено да ће се лице које кршећи прописе убије, повреди, мучи или на други начин злоставља животињу, казнити новчаном казном или затвором до једне године, а уколико је дошло до убијања, мучења или повређивања већег броја животиња, или је дело учињено у односу на животињу која припада посебно заштићеним животињским врстама, предвиђена казна је новчана казна или казна затвора до три године.⁴⁸⁹ Дакле, хордашење се може сврстати под тежи облик овог кривичног дела.

Закон о добробити животиња као основна начела предвиђа начело бриге о животињама које се огледа у моралној обавези и дужности човека да поштује животиње и брине о животу и добробити животиња чији опстанак зависи непосредно од њега, и начело одговорности које подразумева да је власник, односно држалац животиња одговоран за њихов живот и добробит и да је дужан да сноси трошкове збрињавања животиња чији је власник, односно држалац, ако више не жели или није у могућности да се стара о њима. Овим законом је дефинисано да је злостављање животиње свако поступање или непоступање са животињама којим се намерно или из нехата изазива бол, патња, страх, стрес, повреда, нарушава генетска целовитост животиње и изазива смрт, и то:

- физичко злостављање животиње којим се нарушава физичка целовитост оштећењем ткива и органа, као што је: батинање, шутирање, бичевање, сексуално насиље, присиљавање на рад или обуку који превазилазе издржљивост животиње, неодговарајући начини хватања и обуздавања, спровођење интервенција на животињама супротно одредбама овог закона и свесно репродуковање јединки које пате од наследних болести, ако се оно не врши у огледне сврхе у складу са законом;

- психичко злостављање животиње којим се нарушава њена психичка целовитост и које може изазвати или изазива поремећаје у понашању, и то: онемогућавање животињи да задовољи своје основне потребе у понашању, да искористи простор за одмор и заклон, разјаривање животиње применом физичке силе, другим животињама или надражајима који јој нису својствени, наношење

⁴⁸⁹ Кривични законик, *op.cit.*, чл. 269.

страха, патње и проузроковање осећаја досаде и несигурности, као и спречавање животиње да успостави социјалну везу са животињама исте врсте.⁴⁹⁰

Законом о добробити животиња предвиђена је прекршајна одговорност за радње као што је злостављање животиња, занемаривање животиња лишавањем основних животних потреба као што су храна и вода, удобан простор за смештај или склониште, простор за одмор и обављање физиолошких потреба, хигијена, држање и репродуковање животиња на начин којим им се наноси бол, патња, страх и стрес, и др.

С обзиром на то да хордашење није изричито инкриминисано Кривичним закоником, коначна одлука о томе да ли ће се оно сматрати злостављањем животиња, и у том смислу кажњавати у складу са законским одредбама, зависиће од схватања судске праксе, док непостојање хтења код сваког скупљача да животињама нанесе бол, патњу, страх или стрес, указује да ће у одеђеним случајевима ова лица одговарати за кривично дело (ако су поступали нпр. са евентуалним умишљајем), а у неким за прекршај (ако су поступали нпр. са свесним нехатом).⁴⁹¹

Нажалост сведоци смо све већег броја откривања хордашења, посебно када је реч о животињама, као и тога да након кажњавања ова лица настављају да поступају по истом обрасцу. Овакво стање нам указује да поред адекватних мера кажњавања, неопходно је предузети и друге мере као што је појачан надзор, психолошко саветовање и пружање помоћи овим лицима.

⁴⁹⁰ Закон о добробити животиња („Сл. гласник РС”, бр. 41/2009), чл. 4, чл. 5

⁴⁹¹ Батрићевић, А. (2011). Хордашење као социјалнопатолошка појава-феноменологија, етиологија и државна реакција, *Социјална мисао*, вол. XVIII, бр. 4/2011, стр. 141-163.

8. УПОРЕДНА НОРМАТИВНА РЕШЕЊА ПОВОДОМ КАРАКТЕРИСТИЧНИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ИЗ ОБЛАСТИ СОЦИЈАЛНЕ ПАТОЛОГИЈЕ И ПРИПАДАЈУЋИХ КРИВИЧНОМАТЕРИЈАЛНИХ ИНСТИТУТА

Карактеристична кривична дела из области социјалне патологије и припадајући кривичноматеријални институти, присутни су у различитим формама и облицима у савременим кривичноправним системима.

Поред анализе постојећег кривичноправног третмана карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије и припадајућих кривичноматеријалних института у Србији, у оквиру овог поглавља, а у циљу свеобухватнијег и потпунијег сагледавања димензија материјалне кривичне регулативе у овој области, пажња бити посвећена и упоредној анализи третмана који поједине деликтне радње из области социјалне патологије имају у кривичноправним системима одабраних држава у региону Западног Балкана.

Истраживање у оквиру овог поглавља, методолошки је засновано на упоредноправном приступу и обухватиће анализу предметних решења у кривичним законима:

- Словеније,
- Хрватске и
- Црне Горе.

8.1. Карактеристична кривична дела из области социјалне патологије и припадајући кривичноматеријални институти у кривичном законодавству Црне Горе

Кривична дела из области наркоманије прописана су у Кривичном законнику Црне Горе⁴⁹² у поглављу XXIV, под називом - Кривична дела против здравља људи. У ову групу спадају следећа кривична дела:

- Неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога (члан 300)
- Омогућавање уживања опојних дрога (члан 301).

Кривично дело неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога чини лице које неовлашћено производи, прерађује, продаје или нуди на продају или ко ради продаје купује, држи или преноси или ко посредује у продаји или куповини или на други начин неовлашћено ставља у промет супстанце које су проглашене за опојне дроге или биљке које садрже такве супстанце. Казна за овај облик дела јесте затвор од две до десет година.

Ко у намери вршења претходно наведених дела унесе у Црну Гору супстанце које су проглашене за опојне дроге или биљке које садрже такве супстанце, казниће се затвором од две до дванаест година.

Ако је учинилац дела организовао мрежу препродаваца или посредника, казниће се затвором од три до петнаест година.

Истом казном казниће се свако ко продаје, нуди на продају или без накнаде ради даљег стављања у промет даје опојне дроге малолетном лицу, душевно болесном лицу, лицу које је привремено душевно поремећено, лицу које је теже душевно заостало или лицу које се лечи од зависности од опојних дрога, или ко ставља у промет опојну дрогу помешану са супстанцом која може довести до тешког нарушавања здравља, или ко изврши основни облик дела у васпитној или образовној

⁴⁹² Кривични законик Црне Горе, *Службени лист РЦГ*, бр. 70/2003, 13/2004 - испр. и 47/2006 и *Службени лист ЦГ*, бр. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - др. закон, 40/2013, 56/2013 - испр., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - др. закон, 44/2017 и 49/2018.

установи или у њеној непосредној близини или установи за извршење кривичних санкција или у јавном локалу или на јавној приредби, или ако дело учини службено лице, лекар, социјални радник, свештеник, наставник или васпитач искоришћавањем свог положаја или ко за извршење тог дела користи малолетно лице.

Учиниолац дела који открије од кога набавља дрогу може се ослободити од казне.

Ко неовлашћено прави, набавља, поседује, превози или даје на употребу опрему, материјал или супстанце за које зна да су намењене за производњу опојних дрога, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

Опојне дроге и средства за њихово прављење одузеће се и уништити⁴⁹³.

У погледу овог кривичног дела, а у односу на Кривични законик Републике Србије, приметно је да Кривични законик Црне Горе прецизније и, у одређеном смислу, шире одређује радњу извршења овог кривичног дела.

Кривично дело омогућавања уживања опојних дрога чини лице које наводи другог на уживање опојне дроге или му даје опојну дрогу да је ужива он или друго лице или стави на располагање просторије ради уживања опојне дроге или на други начин омогућује другом да ужива опојну дрогу. За овај облик дела предвиђена је казна затвора од шест месеци до пет година.

Ако је дело учињено према малолетном лицу, душевно болесном лицу, лицу које је привремено душевно поремећено, лицу које је теже душевно заостало или лицу које се лечи од зависности од опојних дрога, или према више лица, или ко то дело изврши у васпитној или образовној установи или у њеној непосредној близини или установи за извршење кривичних санкција или у јавном локалу или на јавној приредби, или ако то дело учини службено лице, лекар, социјални радник, свештеник, наставник или васпитач искоришћавањем свог положаја, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

Опојне дроге одузеће се и уништити.⁴⁹⁴

⁴⁹³ Кривични законик Црне Горе, *op.cit.*, чл. 300

⁴⁹⁴ Кривични законик Црне Горе, *op.cit.*, чл. 301

У погледу тежег облика овог кривичног дела, Кривични законик Црне Горе шире одређује квалификаторне околности за постојање овог облика кривичног дела, у односу на Кривични Законик Републике Србије.

Кривичним законом Црне Горе није предвиђено кривично дело неовлашћено држање опојних дрога.

Чланом 71 предвиђена је мера безбедности обавезног лечења наркомана. Према законским одредбама, учиниоцу који је учинио кривично дело услед зависности од употребе опојних дрога и код којег постоји озбиљна опасност да ће услед ове зависности и даље да врши кривична дела, суд ће изрећи обавезно лечење. Мера се извршава у установи за извршење казне или у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи и траје док постоји потреба за лијечењем, али не дуже од три године. Кад је мера изречена уз казну затвора, она може трајати дуже од времена изречене казне, али њено укупно трајање не може бити дуже од три године. Време проведено у установи за лечење урачунава се у казну затвора. Ако се учинилац, без оправданих разлога, не подвргне лечењу на слободи или лечење самовољно напусти, суд ће одредити да се мера принудно изврши у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи.⁴⁹⁵

Чланом 14, ставовима 3 и 4, предвиђен је институт скривљене неурачунљивости, на следећи начин: Кривица учиниоца кривичног дела који се употребом алкохола, дрога или на други начин довео у стање у којем није могао да схвати значај свог дела или да управља својим поступцима утврђује се према времену непосредно пре довођења у такво стање. Учиниоцу који је под овим околностима учинио кривично дело у стању битно смањене урачуњивости не може се ублажити казна.⁴⁹⁶

Поред института скривљене неурачунљивости, за област алкохолизма као социјалнопатолошке појаве, у црногорском кривичном законодавству, у члану 72, предвиђена је и мера безбедности обавезног лечење алкохоличара на следећи начин.

⁴⁹⁵ *Ibid.*, чл. 71

⁴⁹⁶ *Ibid.*, чл. 14

Учиниоцу који је учинио кривично дело услед зависности од употребе алкохола и код којег постоји озбиљна опасност да ће услед ове зависности и даље да врши кривична дела, суд ће изрећи обавезно лечење. Мера се извршава у установи за извршење казне затвора или у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи и траје док постоји потреба за лечењем, али не дуже од изречене казне затвора. Време проведено у установи за лечење урачунава се у казну затвора. Ако се учинилац, без оправданих разлога, не подвргне лечењу на слободи или лечење самовољно напусти, суд ће одредити да се мера принудно изврши у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи.⁴⁹⁷

Кривична дела из области проституције прописана су у Кривичном законнику Црне Горе у поглављу XVIII, под називом - Кривична дела против полне слободе. У ову групу спадају следећа кривична дела:

- Подвођење и омогућавање вршења полног односа (члан 209)
- Посредовање у вршењу проституције (члан 210).

Кривично дело подвођења и омогућавања вршења полног односа чини лице које подведе малолетно лице ради вршења обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње. Казна за овај облик дела јесте затвор од једне до осам година.

Ко омогућава вршење обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње са малолетним лицем, казниће се затвором од шест месеци до пет година.⁴⁹⁸

Кривично дело посредовања у вршењу проституције чини лице које наводи или подстиче другог на проституцију или учествује у предаји неког лица другоме ради вршења проституције или ко путем средстава јавног информисања и других сличних средстава пропагира или рекламира проституцију. Предвиђена казна је затвор од три месеца до две године.

⁴⁹⁷ *Ibid.*, чл. 72

⁴⁹⁸ *Ibid.*, чл. 209

Ако је дело извршено према малолетном лицу или је учињено од стране више лица на организован начин, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година. Истом казном казниће се и лице које користи сексуалне услуге малолетног лица.

Посредовање у вршењу проституције, у смислу законског одређења, представља коришћење лица за сексуалне активности при чему се даје или обећава новац или било који други вид накнаде или награде као плаћање за ангажовање тог лица у сексуалним активностима, без обзира на то да ли се то плаћање, обећање или награда дају том лицу или неком трећем лицу.⁴⁹⁹

За разлику од Кривичног законика Србије, Кривични законик Црне Горе у оквиру одређења овог кривичног дела јасно наводи у чему се огледа посредовање у вршењу проституције, а поред тога као тежи облик предвиђа извршење овог кривичног дела од стране више лица на организован начин и коришћење сексуалних услуга малолетног лица.

У домену злоупотреба Интернета, као облика патолошког начина коришћења најзаступљеније глобалне комуникацијске рачунарске мреже, а који се у ширем смислу може подвести под аспекте интернет зависности, у поглављу XXVIII под називом – Кривична дела против безбедности рачунарских података, нема карактеристичних кривичних дела, чији је заштитни објекат рачунарска мрежа конкретно.

Кривично дело из области самоубиства и покушаја самоубиства, прописано је у Кривичном законнику Црне Горе у поглављу XIV (Кривична дела против живота и тела), у члану 149, и носи назив - Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству.

Према законским одредбама, дело чини лице које наведе другог на самоубиство или му помогне у извршењу самоубиства, па ово буде извршено или покушано, казниће се затвором од једне до пет година.

⁴⁹⁹ *Ibid.*, чл. 210

Ко другом помогне у извршењу самоубиства под условима за лишење живота из самилости, па ово буде извршено или покушано, казниће се затвором од три месеца до три године.

Ко дело учини према малолетнику или према лицу које се налази у стању битно смањене урачунљивости, казниће се затвором од две до десет година.

Ако је дело учињено према детету или према неурачунљивом лицу, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година или казном дуготрајног затвора.

Ко сурово или нечовечно поступа са лицем које се према њему налази у односу какве подређености или зависности, па оно услед таквог поступања изврши или покуша самоубиство које се може приписати нехату учиниоца, казниће се затвором од шест месеци до пет година.⁵⁰⁰

Дакле, ово кривично дело је на скоро идентичан начин одређено као у Кривичном законнику Републике Србије, осим што је за основни облик дела као минимална казна предвиђена казна затвора од шест месеци.

⁵⁰⁰ *Ibid.*, чл. 149

8.2. Карактеристична кривична дела из области социјалне патологије и припадајући кривичноматеријални институти у кривичном законодавству Хрватске

Кривична дела из области наркоманије прописана су у Казненом закону Хрватске⁵⁰¹ у поглављу XIX, под називом - Кривична дела против здравља људи. У ову групу спадају следећа кривична дела:

- Неовлашћено поседовање, производња и трговина дрогама и супстанцама забрањеним у спорту (члан 190),
- Омогућавање трошења дрога и супстанци забрањених у спорту (члан 191).

Кривично дело неовлашћеног поседовања, производње и трговине дрогама и супстанцама забрањеним у спорту, чини лице које неовлашћено поседује супстанце које су прописом проглашене дрогом или супстанцама забрањеним у спорту. Казна за овај облик дела је затвор до шест месеци.

Ко неовлашћено производи, прерађује, увози или извози наведене супстанце, казниће се казном затвора до три године.

Ко производи, прерађује, превози, извози или увози, набавља или поседује супстанце које су намењене неовлашћеној продаји или стављању на други начин у промет или их неовлашћено нуди на продају, продаје, преноси или посредује у продаји или куповини или на други начин ставља у промет, казниће се казном затвора од једне до десет година.

Ко нуди на продају, продаје или посредује у продаји супстанци детету, или то чини у школи или на другом месту које служи образовању, одгоју, спортској или друштвеној активности деце или у његовој непосредној близини или у казненој установи, или ко за чињење дела из претходног става користи дете, или ако то чини службена особа у вези са службом или својом јавном овласти, казниће се казном затвора од три до петнаест година.

⁵⁰¹ Kazneni zakon Hrvatske, *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15. i 101/17.

Ко организује мрежу препродавача или посредника, казниће се казном затвора од најмање три године.

Ко кривичним делом проузрокује смрт особе којој је продао супстанцу или је посредовао у њеној продаји, казниће се казном затвора од најмање пет година.

Ко прави, набавља, поседује или даје на употребу опрему, материјал или супстанце које се могу употребити за израду наведених супстанци, за које зна да су намењени њиховој неовлашћеној производњи, казниће се казном затвора од шест месеци до пет година.

Производњом дроге сматра се и узгој биљке или гљиве из које се може добити дрога.

Законодавац је прописао и меру обавезног одузимања предмета.

Учиниоца кривичног дела који је добровољно битно допринео откривању дела суд може ослободити казне.⁵⁰²

У односу на Кривични законик Републике Србије, у Казненом закону Републике Хрватске кривично дело неовлашћеног поседовања, производње и трговине дрогама и супстанцама забрањеним у спорту, односно радња овог дела је нешто прецизније одређена, а најтежи облик овог кривичног дела постојаће у случају да је извршењем овог кривичног дела наступила смрт особе којој је лице продало супстанцу или је посредовало у продаји, што Кривичним закоником Републике Србије није предвиђено.

Кривично дело омогућавања трошења дрога и супстанци забрањених у спорту чини лице које наводи другог на трошење супстанци из претходног кривичног дела, или му даје да их троши он или друга особа, или стави другоме на располагање простор ради њиховог трошења, или му на други начин омогући њихово трошење. Казна за овај облик дела је затвор од шест месеци до пет година.

Ако је кривично дело почињено према детету или особи с тежим душевним сметњама или у школи или на другом месту које служи образовању, одгоју, спортској или друштвеној активности деце или у његовој непосредној близини или у казненој установи, према више особа или ако је дело починила службена особа, здравствени

⁵⁰² *Ibid.*, чл. 190

радник, социјални радник, наставник, одгојитељ или тренер користећи свој положај, учинилац ће се казнити казном затвора од једне до десет година.

Ко кривичним делом проузрокује смрт особе којој је дао супстанцу, казниће се казном затвора од три до петнаест година.

Законодавац је прописао и меру обавезног одузимања предмета.

Учиниоца кривичног дела који је добровољно битно допринео откривању дела суд може ослободити казне.⁵⁰³

У односу на Кривични законик Републике Србије који као квалификаторну околност за постојање тежег облика предвиђа извршење овог кривичног дела према малолетнику или према више лица, Казненим законом Републике Хрватске постојање тежег облика одређено је нешто шире, односно предвиђено је да ће тежи облик постојати ако је дело извршено према детету или особи с тежим душевним сметњама или у школи или на другом месту које служи образовању, одгоју, спортској или друштвеној активности деце или у његовој непосредној близини или у казненој установи, према више особа или ако је дело починила службена особа, здравствени радник, социјални радник, наставник, одгојитељ или тренер користећи свој положај.

Чланом 69 законодавац је прописао меру безбедности - Обавезно лечење од зависности.

Сигурносну меру обавезног лечења од зависности суд ће изрећи учиниоцу који је кривично дело учинио под одлучујућим деловањем зависности од алкохола, дроге или друге врсте зависности ако постоји опасност да ће због те зависности у будућности учинити теже кривично дело.

Мера се може изрећи уз новчану казну, казну затвора, рад за опште добро и условну осуду.

Мера изречена уз казну затвора извршава се у оквиру затворског система или у здравственој или другој специјализованој установи за лечење зависности изван затворског система под условима одређеним посебним прописом. Мера изречена уз новчану казну, рад за опште добро и условну осуду извршава се у здравственој или

⁵⁰³ *Ibid.*, чл. 191

другој специјализованој установи за отклањање зависности изван затворског система, а може се, под условима одређеним посебним прописом, извршавати и у терапијској заједници ако је такво одвикавање целисходно за отклањање опасности.

Мера може трајати до престанка извршења казне затвора или рада за опште добро, протека рока проверавања условне осуде, односно до истека времена казне затвора која одговара изреченој новчаној казни, а најдуже три године. Суд ће обуставити извршавање мере ако су престали разлози због којих је изречена или ако је њено даље спровођење нецелисходно.⁵⁰⁴

Чланом 25 Казненог законика предвиђен је и институт скривљене неурачунљивости (самоскривљена неубројивост).

Према ставу законодавца, не сматра се неурачунљивим учинилац који се употребом алкохола, дрога или на други начин својом кривицом довео у стање у којем није могао схватити значење свог поступања или није могао владати својом вољом, ако је у време кад се доводио у такво стање кривично дело што га је учинио било обухваћено његовом намером или је поводом тог кривичног дела код њега постојао нехат, а закон прописује кажњивост и за тај облик кривице.⁵⁰⁵

Кривична дела из области проституције прописана су у Казненом закону Хрватске у поглављима XVI (Кривична дела против полне слободе) и XVII (Кривична дела полног злостављања и искоришћавања детета). У ову групу спадају следећа кривична дела:

- Проституција (члан 157)
- Подвођење детета (члан 162)

Кривично дело проституције чини лице које ради зараде или друге користи другу особу намамљује, врбује или подстиче на пружање сексуалних услуга или

⁵⁰⁴ *Ibid.*, чл. 69

⁵⁰⁵ *Ibid.*, чл. 25

организује или омогући другој особи пружање сексуалних услуга. За овај облик дела предвиђена је казна затвора од шест месеци до пет година.

Ко другу особу ради зараде силом или претњом, обманом, преваром, злоупотребом власти или тешког положаја или односа зависности, присили или наведе на пружање сексуалних услуга, или ко користи сексуалне услуге такве особе уз накнаду, а знао је или је морао и могао знати за наведене околности, казниће се казном затвора од једне до десет година.

Ко путем средстава јавног информирања и других сличних средстава оглашава проституцију, казниће се казном затвора до три године.

Без утицаја је на постојање кривичног дела околност је ли особа која се намамљује, врбује, подстиче или искоришћава за проституцију на то пристала и да ли се већ тиме бавила.⁵⁰⁶

У односу на Кривични законик Републике Србије, Казнени закон Републике Хрватске предвиђа у оквиру овог кривичног дела кривичну одговорност за лице које уз давање накнаде користи сексуалне услуге особе за коју зна или мора и може знати да је због употребе силе или претње, обманом, преваром, злоупотребом власти или тешког положаја или односа зависности, присиљена или наведена на пружање сексуалних услуга. Посебно је значајно што Казнени закон Републике Хрватске предвиђа да за постојање кривичног дела проституције није од значаја околност да ли особа која се намамљује, врбује, подстиче или искоришћава за проституцију на то пристала и да ли се већ тиме бавила.

Кривично дело подвођење детета чини лице које ради зараде или друге користи дете намамљује, врбује или подстиче на пружање сексуалних услуга, или организује или омогућава пружање сексуалних услуга са дететом, а знао је или је морао и могао знати да се ради о детету. За овај облик дела предвиђена је казна затвора од једне до десет година.

Ко користи сексуалне услуге детета које је навршило петнаест година уз давање било какве накнаде или противчинидбе, а знао је или је морао и могао знати да се ради о детету, казниће се казном затвора од шест месеци до пет година.

⁵⁰⁶ *Ibid.*, чл. 157

Ко особу за коју је знао или је морао и могао знати да је дете ради зараде силом или претњом, обманом, преваром, злоупотребом власти или тешког положаја или односа зависности, присили или наведе на пружање сексуалних услуга, или ко користи сексуалне услуге тог детета уз наплату, а знао је или је морао и могао знати за наведене околности, казниће се казном затвора од три до петнаест година.

Ко оглашава искоришћавање полних услуга детета, казниће се казном затвора од шест месеци до пет година.⁵⁰⁷

Казнени закон Републике Хрватске за разлику од Кривичног законика Републике Србије у оквиру овог кривичног дела предвиђа кривичну одговорност за лице које користи сексуалне услуге детета уз давање било какве накнаде или противчинидбе.

У домену злоупотреба Интернета, као облика патолошког начина коришћења најзаступљеније глобалне комуникацијске рачунарске мреже, а који се у ширем смислу може подвести под аспекте интернет зависности, у поглављу XXV под називом – Кривична дела против рачунарских система, програма и података, нема карактеристичних кривичних дела, чији је заштитни објекат рачунарска мрежа конкретно.

Кривично дело из области самоубиства и покушаја самоубиства, прописано је у Казненом закону Хрватске у поглављу X (Кривична дела против живота и тела), у члану 114, и носи назив – Суделовање у самоубиству.

Према законском решењу, кривично дело чини лице које наведе другог на самоубиство или му из ниских побуда помогне у самоубиству па оно буде почињено или покушано. За овај облик дела предвиђена је казна затвора до три године.

Ко дело учини у односу на дете које је навршило четрнаест година или особу чија је способност схватања свог поступања битно смањена, казниће се казном затвора од једне до осам година.⁵⁰⁸

⁵⁰⁷ *Ibid.*, чл. 162

⁵⁰⁸ *Ibid.*, чл. 114

Радња извршења овог кривичног дела на сличан начин, али нешто прецизније је одређена у Кривичном законик у Републике Србије у оквиру кривичног дела навођење на самоубиство и помагање у самоубиству. Међутим, за разлику од Казненог закона Републике Хрватске, предвиђена је и кривична одговорност за лице које сурово или нечовечно поступа са лицем које се према њему налази у односу какве подређености или зависности, па оно услед таквог поступања изврши или покуша самоубиство које се може приписати нехату учиниоца.

8.3. Карактеристична кривична дела из области социјалне патологије и припадајући кривичноматеријални институти у кривичном законодавству Словеније

Кривична дела из области наркоманије прописана су у Казенском законнику Словеније⁵⁰⁹ у поглављу XX под називом - Кривична дела против здравља човека. У ову групу спадају следећа кривична дела:

- Недозвољена производња и трговина недозвољеним дрогама, недозвољеним супстанцама у спорту и састојцима за производњу недозвољених дрога (члан 186)
- Омогућавање употребе недозвољених дрога или недозвољених супстанци у спорту (члан 187).

Кривично дело недозвољене производње и трговине недозвољеним дрогама, недозвољеним супстанцама у спорту и састојцима за производњу недозвољених дрога чини лице које незаконито произведе, обрађује, продаје или нуди на продају или ради продаје или пласирања на тржиште, купује, складишти или преноси или посредује у продаји или куповини или на други начин незаконито ставља на тржиште биље или супстанце класификоване као недозвољене дроге или недозвољене супстанце у спорту или коришћене састојке за производњу недозвољених дрога. Казна за овај облик дела јесте затвор од једне до десет година.

Ко продаје, нуди на продају или бесплатно даје дрогу, или недозвољене супстанце у спорту, или састојке за производњу недозвољених дрога малолетним особама, душевно болесним особама, особама са привременим менталним поремећајем, озбиљном душевном болешћу, повратнику или особи која је у процесу лечења зависности или рехабилитације, или ако то чини у васпитним или образовним институцијама или у њиховој непосредној близини, у затворима, у војним јединицама, јавним местима или јавним догађајима или пак дело учини државни

⁵⁰⁹ Kazenski zakonik Slovenije, *Službeni glasnik Republike Slovenije*, br. 39/09, 91/11, 50/12, 6/16, 54/15, 38/16. i 27/17.

службеник, свештеник, доктор, социјални радник, учитељ или наставник, и ко користећи своју позицију користи малолетнике за извршење кривичног дела, казниће се затвором од три до петнаест година.

Ако је дело учињено у криминалној организацији, или ако је учинилац овог дела организовао мрежу накупаца или посредника, казниће се затвором од пет до петнаест година.

Ко, без дозволе, производи, набавља, поседује или ставља у употребу опрему, супстанце или састојке, за које зна да су намењени производњи недозвољених дрога, или илегалних супстанци у спорту, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

Дроге и недозвољене супстанце у спорту и ресурси за њих обавезно се одузимају. Возила која се користе за транспорт и складиштење дроге или илегалне супстанце у спорту, одузимају се ако је њихов власник знао или је био дужан да зна да ће се користити у ту сврху.⁵¹⁰

Овим кривичним делом обухваћене су радње извршења које су слично одређене у Кривичном законнику Србије, с тим да Казенски законик Словеније предвиђа тежи облик дела у случају да учинилац продаје, нуди на продају или бесплатно даје дрогу, или недозвољене супстанце у спорту, или састојке за производњу недозвољених дрога малолетним особама, душевно болесним особама, особама са привременим менталним поремећајем, озбиљном душевном болешћу, повратнику или особи која је у процесу лечења зависности или рехабилитације, или ако то чини у васпитним или образовним институцијама или у њиховој непосредној близини, у затворима, у војним јединицама, јавним местима или јавним догађајима или пак дело учини државни службеник, свештеник, доктор, социјални радник, учитељ или наставник, и ако користећи своју позицију користи малолетнике за извршење кривичног дела. Поред тога, Казенски законик Словеније, у односу на Кривични законик Србије предвиђа да ће се возила која се користе за транспорт и складиштење дроге или илегалне супстанце у спорту, одузети ако је њихов власник знао или је био дужан да зна да ће се користити у ту сврху.

⁵¹⁰ *Ibid.*, чл. 186

Кривично дело омогућавања употребе недозвољених дрога или недозвољених супстанци у спорту чини лице које наводи другог на употребу дрога или недозвољених супстанци у спорту, или их даје другом, или ко уступа простор за коришћење недозвољених дрога или недозвољених супстанци у спорту или на други начин омогућава уживање у дрогама или недозвољеним супстанцама у спорту. Казна за овај облик дела јесте затвор од шест месеци до осам година.

Ко изврши дело у односу на неколико лица, у односу на малолетника, ментално болесну особу, особу са привременим менталним поремећајем, тешким менталним поремећајем или особу која је у поступку лечења зависности или рехабилитације, или ако врши рад у образовној институцији или васпитној институцији, или у њиховој непосредној близини, у затворима, у војним јединицама, на јавним местима или на јавним догађајима или ако је дело учињено од стране државног службеника, свештеника, доктора, социјалног радника, учитеља или наставника, у смислу искоришћавања свог положаја, кажњава се затвором од једне до дванаест година.

Дроге, недозвољене супстанце у спорту и њихова опрема, односно средства обавезно се одузимају.

Кривично дело неће постојати ако учинилац поступа услед зависности од дроге или је на контролисаном програму лечења наркотика који је легалан и спроведен у оквиру или под надзором здравствене установе.⁵¹¹

Радња овог кривичног дела готово једнако је предвиђена и у Кривичном законнику Србије у оквиру кривичног дела омогућавање уживања опојних дрога, с тим што Казенски законик Словеније предвиђа да тежи облик овог дела постоји и уколико је ово кривично дело извршено према ментално болесној особи, особи са привременим менталним поремећајем, тешким менталним поремећајем или особи која је у поступку лечења зависности или рехабилитације, или ако учинилац врши рад у образовној институцији или васпитној институцији, или у њиховој непосредној близини, у затворима, у војним јединицама, на јавним местима или на јавним

⁵¹¹ *Ibid.*, чл. 187

догађајима или ако је дело учињено од стране државног службеника, свештеника, доктора, социјалног радника, учитеља или наставника, у смислу искоришћавања свог положаја.

Међутим, за разлику од Кривичног законика Србије Казенски законик Словеније предвиђа да кривично дело неће постојати ако учинилац поступа услед зависности од дроге или је на контролисаном програму лечења наркотика који је легалан и спроведен у оквиру или под надзором здравствене установе.

Поред тога, у Казенском законика Словеније нема кривичног дела које би предвиђало одговорност за неовлашћено држање опојних дрога, а које постоји у Кривичном законика Србије.

Словеначко кривично законодавство не садржи меру безбедности лечења алкохоличара, нити меру безбедности лечења наркомана.⁵¹²

Чланом 29, ставом 4 Казенског законика, уређен је институт скривљене урачунљивости. Према овој одредби, крив је учинилац који користи алкохол, дроге и друге психоактивне супстанце или на други начин проузрокује неурачунљивост, ако је у време кад се довео у такво стање кривично дело било обухваћено његовом намером или је поводом тог кривичног дела код њега постојао нехат, а закон прописује кажњивост и за тај облик кривице.

Кривична дела из области проституције прописана су у Казенском законика Словеније у поглављу XIX, под називом - Кривична дела против полне слободе. У ову групу спада кривично дело злоупотребе проституције (члан 175).

⁵¹² Садржи само следеће мере безбедности:

- 1) обавезно психијатријско лечење и брига у здравственој установи;
- 2) обавезно психијатријско лечење на слободи;
- 3) забрана обављања професије;
- 4) забрана приближавања или комуникације са жртвом;
- 5) одузимање возачке дозволе;
- 6) одузимање предмета.

Кривично дело чини лице које, ради експлоатације, учествује у проституцији друге особе или силом, претњом или преваром наведе, примора или подстиче друго лице на проституцију. За овај облик дела прописана је казна затвора од три месеца до пет година.

Ко учествује у проституцији малолетника или посредује у проституцији малолетне особе, или силом, претњом, обманом или наговором, подстиче малолетника на проституцију, казниће се затвором од једне до десет година.

Ако су радње учињене против више лице или од стране криминалне организације, учинилац ће се казнити затвором од једне до дванаест година.⁵¹³

У односу на Кривични законик Србије, Казенски законик Словеније предвиђа као најтежи облик овог кривичног дела када је дело извршено према више лица или од стране криминалне организације.

Кривично законодавство Словеније не садржи кривична дела чији је заштитни објект рачунарска мрежа.

Кривично дело из области самоубиства и покушаја самоубиства, прописано је у Казенском законнику Словеније у поглављу XV (Кривична дела против живота и тела), у члану 120, и носи назив – Самоубиство и помоћ у самоубиству.

Према законским одредбама, кривично дело чини лице које друго лице намерно наводи на самоубиство или му помаже у томе. За овај облик дела прописана је казна затвора од шест месеци до пет година.

Ко учини дело против малолетног лица које је напунило четрнаест година, или против човека чија је способност да схвати значење свог дела или да управља својим поступцима значајно смањена, кажњава се затвором од једне до десет година.

Ако је дело извршено против малолетне особе која није напунила четрнаест година, или против особе која није могла разумети значење свог дела или није могла управљати својим поступцима, учинилац ће бити кажњен као за кривично дело убиства.

⁵¹³ *Ibid.*, чл. 175

Ко поступа са другим лицем на наокрутан или нечовечан начин, и при томе постоји однос подређености или зависности, и због таквог понашања друго лице изврши самоубиство, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

Ко помаже у самоубиству, казниће се затвором до три године.⁵¹⁴

У случају покушаја самоубиства, суд може ублажити казну учиниоцу кривичног дела самоубиства и помоћи у самоубиству.

Ово кривично дело је на готово идентичан начин предвиђено Кривичним закоником Србије као кривично дело навођење на самоубиство и помагање у самоубиству, а постоје само мање разлике у односу на предвиђене санкције.

⁵¹⁴ Помагање у самоубиству (без обзира да ли је остало у покушају) привилегован је облик кривичног дела.

9. ЗАСТУПЉЕНОСТ КАРАКТЕРИСТИЧНИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ИЗ ОБЛАСТИ СОЦИЈАЛНЕ ПАТОЛОГИЈЕ У ПРАКСИ ПРАВОСУДНИХ ОРГАНА У СРБИЈИ

9.1. Уводне напомене о истраживању

Ово поглавље дисертације посвећено је сагледавању квантитативних података о званично регистрованој заступљености карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији и мишљења стручне јавности о одређеним аспектима социјалне патологије.

Истраживање ће у првом делу овог поглавља бити засновано на подацима Републичког завода за статистику (поводом кривичних пријава, оптужница и пресуда), док ће у другом делу бити представљени резултати истраживања путем анкетног упитника. Наиме, како би јасније сагледали однос и ставове научне и стручне јавности према социјалнопатолошким појавама и сагледали њихово мишљење о утицају социјалне патологије на безбедност државе и друштва, спроведено је истраживање путем анкетног упитника. Истраживање је обухватило само научну и стручну јавност односно студенте завршне године права, дипломиране правнике, мастер правнике, магистре права и докторе правних наука.

С методолошког аспекта посматрано, у овом поглављу биће примењени методи квантитативне анализе нумеричких података и дескриптивне статистике.

Дакле, заступљеност карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији, за трогодишњи период у распону 2014. - 2016. година, на најбољи начин се може сагледати кроз анализу званичног броја поднетих кривичних пријава, подигнутих оптужница, донетих осуђујућих пресуда, што ће у наредном поднаслову овог поглавља и бити учињено.

9.2. Статистички подаци о заступљености карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији

Као што је у уводном делу поменуто, заступљеност карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији, анализираће се за трогодишњи период у распону 2014.-2016. година, на основу званично регистрованих података Републичког завода за статистику.

Подаци ће по годинама обухватити преглед и анализу званичног броја поднетих кривичних пријава, подигнутих оптужница, донетих осуђујућих пресуда.

Карактеристична кривична дела из области социјалне патологије која ће бити предмет статистичке анализе су:

- Из поглавља XXIII под називом - Кривична дела против здравља људи:

- 1.) Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246);
- 2.) Неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а);
- 3.) Омогућавање уживања опојних дрога (члан 247).

- Из поглавља XVIII под називом - Кривична дела против полне слободе:

- 1.) Подвођење и омогућавање вршења полног односа (члан 183);
- 2.) Посредовање у вршењу проституције (члан 184).

- Из поглавља XXVII под називом - Кривична дела против безбедности рачунарских података:

- 1.) Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података (члан 302);
- 2.) Спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи (члан 303)
- 3.) Неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже (члан 304).

- Из поглавља XIII под називом - Кривична дела против живота и тела:

- 1.) Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству (члан 119).

9.2.1. Кривичне пријаве, оптужнице и осуђујуће пресуде за карактеристична кривична дела из области социјалне патологије за 2016. годину

	Укупно	Познати		Непознати
		Укупно познати	Жене	
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	96237	67089	9601	29148
КД против здравља људи	3687	3648	289	39
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	845	826	57	19
Неовлашћено држање опојних дрога	2648	2633	179	15
Омогућавање уживања опојних дрога	53	52	8	1
Кривична дела против полне слободе	367	348	19	19
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	8	8	3	/
Посредовање у вршењу проституције	20	20	8	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	16	11	5	5
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	4	3	2	1
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	3	2	1	1
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	3451	3068	204	383
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	3	3	/	/

Табела 8. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Укупно – познати - непознати

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2017). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2016. годину - пријаве, оптужења и осуде, 629, Београд, Републички завод за статистику, стр. 12-23.

	Одбачена кривична пријава					
	Свега	Одлагање кривичног гоњења због испуњења одређених обавеза	Дело није кривично дело	Застарелост	Трајно искључено гоњење	Не постоје основи сумње, нецелисходност кривичног гоњења
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	39329	14326	7021	445	2664	14873
КД против здравља људи	1429	1141	96	1	31	160
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	78	41	14	/	2	21
Неовлашћено држање опојних дрога	1229	1080	50	/	25	74
Омогућавање уживања опојних дрога	16	5	/	/	/	11
Кривична дела против полне слободе	134	19	20	/	12	83
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	1	/	/	/	/	1
Посредовање у вршењу проституције	10	4	/	/	/	6
Кривична дела против безбедности рачунарских података	5	1	1	/	1	2
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	1	/	/	/	/	1
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	1	/	/	/	1	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	1504	661	279	6	94	464
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	2	1	/	/	/	1

Табела 9. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Одбачена кривична пријава

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2017). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2016. годину - пријаве, оптужења и осуде, 629, Београд, Републички завод за статистику, стр. 12-23.

	Прекинута истрага	Обустављена истрага				
		Свега	Дело није кривично дело	Застарелост	Искључено гоњење	Нема доказа
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	28	405	43	30	76	256
КД против здравља људи	5	40	1	1	17	21
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	5	36	1	/	15	20
Неовлашћено држање опојних дрога	/	3	/	/	2	1
Омогућавање уживања опојних дрога	/	/	/	/	/	/
Кривична дела против полне слободе	1	21	4	/	/	17
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	/	1	/	/	/	1
Кривична дела против безбедности рачунарских података	/	/	/	/	/	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	2	28	/	2	3	23
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/	/	/	/

Табела 10. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Прекинута истрага – Обустављена истрага

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2017). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2016. годину - пријаве, оптужења и осуде, 629, Београд, Републички завод за статистику, стр. 12-23.

	Подигнута оптужница / оптужни предлог			
	Свега	Непосредно	После спроведене истраге	Након предузетих доказних радњи
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	27327	8043	2803	16481
КД против здравља људи	2174	696	662	816
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	707	62	555	90
Неовлашћено држање опојних дрога	1401	616	95	690
Омогућавање уживања опојних дрога	36	10	10	16
Кривична дела против полне слободе	192	35	77	80
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	7	1	/	6
Посредовање у вршењу проституције	9	1	6	2
Кривична дела против безбедности рачунарских података	6	5	/	1
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	2	2	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	1	1	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	1534	331	181	1022
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	1	1	/	/

Табела 11. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Подигнута оптужница / оптужни предлог

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2017). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2016. годину - пријаве, оптужења и осуде, 629, Београд, Републички завод за статистику, стр. 12-23.

	Оптужена лица		Осуђујућа пресуда	Изречена мера безбедности
	Укупно оптужени	Жене		
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	39610	3989	32525	232
КД против здравља људи	3446	183	3234	9
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	1100	57	990	4
Неовлашћено држање опојних дрога	2240	112	2164	5
Омогућавање уживања опојних дрога	64	8	58	/
Кривична дела против полне слободе	266	8	204	2
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	4	1	3	/
Посредовање у вршењу проституције	23	6	20	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	12	4	7	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	4	/	2	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	2577	176	1935	23
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	3	/	1	/

Табела 12. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Оптужени, Осуђујућа пресуда – Мере безбедности

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2017). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2016. годину - пријаве, оптужења и осуде, 629, Београд, Републички завод за статистику, стр. 36-43.

	Испитивање оптужнице / оптужног акта		Одбацивање оптужбе у току или по завршетку главног претреса	Обустава покупка
	Одбацивање/ одбијање оптужног предлога односно приватне тужбе	Обустава покупка или одбијање тужбе		
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	279	278	51	1971
КД против здравља људи	1	7	/	54
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	1	2	/	19
Неовлашћено држање опојних дрога	/	5	/	29
Омогућавање уживања опојних дрога	/	/	/	3
Кривична дела против полне слободе	/	1	1	12
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	/	/	/	1
Кривична дела против безбедности рачунарских података	/	1	/	1
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	1
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	25	22	7	168
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/	/

Табела 13. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Испитивање оптужног акта – Одбацивање оптужбе – Обустава поступка

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2017). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2016. годину - пријаве, оптужења и осуде, 629, Београд, Републички завод за статистику, стр. 36-43.

	Одбијајућа пресуда			
	Свега	Тужилац одустао после започињања главног претреса	Поступак окончан за исто кривично дело	Постоје околности које искључују гоњење
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	1586	840	91	655
КД против здравља људи	25	19	1	5
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	4	3	/	1
Неовлашћено држање опојних дрога	20	16	1	3
Омогућавање уживања опојних дрога	/	/	/	/
Кривична дела против полне слободе	8	4	1	3
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	/	/	/	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	/	/	/	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	179	86	29	64
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	2	2	/	/

Табела 14. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности

према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Одбијајућа пресуда

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2017). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2016. годину - пријаве, оптужења и осуде, 629, Београд, Републички завод за статистику, стр. 36-43.

	Ослобађајућа пресуда		
	Свега	Дело није кривично дело	Нема доказа
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2688	253	2435
КД против здравља људи	116	18	98
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	80	10	70
Неовлашћено држање опојних дрога	17	5	12
Омогућавање уживања опојних дрога	3	/	3
Кривична дела против полне слободе	38	3	35
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	1	/	1
Посредовање у вршењу проституције	2	/	2
Кривична дела против безбедности рачунарских података	3	/	3
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	1	/	1
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	218	29	189
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/

Табела 15. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Ослобађајућа пресуда

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2017). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2016. годину - пријаве, оптужења и осуде, 629, Београд, Републички завод за статистику, стр. 36-43.

9.2.2. Кривичне пријаве, оптужнице и осуђујуће пресуде за карактеристична кривична дела из области социјалне патологије за 2015. годину

	Укупно	Познати		Непознати
		Укупно познати	Жене	
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	108759	64226	8504	44533
КД против здравља људи	3731	3675	230	56
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	977	955	45	22
Неовлашћено држање опојних дрога	2531	2510	130	21
Омогућавање уживања опојних дрога	43	43	3	/
Кривична дела против полне слободе	352	298	8	54
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	9	9	6	/
Посредовање у вршењу проституције	7	7	1	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	14	11	1	3
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	2	/	/	2
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	3818	3134	212	684
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	5	4	/	1

Табела 16. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Укупно – познати - непознати

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2016). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2015. годину - пријаве, оптужења и осуде, 617, Београд, Републички завод за статистику, стр. 12-23.

	Одбачена кривична пријава					
	Свега	Одлагање кривичног гоњења због испуњења одређених обавеза	Дело није кривично дело	Застарелост	Трајно искључено гоњење	Не постоје основи сумње, нецелисходност кривичног гоњења
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	36885	13955	6237	727	4654	11312
КД против здравља људи	1294	916	100	6	134	138
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	66	45	5	/	2	14
Неовлашћено држање опојних дрога	1078	840	48	2	114	74
Омогућавање уживања опојних дрога	19	12	/	/	1	6
Кривична дела против полне слободе	107	20	23	6	10	48
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	9	/	/	4	1	4
Посредовање у вршењу проституције	5	/	3	/	1	1
Кривична дела против безбедности рачунарских података	8	4	3	/	1	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	1653	726	285	16	149	477
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	4	/	2	/	/	2

Табела 17. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за
2015. годину – Одбачена кривична пријава

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2016). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2015. годину - пријаве, оптужења и осуде, 617, Београд, Републички завод за статистику, стр. 12-23.

	Прекинута истрага	Обустављена истрага				
		Свега	Дело није кривично дело	Застарелост	Искључено гоњење	Нема доказа
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	19	362	58	29	87	188
КД против здравља људи	1	22	3	/	4	15
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	1	19	3	/	4	12
Неовлашћено држање опојних дрога	/	3	/	/	/	3
Омогућавање уживања опојних дрога	/	/	/	/	/	/
Кривична дела против полне слободе	/	8	/	/	1	7
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	/	1	/	/	1	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	/	/	/	/	/	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	3	10	1	1	4	4
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/	/	/	/

Табела 18. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Прекинута истрага – Обустављена истрага

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2016). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2015. годину - пријаве, оптужења и осуде, 617, Београд, Републички завод за статистику, стр. 12-23.

	Подигнута оптужница / оптужни предлог			
	Свега	Непосредно	После спроведене истраге	Након предузетих доказних радњи
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	26960	12093	3284	11583
КД против здравља људи	2358	999	883	476
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	869	80	739	50
Неовлашћено држање опојних дрога	1429	893	136	400
Омогућавање уживања опојних дрога	24	6	7	11
Кривична дела против полне слободе	183	44	89	50
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	1	1	/	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	3	2	/	1
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	1468	572	249	647
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/	/

Табела 19. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Подигнута оптужница / оптужни предлог

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2016). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2015. годину - пријаве, оптужења и осуде, 617, Београд, Републички завод за статистику, стр. 12-23.

	Оптужена лица		Осуђујућа пресуда	Изречена мера безбедности
	Укупно оптужени	Жене		
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	42030	4260	33189	236
КД против здравља људи	3241	183	2970	15
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	991	46	847	6
Неовлашћено држање опојних дрога	2083	116	1999	9
Омогућавање уживања опојних дрога	107	11	92	/
Кривична дела против полне слободе	248	13	174	2
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	1	1	/	/
Посредовање у вршењу проституције	24	8	20	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	3	/	2	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	1	/	1	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	2906	202	2074	38
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	1	1	/	/

Табела 20. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Оптужени, Осуђујућа пресуда – Мере безбедности

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2016). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2015. годину - пријаве, оптужења и осуде, б17, Београд, Републички завод за статистику, стр. 38-46.

	Испитивање оптужнице / оптужног акта		Одбацивање оптужбе у току или по завршетку главног претреса	Обустава покупка
	Одбацивање/ одбијање оптужног предлога односно приватне тужбе	Обустава покупка или одбијање тужбе		
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	449	798	66	2250
КД против здравља људи	5	31	3	51
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	1	15	1	20
Неовлашћено држање опојних дрога	1	13	2	24
Омогућавање уживања опојних дрога	/	1	/	4
Кривична дела против полне слободе	/	5	1	16
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	/	/	/	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	/	/	/	1
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	35	79	2	237
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/	/

Табела 21. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Испитивање оптужног акта – Одбацивање оптужбе – Обустава поступка

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2016). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2015. годину - пријаве, оптужења и осуде, 617, Београд, Републички завод за статистику, стр. 38-46.

	Одбијајућа пресуда			
	Свега	Тужилац одустао после започињања главног претреса	Поступак окончан за исто кривично дело	Постоје околности које искључују гоњење
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2202	969	187	1046
КД против здравља људи	32	14	1	17
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	8	3	1	4
Неовлашћено држање опојних дрога	20	9	/	11
Омогућавање уживања опојних дрога	1	1	/	/
Кривична дела против полне слободе	5	3	/	2
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	/	/	/	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	/	/	/	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	279	96	49	134
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	1	/	1	/

Табела 22. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности

према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Одбијајућа пресуда

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2016). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2015. годину - пријаве, оптужења и осуде, 617, Београд, Републички завод за статистику, стр. 38-46.

	Ослобађајућа пресуда		
	Свега	Дело није кривично дело	Нема доказа
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2840	362	2478
КД против здравља људи	134	17	117
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	93	11	82
Неовлашћено држање опојних дрога	15	5	10
Омогућавање уживања опојних дрога	9	1	8
Кривична дела против полне слободе	45	2	43
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	1	/	1
Посредовање у вршењу проституције	4	/	4
Кривична дела против безбедности рачунарских података	/	/	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	162	20	142
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/

Табела 23. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Ослобађајућа пресуда

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2016). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2015. годину - пријаве, оптужења и осуде, 617, Београд, Републички завод за статистику, стр. 38-46.

9.2.3. Кривичне пријаве, оптужнице и осуђујуће пресуде за карактеристична кривична дела из области социјалне патологије за 2014. годину⁵¹⁵

	Укупно	Познати		Непознати
		Укупно познати	Жене	
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	92600	54568	7110	38032
КД против здравља људи	3161	3110	197	51
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	928	911	49	17
Неовлашћено држање опојних дрога	2054	2041	104	13
Омогућавање уживања опојних дрога	31	30	5	1
Кривична дела против полне слободе	252	222	10	30
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	3	2	1	1
Посредовање у вршењу проституције	14	14	5	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	9	8	2	1
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	1	1	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	3268	2896	224	372
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	4	4	1	/

Табела 24. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину –
Укупно – познати - непознати

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2015). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2014. годину - пријаве, оптужења и осуде, 603, Београд, Републички завод за статистику, стр. 14-22.

⁵¹⁵ Подаци за 2014. годину су приказани другачије у односу на податке за 2015. и 2016. годину због тога што се начин приказивања података у оквиру објављеног статистичког истраживања Републичког завода за статистику за 2014. годину разликује у односу на податке за 2015. и 2016. годину.

	Одбачена кривична пријава			
	Свега	Дело није кривично дело	Искључено гоњење	Нема доказа, опроштај крив. гоњења, нецелиходност, поравнање
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	30403	6105	4336	19962
КД против здравља људи	1098	88	56	954
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	97	13	9	75
Неовлашћено држање опојних дрога	895	41	41	813
Омогућавање уживања опојних дрога	5	/	/	5
Кривична дела против полне слободе	93	21	17	55
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	2	/	/	2
Посредовање у вршењу проституције	9	/	5	4
Кривична дела против безбедности рачунарских података	7	1	2	4
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	1	/	/	1
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	1492	283	177	1032
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	4	3	/	1

Табела 25. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Одбачена кривична пријава

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2015). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2014. годину - пријаве, оптужења и осуде, 603, Београд, Републички завод за статистику, стр. 14-22.

	Прекинута истрага	Обустављена истрага			
		Свега	Дело није кривично дело	Искључено гоњење	Нема доказа
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	49	536	83	165	288
КД против здравља људи	1	30	3	2	25
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	1	22	2	/	20
Неовлашћено држање опојних дрога	/	6	/	2	4
Омогућавање уживања опојних дрога	/	/	/	/	/
Кривична дела против полне слободе	/	10	2	/	8
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	/	/	/	/	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	/	/	/	/	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	/	20	1	7	12
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/	/	/

Табела 26. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Прекинута истрага – Обустављена истрага

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2015). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2014. годину - пријаве, оптужења и осуде, 603, Београд, Републички завод за статистику, стр. 14-22.

	Подигнута оптужница / оптужни предлог		
	Свега	После спроведене истраге	Након предузетих доказних радњи/ Непосредно
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	23580	6642	16938
КД против здравља људи	1981	832	1149
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	791	639	152
Неовлашћено држање опојних дрога	1140	174	966
Омогућавање уживања опојних дрога	25	10	15
Кривична дела против полне слободе	119	68	51
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	5	/	5
Кривична дела против безбедности рачунарских података	1	1	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	1384	436	948
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/

Табела 27. Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Подигнута оптужница / оптужни предлог

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2015). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2014. годину - пријаве, оптужења и осуде, 603, Београд, Републички завод за статистику, стр. 14-22.

	Оптужена лица		Осуђујућа пресуда	Изречена мера безбедности
	Укупно оптужени	Жене		
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	48425	5326	35376	161
КД против здравља људи	3328	219	2972	9
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	1381	80	1191	2
Неовлашћено држање опојних дрога	1789	116	1676	7
Омогућавање уживања опојних дрога	103	10	82	/
Кривична дела против полне слободе	350	11	242	2
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	2	/	2	/
Посредовање у вршењу проституције	42	8	28	/
Кривична дела против безбедности рачунарских података	10	1	8	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	6	/	6	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	3903	302	2611	29
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	3	3	1	/

Табела 28. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Оптужени, Осуђујућа пресуда – Мере безбедности

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2015). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2014. годину - пријаве, оптужења и осуде, 603, Београд, Републички завод за статистику, стр. 36-43.

	Одбачена приватна тужба	Обушављен поступак				
		Свега	Дело није кривично дело	Постоје околности које искључују гоњење	Нема доказа	Тужилац одустао после гл. претреса
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	422	4558	134	1920	136	2368
КД против здравља људи	3	93	/	43	8	42
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	/	37	/	20	6	11
Неовлашћено држање опојних дрога	/	39	/	13	1	25
Омогућавање уживања опојних дрога	/	8	/	3	1	4
Кривична дела против полне слободе	3	22	2	9	2	9
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	/	3	/	/	/	3
Кривична дела против безбедности рачунарских података	/	/	/	/	/	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	46	479	9	173	10	287
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	1	1	/	1	/	/

Табела 29. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Одбацивање приватне тужбе – Обуштава поступка

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2015). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2014. годину - пријаве, оптужења и осуде, 603, Београд, Републички завод за статистику, стр. 36-43.

	Ослобођен од оптужбе			Оптужба одбијена		
	Свега	Дело није кривично дело	Нема доказа	Свега	Постоје околности које искључују гоњење	Тужилац одустао после гл. претреса
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	3763	595	3168	4145	2465	1680
КД против здравља људи	166	21	145	85	49	36
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	125	15	110	26	11	15
Неовлашћено држање опојних дрога	24	5	19	43	25	18
Омогућавање уживања опојних дрога	10	1	9	3	2	1
Кривична дела против полне слободе	57	5	52	24	15	9
Подвођење и омогућавање вршења полног односа	/	/	/	/	/	/
Посредовање у вршењу проституције	2	/	2	9	8	1
Кривична дела против безбедности рачунарских података	2	/	2	/	/	/
Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рач. мрежи и ел. обради података	/	/	/	/	/	/
Спречавање и ограничавање приступа јавној рач. мрежи	/	/	/	/	/	/
Неовлашћено коришћење рачунара или рач. мреже	/	/	/	/	/	/
Кривична дела против живота и тела	247	32	215	491	323	168
Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству	/	/	/	/	/	/

Табела 30. Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Ослобађање од оптужбе –

Оптужба одбијена

Извор: Билтен Републичког завода за статистику (2015). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2014. годину - пријаве, оптужења и осуде, 603, Београд, Републички завод за статистику, стр. 36-43.

9.3. Анализа статистичких података о заступљености карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији

Према подацима Републичког завода за статистику за 2016. годину поднето је укупно 96.237 кривичних пријава, за 2015. годину 108.759, за 2014. годину 92.600.

Од укупног броја кривичних пријава у 2016. години кривична дела против здравља људи чине 3,83% (3.687 кривичних пријава - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 22,92%, неовлашћено држање опојних дрога 71,81%, омогућавање уживања опојних дрога 1,44%), кривична дела против полне слободе 0,38% (367 кривичних пријава - подвођење и омогућавање вршења полног односа 2,18%, посредовање у вршењу проституције 5,45%), кривична дела против безбедности рачунарских података 0,02% (16 кривичних пријава - неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података 25%, спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи 18,75%, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже 0%), кривична дела против живота и тела 3,58% (3.451 кривична пријава - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0,09%).

Од укупног броја кривичних пријава у 2015. години кривична дела против здравља људи чине 3,43% (3.731 кривична пријава - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 26,19%, неовлашћено држање опојних дрога 67,84%, омогућавање уживања опојних дрога 1,15%), кривична дела против полне слободе 0,32% (352 кривичне пријаве - подвођење и омогућавање вршења полног односа 2,56%, посредовање у вршењу проституције 1,99%), кривична дела против безбедности рачунарских података 0,01% (14 кривичних пријава - неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података 14,28%, спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи 0%, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже 0%), кривична дела против живота и тела 3,51% (3.818 кривичних пријава - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0,13%).

Од укупног броја кривичних пријава у 2014. години кривична дела против здравља људи чине 3,41% (3.161 кривична пријава - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 29,36%, неовлашћено држање опојних дрога 64,98%, омогућавање уживања опојних дрога 0,98%), кривична дела против полне слободе 0,27% (252 кривичне пријаве - подвођење и омогућавање вршења полног односа 2,56%, посредовање у вршењу проституције 1,99%), кривична дела против безбедности рачунарских података 0,01% (9 кривичних пријава - неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података 14,28%, спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи 0%, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже 0%), кривична дела против живота и тела 3,51% (3.268 кривичних пријава - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0,13%).

Укупан број оптужених лица у 2016. години био је 39.610, у 2015. години 42.030, а у 2014. години 48.425.

Од укупног броја оптужених лица у 2016. години, за кривична дела против здравља људи оптужено је 8,70% (3.446 оптужених лица - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 31,92%, неовлашћено држање опојних дрога 65%, омогућавање уживања опојних дрога 1,86%), за кривична дела против полне слободе 0,67% (266 оптужених лица - подвођење и омогућавање вршења полног односа 1,50%, посредовање у вршењу проституције 8,65%), за кривична дела против безбедности рачунарских података 0,03% (12 оптужених лица - неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података 33,33%, спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи 0%, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже 0%), за кривична дела против живота и тела 6,50% (2.577 оптужених лица - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0,12%).

Од укупног броја оптужених лица у 2015. години, за кривична дела против здравља људи оптужено је 7,71% (3.241 оптужено лице - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 30,58%, неовлашћено држање опојних дрога 64,27%, омогућавање уживања опојних дрога 3,30%), за кривична дела против полне

слободе 0,59% (248 оптужених лица - подвођење и омогућавање вршења полног односа 0,40%, посредовање у вршењу проституције 9,68%), за кривична дела против безбедности рачунарских података 0,01% (3 оптужена лица - неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података 33,33%, спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи 0%, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже 0%), за кривична дела против живота и тела 6,91% (2.906 оптужених лица - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0,03%).

Од укупног броја оптужених лица у 2014. години, за кривична дела против здравља људи оптужено је 6,87% (3.328 оптужених лица - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 41,50%, неовлашћено држање опојних дрога 53,76%, омогућавање уживања опојних дрога 3,09%), за кривична дела против полне слободе 0,72% (350 оптужених лица - подвођење и омогућавање вршења полног односа 0,57%, посредовање у вршењу проституције 12%), за кривична дела против безбедности рачунарских података 0,02% (10 оптужених лица - неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података 60%, спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи 0%, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже 0%), за кривична дела против живота и тела 8,06% (3.903 оптужених лица - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0,08%).

У 2016. години донето је 32.525 осуђујућих пресуда, у 2015. години 33.189, а у 2014. години 35.376.

Од укупног броја осуђујућих пресуда у 2016. години, за кривична дела против здравља људи донето је 8,70% (3.446 пресуда - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 31,92%, неовлашћено држање опојних дрога 65%, омогућавање уживања опојних дрога 1,86%), за кривична дела против полне слободе 0,67% (266 пресуда - подвођење и омогућавање вршења полног односа 1,5%, посредовање у вршењу проституције 8,65%), за кривична дела против безбедности рачунарских података 0,03% (10 пресуда - неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података 33,33%, спречавање и

ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи 0%, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже 0%), за кривична дела против живота и тела 6,50% (2.577 пресуда - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0,12%).

Од укупног броја осуђујућих пресуда у 2015. години, за кривична дела против здравља људи донето је 8,95% (2.970 пресуда - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 28,52%, неовлашћено држање опојних дрога 67,30%, омогућавање уживања опојних дрога 3,10%), за кривична дела против полне слободе 0,52% (174 пресуде - подвођење и омогућавање вршења полног односа 0%, посредовање у вршењу проституције 11,49%), за кривична дела против безбедности рачунарских података 0,01% (2 пресуде - неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података 50%, спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи 0%, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже 0%), за кривична дела против живота и тела 6,25% (2.074 пресуда - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0%).

Од укупног броја осуђујућих пресуда у 2014. години, за кривична дела против здравља људи донето је 8,40% (2.972 пресуде - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 40,07%, неовлашћено држање опојних дрога 56,39%, омогућавање уживања опојних дрога 2,76%), за кривична дела против полне слободе 0,68% (242 пресуде - подвођење и омогућавање вршења полног односа 0,83%, посредовање у вршењу проституције 11,57%), за кривична дела против безбедности рачунарских података 0,02% (8 пресуда - неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података 75%, спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи 0%, неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже 0%), за кривична дела против живота и тела 7,38% (2.611 пресуда - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0,04%).

У 2016. години изречено је 232 мере безбедности, у 2015. години 236, а у 2014. години 161.

Од укупног броја изречених мера безбедности у 2016. години, за кривична дела против здравља људи изречено је 3,88% (9 мера безбедности - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 44,44%, неовлашћено држање

опојних дрога 55,55%, омогућавање уживања опојних дрога 0%), за кривична дела против полне слободе 0,86% (2 мере безбедности - подвођење и омогућавање вршења полног односа 0%, посредовање у вршењу проституције 0%), за кривична дела против безбедности рачунарских података 0%, за кривична дела против живота и тела 9,91% (23 мере безбедности - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0%).

Од укупног броја изречених мера безбедности у 2015. години, за кривична дела против здравља људи изречено је 6,35% (15 мера безбедности - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 40%, неовлашћено држање опојних дрога 60%, омогућавање уживања опојних дрога 0%), за кривична дела против полне слободе 0,85% (2 мере безбедности - подвођење и омогућавање вршења полног односа 0%, посредовање у вршењу проституције 0%), за кривична дела против безбедности рачунарских података 0%, за кривична дела против живота и тела 16,10% (38 мера безбедности - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0%).

Од укупног броја изречених мера безбедности у 2014. години, за кривична дела против здравља људи изречено је 5,59% (9 мера безбедности - неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога 22,22%, неовлашћено држање опојних дрога 77,77%, омогућавање уживања опојних дрога 0%), за кривична дела против полне слободе 1,24% (2 мере безбедности - подвођење и омогућавање вршења полног односа 0%, посредовање у вршењу проституције 0%), за кривична дела против безбедности рачунарских података 0%, за кривична дела против живота и тела 18,01% (29 мере безбедности - навођење на самоубиство и помагање у самоубиству 0%).

Наведени подаци указују на то да су у сегменту карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији најзаступљенија кривична дела злоупотребе опојних дрога, међу којима је највише присутно кривично дело неовлашћеног држања опојних дрога. Поред тога, може се уочити да у погледу заступљености анализираних карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у 2014., 2015. и 2016.

години, не постоји значајна разлика, односно да не постоји тенденција опадања броја извршења ових кривичних дела, због чега је значајно преиспитати постојеће законске оквири, односно стратегије сузбијања и мере превенције.

Приметно је да постоји веома мали број кривичних пријава, оптужених лица, односно осуђујућих пресуда и изречених мера безбедности када је реч о кривичним делима против безбедности рачунарских података, а посебно када је реч о кривичним делима спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи и неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже. Међутим, изузетно мала заступљеност ових кривичних дела у пракси правосудних органа може утицати да се олако донесе закључак да се ова кривична дела готово и не врше, а имајући у виду распрострањеност коришћења рачунара, рачунарске мреже и развој рачунарске технологије и могућности злоупотребе, потребно је ипак размотрити могућност да је овакво стање резултат недовољне стручне обучености правосудних органа у овој сфери.

Када је реч о мерама безбедности приметно је да је број изречених мера у 2016. и 2015. години значајно већи у односу на 2014. годину. Међутим, иако постоји велика заступљеност кривичних дела злоупотребе опојних дрога, а посебно кривичног дела неовлашћено држање опојних дрога, број изречених мера безбедности учиниоцима ових кривичних дела је на ниском нивоу.

Сагледавање приказаних податка различитих истраживања у претходним деловима рада који се односе на заступљеност социјалнопатолошких појава и статистичких податка о заступљености карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији, указује на то да велики број кривичних дела из ове области остаје неоткривен, односно непријављен и непроцесуиран. У том контексту, не сме се занемарити чињеница да криминалитет у свим својим појавним облицима представља социјалнопатолошку појаву чије је сузбијање од примарног значаја за очување безбедности, просперитет и развој сваке државе и друштва.

9.4. Истраживање путем анкетног упитника

Како би јасније сагледали однос и ставове научне и стручне јавности према социјалнопатолошким појавама и сагледали њихово мишљење о утицају социјалне патологије на безбедност државе и друштва, спроведено је истраживање путем анкетног упитника.

9.4.1. Уводне напомене о истраживању

Истраживање је обухватило само научну и стручну јавност односно студенте завршне године права, дипломиране правнике, мастер правнике, магистре права и докторе правних наука. Имајући у виду да су одређена питања постављена у анкетном упитнику била уско стручна, анкетањем шире јавности не би се постигла сврха истраживања нити би се добили релеватни ставови јавности.

Дакле, циљ овог истраживања било је долажење до мишљења и перцепције стручне јавности када је реч о распрострањености социјалнопатолошких појава и њиховом утицају на безбедност, кривичноправном третману социјалнопатолошких појава, узроцима и превентивној улози различитих актера.

Истраживање је спроведено путем две методе, односно непосредно кроз штампани облик анкетног упитника где су испитаници давали одговоре на постављена питања заокруживањем само једног од неколико понуђених одговора, и путем попуњавања електронског упитника који је садржајем одговарао штампаној верзији упитника, а коме су испитаници могли да приступе путем линка који им је послат. Инсистирањем на давању само једног одговора на постављено питање покушано је да се дође до јаснијег става научне и стручне јавности у области социјалне патологије, у погледу примарних узрока, утицаја, улога и сл.

Анкета је спроведена анонимно у периоду септембар-октобар 2018. године у Новом Саду, а истраживање је обухватило 72 испитаника од чега 33 чине студенти

завршне године студија права, 27 дипломирани правници, мастер правници и магистри права, а 12 доктори правних наука.

Анкетни упитник се састојао од 6 питања са понуђеним одговорима, а питања су била следећа:

1. Који појавни облик социјалне патологије сматрате да је у Србији највише распрострањен?
2. Да ли сматрате да социјална патологија угрожава безбедност државе и друштва?
3. Када је реч о неоружаним изворима угрожавања безбедности, највише Вас забрињава...
4. Да ли је према Вашем мишљењу у Србији адекватан кривичноправни третман социјалнопатолошких појава?
5. Према Вашем мишљењу главни узрок социјалне патологије је...
6. Ко према Вашем мишљењу има највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава?

9.4.2. Резултати анкете са графичким приказима и анализом

У следећој табели приказани су сви добијени резултати, односно број испитаника који су дали одређени одговор на постављено питање, као и процентуална заступљеност тог одговора, уз засебан приказ добијених резултата од стране студената завршне године студија права, дипломираних правника, мастер правника и магистра права, као и доктора правних наука, а приказани су и збирни резултати одговора добијених од свих испитаника обухваћених истраживањем.

Р. б.	Питање	Одговор	Доктори правних наука		Дипломирани правници, мастер правници и магистри права		Студенти завршне године студија права		Укупно	
			Фреквенција	Процент %	Фреквенција	Процент %	Фреквенција	Процент %	Фреквенција	Процент %
1.	Који појавни облик социјалне патологије сматрате да је у Србији највише распрострањен?	Криминалитет	6	50,0	11	40,7	13	39,4	30	41,7
		Наркоманија	3	25,0	7	25,9	3	9,1	13	18,1
		Алкохолизам	2	16,7	5	18,5	10	30,3	17	23,6
		Проституција	0	0	0	0	1	3,0	1	1,4
		Коцкање	1	8,3	4	14,8	3	9,1	8	11,1
		Интернет зависност	0	0	0	0	3	9,1	3	4,2
		Самоубиства	0	0	0	0	0	0	0	0
2.	Да ли сматрате да социјална патологија угрожава безбедност државе и друштва?	Да	9	75,0	25	92,6	19	57,6	53	73,6
		Делимично	3	25,0	2	7,4	14	42,4	19	26,4
		Не знам	0	0	0	0	0	0	0	0
		Не	0	0	0	0	0	0	0	0
3.	Када је реч о неоружаним изворима угрожавања безбедности, највише Вас забрињава...	Угрожавање безбедности саобраћаја	3	25,0	7	25,9	6	18,2	16	22,2
		Екстремизам	2	16,7	3	11,1	5	15,2	10	13,9
		Нарушавање јавног реда и мира	1	8,3	1	3,7	2	6,1	4	5,6
		Угрожавање животне средине	1	8,3	5	18,5	9	27,3	15	20,8
		Социјалнопатолошки облици угрожавања	4	33,3	10	37	7	21,2	21	29,2

		Пожари	1	8,3	0	0	0	0	1	1,4	
		Ништа од понуђеног	0	0	1	3,7	4	12,1	5	6,9	
4.	Да ли је према Вашем мишљењу у Србији адекватан кривичноправни третман социјалнопатолошких појава?	Да	3	25,0	1	3,7	3	9,1	7	9,7	
		Делимично	7	58,3	15	55,6	12	36,4	34	47,2	
		Не знам	0	0	0	0	3	9,1	3	4,2	
		Не	2	16,7	11	40,7	15	45,5	28	38,9	
5.	Према Вашем мишљењу главни узрок социјалне патологије је...	економска ситуација	1	8,3	9	33,3	8	24,2	18	25,0	
		лош образовни систем	2	16,7	2	7,4	1	3,0	5	6,9	
		дисфункционална породица	3	25,0	6	22,2	9	27,3	18	25,0	
		урушен систем вредности у друштву	6	50,0	10	37,0	14	42,2	30	41,7	
		ендогени фактори	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		утицај медија	0	0	0	0	1	3,0	1	1,4	
6.	Ко према Вашем мишљењу има највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава?	Државне институције	5	41,7	6	22,2	10	30,3	21	29,2	
		Невладине организације	0	0	0	0	2	6,1	2	2,8	
		Породица	7	58,3	20	74,1	20	60,6	47	65,3	
		Медији	0	0	1	3,7	1	3,0	2	2,8	

Табела 31. Резултати анкете

Анкетно питање број 1: Који појавни облик социјалне патологије сматрате да је у Србији највише распрострањен?

На ово анкетно питање испитаницима су били понуђени следећи одговори: криминалитет, наркоманија, алкохолизам, проституција, коцкање, интернет зависност, самоубиства, као најзаступљенији појавни облици социјалне патологије.

Када је реч о мишљењу студената завршне године студија права, истраживање је показало да је 13 испитаника, односно 39,4% студената као најраспрострањенији облик социјалне патологије навело криминалитет, затим следи алкохолизам са 10 одговора, односно 30,3%, па наркоманија, коцкање и интернет зависност са по 9,1%, односно 3 одговора, док ни један студент не сматра да су најраспрострањенији појавни облик самоубиства.

Дипломирани правници, мастер правници и магистри права су се такође у највећем броју изјаснили да као најраспрострањенији облик виде криминалитет, и то њих 11 (40,7%), затим наркоманију 7 (25,9%), па алкохолизам 5 (18,5%) и коцкање 4 (14,8%), док ни један испитаник из ове групе не сматра да је то проституција, интернет зависност или самоубиства.

Веома слично су се изјаснили и доктори правних наука, односно 6 (50%) испитаника сматра да је најраспрострањенији облик социјалне патологије криминалитет, 3 (25%) испитаника су навела да је то наркоманија, 2 (16,7%) испитаника да је најраспрострањенији алкохолизам, а 1 (8,3%) испитаник сматра да је то коцкање.

Резултати одговора на ово анкетно питање показују да се криминалитет у највећем броју сматра најраспрострањенијим обликом социјалне патологије (30 одговора – 41,7%), а затим алкохолизам (17 одговора – 23,6%), па наркоманија (13 одговора – 18,1%).

Овакви резултати истовремено се могу тумачити тако да највећи број испитаника сматра да се друштво и држава најнеефикасније боре против ових

социјалнопатолошких појава и да је неопходно у том контексту уложити знатно веће напоре како би се ове појаве сузбиле.

Истовремено, испитивање мишљења стручне јавности по овом питању је значајно имајући у виду да прецизне податке о стварној распрострањености одређених појава готово да није могуће добити због специфичности, комплексности и прикривености самих појавних облика.

Графикон 1. Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Који појавни облик социјалне патологије сматрате да је у Србији највише распрострањен?

Анкетно питање број 2: Да ли сматрате да социјална патологија угрожава безбедност државе и друштва?

Испитаницима обухваћеним истраживањем као одговор на ово анкетно питање били су понуђени одговори: да, делимично, не знам, не.

На питање да ли сматрају да социјална патологија угрожава безбедност државе и друштва, 19 (57,6%) испитаних студената дало је одговор да, док се 14 (42,4%) студената изјаснило да сматрају да социјална патологија делимично угрожава безбедност државе и друштва, а ни један студент није дао одговор „не знам” или „не”.

Слични одговори су дати и од стране дипломираних правника, мастер правника и магистара права, односно њих 25 (92,6%) се изјаснило да сматрају да социјална патологија угрожава безбедност државе и друштва, а само 2 (7,4%) испитаника сматрају да социјална патологија делимично угрожава безбедност државе и друштва. Ни један одговор од стране ове групе испитаника, као ни од стране доктора правних наука није био „не” или „не знам”, а 9 (75%) доктора наука се изјаснило да сматрају да постоји угрожавање безбедности државе и друштва од стране социјалнопатолошких појава, док су 3 (25%) доктора правних наука рекла да је то угрожавање делимично.

Ово питање је постављено у анкетном упитнику са циљем да се утврди да ли постоји упознатост испитаника са последицама распрострањености социјалнопатолошких појава, односно са њиховим утицајем на безбедност државе и друштва. Полазећи од тога да се ни један испитаник није одлучио за одговоре „не” или „не знам”, односно да постоји у одређеној мери свест свих учесника у истраживању о утицају социјалне патологије и њеним последицама, може се закључити да постоји висок степен упознатости стручне јавности са овом проблематиком. Међутим, не сме се занемарити питање упознатости јавности која није из сфере права и сродних наука, а где би се оправдано могли очекивати нешто другачији одговори.

Велики број одговора стручне јавности која је рекла да социјална патологија делимично угрожава безбедност државе и друштва говори у прилог томе да је неопходно посветити већу пажњу истраживању социјалнопатолошких појава, а посебно подробнијој анализи њиховог утицаја на безбедност.

С обзиром на то да је мишљење свих испитаника, односно учесника у истраживању да социјална патологија угрожава или да делимично угрожава безбедност државе и друштва, јасно је да се и они као чланови тог друштва у већој или мањој мери осећају угрожено.

Графикон 2. Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Да ли сматрате да социјална патологија угрожава безбедност државе и друштва?

Анкетно питање број 3: Када је реч о неоружаним изворима угрожавања безбедности, највише Вас забрињава...

Понуђени одговори на ово анкетно питање били су: угрожавње безбедности саобраћаја, екстремизам, нарушавање јавног реда и мира, угрожавање животне средине, социјалнопатолошки облици угрожавања, пожари, ништа од понуђеног.

Уз понуђене конкретне одговоре, испитаницима је остављена могућност да као одговор дају и „ништа од понуђеног”, како би се избегла нужност да се испитаник изјасни уколико је највише забринут због одређеног неоружаног извора угрожавања безбедности који није наведен као понуђени одговор или уколико га неоружани извори угрожавања безбедности не забрињавају.

Када је реч о неоружаним изворима безбедности, испитане студенте највише забрињава угрожавање животне средине, односно овај одговор је дало 9 (27,3%) испитаних студената, а 7 (21,2%) студената навело је да их највише забрињавају социјалнопатолошки облици угрожавања, затим следи угрожавање безбедности саобраћаја са 6 (18,2%) одговора и екстремизам са 5 (15,2%) одговора, а 4 (12,1%) испитаника изјаснило се да њихову највећу забринутост не изазива ни један од понуђених одговора или да нису забринуте због неоружаних облика угрожавања безбедности. Нарушавање јавног реда и мира највише забрињава 2 (6,1%) испитана студената, док се ни један студент није изјаснио да највећу забринутост изазивају пожари.

Дипломирани правници, мастер правници и магистри права су у највећој мери исказали забринутост због социјалнопатолошких облика угрожавања, односно њих 10 (37%) је дало овај одговор, затим због угрожавања безбедности саобраћаја 7 (25,9%) испитаника, због угрожавања животне средине 5 (18,5%) испитаника, 3 (11,1%) испитаника због екстремизма, а 1 (3,7%) испитаник је изразио највећу забринутост за нарушавање јавног реда и мира. Само 1 (3,7%) испитаник из ове групе испитаника је дао одговор да његову највећу забринутост не изазива ни један од понуђених одговора, односно да није забринут због неоружаних облика угрожавања безбедности.

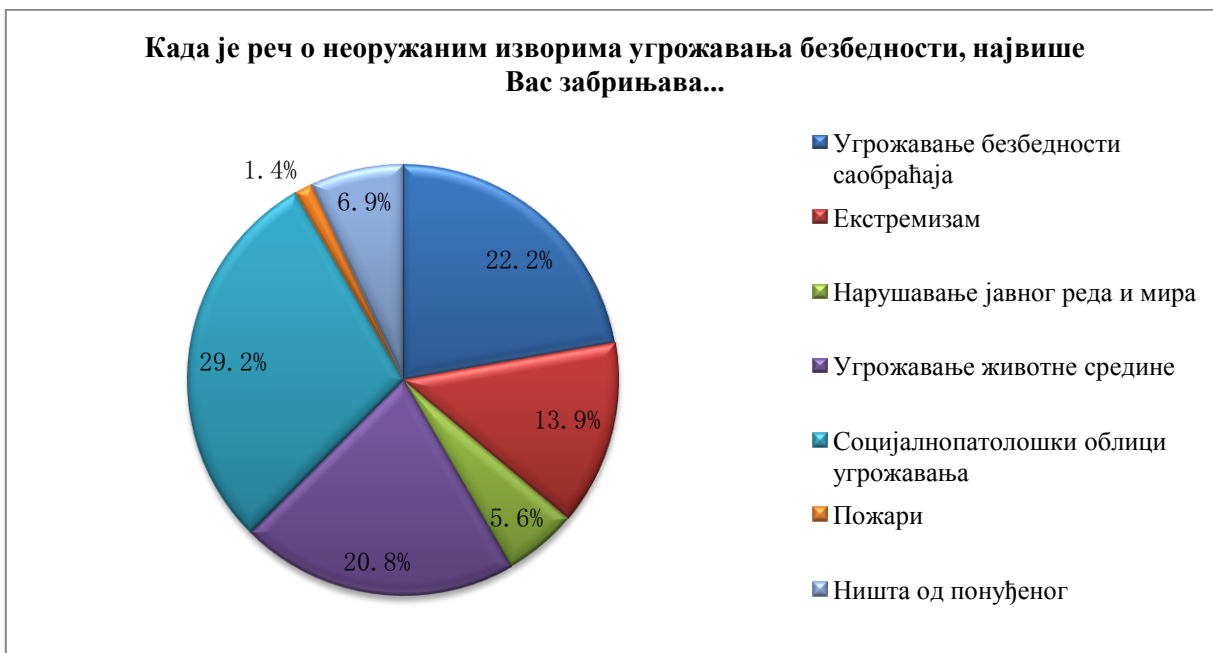
Када је реч о одговорима доктора правних наука на ово анкетно питање, 4 (33,3%) испитаника дало је одговор да их највише забрињавају социјалнопатолошки облици угрожавања, 3 (25%) испитаника да их највише забрињава угрожавање безбедности саобраћаја, 2 (16,7%) испитаника су изразила највећу забринутост због екстремизма, а по 1 (8,3%) испитаник због пожара и нарушавања јавног реда и мира.

Сврха постављања овог питања у оквиру анкетног упитника огледа се у сагледавању забринутости стручне јавности у погледу неоружаних облика угрожавања безбедности, а посебно у уочавању места социјалнопатолошких облика угрожавања у овом контексту.

Кроз анализу одговора свих испитаника обухваћених истраживањем, долази се до резултата који указују на постојање претежно највишег степена забринутости када су у питању социјалнопатолошки облици угрожавања, односно чак 21 (29,2%) испитаник је навео овај облик угрожавања као одговор на постављено питање. Највећу забринутост због угрожавања безбедности саобраћаја навело је 16 (22,2%) испитаника, а због угрожавања животне средине 15 (20,8%) испитаника.

Дакле, социјална патологија уз недовољно истражене посредне и непосредне последице и утицаје на државу и друштво у целини, представља неоружани извор угрожавања безбедности који у великој мери забрињава, пре свега, научну и стручну јавност, због чега је неопходно посветити већу пажњу подстицању даљег истраживања ове области.

Осим тога, поставља се питање да ли би подробније познавање и истраживање утицаја социјалне патологије на безбедност државе и друштва од стране стручне и научне јавности утицало на добијање нешто другачијих одговора на ово анкетно питање.

Графикон 3. Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: *Када је реч о неоружаним изворима угрожавања безбедности, највише Вас забрињава...*

Анкетно питање број 4: Да ли је према Вашем мишљењу у Србији адекватан кривичноправни третман социјалнопатолошких појава?

На ово анкетно питање понуђени одговори испитаницима били су: да, делимично, не знам, не.

На питање да ли је према њиховом мишљењу адекватан кривичноправни третман социјалнопатолошких појава, чак 15 (45,5%) испитаних студената одговорило је да није адекватан, а 12 (36,4%) да је делимично адекватан, док су се 3 (9,1%) испитана студента изјаснила да јесте адекватан и 3 (9,1%) да не зна одговор на ово питање.

Нешто другачији одговор дали су дипломирани правници, мастер правници и магистри права, односно њих 15 (55,6%) дало је одговор да је кривичноправни третман социјалнопатолошких појава делимично адекватан, а 11 (40,7%) испитаника

да није адекватан, док само 1 (3,7) испитаник сматра да јесте адекватан. Ни један испитаник из ове групе се није изјаснио да не зна да одговори на ово питање.

Да је кривичноправни третман социјалнопатолошких појава делимично адекватан сматра чак 7 (58,3%) испитаних доктора правних наука, међутим, 3 (25%) испитаника из ове групе сматра да кривичноправни третман социјалнопатолошких појава јесте адекватан, а 2 (16,7%) да није адекватан.

Из наведених података може се закључити постоји поприлично неуједначен став испитаника према томе да ли је у Србији кривичноправни третман социјалнопатолошких појава адекватан, иако скоро половина свих испитаника обухваћених истраживањем сматра да је постојећи третман делимично адекватан. Велики проценат студената који сматрају да кривичноправни третман социјалнопатолошких појава није адекватан може се објаснити и евентуалним непотпуним савладавањем материје из ове области, али имајући у виду да се ради о студентима завршне године студија права, можда су овакви одговори ипак више узроковани уским посматрањем кривичноправне регулативе као јединог узрочника за постојеће стање распрострањености социјалнопатолошких појава у Србији и као јединог механизма за сузбијање ових појава.

Циљ истраживања мишљења стручне јавности о адекватности кривичноправног третмана социјалнопатолошких појава јесте указивање на потребу ревидирања кривичноправне регулативе која се односи на ове појаве, а посебно уколико се узму у обзир разлике које постоје у односу на кривичноправне третмане појединих социјалнопатолошких појава у другим државама.

Графикон 4. Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Да ли је према Вашем мишљењу у Србији адекватан кривичноправни третман социјалнопатолошких појава?

Анкетно питање број 5: Према Вашем мишљењу главни узрок социјалне патологије је...

Као понуђени одговори на ово анкетно питање били су дати: економска ситуација, лош образовни систем, дисфункционална породица, урушен систем вредности у друштву, ендогени фактори, утицај медија.

Према мишљењу 14 (42,2%) испитаних студената, главни узрок социјалне патологије је урушен систем вредности у друштву, 9 (27,3%) студената је као главни узрок навело дисфункционалну породицу, 8 (24,2%) студената економску ситуацију, а 1 (3%) студент се изјаснио да за главни узрок социјалне патологије сматра утицај медија и 1 (3%) да је то лош образовни систем, док ни један студент није навео да ендогени фактори престављају одлучујући фактор у овом смислу.

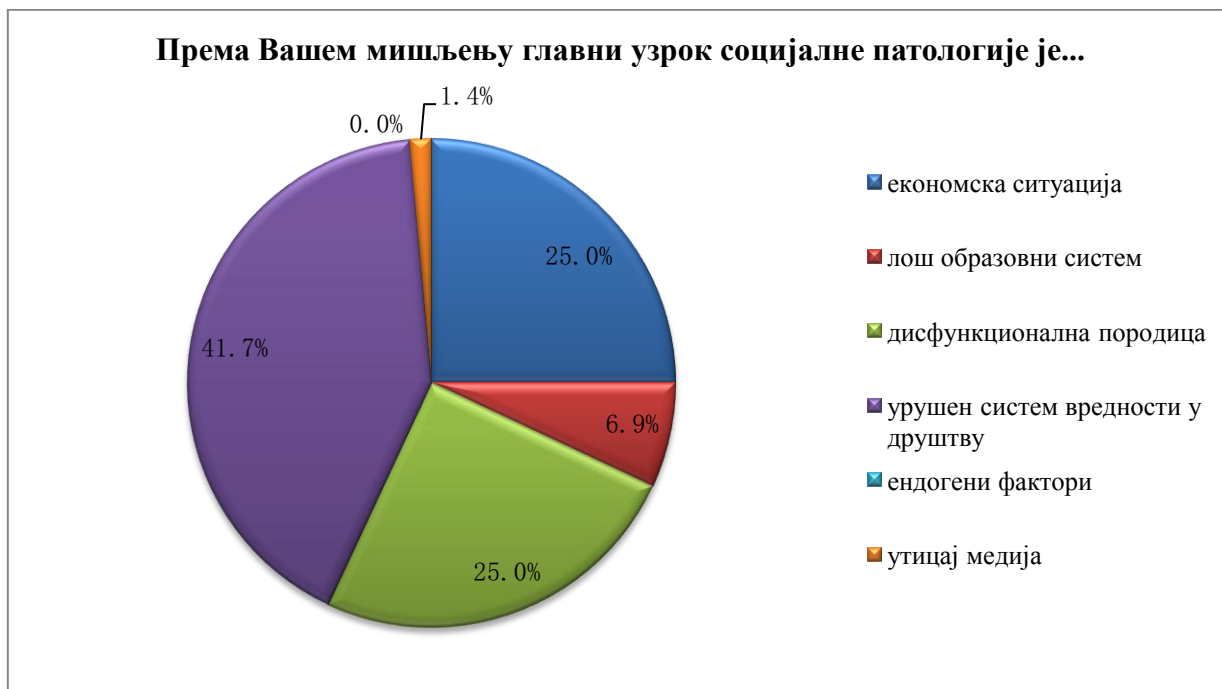
Дипломирани правници, мастер правници и магистри права, односно њих 10 (37%) је навело да главни узрок социјалне патологије јесте урушен систем вредности, док 9 (33,3%) сматра да је главни узрок економска ситуација, а 6 (22,2%) је одговорило да је то дисфункционална породица и 2 (7,4%) да је узрок лош образовни систем. Ни један испитаник из ове групе испитаника не сматра да је главни узрок социјалне патологије утицај медија или ендегени фактори.

Као главни узрок социјалне патологије 6 (50%) испитаних доктора правних наука навело је урушен систем вредности у друштву, 3 (25%) доктора правних наука навела су да узрок лежи у дисфункционалној породици, док су 2 (16,7%) одговорила да је то лош образовни систем, а 1 (8,3%) да је главни узрок економска ситуација.

Према томе, чак 30 (41,7%) испитаника који су учествовали у истраживању сматра да је главни узрок социјалне патологије урушен систем вредности у друштву, док је 18 (25%) испитаника одговорило да сматра да је главни узрок економска ситуација, а исто толико испитаника сматра да је то дисфункционална породица.

Полазећи од тога да без разумевања етиологије социјалне патологије не можемо у потпуности спознати њене последице, облике превенције и могућности сузбијања, јасно је да је истраживање мишљења стручне јавности по овом питању од суштинског значаја. У том смислу, иако је немогуће издвојити само један узрок који доводи до појаве социјалне патологије, јер по правилу постоји садејство различитих узрока и фактора, од испитаника је затражено да ипак издвоје један узрок који сматрају главним узрочником појаве социјалне патологије како би се јасније сагледало којем узроку треба примарно посветити највећу пажњу у контексту превенције и сузбијања.

С обзиром на то да 41,7% испитаника сматра да је главни узрок социјалне патологије урушен систем вредности у друштву, долази се до закључка да свако од нас као појединац и члан друштва сноси добар део одговорности у овом погледу. Осим тога, не би се смела занемарити чињеница да велику улогу у формирању система вредности у друштву имају и медији.

Графикон 5. Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Према Вашем мишљењу главни узрок социјалне патологије је...

Анкетно питање број 6: Ко према Вашем мишљењу има највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава?

На ово анкетно питање понуђени одговори били су: државне институције, невладине организације, породица, медији.

Највећи број одговора испитаних студената, односно њих 20 (60,6%) одговорило је да према њиховом мишљењу највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава има породица, 10 (30,3%) студената је навело да сматра да највећу улогу имају државне институције, 2 (6,1%) студента су рекла да највећу улогу у превенцији имају невладине организације, а 1 (3%) студент је навео да су то медији.

Мишљење дипломираних правника, мастер правника и магистара права се не разликује у великој мери од мишљења студената завршне године студија права, односно 20 (74,1%) испитаника је одговорило да највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава има породица, а 6 (22,2%) испитаника да највећу улогу имају државне институције, док је 1 (3,7%) испитаник и из ове групе навео да су медији ти који имају највећу улогу у овом смислу.

Према мишљењу 7 (58,3%) испитаних доктора правних наука највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава има породица, док је 5 (41,7%) испитаних доктора правних наука рекло да највећа улога у превенцији припада државним институцијама. Ни један испитаник из ове групе не сматра да највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава имају невладине организације и медији.

Када је реч о мишљењу доктора правних наука, приметан је нешто већи проценат одговора којима се наводи да највећу улогу у погледу превенције имају државне институције, у односу на одговоре испитаних студената и дипломираних правника, мастер правника и магистара права. Овакво стање се може објаснити вишим степеном упознатости са радом државних институција, али је ипак приметно веома подељено мишљење доктора правних наука, имајући у виду и висок проценат одговора којима је наведена породица као најзначајнији актер у превенцији социјалнопатолошких појава.

Циљ анкетирања научне и стручне јавности у вези овог питања било је долажење до претежног става када је реч о превентивном деловању, односно сагледавање њихових очекивања у погледу најпосвећенијег и најефикаснијег деловања различитих актера.

Према томе, 47 (65,3%) испитаника који су учествовали у истраживању сматра да највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава има породица, док је 18 (29,2%) испитаника одговорило да сматра да највећу улогу у превенцији имају државне институције, а само 2 (2,8%) испитаника сматрају да највећу улогу имају медији и исто толико испитаника да највећа улога припада невладиним организацијама.

Графикон 6. Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Ко према Вашем мишљењу има највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава?

10. МЕРЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ И МОГУЋНОСТИ УНАПРЕЂЕЊА ПРЕВЕНТИВНИХ МЕРА

Свако друштво, односно држава на одређена девијантна понашања реагује инкриминишући таква поступања, у зависности од друштвене опасности која из таквих поступака произилази. Ипак, најчешће адекватан законодавни оквир није довољан да би се остварила сврха, тј. заштита друштва од оваквих понашања, јер циљ инкриминације није кажњавање само по себи. У том смислу друштво различито реагује на одређене социјалнопатолошке појаве, а приказани утицај социјалне патологије на безбедност државе и друштва говори у прилог неопходности и великог значаја широког спектра мера превенције као средства у борби против социјалне патологије.

У том контексту не сме се занемарити чињеница да основни гарант безбедности представљају повољни друштвени, политички и економски услови.⁵¹⁶

Програми превенције могу бити различити и, по правилу, формирају се на основу узрока који доводе до одређене појаве. Превентивне мере могу бити општег и посебног карактера, а општим се делује на различите економске, социјалне, културне и друге околности које су од утицаја на појаву и распрострањеност одређене појаве, односно социјалне патологије. Превентивне мере посебног карактера су усмерене на одређене групе лица које из одређених разлога представљају ризичну, односно ризичнију категорију. Уопштено посматрајући, највећу улогу и значај у превентивном деловању имају државне институције, кроз њихов рад и доношење адекватних правних оквира, породица, школски систем и медији као средстава масовног комуницирања.

У погледу борбе против криминалитета, упркос великим напорима уочава се његов континуиран раст, а самим тим и пораст неспокојства грађана у контексту сопствене и друштвене безбедности, што узрокује и губљење поверења у надлежне

⁵¹⁶ Драгојловић, Ј., Ђеранић, М. (2015). Потребе за безбедношћу и сигурношћу у хијерархији људских потреба, *Култура полиса*, год. 12, бр. 28, стр. 298.

институције државе. Овакво стање намеће озбиљан задатак научном и стручном делу јавности да посвете посебну пажњу питању редефинисања државне реакције на криминална и девијантна понашања. Полазећи од тога да централно место у државној реакцији против криминалитета има полиција, јасно је да редефинисање улоге полиције мора да буде приоритет, а посебно имајући у виду да неефикасан, изостављен или погрешно усмерен полицијски рад може поништити све напоре других државних институција у овом сегменту. Дакле, неопходно је да људски ресурси полиције, уз сва расположива средства и методе деловања, буду најцелисходније искоришћени и усмерени ка остваривању криминално-безбедносне политике земље. Међутим, наша земља нема званично усвојену криминално-безбедносну политику са конкретним циљевима и задацима, па се можда управо због тога пракса заснива на премисама застареле криминалне политике у чијој је основи репресивна метода супростављања криминалитету. Иако репресивни начин деловања не треба негирати, различита истраживања су показала да у погледу улоге полиције у сузбијању криминалитета постоје одређене предности њених активности у области превенције, што нам указује да је потребно радити на посвећивању једнаке пажње полицијском превентивном деловању.⁵¹⁷ Према томе, евидентно је да постоји потреба темељне реорганизације полиције која ће, између осталог, допринети да она заиста буде сервис грађана који је задужен за заштиту њихових права.⁵¹⁸

Ефикасна и квалитетна комуникација између свих релевантних субјеката у друштву, са потпуним разумевањем значења размењених информација, поставља се као императив за израду докумената из области процене изазова, ризика и претњи безбедности за којима постоји евидентна потреба.⁵¹⁹

Значај превенције криминала препознат је и на међународном нивоу што је утицало да јасне смернице у овој области буду дате од стране Уједињених нација.

⁵¹⁷ Талијан, М. (2015). *Јачање институционалних и кадровских капацитета безбедносних установа*. У: Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине, уред. Нугхсон, М., Стевановић, З., Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 258-259.

⁵¹⁸ Бановић, Б., Амановић, Ђ. (2017). Конституисање полицијских наука у Србији као императив времена, *Култура полиса*, год. XIV, бр. 33, стр. 132.

⁵¹⁹ Стојковић, Б. (2013). Методологија процењивања изазова, ризика и претњи за потребе стратегијског менаџмента у области безбедности, часопис *Безбедност*, вол. 55, бр. 3, стр. 37.

„Први нормативни УН Водич за сарадњу и техничку асистенцију у области превенције урбаног криминала усвојен је 1995., а у измењеном и допуњеном облику, усвојен је и 2002.г. Оба ова документа истичу растући интерес и потребу за знањем и експертизама о стратешким и јединственим одговорима на проблеме криминала. Када је усвојен 2002. године, материјал је добио назив Водич УН кроз превенцију криминала и представља заиста стратешки материјал у овој области. Водич успоставља 6 интерактивних принципа за успешну превенцију криминала: Први принцип намеће спровођење владавине права, за шта је неопходно предузети одговарајуће образовне, законске и административне мере које је потребно развити и спровести. Други, превенција криминала треба да служи социо-економском развоју и инклузији. Оба ова принципа обезбеђују пут ка успешној превенцији криминала који не зависи од супресије криминала силом, већ зависи од чињенице да већина друштва бира ситуацију у којој подржава законе и подржава живот у култури владавине закона. Трећи, чињенице, а не идеологија морају да руководе превенцијом криминала. Она мора да буде заснована на чврстим емпиријским подацима о обиму криминала, феноменологији криминала и његовој географској дистрибуцији. Да би се ово остварило мора да постоји институционална помоћ и ефикасан систем прикупљања података о цени и ефектима акција и мера које се доносе и спроводе. Четврти, превенција криминала мора да буде усмерена ка заједници. Против криминала се мора борити на локалном нивоу уз непосредну активност локалног становништва. Њихов увид и помоћ/активност, штити заједницу од моралног изопачења и физичке дегенерације која је видљиви симптом раста криминала („*broken windows*”- поломљени прозори). Иако превенцијом криминала можемо теоријски да се бавимо, докази о њеној ефикасности углавном се виде на улици. Понекад је довољно да се погледа по граду да би се видело да ли превенција функционише или не. Када постоји интегративност заједнице, односно снажан идентитет заједнице по етничком или религиозном основу, грађани то могу узети као почетну тачку ка организовању активности на превенцији криминала. Пети, владе, цивилна друштва и пословни свет, треба да успоставе и унапреде међусобно партнерство. Јер, свако ће профитирати од бизниса у сигурном окружењу. Шести,

превенција криминала треба да се развија и промовише на основу принципа одрживости и одговорности, а кроз размену информација и укљученост локалне заједнице. Укратко, превенција, као обновљив извор мора да доказује своју корисност путем надзора и евалуације.⁵²⁰

Србија после низа година стагнације у области превентивног деловања са циљем сузбијања криминалитета, чини одређене кораке у том правцу. Ипак, још увек су евидентни недовољни напори и посвећеност ка имплементацији наведених интерактивних принципа за успешну превенцију криминала, а што би свакако требало да буде један од приоритета када је реч о политици сузбијања криминалитета и безбедносној политици.

Социјална превенција или превенција кроз социјални развој састоји се у легалним активностима државних и недржавних субјеката са циљем слабљења или отклањања фактора ризика и унапређења заштитних фактора, посебно у погледу деце и малолетника. Када је реч о криминалу младих, постоје одређени фактори ризика и заштитни фактори који се могу поделити у четири групе: 1) породични фактори (лош родитељски надзор, историја криминалне активности, пасивни или охрабрујући ставови родитеља према антисоцијалном понашању, ниски приходи, лоши услови становања), 2) школски фактори (лош успех на почетку школовања, недостатак посвећености, агресивно понашање, вршњачко насиље), 3) фактори у заједници (живот у неразвијеном суседству, дезорганизација, доступност опојних дрога, висока флуктација становништва, закони и норме који иду у прилог коришћењу дрога, оружја и криминала), и 4) индивидуални фактори (хиперактивност, импулсивност, ниска интелигенција, злоупотреба опојних дрога, рано укључивање у криминал, пријатељство са вршњацима који су укључени у криминал и злоупотребу дрога). Ови фактори се односе и на друге социјалнопатолошке појаве, а у складу са њима могу се класификовати превентивне активности како би се дефинисао и реализовао програм

⁵²⁰ Давидовић, Д. (2015). *Превенција криминалитета и сигурност (локалне) заједнице – место приватног сектора безбедности*. У: Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине, уред. Hughson, М., Стевановић, З., Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 347.

превенције у односу на најзаступљенији фактор ризика. Ипак, најефикаснији програми социјалне превенције јесу управо они који обухватају све ове факторе.⁵²¹

Веома значајну улогу у области превенције социјалне патологије имају службе задужене за ментално здравље нације. Када је реч о криминалитету, уочено је да рано откривање и третман одређених менталних поремећаја који су често присутни код учинилаца кривичних дела, може спречити у одређеној мери извршење ових дела. Међутим, то не значи да одређени поремећаји личности, шизофренија и слично узрокују појаву криминалитета, већ само да лица која ове поремећаје испољавају представљају ризичнију групу у односу на лица која овакве поремећаје немају.⁵²² Поред тога, јачање васпитне улоге породице и утицаја школе на развијање свести о друштвеним вредностима, последицама девијантног понашања, а посебно утицаја на развијање самоконтроле и социјално прихватљивих видова испољавања агресије са циљем спречавања насилничког криминалитета, могу бити изузетно значајни кораци у правцу сузбијања криминалитета. Међутим, у друштву у коме нас криминалитет и насиље окружује, почевши од телевизијских вести, филмова, рачунарских игрица и др. веома је тешко водити успешну борбу са циљем сузбијања криминалитета меру коју друштво може толерисати. Са друге стране, неопходно је да превентивно деловање буде усмерено и у правцу скретања пажње потенцијалним жртвама на то да поједине њихове личне црте, навике и понашања повећавају ризик виктимизације. Поред превентивног деловања на потенцијалне учиниоце и жртве, важан аспект у овом смислу може да представља и место извршења кривичних дела. Наиме, смањивање буке, загађења и пренасељености, уз одређене мере одржавања комуналног реда и планску политику регионалног и урбанистичког развоја може утицати на смањивање појаве појединих облика криминалитета.⁵²³

Посебно значајно питање у погледу криминалитета представља рецидивизам, пре свега имајући у виду његов изузетно висок проценат. Појава рецидивизма врло

⁵²¹ Вуковић, С. (2011). Савремени приступи и проблеми у социјалној превенцији криминала, часопис *Безбедност*, вол. 53, бр. 3, стр. 108.

⁵²² Maden, A. (2007). *Treating violence – a guide to risk management in mental health*, New York: Oxford University Press Inc., p. 16.

⁵²³ Игњатовић, Ђ. (2011). *Насилнички криминалитет – концептуална и етиолошка питања, op. cit.*, стр. 25-26.

често је узрокована изузетно ограниченим могућностима и условима ресоцијализације након извршења кривичне санкције, односно казне затвора. У том смислу, проналажење запослења, а самим тим и економска стабилност, социјална реинтеграција и друштвена неприхваћеност представљају главне потешкоће са којима се лица након издржане казне затвора сусрећу. У развијенијим земљама присутни су програми помоћи у виду проналажења посла овим лицима, пружања привременог смештаја након изласка из затвора и пружања одређене финансијске помоћи, као и помоћи психолога која је усмерена ка одвраћању од поновног окретања криминалитету. Иако су се овакве мере показале веома ефикасним и успешним, тешко је замислити да ће се у скорије време имплементирати у Србији, имајући у виду економску и социјалну ситуацију у којој се тренутно налази.

Када је реч о сузбијању наркоманије као социјалнопатолошке појаве, у Србији постоји адекватан нормативни оквир који обухвата и питање превентивног деловања. Влада Републике Србије је 2014. године, усвојила Стратегију за спречавање злоупотреба дрога у РС (2014-2021) као и њен пратећи акциони план (2014-2017). Овај стратешки документ је у складу са Стратегијом ЕУ за борбу против дрога (2013-2020) и Акционим планом ЕУ за праћење Стратегије.

Како се наводи у Стратегији о спречавању злоупотребе дрога за период од 2014–2021. године, она представља кључни документ у решавању проблема злоупотребе дрога и у складу је са тренутном националном ситуацијом везаном за дроге, са научним сазнањима о проблематици дрога, као и са актуелним политикама које Европска унија води на овом плану. У том смислу, у области превенције злоупотребе дрога учествују Министарство здравља, Министарство унутрашњих послова, Министарство омладине и спорта, Министарство просвете, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут” (са мрежом од 23 института), Црвени крст Србије, установе за лечење болести зависности, јединице локалне самоуправе, међународне организације, удружења, итд. Међутим, у Стратегији се истиче да су активности спроведене у школском окружењу, унутар породице и заједнице, најчешће у домену универзалне превенције. Поред тога, у Стратегији се наводе различити циљеви, а у погледу превентивног деловања истиче се подизање

свести заједнице о проблему злоупотребе дрога и о потреби за њеним спречавањем, као и о потреби афирмације здравих стилова живота, подизање свести и унапређење вештина свих укључених субјеката који се баве превенцијом злоупотребе дрога, лечењем и рехабилитацијом зависника од дрога, као и мерама и програмима оријентисаним ка смањењу штете, али и подстицање развоја и примене превентивних активности у овој области и различитих програма оријентисаних ка смањењу потражње за дрогама, а посебно активности у погледу појаве и ширења нових психоактивних супстанци и политоксикоманије.⁵²⁴

Акциони план за спровођење Стратегије о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2017. године представља есенцијални инструмент за спровођење Стратегије, у коме се наводе специфични циљеви у области превенције: повећање свести и нивоа знања становништва о ризицима и последицама коришћења психоактивних контролисаних супстанци; повећање квалитета програма универзалне превенције и побољшање система спровођења и координације активности превенције међу децом и омладином; повећање доступности и квалитета програма селективне и индиковане превенције; повећање доступности и квалитета програма превенције на радном месту; оснаживање улоге и капацитета јединица локалне самоуправе и цивилног друштва за превенцију злоупотребе психоактивних супстанци.⁵²⁵

Значајну улогу у борби против дрога у Србији има Канцеларија за борбу против дрога, а њене активности су претежно усмерене на креирање и унапређење нормативних оквира у овој области.

Канцеларија за борбу против дрога за потребе Владе координира рад органа државне управе и обавља стручне, административне и оперативне послове који се односе на борбу против дрога, а међу кључним активностима у предстојећем периоду планирано је усвојање стандарда за квалитет у превенцији употребе дрога, унапређење законског оквира за ширење доступности медицинског третмана,

⁵²⁴ Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014-2021.године („Сл. гласник РС”, бр. 1/15)

⁵²⁵ Акциони план за спровођење стратегије о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2017. године - <http://www.kzbpj.gov.rs/wp-content/uploads/2017/04/Akcioni-plan-2014-2017.pdf> (18.10.2018.)

развијање стандарда квалитета програма смањења штетног утицаја, побољшање програма за рехабилитацију и ресоцијализацију зависника од дрога.⁵²⁶

Може се закључити да се у погледу креирања нормативног оквира, стратегија, акционих планова и активности са циљем борбе против дрога, урадило много. Међутим, остаје спорно до које се мере циљеви и планиране репресивне и превентивне мере заиста остварују и примењују, посебно када је реч о активностима у којима примарну улогу имају јединице локалне самоуправе са недовољним финансијским средствима, малим бројем обучених, стручних лица и ограниченим ресурсима.

Примарна превенција је свакако од круцијалног значаја и обухвата рад са родитељима малолетника, са особљем у школама, од наставника до психолога и педагога. Поред тога, не сме се занемарити превентивно деловање у смислу спречавања даљег наступања одређених штетних последица. Лечење и рехабилитација наркомана представља изузетно важан сегмент који се у Србији сусреће са различитим потешкоћама. Са једне стране, мере попут олакшавања запослења лечених наркомана, њихово стамбено збрињавање и слично, нису реалне у земљи са деценијским економским проблемима, док се са друге стране, мере превенције заразних болести кроз бесплатна тестирања на ХИВ, доступније шприцеве за једнократну употребу и стимулације редовних медицинских контрола, примењују, али у складу са доступним средствима. На примеру других држава уочено је да доследна примена великог броја ових мера даје позитивне резултате, што јесте изузетно значајно имајући у виду да се број уживалаца дроге готово нигде не смањује.⁵²⁷

Анализирајући утицај наркоманије и алкохолизма на појединца и друштво уопште, пре свега у контексту угрожавања безбедности, може се закључити да је деструктивност последица код ова два појавна облика социјалне патологије скоро

⁵²⁶ Канцеларије за борбу против дрога, служба Владе Републике Србије, Извештај о активностима Канцеларије за борбу против дрога за период од 01.11.2015. године до 31.01.2016. године - <http://www.kzbpd.gov.rs/wp-content/uploads/2017/11/IZVESTAJ-PEKIC.pdf> (18.10.2018.)

⁵²⁷ Ивановић, М. (2015). *Проблеми превенције, сузбијања и законског регулисања криминала повезаног са дрогама*, *op. cit.*, стр. 67.

једнака, а уколико сагледамо и резултате спроведеног истраживања према којима се алкохолизам сматра најраспрострањенијом социјалнопатолошком појавом после криминалитета, намеће се питање због чега је сузбијање и превентивно деловање у погледу алкохолизма готово маргинализовано.

Полазећи од сродности феноменологије ове две девијанте појаве и сличности у погледу њиховог утицаја на безбедност државе и друштва, намеће се закључак да је неопходно већу пажњу посветити сузбијању алкохолизма и превентивном деловању у том смислу, уз евентуално разматрање могућности да превентивне активности које су усмерене пре свега на борбу против наркоманије, обухвате и ову социјалнопатолошку појаву. Овакве превентивне мере би могле примарно да се огледају свеобухватним едукацијама, посебно малолетних лица, на којима би се истовремено указивало на начине заштите, али и последице и опасности које произилазе како из употребе наркотика, тако и из прекомерног конзумирања алкохола.

Према Уредби о Националном програму превенције штетне употребе алкохола и алкохомом узрокованих поремећаја у Републици Србији, која је коначно донета 2017. године, превентивне активности које се спроводе у Републици Србији у великој мери су из домена универзалне превенције. У оквиру Уредбе се наводи да су на националном нивоу у оквиру програма промоције здравља усмерених на различите циљне групе обухваћене и активности на превенцији злоупотребе алкохолних пића, које се углавном спроводе као интегрални део програма превенције злоупотребе психоактивних контролисаних супстанци. У области превенције злоупотребе психоактивних контролисаних супстанци укључујући и алкохол активне су бројне институције и организације као што су: мрежа института и завода за јавно здравље, здравствене установе (установе примарне здравствене заштите, установе које пружају услуге лечења од алкохолизма), удружења, јединица локалне самоуправе, образовне институције итд. Велики број превентивних активности су продукт личне иницијативе, са мање или више добром методологијом, и углавном без евалуације. Неопходно је систематизовати постојеће активности и координисано

на свим нивоима организовати превенцију, а након анализе стања у Републици Србији по питању злоупотребе алкохола.⁵²⁸

Општи циљеви Националног програма превенције штетне употребе алкохола и алкохолом узрокованих поремећаја су:

1) значајно смањење оболевања и смртности узроковане штетним узимањем алкохола, као и друге друштвене последице које из тога произлазе;

2) подршка активности усмерене ка стварању окружења у коме деца и млади одрастају заштићени од негативних последица конзумирања алкохола. Посебно обраћање пажње на вулнерабилне групе: жене, труднице, људе неповољног социоекономског положаја;

3) промовисање и подршка локалне, националне и регионалне активности на превенцији и смањењу штетног утицаја алкохола;

4) рад на подизању опште свести о распрострањености и карактеристикама здравствених, друштвених и економских проблема које узрокује штетна употреба алкохола, и појачавање опредељења државе да предузме акције усмерене ка смањењу штетне употребе алкохола;

5) оснаживање и унапређење ресурса за смањење штетног узимања алкохола, превенцију и лечење поремећаја повезаних са конзумирањем алкохола;

6) оснаживање улоге здравственог система у вези са раним интервенцијама, превенцијом и третманом поремећаја повезаних са употребом алкохола;

7) континуиран и систематски рад на праћењу распрострањености и појавних облика злоупотребе алкохола као и последица повезаних са њом, уз дефинисање ефикасних интервенција у циљу спречавања и смањења ових последица;

8) унапређивање партнерства и побољшање координације између доносилаца одлука и појачавање мобилизације ресурса који су неопходни за спровођење усаглашене акције у циљу смањења штетне употребе алкохола;

⁵²⁸ Уредба о Националном програму превенције штетне употребе алкохола и алкохолом узрокованих поремећаја у Републици Србији („Сл. гласник РС”, бр. 115/2017)

9) дефинисање и побољшање националног система праћења и надзора и обезбеђивање ефикасног протока информација у циљу заступања, развоја и евалуације политика;

10) обезбеђивање ефикасне имплементације и управљање Програмом заједно са стручним телима која се образују у складу са законом којим се уређује здравствена заштита.⁵²⁹

Десет кључних подручја у којима је неопходно предузети потребне мере, а која су у складу са постављеним специфичним циљевима Програма, су такође дефинисана и огледају се у следећем:

- 1) подизање свести и посвећености проблему и преузимање обавеза;
- 2) јачање одговора и улоге здравственог система;
- 3) јачање активности у заједници и у радној средини;
- 4) дефинисање ефикасне политике и спровођење ефикасних мера у области вожње под утицајем алкохола;
- 5) смањење доступности алкохола;
- 6) контрола рекламирања алкохолних пића у складу са законом;
- 7) иницирати дефинисање и спровођење политике у области цена алкохолних пића у складу са законом;
- 8) смањење негативних последица конзумирања алкохола и опијања;
- 9) смањење јавноздравственог утицаја нелегалног и нерегистрованог алкохола;
- 10) учествовање праћењу спровођења.⁵³⁰

Дакле, може се закључити да је коначно препознат штетни утицај алкохола, степен његове распрострањености и последица, као и значај превенције штетне употребе алкохола на националном нивоу. У том смислу је веома је важно адекватно регулисање продаје алкохола на тржишту, пре свега што се тиче цене и доступности, али и поштравање законодавних решења у погледу вожње у алкохолисаном стању⁵³¹

⁵²⁹ *Ibid.*

⁵³⁰ *Ibid.*

⁵³¹ У том смислу значајно би било размотрити смањивање доступности алкохола на бензинским пумпама, што је обухваћено стратегијама многобројних земаља. Више о томе у: World Health

и ограничавања рекламирања алкохолних пића. Поштравање контроле продаје алкохолних пића мора да се издвоји као приоритет имајући у виду ниво распрострањености конзумирања алкохолних пића код малолетних лица и његов деструктивни утицај. У том смислу би било пожељно да се контрола уведе по узору на поједине земље, где постоји обавеза лица које купује алкохол да покаже продавцу своју личну карту или други документ којим доказује да има навршених осамнаест година, док је продавац у обавези да у систем унесе податке особе којој је продала алкохол, што је предмет контроле надлежних инспекцијских служби.

Посебна пажња мора се посветити анализи утицаја повећања цене алкохолних пића као и ограничавања доступности, како овакви поступци не би резултирали увећањем количине нерегистрованог, тј. неконтролисаног алкохола на тржишту.

У погледу превенције проституције, питање које се неминовно намеће јесте питање њене легализације. У том контексту, велики број аутора разматра управо процес легализације проституције као круцијални корак у њеној превенцији. Ипак, сматрамо да у садејству са различитим социјалним и економским факторима, легализација проституције би могла да узрокује већу распрострањеност ове социјалнопатолошке појаве. Превентивно деловање у овој области се разликује од државе у државу, а пре свега зависи од кривичноправног третмана ове појаве. О кривичноправном третману у Републици Србији је већ било речи, а питање легализације проституције све чешће је предмет дискусија у научној и широј јавности.

Анкета спроведена на новосадском информативном порталу 021 у којој су посетиоци сајта одговарали на питање да ли би легализовали проституцију показала је да од 2531 одговора, чак 1931 (76,29%) одговор је био потврдан, док 467 (18,45%) учесника у анкети сматра да проституцију не треба легализовати, а 133 (5,25%) се изјаснило да не зна.⁵³² Дакле, све је распрострањенији став јавности у правцу легализације проституције, међутим поставља се питање упознатости са свим

Organization, Global status report on alcohol and health 2014 - http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/msb_gsr_2014_1.pdf?ua=1 (22.11.2018.)

⁵³² 021 - Новосадски информативни портал - <http://www.021.rs/Sve-vesti/Ankete/94> (25.10.2018.)

аспектима оваквог правног режима. Иако је овакав третман у појединим државама показао одређене позитивне стране, са аспекта превенције, а посебно у економски неразвијенијим земљама, легализација проститиције би могла допринети повећању броја сексуалних радника. Са друге стране, овакви подаци говоре о томе какав је однос друштва према овој појави и да се готово у потпуности из вида изгубио њен девијантни карактер. С обзиром на то да се у многим земљама, међу којима је и Србија, сво деловање са циљем спречавања у суштини своди само на прописивање прекршајне, односно кривичне одговорности, јасно је да промена овог третмана не би утицала на смањење распрострањености ове појаве, већ управо супротно, могла би допринети њеној експанзији. Дакле, други облици превентивног деловања су готово у потпуности препуштени деловању различитих удружења, невладиних организација и сл., мада је већина оваквих удружења усмерена пре свега на пружање помоћи лицима која се већ баве проституцијом.

Једно од таквих удружења јесте удружење Превент, које у оквиру свог деловања обухвата и пројекат који за циљ има да се у Новом Саду развију социјалне услуге које ће подржати инклузију, бољу социјалну и здравствену подршку сексуалним радницама. Овај програм подразумева саветовање, едукацију, поделу кондома, упућивање и праћење пружања лекарске помоћи, уз посвећивање посебне пажње на тестирање на полно преносиве инфекције. Уз подршку Делегације Европске уније кроз конкурс под називом „Support to the social inclusion of the most vulnerable groups, including Roma, through more diversified community-based social services” у 2016. години са радом је почело Свратиште за сексуалне раднице, које за циљ има управо омогућавање пружања помоћи лекара сексуалним радницама, као и саветовања од стране социјалних радника, психолога, правника, али и едукацију у погледу одржавања личне хигијене, животних вештина и организовање група самоподршке. План је да до краја овог пројекта Свратиште за сексуалне раднице добије лиценцу за пружање услуга у систему социјалне заштите.⁵³³

Овакав пројекат усмерен је пре свега на лица која се већ баве проституцијом, а његово превентивно деловање односи се на превенцију штетних последица ове

⁵³³ Удружење „Prevent”, Нови Сад - <http://prevent.org.rs/> (25.10.2018.)

социјалнопатолошке појаве, али и на пружање помоћи и подршке женама које желе да престану да се баве проституцијом, као и на превенцију у смислу саветовања са циљем одвраћања за лица која размишљају о уласку у проституцију.

Према истраживању које је спровео Институт за јавно здравље Србије, у сарадњи са Удружењем Превент, процењује се да број особа које сексуалне услуге пружају на улици у Новом Саду прелази 300, а да се сексуалним радом најчешће баве младе жене између 18 и 29 година. Углавном се ради о сиромашним девојкама ромске националности, девојкама које су интерно расељене са Косова и Метохије, које никада нису ишле у школу или имају незавршену основну школу, а ни једна од испитаних жена која пружа услуге на улици није запослена и претежно су кориснице психоактивних супстанци. Готово све су се изјасниле да трпе насиље у току пружања сексуалних услуга, али и у сопственим породицама, као и да су дискриминисане у сваком сегменту живота.⁵³⁴

Овакви подаци добијени истраживањем могу бити изузетно значајни за креирање превентивних мера, почевши од тога да едукативне активности треба да буду фокусиране ка девојкама наведеног узраста и социјалних услова. Са друге стране, специфичности ове социјалнопатолошке појаве говоре у прилог томе да едукација јесте значајна превентивна мера, али никако није довољна. Неопходне превентивне мере, у контексту спречавања појаве проституције, морају да буду усмерене на пружање помоћи и подршке, пре свега наведеној категорији лица, за завршетак школовања, проналазак запослења и уколико је потребно, добијање адекватне социјалне помоћи. Дакле, побољшање социјалних и економских услова генерално, а посебно ризичних категорија лица, представља вероватно најефикаснији облик превенције.

Ипак, не сме се изгубити из вида да проституција у својим појавним облицима не подразумева само уличну проституцију, већ и друге облике попут елитне проституције. У овим случајевима се најчешће не може говорити о утицају фактора попут необразовања, незапослености, сиромаштва. Због тога, када је реч о превентивним мерама са циљем спречавања појаве проституције, важно је да оне

⁵³⁴ *Ibid.*

обухватају, пре свега, едукације којима ће се указивати на све деструктивне аспекте ове појаве.

Код ове социјалнопатолошке појаве, у односу на друге, у највећој мери долази до изражаја систем друштвених вредности, али и утицај медија. Докле год се у друштву и медијима прави разлика између уличне и других облика проституције у смислу сензионалистичког и благонаклоног извештавања о присутности проституције на јавној сцени и приказивања раскошног живота који воде особе за које се сумња или зна да се баве проституцијом, уз пасиван однос надлежних органа, тешко се може говорити о ефикасној превенцији и сузбијању.

Генерално, улога медија у погледу превенције јесте препозната, али ипак није у потпуности искоришћен сав потенцијал за превентивно деловање. Популарни медијски формати могу бити употребљени да се укаже на опасности и последице социјалнопатолошких појава, али и да се ојача свест о личној одговорности за безбедност и просперитет државе и друштва.

Патолошко коцкање дуго није било препознато као болест зависности, и самим тим изостајао је било какав адекватан третман или превентивна стратегија у овој области.

У развијенијим земљама попут САД, Велике Британије, Норвешке, Шведске, Швајцарске, Италије и др., последњих година приметан је све већи број удружења основаних са циљем пружања помоћи лицима са проблемом патолошког коцкања, а у појединим државама је законом регулисано да се ова удружења финансирају од оних који се баве делатностима повезаним са коцкањем и клађењем. Посебан допринос у сузбијању појаве патолошког коцкања имају различити облици саветовалишта основана како би се пружила помоћ појединцима и њиховим породицама у што ранијој фази развијања ове болести зависности, идентификовао и дефинисао проблем и понудила конструктивна решења. Тенденција је да у оквиру ових саветовалишта стручна лица различитих профила едукују и мотивишу особе да прихвате лечење, као и да мотивишу особе из њиховог окружења за даљу сарадњу. Дакле, задатак саветовалишта јесте да пружају помоћ и подршку у овом смислу, а не да

дијагностификују и лече сам поремећај јер се то чини у специјализованим установама за лечење болести зависности.⁵³⁵

Бројна истраживања су показала да најефикаснији програми превенције јесу они који фокус стављају на заштитне факторе који се односе на јачање улоге породице и родитељског надзора, побољшање економских услова и отклањање социјалних проблема. С обзиром на то да се ризици повезани са проблемом патолошког коцкања огледају у повезаности са другим социјалнопатолошким појавама као што је алкохолизам, наркоманија, делинквенција, намеће се закључак да постоји суштинска потреба за глобалним превентивним деловањем које ће обухватити подизање свести о узроцима, опасностима, утицајима и повезаности свих социјалнопатолошких појава, са акцентом на скрининг, пре свега младих лица, код којих су идентификовани фактори који их сврставају у ризичну категорију у овом смислу.⁵³⁶

Значајан корак у погледу заштите младих од ове социјалнопатолошке појаве, поред забране учествовања малолетних лица у играма на срећу, представља прописивање услова локације за кладионице и аутомат⁵³⁷ клубове, а која мора бити удаљена најмање 200 метара од зграде образовних установа (основних и средњих школа).⁵³⁸

Примарна превенција у погледу спречавања патолошког коцкања огледа се у препознавању првих симптома почетка зависности, како од стране самог појединца, тако и од стране његове породице. Са друге стране, када је реч о малолетним лицима, изузетно је важна едукација која ће указати на опасности и штетне последице које произилазе из прекомерног коцкања.

⁵³⁵ Бошковић-Ђукић, Д. (2009). Улога породице у превенцији патолошког коцкања, *Здравствена заштита*, вол. 38, бр. 4, стр. 33-34.

⁵³⁶ Dowling N.A., Merkouris, S.S., Greenwood, C.J., Oldenhof, E., Toumbourou, J.W., Youssef, G.J. (2017). Early risk and protective factors for problem gambling: A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies, *Clinical Psychology Review*, Volume 51, pp. 109-124.

⁵³⁷ Према Закону о играма на срећу, аутоматима се сматрају електромеханички, електронски и слични уређаји на којима играчи уплатом одређеног износа, стичу могућност остваривања добитка који зависи од случаја или неког другог неизвесног догађаја.

⁵³⁸ Закон о играма на срећу, *op. cit.*, чл. 71, чл. 86

Интернет зависност представља једну од савремених појава о којој се последњих година много говори и за коју се предпоставља да на глобалном нивоу премашује распрострањеност других социјалнопатолошких појава. Ипак, о озбиљности штетних последица овог облика зависности се и даље веома мало зна ван стручних и научних кругова и управо ова чињеница је можда разлог што се овом проблему не приступа адекватно у контексту превентивног деловања.

Подизање свести о ризицима и последицама, уз пружање адекватне едукације и доступност стручних лица која могу да пруже помоћ уколико је већ дошло до зависности, представљају и код ове социјалнопатолошке појаве основне превентивне мере. Веома је важно да посебну пажњу овом питању посвете родитељи како би спречили код своје деце стварање интернет зависности и препознали прве симптоме ове болести, због тога је неопходно да едукација буде усмерена и према њима. Одвраћање од коришћења рачунара и интернета мора да буде кроз понуђене алтернативне садржаје као што су спортске, културне и друштвене активности. Према томе, превентивно деловање се може остварити кроз омогућавање, реализовање и стимулисање широког спектра различитих спортских и културних активности.

Имајући у виду да је за овај облик социјалне патологије специфично то да лица код којих се већ створила зависност нису свесна свог проблема нити да су уопште зависна од интернета, односно рачунара, потребно је да се едукативне активности усмере управо на препознавање прекомерног коришћења интернета како би ова лица сама себи признала да проблем постоји и пронашла узрок оваквог стања, а све са циљем предузимања корака ка, пре свега, самосталном лечењу од зависности.

Дакле, континуирана и посвећена едукација која ће у фокусу имати малолетна лица као лица са израженим ризиком и која ће обухватити упознавање са опасностима и последицама прекомерног коришћења интернета (са акцентом на коришћење друштвених мрежа и комуникацију са непознатим особама) представља једино ефикасно средство превентивног деловања у овој области.

Када је реч о превенцији самоубиства, ради се о специфичном, широком, мултисекторском приступу који подразумева примарну улогу здравственог сектора, али и ангажовање различитих друштвених структура и професија, као и веома значајно учешће непрофесионалаца, односно волонтера. Као основна конкретна мера у погледу превенције самоубиства истиче се едуковање особља примарне здравствене заштите за рано идентификовање и адекватан приступ менталним поремећајима који су уско повезани са појавом самоубиства. Неопходно је да овакав облик едукације обухвати не само особље примарне здравствене заштите, већ и запослене у школама, полицији и јавности уопште како би приметили и адекватно реаговали на понашање које указује да особа размишља о самоубиству. Поред тога, важну улогу у погледу превенције има предузимање корака у правцу контроле приступа средствима којима се суицид може извршити, попут контроле поседовања ватреног оружја, продаје седатива и сл. Свакако да једну од најзначајнијих превентивних мера представља оснивање центара за интервенцију у кризи који су лако доступни корисницима и остварују свој рад кроз СОС телефонске службе, психолошка саветовалишта и др., а посебну пажњу потребно је посветити раду са ризичним групама као што су преживели чланови породице, адолесценти и затвореници. До недавно је неоправдано био запостављен сегмент одговорног извештавања медија о самоубиству, па се последњих година значајно ради на упутствима како би медији требали о овоме да извештавају, а са циљем превенције ове социјалнопатолошке појаве. У том смислу, важно је да се избегава сензационалистичко извештавање, објављивање фотографија особа које су извршиле самоубиство и навођење детаља у вези са методом и начином извршења.⁵³⁹

У том смислу, посебно је значајно извештавање о самоубиствима јавних личности које може утицати на појаву самоубиства у друштву, пре свега младих особа које спадају у ризичну категорију, јер се у одређеним случајевима показало да

⁵³⁹ Центар „Срце”, пружање емотивне подршке особама у кризи и превенција самоубиства - <http://www.centarsrce.org/index.php> (21.10.2018.)

самоубиства познатих личности могу бити „унутрашња легитимација” на основу које се јаве „мале епидемије самоубиства” у неким заједницама.⁵⁴⁰

Поједини аутори истичу значај религије у смислу заштите од самоубиства, с обзиром на то да су бројна истраживања показала да је број самоубиства мањи у земљама у којима религија има значајан утицај у односу на секуларне државе.⁵⁴¹

Да би дошло до ефикасне примене ових мера неопходно је да постоји систематски начин развијања националног одговора на самоубиства кроз стварање националне стратегије за превенцију самоубиства. Тек кроз доношење овакве стратегије може се видети јасна посвећеност државе овом питању. Према препоруци Уједињених нација, оваква стратегија би требала да обухвати низ превентивних мера попут надзора, ограничења и смерница у области медија, подизања свести јавности, обуке здравствених радника, васпитача, полиције и других актера, као и дефинисање улоге и рада служби за пружање помоћи.⁵⁴² Нажалост, Србија и даље овакву стратегију нема ни после много залагања за израду њеног нацрта и указивања на постојање велике потребе за њеним усвајањем.

Превентивно деловање у погледу скитничарења, просјачења, беспосличарења и хордашење заснива се на подизању друштвене свести, друштвене емпатије и друштвене солидарности, али пре свега на унапређењу животних стандарда унутар државе, у економском и социјалном смислу. Посебан задатак у контексту превентивног деловања имају службе задужене за ментално здравље нације у контексту раног откривања и третмана одређених менталних поремећаја који могу довести до ових појава.

Имајући у виду утицај социјалне патологије на безбедност државе и друштва, веома је важно да се уложи знатно већи напори од стране надлежних институција, владиних и невладиних организација, а посебно у оквиру образовног система, како би превентивно деловање било ефикасније и како би се утицало на подизање свести о

⁵⁴⁰ Југовић, А. Л., Луковић, М. (2012). Карактеристике самоубиства младих, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 11, бр. 1, стр. 173.

⁵⁴¹ Станковић, Б., Пенев, Г. (2009). Социокултурни контекст суицидног понашања и неке релевантне чињенице о самоубиствима у Србији, *Социолошки преглед*, вол. XLIII, бр. 2, стр. 160.

⁵⁴² World Health Organization, Preventing suicide: a global imperative - http://www.who.int/mental_health/suicide-prevention/world_report_2014/en/ (21.10.2018.)

њиховој распрострањености и последицама. У том смислу, доступност едукативних центара, са стручним лицима за пружање помоћи и организовање едукација на нивоу школа о свим појавим облицима социјалне патологије, не сме да се своди на периодичне и факултативне активности, него је неопходно да представљају обавезно, континуирано деловање на нивоу свих јединица локалне самоуправе.

У том контексту, пожељно би било размотрити могућност увођења обавезног предмета у основним и/или средњим школама из области безбедносне културе, који би за циљ имао упознавање са различитим облицима угрожавања безбедности, а самим тим и са социјалнопатолошким појавама, њиховим последицама и начинима самозаштите, односно превенције.

Значај развијања безбедносне културе грађана, а посебно младих, као основ унапређења националне безбедности, препознат је и у оквиру Стратегије националне безбедности Републике Србије која представља најважнији стратешки документ којим се утврђују основе политике безбедности у заштити националних интереса Републике Србије.⁵⁴³

Нови Сад је један од градова који је препознао проблем распрострањености и утицаја различитих социјалнопатолошких појава и, у том смислу, се активно бави питањем превенције ових појава појава, а фокус је углавном на борби против насиља, посебно вршњачког насиља, као и на превенцији наркоманије и алкохолизма. У последње време интензивирано је разматрање могућности увођења „полицијског часа” за малолетнике.

Координационо тело за борбу против насиља у основним и средњим школама предложило је нове мере за сузбијање вршњачког насиља, али превасходно за борбу против наркоманије међу децом и младима, међу којима се издваја забрана кретања малолетника без пратње у касним вечерњим сатима у Новом Саду. Ова мера би требала да онемогући да малолетници у касним вечерњим сатима буду на улици без пратње пунолетне особе, а према речима члана Градског већа за образовање и председника Координационог тела Владимира Јелића, ова мера је већ заступљена у појединим европским државама и дала је дугорочне резултате. Као пример је навео

⁵⁴³ Стратегија националне безбедности („Сл. гласник РС”, бр. 88/2009)

Исланд који је на овај начин за 20 година смањено проценат младих који активно користе алкохол и психоактивне супстанце са 44% на 5%, а поред тога је истакао да бројна истраживања показују да квалитетно провођење времена са децом у природи, на концертима, културним садржајима или спортским активностима знатно смањује ризик да малолетници посегну за алкохолом или неком психоактивном супстанцом. Предложена мера огледа се у апсолутној забрани уласка малолетника у било коју врсту угоститељског објекта након 22 часа, као и у томе да млађи од 16 година не смеју да бораве ван куће без пратње пунолетне особе која за њих одговара након 22 часа зими, односно иза поноћи лети. Поред тога, Координационо тело планира да предложи свим новосадским школама да уведу едукације за родитеље на којима ће их стручне особе упутити на проблематику наркоманије и упознати са алтернативним начинима како да својој деци помогну да остану даље од ове социјалнопатолошке појаве. Град Нови Сад је већ у оквиру стратегије борбе против наркоманије предузео различите активности попут дељења бесплатних тестова на наркотице и увођења бесплатних спортских активности у свим новосадским школама.⁵⁴⁴

Општински савет родитеља основних и средњих школа је подржао предлог Координационог тела за борбу против насиља у основним и средњим школама, али инсистира на томе да се деци прво понуди алтернатива која подразумева да Град обезбеди деци колективне обиласке музеја, установа културе, позоришних представа, али и да обавезе школе да обезбеде бесплатно бављење спортом ученика свих узраста, обавезна такмичења у свим спортским дисциплинама између школа, да организују ваннаставне активности у виду радионица, да део наставе изводе у природи и да организују едукације за све родитеље о проблему наркоманије и алкохолизма.⁵⁴⁵

Међутим, поставља се питање да ли би позитиван пример Исланда у коме је примењен овај модел превентивног деловања имао једнак учинак у Србији имајући у

⁵⁴⁴ Скупштина Града Новог Сада - <https://skupstina.novisad.rs/2018/10/05/sednica-koordinacionog-tela-za-borbu-protiv-nasilja-u-osnovnim-i-srednjim-skolama-4/> (17.10.2018.)

⁵⁴⁵ Нови Сад - <https://novisad.com/vesti/savet-roditelja-podrzala-uvodjenje-policijskog-casa-za-maloletnike-4836> (17.10.2018.)

виду друштвене околности, утемељена друштвена схватања и менталитет. Полазећи од тога, можда би као први и мање драстичан корак требало имплементирати предлоге Општинског савета родитеља основних и средњих школа, који се односе на пружање алтернативе деци у виду доступних културних, креативних и спортских активности, и сагледати резултате предузимања ових мера. Свакако, организовање и омогућавање бесплатних активности, садржаја и едукација у овом смислу би морало да представља императив у свим јединицама локалне самоуправе.

Веома је важно да социјална заштита обухвати делује и области превенције и у погледу откривања девијантог понашања деце и омладине, попут нарушавања јавног реда и мира, скитње, алкохолизма, наркоманије и вршења кривичних дела. Међу најбољим облицима превенције истиче се организовање разних активности чиме се попуњава слободно време младих и утиче на развој њихове личности. У том смислу значајну улогу има локална заједница кроз организовање различитих културних и спортских догађаја. Поред тога, спречавању појаве девијантног понашања код деце и омладине може допринети сарадња локалне заједнице са школом и центром за социјални рад, где први важан корак представља евидентирање породичних проблема и породица у којима су присутне неке социјалнопатолошке појаве. Ефикасно сузбијање девијантног понашања младих условљено је правовременим откривањем. Управо због тога је кључно да школе врше појачани мониторинг и идентификују почетне симптоме девијантног понашања попут слабих оцена, агресивности и сл. Неопходно је да се сваки откривени случај девијантног понашања благовремено пријави центру за социјални рад и да се, уз подршку локалне заједнице, пружи адекватна помоћ и спроведе програм ресоцијализације. Према томе, изузетно је значајно да здравствене и социјалне установе буду кадровски и организационо оспособљене за решавање оваквих проблема. Ванинституционално решавање социјалних проблема грађана треба да подразумева образовање тела која организују активности у погледу пружања помоћи и која сарађују са друштвеним чиниоцима и грађанима како би утврдила одговарајуће мере и акције.⁵⁴⁶

⁵⁴⁶Марковић, Д. (2009). Социјалне потребе и начин њиховог задовољавања у локалној заједници, *Политичка ревија*, година (XXI) VIII, вол. 20, бр. 2/2009, стр. 81-82.

Сагледавајући све наведене превентивне мере може се закључити да је свакако основни предуслов превенције било које социјалнопатолошке појаве подизање економског, социјалног и уопште животног стандарда у држави, односно друштву, уз адекватно креиране законске оквире који се у пракси ефикасно примењују. Поред тога, показало се да је најважнији фактор заштите малолетника од свих облика социјалне патологије темељна едукација, с тога је изузетно важно размотрити увођење обавезних предмета у школама који би за циљ имали упознавање са свим ризицима, опасностима, последицама и мерама превенције социјалне патологије.

ЗАКЉУЧАК

Питање безбедности налазило се у фокусу интересовања још од првобитних људских заједница, а посебно долази до изражаја од настанка држава и представља један од примарних циљева све до данас. Облици угрожавања безбедности су се кроз историју мењали и различито схватили, а развој технике и технологије, урбанизација и економски, социјални и политички развој утицали су да се схватање безбедности данас значајно шире и другачије сагледава. Поједини облици угрожавања се могу у потпуности сузбити, али постоје и они извори угрожавања, односно појаве о чијем се потпуном искорењавању не може говорити већ само о сузбијању на меру која је подношљива, односно прихватљива за друштво. Један од таквих извора угрожавања представљају социјалнопатолошке појаве.

Изучавање појединих социјалнопатолошких појава има дугу историју у различитим наукама, међутим утицају социјалне патологије на безбедност државе и друштва се дуго није посвећивала довољна пажња. Са аспекта безбедности примат се давао оружаним изворима угрожавања, али је у савременом друштву постала приметна све деструктивнија моћ неоружаних облика угрожавања што је утицало да се схватање безбедности прошири и да ови извори заузму значајно место у погледу угрожавања безбедности, а посебно јер се уочило да оружани извори угрожавања суштински представљају потенцијалну претњу, а неоружани извори угрожавања су претња која је постојећа и перманентна.

У том контексту циљ овог рада се огледа у истицању повезаности утицаја распрострањености и последица социјалнопатолошких појава као неоружаног облика угрожавања, са безбедношћу државе и друштва.

Држава, као друштвена и политичка организација, има примарни задатак да очува своју безбедност, односно безбедност друштва, и у том смислу сноси највећу одговорност. Због тога је изузетно важно да постоји ефикасан систем безбедности који је усмерен на заштиту виталних вредности друштва које су као такве одређене у датом тренутку. Ове вредности се разликују од друштва до друштва и мењају се кроз

време, а не морају нужно да се поклапају са вредностима које су значајне за појединца или одређену групу. Виталне вредности друштва јесу различите слободе и права, лична или имовинска, а свако њихово противправно угрожавање представља угрожавање безбедности појединца. Држава кроз своје правне акте истиче ове вредности, указује на неопходност њихове заштите и уређује начин остваривања заштите. Дакле, безбедност би се могла дефинисати као одсуство било ког облика угрожавања виталних вредности једног друштва. С обзиром на то да држава има дужност и обавезу да заштити сваког појединца, односно друштво у целини, од угрожавања ових вредности, може се закључити да уколико то не чини и сама држава представа извор угрожавања безбедности. Држава утиче на све изворе угрожавања кроз предвиђене превентивне и репресивне мере којима директно или индиректно делује на изворе угрожавања. Међутим, савремена схватања безбедности полазе од тога да остваривање стања безбедности не произилази само из непостојања извора угрожавања, већ и из стварања услова и околности који омогућавају просперитет у социјалном, економском, културном и сваком другом смислу. Имајући у виду наведено, у раду је указано на улогу државе у очувању безбедности, односно заштити друштва од различитих облика угрожавања, а посебно од социјалне патологије као облика унутрашњег угрожавања безбедности државе и друштва.

Када је реч о социјалним проблемима, свако друштво одређује да ли је неко стање друштва друштвени проблем и која се то понашања имају сматрати девијантним, односно којим се то понашањима угрожавају други субјекти који се нормално понашају, без обзира да ли су као таква препозната и санкционисана важећим правним прописима. У том смислу, социјалнопатолошке појаве представљају девијантна понашања према којима се однос друштва и правни третман кроз историју мењао.

Данас се већина аутора слаже да су девијантна понашања која спадају у социјалнопатолошке појаве криминалитет, наркоманија, алкохолизам, проституција, коцкање, интернет зависност и самоубиства и покушаји самоубиства, али и посебни облици социјалних девијација као што је скитничарење, просјачење, беспосличарење и хордашење. Социјална патологија као научна дисциплина бави се управо

изучавањем ових појава и реакцијом друштва на ова девијантна понашања, међутим, и поред препознавања њихових негативних последица, недовољна пажња се посвећује њиховом утицају на унутрашњу безбедност државе и друштва и у том контексту сагледавању постојећих нормативних оквира, правне регулативе у области превенције, сузбијања, заштите и ублажавања последица. Управо из приказане анализе *de lege lata* и датих предлога *de lege ferenda* произилази значај овог истраживања.

Последњих година приметне су све веће измене у погледу друштвеног и нормативног третмана социјалнопатолошких појава, на шта је у највећој мери утицала тежња ка ширем тумачењу људских права и слобода са којима су девијантне појаве уско повезане, посебно у погледу оних код којих се угрожавање примарно огледа у угрожавању самог појединца који је испољава. Управо у томе се огледа значај сагледавања утицаја ових појава на безбедност државе и друштва како би на основу тога државе могле најадекватније да одреде до које мере ће ограничити одређена права и слободе појединца, а у циљу остваривања своје улоге у очувању безбедности. Поред тога, не сме се занемарити чињеница да би држава требала кроз правна правила и санкционисање одређеног понашања да јасно укаже својим грађанима које је то понашање друштвено неприхватљиво, односно девијантно.

Значај идентификовања и анализе узрока девијантног понашања приказане у раду произилази из њихове улоге у креирању адекватне и ефикасне безбедносне политике. У том контексту указано је да се ни један од узрока не може сматрати доминантним, тј. различити економски, социјални и политички услови делују у садејству и уз одређене ендogene факторе доводе до појаве девијантног понашања.

Анализирајући сваки појавни облик социјалне патологије појединачно, у раду је указано на узроке који доводе до те појаве, њене последице на појединца и државу и друштво, односно утицај на угрожавање безбедности, са посебним освртом на кривичноправни третман и мере превенције.

Када је реч о криминалитету, анализирани су појавни облици криминалитета као што су деликти насиља, имовински деликти, привредни криминалитет, организовани криминалитет, сексуални деликти, компјутерски криминалитет,

саобраћајна делинквенција, малолетничка делинквенција, еколошки криминалитет и рецидивизам.

Криминалитет представља социјалнопатолошку појаву која се у одређеном смислу разликује, али и обухвата друге социјалнопатолошке појаве, имајући у виду да је за поједине појаве предвиђена кривична одговорност.

Сваки од појавних облика криминалитета анализиран је посебно у контексту утицаја на безбедност друштва, са указивањем на припадајућа кривична дела. У том смислу, утицај криминалитета на безбедност државе и друштва је најочљивији у односу на друге појавне облике социјалне патологије јер изузетно деструктивно утиче на све аспекте друштвеног живота и функционисања државе и може директно да угрози живот и здравље људи.

Као последица високе стопе криминалитета јавља се социјална несигурност, економска нестабилност, смањење људског ресурса и продуктивности, различити психички проблеми, политичка дестабилизација, нефункционисање државних институција, урушавање квалитета живота, а на макроекономском плану распрострањеност криминалитета доприноси умањењу броја инвестиција, па се може закључити да криминалитет представља главни блокатор савременог друштва и његовог просперитета. Управо из наведеног произилази утицај ове социјалнопатолошке појаве на безбедност државе и друштва.

Социјалнопатолошка појава која је са криминалитетом уско повезана јесте наркоманија. Ова девијантна појава погађа сва друштва у савременом свету, а њена повезаност са криминалом чини је изузетно опасним извором угрожавања безбедности, а посебно у контексту повезаности са организованим криминалом. Поред тога, деструктивни утицај наркоманије на безбедност огледа се у директном утицају на живот и здравље људи, а свака испољена негативна последица на појединцу има своју рефлексију на његово ближе окружење, али и друштво у целини. Ова социјалнопатолошка појава ствара одређене дилеме у погледу поштовања слобода личности, али приказане последице и утицај на безбедност државе и друштва указују на значај њеног кривичноправног третмана. У том смислу су у раду

детаљно анализирана кривична дела злоупотребе опојних дрога са указивањем на термилошке и суштинске проблеме и спорна питања.

Када је реч о алкохолизму, анализирани резултати истраживања говоре у прилог томе да је алкохолизам попримио облик епидемије и да се јавља као узрочник смрти у изузетно великом броју случајева, а утиче и на појаву различитих болести, односно обољења и повреда. Са аспекта безбедности државе и друштва посебно значајно питање представља угрожавање безбедности јавног саобраћаја возњом у алкохолисаном стању чиме се директно угрожава не само живот алкохолисаног лица, већ и других учесника у саобраћају. Негативне последице конзумирања алкохола огледају се и у психолошком стању које алкохол изазива, а које може допринети појави делинквентног понашања, запостављању породице, социјалној искључености, смањењу радне способности и др. Дакле, алкохолизам представља широко распрострањену социјалнопатолошку појаву, чије последице јесу евидентне и познате, али није препознат њен снажан деструктивни утицај на безбедност државе и друштва који намеће потребу за унапређењем и креирањем ефикаснијих мера превенције.

Друштвена реакција према проституцији као једном од најстаријих облика социјалне патологије, мењала се кроз историју, међутим и данас не постоје слагања око њеног законског регулисања. У раду је указано на различите законске моделе регулисања проституције и њихове ефекте на сузбијање проституције као девијантне појаве, уз анализу правног аспекта проституције у Републици Србији.

У сенци друштвеног прихватања проституције као нужне појаве остаје њен утицај на безбедност државе и друштва, а који се огледа у уској повезаности са криминалитетом и другим појавним облицима социјалне патологије, деградацији друштва, ширењу полно преносивих болести и др., због чега је важно да се овом питању приступи са једнаком пажњом као и према другим социјалнопатолошким изворима угрожавања безбедности.

Коцкање, односно патолошко коцкање као поремећај који ствара неконтролисани нагон за коцкањем, утиче на појаву негативних последица по ментално и физичко здравље и доводи до финансијских, социјалних и здравствених проблема, проблема са радном способношћу и проблема у међуљудским,

породичним односима, а у одређеним случајевима и до делинквентног понашања и других социјалнопатолошких појава. У том смислу, анализирани утицај коцкања на друштво у целини указује на чињеницу да се ни ова социјалнопатолошка појава не може посматрати као искључиви проблем појединца, већ да сузбијање ових појава јесте у интересу целокупног друштва и да у том контексту превентивно деловање треба да буде међу приоритетима државе.

У широком спектру бенефита које је интернет донео савременој друштвеној заједници, издвојили су се и одређени ризици који произилазе из његовог прекомерног коришћења. Последице претераног коришћења интернета првенствено се одражавају на корисника кроз различите психолошке поремећаје који га чине дисфункционалним чланом друштва. Интернет зависност доприноси појави депресије, подстиче социјалну изолацију и негативно се одражава на ближе окружење зависника, а може довести и до злоупотребе интернета. Према томе, интернет зависност у одређеном смислу представља психолошки, социјални и економски проблем, који се у случају велике распрострањености може одразити и на безбедност друштва и државе.

Самоубиство представља чин појединца који је одраз незадовољства одређеним друштвеним или личним стањем. Међутим, имајући у виду да се овом појавом угрожава основна вредност друштва, тј. људски живот, јасно је у чему се огледа директни утицај ове социјалнопатолошке појаве на државу и друштво у целини. Полазећи од тога да је за очување људске безбедности фундаментално, пре свега, очување људског живота самог по себи, неопходно је да се питање распрострањености појаве самоубиства разматра интензивније и са аспекта угрожавања безбедности државе и друштва.

Када је реч о посебним облицима социјалних девијација у које спадају скитничарење, просјачење, беспосличарење и хордашење, утицај на безбедност државе и друштва је мање изражен него код других социјалнопатолошких појава. Међутим, с обзиром на то да се ове појаве јављају као последица социјалних проблема у друштву и да се могу негативно одразити на државу и друштво у

социјалном и економском смислу, значајно је било указати и на њихов етиолошки карактер и правни аспект.

Основна хипотеза: *Директни и индиректни ефекти манифестације социјалнопатолошких појава угрожавају унутрашњу безбедност државе и друштва у целини.*

Основна хипотеза истраживања је, кроз приказ и анализу утицаја сваке од социјалнопатолошких појава на безбедност државе и друштва, у потпуности потврђена. Полазећи од савременог, ширег схватања безбедности која не означава само одсуство свих облика угрожавања него и стање у коме постоје услови за просперитет и развој, и сагледавајући директне и индиректне социјалне, економске, здравствене и политичке последице распрострањености социјалне патологије, долази се до закључка да социјалнопатолошке појаве угрожавају унутрашњу безбедност државе и друштва, с тим да се степен угрожености разликује у зависности од појавног облика.

Поред тога, потврду наведене хипотезе представља и спроведено истраживање путем анкетног упитника, с обзиром на то да су резултати истраживања показали да је мишљење свих испитаника да социјална патологија угрожава или да делимично угрожава безбедност државе и друштва, што говори у прилог томе да постоји осећај угрожености чланова друштва који има утицај на постојање објективног стања угрожавања безбедности од стране одређене појаве.

Прва посебна хипотеза: *Примарну улогу у сузбијању и остваривању заштите становништва од утицаја социјалне патологије имају институције државе и друштва.*

Ова посебна хипотеза је, такође, у потпуности потврђена кроз указивање на етиолошки аспект сваке социјалнопатолошке појаве и значај утицаја државних и друштвених институција на сузбијање социјалне патологије, а посебно у контексту

превентивног деловања. У том смислу изузетан значај има адекватна правна регулатива са јасним стратегијама за превентивно деловање и сузбијање социјалне патологије. Ефикасни програми и мере превенције у које је укључена локална самоуправа, као и здравствене, образовне и социјалне установе и органи унутрашњих послова, уз подршку различитих друштвених институција, представљају основу за сузбијање социјалне патологије.

Наведену хипотезу потврдили су и резултати истраживања спроведеног путем анкетног упитника јер је већина испитаника навела да према њиховом мишљењу највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава имају државне институције и породица.

Друга посебна хипотеза: *Постоји потреба за ревидирањем кривичноправне регулативе која се односи на социјалнопатолошке појаве.*

Анализа кривичноправног аспекта социјалнопатолошких појава, односно њиховог кривичноправног третмана и последица, показала је да постоји делимична потврда ове хипотезе. Кроз посебан приказ и анализу кривичних дела из области социјалне патологије и припадајућих кривичноматеријалних института, уочени су одређени проблеми и спорна питања, као и могућности да се кроз измену кривичноправне регулативе ефикасније делује на сузбијање одређених појава. Имајући у виду специфичности сваке социјалнопатолошке појаве и њихов различит кривичноправни третман, као и одређена постојећа позитивна решења, овакав закључак се не односи на сва кривична дела из области социјалне патологије, из чега произилази само делимична потврда наведене хипотезе.

На потребу ревидирања кривичноправне регулативе која се односи на социјалнопатолошке појаве указују и резултати спроведеног истраживања путем анкетног упитника, с обзиром на то да се 38,9% испитаника изјаснило да кривичноправни третман социјалнопатолошких појава није адекватан, а 47,2% да је делимично адекватан, што је од посебног значаја јер се ради о мишљењу стручне јавности.

Трећа посебна хипотеза: *Број карактеристичних кривична дела из области социјалне патологије нема тенденцију опадања.*

Потврда ове хипотезе произилази из приказаних статистичких података о званично регистрованој заступљености карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије у пракси правосудних органа у Србији. Сагледавањем ових података за трогодишњи период у распону 2014. - 2016. година, уочава се да, уз одређене осцилације, у броју поднетих кривичних пријава, подигнутих оптужница, донетих осуђујућих пресуда и др., нема значајније разлике, односно не постоји тенденција опадања броја карактеристичних кривичних дела из области социјалне патологије. У том контексту значајно је узети у обзир сва друга истраживања о распрострањености социјалнопатолошких појава која су приказана у раду, а која указују на то да велики број кривичних дела из ове области остаје неоткривен, односно непријављен и непроцесуиран.

Имајући у виду све наведено, социјалну патологију треба посматрати као изазов са којим се човечанство већ дуже време интензивно, али безуспешно суочава, а распрострањеност свих социјалнопатолошких појава која поприма облик епидемије и снажна деструктивност која се испољава на појединцу и рефлектује на све сегменте државе и друштва, опомиње нас да нисмо довољно одлучни у овој борби и да још увек не познајемо и не уважавамо у довољној мери социјалну патологију као облик угрожавања безбедности.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге, уџбеници, монографије и научни чланци

1. Аврамовић, З. (2011). Демократија и проблем безбедности, *Наука, безбедност, полиција – Журнал за криминалистику и право*, бр. 2, стр. 19-28
2. Albanese, S. J. (2015). *Organized Crime: From the Mob to Transnational Organized Crime*, Abingdon, Oxon: Routledge
3. Алексић, Ж., Шкулић, М. (2007). *Криминалистика*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће „Службени гласник”
4. Амићић, Г., Ђулум, Д., Петричевић, В. (2014). *Дефинисање, карактеристике и узроци еколошког криминалитета*. У: Сузбијање криминалитета и европске интеграције, с освртом на еколошки криминалитет: Зборник радова међународне научностручне конференције, Требиње, 18-20. марта 2014. год. (стр. 33-42); Република Српска Влада, Министарство унутрашњих послова, Управа за полицијско образовање, Висока школа унутрашњих послова
5. Бабић, Ђ., Млађан, Д. (2013). Анализа показатеља ризика од пожара и експлозија с посебним освртом на Републику Србију, часопис *Безбедност*, вол. 55, бр. 3, стр. 117-129
6. Бајагић, М. (2011). Разумевање безбедности – од античких времена до савремених приступа, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 16, бр. 2, стр. 39-55
7. Бакрач, С., Вуруна, М., Милановић, М. (2010). Деградиција животне средине – утицај на еколошку безбедност, *Војно дело*, вол. 62, бр. 3, стр. 314-328
8. Бановић, Б. (2002). *Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета*, Београд-Земун: Виша школа унутрашњих послова
9. Бановић, Б., Амановић, Ђ. (2017). Конституисање полицијских наука у Србији као императив времена, *Култура полиса*, год. XIV, бр. 33, стр. 127-138

10. Barnett, J. (2001). *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security ERA*, London: Zed Books
11. Батрићевић, А. (2011). Хордашење као социјалнопатолошка појава- феноменологија, етиологија и државна реакција, *Социјална мисао*, вол. XVIII, бр. 4/2011, стр. 141-163
12. Баћановић, В. (2008). Испитивање социјалних аспеката лечења наркоманије – религија као чинилац интеграције, *Религија и толеранција*, вол. 6, бр. 10, стр. 129-142
13. Бејатовић, С., Шикман, М. (2014). *Транснационални еколошки криминалитет*. У: Сузбијање криминалитета и европске интеграције, с освртом на еколошки криминалитет: Зборник радова међународне научностручне конференције, Требиње, 18-20. марта 2014. год. (стр. 13-31); Република Српска Влада, Министарство унутрашњих послова, Управа за полицијско образовање, Висока школа унутрашњих послова
14. Bellis A.M., Jones L., Hughes K., & Hughes S. (2010). *Preventing and Reducing Armed Violence – What Works?*, Background paper, Oslo Conference on Armed Violence, Achieving the Millennium Development Goals 20-22 April 2010, Liverpool John Moores University, World Health Organization, Norwegian Ministry of Foreign Affairs and United Nations Development Programme
15. Бецић, Г. (2012). Сепаратизам – упориште албанског екстремизма, *Војно дело*, вол. 64, бр. 3, стр. 148-156
16. Бешлин, М. (1991). *Епидемиолошке карактеристике извршених и покушаних самоубиства у болничким и ванболничким условима*, Нови Сад: Медицински факултет
17. Билтен Републичког завода за статистику (2015). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2014. годину - пријаве, оптужења и осуде, 603, Београд, Републички завод за статистику
18. Билтен Републичког завода за статистику (2016). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2015. годину - пријаве, оптужења и осуде, 617, Београд, Републички завод за статистику

19. Билтен Републичког завода за статистику (2017). Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији за 2016. годину - пријаве, оптужења и осуде, 629, Београд, Републички завод за статистику
20. Бингулац, Н., Шкорић, С. (2015). *Кривичноправни и криминолошки аспект привредног криминалитета*. У: Прилагођавање правничке регулативе актуелним трендовима у региону: Зборник радова XII традиционалног научног скупа „Правнички дани проф. др Славко Царић” (стр. 627-638). Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
21. Бјелајац, Ж. (2005). *Трговина људима – узроци и последице*, Београд: Жељко Бјелајац
22. Бјелајац, Ж. (2013). *Организовани криминалитет – империја зла*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
23. Бјелајац, Ж. (2015). Медији, супкултура и криминалитет у савременом друштву, *Култура полиса*, бр. 27, год. XII, стр. 121-134
24. Бјелајац, Ж. (2015). *Политика сузбијања криминалитета*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
25. Бјелајац, Ж. (2017). *Безбедносна култура: умеће живљења*, Нови Сад: Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе
26. Бјелајац, Ж. (2017). Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи, *Култура полиса*, вол. 14, бр. 33, стр. 139-154
27. Бјелајац, Ж. (2017). Патолошко коцкање и криминал, *Култура полиса*, вол. 14, бр. 34, стр. 185-201
28. Бјелајац, Ж., Зиројевић, М. (уред.) (2012). *Организовани криминалитет – изазов XXI века*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
29. Бјелајац, Ж., Матијашевић, Ј. (2013). Насиље као облик социо-патолошког понашања, *Култура полиса*, бр. 22, год. X, стр. 409-425
30. Бјелајац, Ж., Суботин, М. (2018). Деструктивна моћ исламског верског фанатизма као мотивационог фактора за терористичке активности у Европи, *Култура полиса*, год. XV, посебно издање, стр. 153-164.

31. Бошковић-Ђукић, Д. (2009). Улога породице у превенцији патолошког коцкања, *Здравствена заштита*, вол. 38, бр. 4, стр. 31-36
32. Бошковић, Д. (2009). Спречавање насиља у породици, часопис *Безбедност*, вол. 51, бр. 3, стр. 93-104
33. Бошковић, М. (1995). *Криминологија и социјална патологија*, Нови Сад: Издавачко предузеће Матице српске
34. Бошковић, М. (2007). *Криминологија*, Нови Сад: Правни факултет
35. Бошковић, М. (2009). Криминолошка обележја кривичних дела против полних слобода, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 43, бр. 2, стр. 121-142
36. Бошковић, М. (2011). *Криминолошка обележја и типологија насилничке личности*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 32-49). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон
37. Бошковић, М. (2012). *Социјална патологија*, Нови Сад: Унија факултета Југоисточне Европе
38. Бошковић, М. (2012). *Криминологија*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Правни факултет
39. Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
40. Buvinic M., Morrison, A. (1999). *Violence as an Obstacle to Development*, 1-8, Washington, DC: Inter-American Development Bank
41. Васић, Т. (2001). Кријумчарење опојних дрога и наркоманија у Србији, часопис *Безбедност*, бр. 4, стр. 482-524
42. Вуковић, Н., Милосављевић, З. (2015). Политички облици екстремизма, *Војно дело*, вол. 67, бр. 4, стр. 121-129
43. Вуковић, С. (2011). Савремени приступи и проблеми у социјалној превенцији криминала, часопис *Безбедност*, вол. 53, бр. 3, стр. 95-111

44. Vuletić, I. (2014). The Organised Structure of Power and Economic Crime „FIMI-Media” Case and a View from the Croatian Perspective, *Journal of Law and Criminal Justice*, vol. 2, no. 2, pp. 133-149
45. Вучковић, Б., Вучковић, В. (2015). *Биолошко оружје – утицај на животну средину*. У: Прилагођавање правничке регулативе актуелним трендовима у региону: Зборник радова XII традиционалног научног скупа „Правнички дани проф. др Славко Царић” (стр. 299-311). Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
46. Гајић, Г. (2011). *Основне карактеристике насилничког криминалитета и његових учинилаца*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 278-296). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон
47. Гађиновић, Р. (2007). Класификација безбедности, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 12, број 2, стр. 3-26
48. Гађиновић, Р. (2008). Безбедност као научна дисциплина, часопис *Безбедност*, вол. 50, бр. 1-2, стр. 5-21
49. Гађиновић, Р. (2012). Друштвени извори угрожавања капацитета система безбедности државе, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2012, год. 19, вол. 35, стр. 131-148
50. Гађиновић, Р. (2012). Унутрашњи неоружани облици угрожавања капацитета безбедности државе, *Политичка ревија*, година (XXIV) XI, вол. 31, бр. 1, стр. 229-251
51. Глишовић, Љ. (уред.) (2004). *Ризница мудрости – мисли великих умова човечанства*, Нови Сад: ЛИБ
52. Голић, Д. (2015). Глобализација и државна сувереност, *Култура полиса*, год. XII, посебно издање, стр. 23-37
53. Грубач, М. (2009). Организовани криминал у Србији, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, год. 46, бр. 4, стр. 701-709

54. Давидовић, Д. (2015). *Превенција криминалитета и сигурност (локалне) заједнице – место приватног сектора безбедности*. У: Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине, уред. Hughson, М., Стевановић, З., Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 345-354
55. Делибашић, В. (2010). *У канцама проституције, кривичноправни аспект проституције*, Београд: Чигоја
56. Делибашић, В. (2014). Поједина спорна питања у вези са опојним дрогама у Кривичном закону, часопис за кривичне науке *Crimen*, бр. 1, стр. 75-88
57. Димовски, Д. Т., Костић, М. П. (2014). Примена ресторативне правде на случајеве сексуалне делинквенције, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 48, бр. 1, стр. 175-187
58. Добовшек, Б., Ламбергер, И., Слак, Б. (2012). Међусобна повезаност организованог криминалитета и тероризма. У: Бјелајац, Ж., Зиројевић, М. (уред.) (2012). *Организовани криминалитет – изазов XXI века*, (стр. 440-455), Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
59. Dowling N.A., Merkouris, S.S., Greenwood, C.J., Oldenhof, E., Toumbourou, J.W., Youssef, G.J. (2017). Early risk and protective factors for problem gambling: A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies, *Clinical Psychology Review*, Volume 51, pp. 109-124
60. Драгишић, З. (2009). Систем националне безбедности – покушај дефинисања појма, *Војно дело*, вол. 61, бр. 3, стр. 162-176
61. Драгишић-Лабаш, С. (2015). Насиље у породици и употреба алкохола – мере обавезног лечења и приказ случаја, *Социологија – часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*, вол. 57, бр. 2, стр. 259-273
62. Драгишић-Лабаш, С., Ђокић, Г. (2010). Значај психоедукације у лечењу алкохолизма системском породичном терапијом, *Социологија – часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*, вол. 52, бр. 2, стр. 197-210

63. Драгишић-Лабаш, С., Јовичић, С., Ђокић, Г. (2009). Друштвени фактори у настанку и развоју зависности од алкохола, *Енграми*, вол. 31, бр. 1-2, стр. 101-111
64. Драгишић, Т. (2017). *Самоубиство у различитим облицима друштвених криза*, докторска дисертација, Крагујевац: Факултет медицинских наука Универзитета у Крагујевцу
65. Драгојловић, Ј. (2016). *Условна осуда у кривичном законодавству Републике Србије*, докторска дисертација, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
66. Драгојловић, Ј., Ђеранић, М. (2015). Потребе за безбедношћу и сигурношћу у хијерархији људских потреба, *Култура полиса*, год. 12, бр. 28, стр. 291-299
67. Draženović, M. (2013). *Prostitucija i sociokulturni aspekti zakonske regulacije prostitucije u Hrvatskoj*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
68. Ђекић, М., Д. (2016). Привредни криминал и начини спровођења финансијске безбедности, *Техника*, вол. 75, бр. 5, стр. 782-786
69. Ђорић, М. Р. (2012). Теоријско одређење екстремизма, *Култура полиса*, бр. 17, стр. 45-62
70. Ђорић, М. (2013). *Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља*, докторска дисертација, Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду
71. Ђукић, С. (2016). Анализа кривичних дела привредног криминалитета у Србији и деликти корупције у привреди, *Војно дело*, вол. 68, бр. 5, стр. 169-191
72. Жарковић, М., Драгичевић-Дичић, Р., Николић-Гаротић, С., Јекић-Брадајић, Г., Мајић, М., Виторовић, М. (2011). *Кривичноправни систем и судска пракса у области борбе против трговине људима у Србији*, Београд: Заједнички програм УНХЦР, УНОДЦ и ИОМ
73. Земљак, Б. (2014). Феноменологија преваре у имовинским деликтима у Републици Србији, *Мегатренд ревија*, вол. 11, бр. 2, стр. 323-342

74. Златарић, Б. (1968). Легални аспект поврата, *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, вол. 4, бр. 6, стр. 585–592
75. Ивановић, М. (2012). Значај законских решења у превенцији и сузбијању наркоманије, *Ревиија за криминологију и кривично право*, бр. 3, стр. 193-203.
76. Ивановић, М. (2013). Медији и дрога, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, вол. XXXII, бр. 2, стр. 139-153.
77. Ивановић, М. (2015). *Проблеми превенције, сузбијања и законског регулисања криминала повезаног са дрогама*. У: Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине, уред. Hughson, М., Стевановић, З., Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 63-74
78. Игњатовић, А. (2007). *Кривично право – посебни део*, Нови Сад: Привредна академија
79. Игњатовић, Ђ. (2011). *Насилнички криминалитет – концептуална и етиолошка питања*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 5-31). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон
80. Игњатовић, Ђ. (2011). Појам и етиологија насилничког криминалитета, часопис за кривичне науке *Crimen*, бр. 2, стр. 179-211
81. Игњић, З. (2018). *Управљање ванредним ситуацијама изазваним ризиком од пожара у Републици Србији*, докторска дисертација, Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду
82. Играчки, Ј. (2015). *Кривичноправне и криминолошке карактеристике насилничког криминалитета у Србији*. У: Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине, уред. Hughson, М., Стевановић, З., Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 75-88
83. Илић, А. (2017). Болести зависности као облик друштвене девијантности, *Право – теорија и пракса*, вол. 34, бр. 10-12, стр. 13-27

84. Илић, П. (2011). Семантичко-лексикографски аспекти појма безбедности, *Војно дело*, вол. 63, бр. 3, стр. 85-99
85. Јаковљевић, В. (1971). *Увод у социјалну патологију*, Београд: Научна књига
86. Јанев, И. (2011). Појам и дефиниција безбедности и теорија релационизма у разматрању безбедности, *Политичка ревија*, година (XXIII) X, вол. 29, бр. 3, стр. 365-386
87. Јанковић, Б. (2016). Алкохолизам као фактор приликом утврђивања чињеничног стања у кривичним поступцима, *Енграми*, вол. 38, бр. 1, стр. 49-59
88. Јевтић, Д. (2014). Повећање економских неједнакости као изазов безбедности, *Војно дело*, вол. 66, бр. 2, стр. 114-128
89. Јеж, З. (2009). *Основи социологије*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
90. Јовановић, Ј. (2012). Проституција у Крагујевцу, *Социолошка луча*, вол. 6, бр. 2, стр. 51-57
91. Јовановић, Ј. (1973). *Кривично право – општи део*, Београд: Научна књига
92. Јовановић, П., Ђурчић, С., Милосавчевић, В. (2000). Прилог дефиницији алкохолизма, *Психијатрија данас*, вол. 32, бр. 2-3, стр. 105-113
93. Јовашевић, Д. (2006). *Лексикон кривичног права*, Београд: Службени гласник
94. Јовашевић, Д. (2011). *Малолетничко кривично право*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу
95. Јовић, В. (2014). Политика супростављања еколошком криминалитету у Републици Србији и његов утицај на еколошку безбедност, *Мегатренд ревија*, вол. 11, бр. 4, стр. 321-342
96. Јоксић, И. (2007). Специфичности алтернативних мера (васпитни налози) у кривичном законодавству Србије, *Наука, безбедност, полиција – Журнал за криминалистику и право*, вол. 12, год. 3, стр. 133-143
97. Joksić, I., Matijašević-Obradović, J. (2017). Diversionary measures as a response of society to Juvenile Crime in Croatia and Serbia, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 54, br. 4, str. 887- 901

98. Југовић, А. (2011). Социјално-демографска и етиолошка обележја суицида у савременом друштву, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 10, бр. 3, стр. 529-546
99. Југовић, А. Л., Луковић, М. (2012). Карактеристике самоубистава младих, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 11, бр. 1, стр. 169-177
100. Кековић, З., Тодоровић, З. (2008). Угрожавање животне средине у Републици Србији – безбедносни аспект, *Наука, безбедност, полиција – Журнал за криминалистику и право*, вол. 13, бр. 3, стр. 23-40
101. Кешетовић, Ж. (2008). Интернет као оруђе терориста, *Ревизија за безбедност*, вол. 2, бр. 4, стр. 37-41
102. Ковачевић, Б. (2015). Ризици и безбједносне пријетње. У: *Ризици и безбједносне пријетње* (приредио: Брацо Ковачевић), Бања Лука: Удружење наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци и Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Београд: Факултет за пословни и индустријски менаџмент Универзитета Унион, Никшић: Центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања Црне Горе, стр. 7-14
103. Ковачевић-Лепојевић, М. (2011). Појам и карактеристике интернет зависности, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 10, бр. 4, стр. 615-631
104. Ковачевић, М. (2013). Личност зависника од дроге и алкохола – сличности и разлике, *Енграми*, вол. 35, бр. 3-4, стр. 19-36
105. Којић, Е. (2009). *Problematično i patološko kockanje*, Virovitica: Zavod za javno zdravlje „Sveti Rok”
106. Кораћ, С. (2007). Друштвени преображај: Одговорности и дужности, *Ревизија за безбедност*, бр. 4, октобар, стр. 35-40
107. Костић, М. (2010). Превенција криминалитета – појам и историјски развој, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 55, стр. 89-108

108. Kraanen, F. L., Emmelkamp, P.M.G. (2011). Substance misuse and substance use disorders in sex offenders: A review, *Clinical Psychology Review*, Volume 31, Issue 3, pp. 478-489
109. Краински, Н. (1951). *Посрнули људи*, Београд: Штампарија „Графика”
110. Крстић, Б. (1977). Судско-психијатријски аспект наркоманије, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 17, стр. 271-278
111. Крстић, О. (2006). Превентивна улога полиције у случајевима сексуално злоупотребљене деце и омладине, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 11, бр. 1, стр. 9-30
112. Крстић, З. (2014). Савремени безбедносни изазови у Мексику: Спрега државе са наркокартелима, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, број 2, стр. 41-56
113. Kruttschnitt, C., Kalsbeek, W. D., House, C. C. (2014). *Estimating the Incidence of Rape and Sexual Assault*, Panel on Measuring Rape and Sexual Assault in Bureau of Justice Statistics Household Surveys, Editors: Committee on National Statistics, Division of Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council, Washington, DC: The National Academies Press
114. Лајић, О. (2016). Перцепција наркоманије и нарко-криминала у општој популацији и популацији студената КПА, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, бр. 3, стр. 39-60
115. Лазаревић, Љ. (2006). *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Београд: Савремена Администрација
116. Law, S. A. (1999-2000). Commercial Sex: Beyond Decriminalisation, *Southern California Law Review*, No. 3, pp. 523-610
117. Липовац, К., Јовановић, Д., Станојевић, П. (2011). *Узроци насилничког понашања у саобраћају*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 50-57). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон

118. Липовац, М., Глушац, Ј. (2011). Перспективе концепта људске безбедности, *Култура полиса*, бр. 16, стр. 57-76
119. Lotar Rihtarić, M., Vrselja, I., Badurina-Sertić, Đ. (2017). Individualni čimbenici zatvorenika: što doprinosi penalnom recidivizmu?, *Ljetopis socijalnog rada*, vol. 24, no. 3, str. 539-563
120. Maden, A. (2007). *Treating violence – a guide to risk management in mental health*, New York: Oxford University Press Inc.
121. Маринковић, Д. (2003). Основни правци криминалистичког поступања у сузбијању нарко-криминалитета, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 8, бр. 2, стр. 129-143
122. Маринковић, Д. (2014). Осумњичени у криминалистичким истрагама силовања, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 48, бр. 2, стр. 289-306
123. Марјановић, М., Марков, С. (2008). *Основи социологије*, Нови Сад: Природно-математички факултет Универзитета у Новом Саду
124. Марковић, Д. (2009). Социјалне потребе и начин њиховог задовољавања у локалној заједници, *Политичка ревија*, година (XXI) VIII, вол. 20, бр. 2/2009, стр. 61-88
125. Марковић, И. (2007). *Основи криминологије*, Бања Лука: Правни факултет, Центар за публикације
126. Марковић, М. (2011). *Тешка крађа извршена на нарочито опасан или нарочито дрзак начин*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 5-31). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон, стр. 183-190
127. Матијашевић, Ј. (2012). Високотехнолошки криминал у функцији организованог криминалитета. У: Бјелајац, Ж., Зиројевић, М. (уред.) (2012). *Организовани криминалитет – изазов XXI века*, (стр. 398-419.), Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе

128. Матијашевић, Ј. (2013). *Кривичноправна регулатива рачунарског криминалитета*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
129. Матијашевић, Ј., Драгојловић, Ј., Жеж, З. (2012). Кривичноправни оквир заштите животне средине у Европској унији, *Европско законодавство*, год. XI, бр. 41, стр. 286-308
130. Матијашевић – Обрадовић, Ј. (2015). *Кривично процесно право, општи део*, Нови Сад: Универзитет Привредна академија у Новом Саду
131. Матијашевић-Обрадовић, Ј., Обрадовић, А. (2014). Угрожавање безбедности савременог друштва у светлу угрожавања еколошке безбедности, *Култура полиса*, год. XI, бр. 23, стр. 259-276
132. Matijević, M. (2009). Specificnosti suzbijanja ekološkog kriminaliteta. In: *Ecological Safety in post-modern Environment*, 1st International Conference, Juny, 26-27 2009, Vanja Luka: Pan-European University „Apeiron”
133. Мердовић, Б. (2017). *Улога и значај ванкривичних субјеката у политици сузбијања криминалитета*, докторска дисертација, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду
134. Merkouris, S.S., Thomas, S.A., Browning, C.J., Dowling, N.A. (2016). Predictors of outcomes of psychological treatments for disordered gambling: A systematic review, *Clinical Psychology Review*, Volume 48, pages 7-31
135. Мијалковић, С. (2009). Организовани криминал као претња националној безбедности, часопис *Безбедност*, вол. 51, бр. 1-2, стр. 119-132
136. Мијалковић, С., Благојевић, Д. (2014). Међународноправни основи националне безбедности, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, бр. 1., стр. 49-68
137. Мијалковић, С., Субошић, Д., Бошковић, Г. (2011). *Организовани криминал и насиље*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 144-155). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон

138. Мијалковски, М., Ђорђевић, И. (2010). Ризик – специфичан облик угрожавања безбедности, *Војно дело*, вол. 62, бр. 1, стр. 282-306
139. Милановић, Г. (2005). Кривично дело угрожавања јавног саобраћаја у упоредном кривичном праву, часопис *Безбедност*, вол. 47, бр. 2, стр. 237-250
140. Милетић, В. (2017). Привредна кривична дела у праву Републике Србије, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, вол. XXXVI, бр. 2, стр. 111-120
141. Милић, А. (2011). *Етиологија и превенција насиља*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 65-74). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон
142. Милић, И. (2017). *Индивидуализација казне затвора – криминолошки, кривичноправни и пенолошки аспект*, докторска дисертација, Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду
143. Милошевић, М. (2007). Актуелни проблеми сузбијања компјутерског криминала, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминологију и право*, вол. 12, број 1, стр. 57-74
144. Милутиновић, М. (1973). *Криминологија*, Београд: Савремена администрација
145. Милутиновић, М. (1979). *Криминологија*, Београд: Савремена администрација
146. Миљановић Г., Станић Г., Стојановић Г., Терзић Н., Јаношевић М. (2015). Конзумирање алкохола као штетне навике у популацији младих, *Сестринска реч*, вол. 19, бр. 72, стр. 12-15
147. Митровић, М. (2006). Друштвени корени криминалитета у Србији, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, вол. 56, бр. 120, стр. 113-128
148. Михајловић, П., Божић, Љ. (2001). *Судска медицина*, Београд: Виша школа унутрашњих послова
149. Moore L. J., Goldner-Vukov M. (2007). Самоубиство – како дозвати некога да се врати у живот?, *Психијатрија данас*, вол. 39, бр. 2, стр. 197-212

- 150.Настасић, П., Чекеревац, А. (2011). Принципи социјално-психолошког дијагностиковања алкохолизма у социјалном раду, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 6, стр. 421-432
- 151.Нешковић, С. (2013). Демографски трендови и људска безбедност у савременом свету, *Војно дело*, вол. 65, бр. 4, стр. 113-128
- 152.Николић, Г. (2015). Кривичноправна заштита од злоупотребе опојних дрога у Републици Србији, часопис *Безбедност*, вол. 57, бр. 2, стр. 151-164
- 153.Николић, Д. (2007). *Болести зависности: пушење, алкохолизам и наркоманија: књига за сваку породицу*, Београд: Народна књига - Алфа
- 154.Николић, З. (2007). Самоубиства и покушаји самоубиства у Србији – услови, узроци и последице, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, број 2, стр. 27-40
- 155.Николић, З., Јоксић, И. (2011). *Малолетничка делинквенција*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања
- 156.Николић, З. С. (2011). *Савремена социологија*, Нови Сад: Факултет за економију и инжењерски менаџмент
- 157.Николић-Ристановић, В. (2012). Криминалитет малолетника или малолетничка делинквенција: појмовно одређење и његов значај, *Ревизија за криминологију и кривично право*, вол. 50, бр. 1-2, стр. 183-188
- 158.Павићевић, О., Булатовић, А. (2015). Моралне основе друштвеног поретка и криминал, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, вол. XXXIV, бр. 1, стр. 23-41
- 159.Павловић, З. С., Аврамовић, Н. (2014). У трагању за правним и институционалним концептом националне безбедности Републике Србије, *Војно дело*, вол. 66, бр. 1, стр. 145-159
- 160.Павловић, М. (2012). Кривична дела у вези са опојним дрогама, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 63, стр. 443-457
- 161.Павловић, Н. (2010). Кривично дело неовлашћено држање опојних дрога, *Билтен Апелационог суда у Београду*, бр. 1, стр. 61-62

162. Павловић, С., Цветинчанин Кнежевић, Х. (2018). *У име мушког народа – анализа осуђујућих судских пресуда за прекршајно дело проституција*, Београд: Аутономни женски центар
163. Patricia, M., Vamonti, M. S., Elizabeth, C. (2014). Depressive Symptoms and Suicide Risk in Older Adults: Value Placed on Autonomy as a Moderator for Men but Not Women, *Suicide and Life-Threatening Behavior*, vol 44. No. 2, pp. 188–199
164. Пејановић, Љ., Бејатовић, Г., Граховац, Д. (2015). *Угрожавање и заштита информационих система*. У: Прилагођавање правничке регулативе актуелним трендовима у региону: Зборник радова XII традиционалног научног скупа „Правнички дани проф. др Славко Царић” (стр. 203-210). Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе
165. Пејовић, Д. (2016). Проституција у упоредном праву и праву Републике Србије, *Правни прописи*, вол. 7, бр. 2, стр. 324-338
166. Пенев, Г. (2014). Сезоналност суицида у Србији, 1990-2012, *Становништво*, вол. 52, бр. 2, стр. 67-89
167. Пенев, Г. (2016). *Самоубиства у Србији у контексту савремених демографских и друштвеноекономских промена*, докторска дисертација, Београд: Економски факултет Универзитета у Београду
168. Пенев, Г., Становић, Б. (2007). Самоубиства у Србији почетком 21. века и кретања у протеклих педесет година, *Становништво*, вол. 45, бр. 2, стр. 25-62
169. Петковић, В. (1995). *Социологија рада*, Београд: Економски факултет
170. Петрески, Д. Илиев, Е. (2013). Безбедносни изазови у региону. У: *Мултикултуралност и савремено друштво – право, безбедност*, Нови Сад: Висока школа „Правне и пословне академске студије др Лазар Вркатић”, стр. 447-458
171. Петровић, Љ., Анђелковић, Ж. (2010). Институционални облици заштите животне средине, *Политичка ревија*, година (XXII) IX, вол. 26, бр. 4, стр. 177-188
172. Петровић, С. (2002). *Компјутерски криминал*, Београд: МУП Србије

- 173.Петровић, С.П. (2001). *Дрога и људско понашање*, Београд: Партенон
- 174.Пешић-Голубовић, З. (1971). *Личност и друштвени систем*. У: Крешић, Ј. (уред.) (1971). *Социологија – приручник за више и средње школе*, Београд: Издавачко предузеће „Рад”, стр. 301-356
- 175.Piotrowska, P.J., Stride, C.B, Croft, S.E., Rowe, R. (2015). Socioeconomic status and antisocial behaviour among children and adolescents: A systematic review and meta-analysis, *Clinical Psychology Review*, Volume 35, pp. 47-55
- 176.Писарић, М. (2013). Потребни нормативни одговор на проблеме откривања и доказивања дела високотехнолошког криминала, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 47, бр. 1, стр. 291-307
- 177.Писарић, М. М. (2015). Претпоставке за откривање еколошког криминалитета, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 49, бр. 2, стр. 785-795
- 178.Плут, Д., Виденовић, М., Пешић, Ј. (2009). Психосоцијални контекст опијања средњошколаца, *Енграми*, вол. 31, бр. 3-4, стр. 29-38
- 179.Поповић, М. (2010). Кривична дела против полне слободе, часопис *Безбедност*, вол. 52, бр. 1, стр. 109-126
- 180.Поповић-Ћитић, Б., Марковић, М. (2013). Факторска структура теста интернет зависности код ученика старијих разреда основних школа, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 12, бр. 2, стр. 179-200
- 181.Почуча, М. (2014). Породица и незапосленост – стање и перспективе у АП Војводини, *Право – теорија и пракса*, вол. 31, бр. 10-12, стр. 30-42
- 182.Прља, Д., Рељановић, М. (2009). Високотехнолошки криминал – упоредна искуства, *Страни правни живот*, бр. 3, стр. 161-184
- 183.Раденовић, З. (2016). Методика откривања и разјашњавања кривичног дела разбојништва и разбојничке крађе, *Право – теорија и пракса*, вол. 33, бр. 10-12, стр. 31-42
- 184.Радуловић, Д. (2003). Питања дефинисања и класификације зависности и злоупотребе дрога, *Социологија – часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*, вол. 45, бр. 1, стр. 1-14

185. Радуловић, Љ. (2010). Функција образовања у сузбијању малолетничког криминалитета, *Страни правни живот*, бр. 1, стр. 145-168
186. Ракић, М. (2009). Нова идеја или нова политика безбедности, *Политичка ревија*, година (XXI) VIII, вол. 19, бр. 1, стр. 89-112
187. Ракић, М. (2010). Безбедност и/или безбедносна превентива, *Војно дело*, вол. 62, бр. 3, стр. 218-231
188. Ракић, М. (2010). Проблем дроге и савременог друштва, *Политичка ревија*, година (XXII) IX, вол. 23, бр. 1, стр. 201-220
189. Ранђеловић, Д. М., Никач, Ж., Стефановић, М. (2012). Софтверски алати и прање новца као облик високотехнолошког криминала, *Пословна економија*, вол. 6, бр. 2, стр. 97-118
190. Ристивојевић, Б. (2015). Утицај вредносних ставова о постојању слободе воље у проституцији на обликовање кривичноправне реакције на трговину људима, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, број 1, стр. 1-15
191. Ристивојевић, Б. (2016). Морални крсташки поход државе на спаваћу собу – прекршај проституције у новом ЗоЈРМ, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 50, бр. 2, стр. 493-512
192. Роквић, В., Јефтић, З. (2015). Health issues as security issues, *Војно дело*, вол. 67, бр. 6, стр. 53-69
193. Савић, А., Стајић, Љ. (2006). *Основи цивилне безбедности*, Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије
194. Симеуновић, Д. (2009). *Тероризам*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду
195. Симеуновић-Патић, Б. (2014). Домашаји и перспективе научног знања у превенцији малолетничке делинквенције, *Ревиија за криминологију и кривично право*, вол. 52, бр. 2, стр. 121-139
196. Симић, Д. Р. (2002). *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Београд: Службени лист СРЈ и Факултет политичких наука

197. Скакавац, З., Скакавац, Т. (2011). *Утицај медија на експанзију насилничког криминалитета*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 204-217). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон
198. Скакавац, Т. (2014). *Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела*, докторска дисертација, Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу
199. Скакавац, Т. (2017). Проблематика прекршаја против јавног реда и мира на подручју полицијске управе Нови Сад – стање и карактеристике, *CIVITAS*, вол. 7, бр. 2, стр. 75-87
200. Славковић, В. (2015). Законско уређење проституције, *Правни записи*, вол. 6, бр. 2, стр. 375-393
201. Спасић, В. (2006). Актуелна питања у области сајбер криминала, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 1, стр. 107-130
202. Спасић, Д. (2007). „Сабља” није пресекла ланце проституције, *Ревизија за безбедност - стручни часопис о корупцији и организованом криминалу*, број 3, септембар, стр. 20-23
203. Сретовић, Д., Талијан, М., Бериша, Х. (2016). Савремени концепт безбедности, *Војно дело*, вол. 68, бр. 1, стр. 73-101
204. Стајић, Љ. (2004). *Основи безбедности*, Београд: Полицијска академија
205. Стајић, Љ. (2005). *Основи безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, Београд: Факултет цивилне одбране и Издавачка кућа „Драганић”
206. Стајић, Љ. (2010). *Основи система безбедности*, Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду
207. Стајић, Љ. (2011). Извори, облици и носиоци угрожавања нематеријалне имовине земаља у транзицији, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 45, бр. 2, стр. 73-90
208. Стајић, Љ. (2014). Безбедносна култура као фактор заштите животне средине, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 48, бр. 4, стр. 69-84

209. Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду
210. Станаревић, С.С., Бодин, М.М. (2014). Безбедносна култура као друштвени ресурс националне безбедности, *Војно дело*, вол. 66, бр. 1, стр. 84-104
211. Станић, М. (2014). Дефинисање садржаја појма безбедности, *Војно дело*, вол. 66, бр. 2, стр. 93-113
212. Станковић, Б., Пенев, Г. (2009). Социокултурни контекст суицидног понашања и неке релевантне чињенице о самоубиствима у Србији, *Социолошки преглед*, вол. XLIII, бр. 2, стр. 155-184
213. Станковић, З., Беговић, Д. (1995). *Алкохолизам од прве до последње чаше – терапијски приручник*, Београд: Креативни центар
214. Станојковић, Б. (2013). *Социјални аспекти наркоманије младих као узрок безбедносних проблема у Републици Србији*, докторска дисертација, Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду
215. Станојковић, Б., Јовановић, З., Ђурчић, Н., (2015). Социјално-економске последице злоупотребе опојних дрога на породицу и економску способност друштва, *Економика*, вол. 61, бр. 3, стр. 151-162
216. Стевановић, З. (2011). *Проституција: изопаченост и/или бизнис*. У: Крон, Л., Кнежић, Б. (уред.) (2011). *Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 279-288
217. Стевановић, З. (2013). Дистинкција између нормалног и девијантног, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, вол. XXXII, бр. 2, стр. 155-163
218. Стевановић, З. (2013). Интернет зависност – од игре до патологије, *Ревизија за криминологију и кривично право*, вол. 51, бр. 1, стр. 63-74
219. Стевановић, З. М. (2013). *Социјална патологија*, Нови Пазар: Универзитет у Новом Пазару
220. Стевановић, З. М. (2013). *Социјалне девијације и друштвена реакција*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања

221. Стојановић, З. (2012). *Кривично право – општи део*, Београд: Правна књига
222. Стојковић, Б. (2013). Методологија процењивања изазова, ризика и претњи за потребе стратегијског менаџмента у области безбедности, часопис *Безбедност*, вол. 55, бр. 3, стр. 36-52
223. Суботин, М., Одаловић, Т. (2016). Социјалнопатолошке појаве у породици и њихов утицај на делинквентно понашање малолетника, *Право – теорија и пракса*, вол. 33, бр. 10-12, стр. 43-55
224. Суботин, М., Пастор, Б. (2018). Улога мас-медија у подизању нивоа еколошке свести и афирмацији еколошке безбедности, *Култура полиса*, год. XV, посебно издање, стр. 75-86
225. Суботић, М. (2010). Одређење савременог екстремизма, *Војно дело*, вол. 62, бр. 3, стр. 297-313
226. Галијан, М. (2015). *Јачање институционалних и кадровских капацитета безбедносних установа*. У: Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине, уред. Hughson, М., Стевановић, З., Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 255-290
227. Галијан, М., Татић, В., Лојић, Р. (2015). Утицај стања привреде на економску и националну безбедност, *Војно дело*, вол. 67, бр. 1, стр. 200-215
228. Task Force on Suicide in Canada. *Suicide in Canada* (1994). Ottawa: Ministry of National Health and Welfare
229. Таховић, Ј. (1961). *Кривично право – општи део*, Београд: Савремена администрација
230. Годоровић, З. (2010). Еколошка безбедност као подсистем националне безбедности, *Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, вол. 15, бр. 1, стр. 141-160
231. Гојагић, М. (2015). *Безбедност друмског саобраћаја*, Брчко: Европски универзитет Брчко дистрикта
232. Горлак, Н. (2016). Слика малолетника у медијима – деца као посматрачи насиља, *Комуникације, медији, култура*, бр. 8, стр. 213-224

233. Тукар, М. (2018). *Коментар Закона о јавном реду и миру*, Београд: Службени гласник
234. Henslin, J. M. (2006). *Social problems*, Upper Saddle River: Pearson
235. Хинић, Д. (2008). Кориснички профили интернет зависника у Србији, *Психологија*, вол. 41, бр. 4, стр. 435-453
236. Хрнчић, Ј. (2015). *Превенција антисоцијалног понашања код младих*. У: Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине, уред. Hughson, М., Стевановић, З., Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 109-122
237. Hudolin, V. (1979). *Alkoholizam*, Zagreb: Jugoslovenska medicinska naklada
238. Хумболт, В. ф. (1991). *Идеје за покушај одређивања граница делотворности државе*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића
239. Царић, М., Матијашевић-Обрадовић, Ј. (2017). *Привредни криминалитет*, Универзитет Привредна академија у Новом Саду
240. Цветковић, Д. М., Јовановић З., Бешић, Д. Р. (2016). Привредни криминалитет у Републици Србији у периоду од 2006. до 2015. године, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 50, бр. 2, стр. 569-584
241. Cester, D., Walker, R. L. (2007). Hopelessness, helplessness and haplessness as predictors of suicidal ideation, *Omega (Westport)*, vol. 55, no. 4, pp. 321–324
242. Crump, C., Sundquist, K., Sundquist, J., Winkleby, M. A. (2014). Sociodemographic, psychiatric and somatic risk factors for suicide: a Swedish national cohort study, *Psychological Medicine*, vol. 44, no. 2, pp. 279–289
243. Cukrowicz, K. C., Ekblad, A. G., Cheavens, J. S., Rosenthal, M. Z., Lynch, T. R. (2008). Coping and thought suppression as predictors of suicidal ideation in depressed older adults with personality disorders, *Aging Ment Health*, vol. 12, no. 1, pp. 149–157
244. Cho, S., Dreher, A., Neumayer, E. (2013). Does legalized prostitution increase human trafficking?, *World Development*, Volume 41, January, pages 67-82
245. Christopherson, B. (2016). Moderate Alcohol Consumption — Weighing the Risks, *Social Work Today*, May/June, Vol. 16, No. 3

246. Чејовић, Б. (1982). *Кривично право – општи део*, Београд: Привредна штампа
247. Чејовић, Б., Кулић, М. (2014). *Кривично право*, Нови Сад: Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе
248. Шарчевић, З. (2011). *Утицај економског развоја регије на насилнички криминалитет*. У: Насилнички криминалитет - етиологија, феноменологија, сузбијање: Међународно научно-стручна конференција, Бања Лука, 24. јуни 2011. (стр. 471-482). Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон
249. Шепаровић, З. (1981). *Криминологија и социјална патологија*, Загреб: Правни факултет у Загребу, Центар за стручно усавршавање и сурадњу с удруженим радом
250. Шикман, М. (2013). Структура и облици испољавања привредног криминала у Републици Српској, часопис *Безбедност*, вол. 55, бр. 2, стр. 64-83
251. Шипетић-Грујичић, С. (2004). *Социолошки аспекти злоупотребе психоактивних супстанци*. У: Болести зависности (ур. Димитрије Миловановић, Славко Сакоман, Јован Мићић, Иван Димитријевић), Београд: Европски центар за мир и развој Универзитета за мир Уједињених нација, стр. 123-131
252. Шкулић, М. (2003). *Организовани криминалитет – појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд: Досије
253. Шобот, В., Ивановић-Ковачевић, С., Марковић, Ј., Срдановић-Мараш, Ј., Мишић-Павков, Г. (2010). Малолетничка делинквенција, *Енграми*, вол. 32, бр. 3, стр. 53-61
254. Шпадијер-Џинић, Ј. (1988). *Социјална патологија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
255. Štifanić, М. (1995). Alkohol i društvene znanosti, *Društvena istraživanja*, vol. 4, br. 4-5, str. 703-719
256. Wo, С., Lee, Ј., Lee, М., Liao, S., Chang, С., Chen, С., Lung, F. (2016). Predictive validity of a five-item symptom checklist to screen psychiatric morbidity and suicide ideation in general population and psychiatric settings, *Journal of the Formosan Medical Association*, Volume 115, Issue 6, pages 395-403

257. World Health Organization (1999). *Terminology and Information on Drugs*, New York: WHO
258. World Health Organization (2013). *World health statistics 2013: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals*, Geneva, Switzerland: World health organization
259. World Health Organization (2014). *World health statistics 2014: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals*, Geneva, Switzerland: World health organization

Закони и други правни прописи

1. Закон о безбедности саобраћаја на путевима („Сл. гласник РС”, бр. 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - одлука УС, 55/2014, 96/2015 - др. закон, 9/2016 - одлука УС, 24/2018, 41/2018 и 41/2018 - др. закон)
2. Закон о добробити животиња („Сл. гласник РС”, бр. 41/2009)
3. Закон о заштити животне средине („Сл. гласник РС”, бр. 135/2004, 36/2009 – др. закон, 72/2009 – др. закон, 43/2011 – одлука УС и 14/2016)
4. Закон о заштити од пожара („Сл. гласник РС”, бр./ 111/2009 и 20/2015)
5. Закон о заштити потрошача („Сл. гласник РС”, бр. 62/2014, 6/2016 – др. закон и 44/2018 – др. закон)
6. Закон о играма на срећу („Сл. гласник РС”, бр. 88/2011, 93/2012 – др. закон и 30/2018)
7. Закон о јавном реду и миру („Сл. гласник РС”, бр. 6/2016 и 24/2018)
8. Закон о јавном реду и миру („Сл. гласник РС”, бр. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – др. закон и 85/2005 – др. закон)
9. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Сл. гласник РС”, бр. 85/2005)
10. Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала („Сл. гласник РС”, бр. 61/2005 и 104/2009)

11. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела („Сл. гласник РС”, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – др. закон, 101/11 – др. закон и 32/13)
12. Закон о прекршајима („Сл. гласник РС”, бр.65/2013, 13/2016 и 98/2016 – одлука УС)
13. Закон о психоактивним контролисаним супстанцама („Сл. гласник РС”, бр. 99/2010 и 57/2018)
14. Kazenski zakonik Slovenije, *Službeni glasnik Republike Slovenije*, br. 39/09, 91/11, 50/12, 6/16, 54/15, 38/16. i 27/17
15. Kazneni zakon Hrvatske, *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15. i 101/17
16. Кривични законик („Сл. гласник РС”, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016)
17. Кривични законик Црне Горе, *Службени лист РЦГ*, бр. 70/2003, 13/2004 - испр. и 47/2006 и *Службени лист ЦГ*, бр. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - др. закон, 40/2013, 56/2013 - испр., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - др. закон, 44/2017 и 49/2018
18. Национална стратегија за борбу против организованог криминала („Сл. гласник РС”, бр. 23/2009)
19. Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014-2021.године („Сл. гласник РС”, бр. 1/15)
20. Стратегија националне безбедности („Сл. гласник РС”, бр. 88/2009)
21. Уредба о Националном програму превенције штетне употребе алкохола и алкохолом узрокованих поремећаја у Републици Србији („Сл. гласник РС”, бр. 115/2017)
22. Устав Републике Србије („Сл. гласник РС”, бр. 98/2006)

Судска пракса

1. Пресуда Апелационог суда у Београду Кж1.бр. 3146/11 од 22.03.2012. године - пресуда Вишег суда у Београду, К.бр. 3974/10 од 28.03.2011. године
2. Пресуда Врховног касационог суда Кзз 133/10 од 09.06.2010. године
3. Пресуда Врховног касационог суда Кзз.22/11 од 13.04.2011. године
4. Пресуда Врховног суда Србије Кж. 124/08 од 07.02.2008. године

Интернет извори

1. Агенција за безбедност саобраћаја, Сектор за превенцију и локалне самоуправе, Статистика, Статистички извештаји, Статистички извештај о стању безбедности саобраћаја у Републици Србији у 2016. години - <http://www.abs.gov.rs/> (26.07.2017.)
2. Акциони план за спровођење стратегије о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2017. године - <http://www.kzbpd.gov.rs/wp-content/uploads/2017/04/Akcioni-plan-2014-2017.pdf> (18.10.2018.)
3. Атина, удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика родно заснованог насиља, Шведско решење проблема проституције: Зашто нико ово није већ покушао? - <http://www.atina.org.rs/sr/%C5%A1vedsko-re%C5%A1enje-problema-prostitucije-za%C5%A1to-niko-ovo-nije-ve%C4%87-poku%C5%A1ao> (23.10.2018.)
4. *Борба против организованог криминала у Србији - законодавство и пракса*, Београдски центар за људска права, доступно на: <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/10/Borba-protiv-organizovanog-kriminala-u-srbiji-zakonodavstvo-i-praksa-2008.pdf> (10.08.2018.)

5. Вечерње новости - [www.novosti.rs/вести/планета.479.html: 679161-Лукашенкова-борба-против-нерадника](http://www.novosti.rs/вести/планета.479.html:679161-Лукашенкова-борба-против-нерадника) (20.10.2018.)
6. Gambling, The Free Dictionary - <https://www.thefreedictionary.com/gambling> (15.10.2018)
7. Грађани Србије о насиљу, Истраживање јавног мњења „Грађани Србије о безбедности – потенцијал за насиље”, Београдски центар за безбедносну политику – доступно на:
http://www.bezbednost.org/upload/document/gradjani_srbije_o_nasilju_izvestaj.pdf (08.08.2018.)
8. Економске вести - <http://ekonomskavesti.com/privreda/belorusi-protestuju-zbog-poreza-na-besposlicarenje/> (20.10.2018.)
9. EurActiv - <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/4899-i-evropu-mue-mladi-besposliari?> (07.10.2018.)
10. European Parliament, Directorate-general for internal policies, Policy department citizens' rights and constitutional affairs, Sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality - [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493040/IPOL-FEMM_ET\(2014\)493040_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493040/IPOL-FEMM_ET(2014)493040_EN.pdf) (23.10.2018.)
11. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2012). *NEETs Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*, Luxembourg: Publications Office of the European Union - https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2012/54/en/1/EF1254EN.pdf (22.10.2018.)
12. Jakobsson, N., Kotsadam, A. (2010). *The Law and Economics of International Sex Slavery: Prostitution laws and trafficking for sexual exploitation*, Gothenburg: University of Gothenburg, School of Business, Economics and Law – доступно на:
<https://andreaskotsadam.files.wordpress.com/2010/06/trafficking.pdf> (23.03.2018.)

13. ЈП „Србијашуме”, Шуме, Заштита шума - <http://www.srbijasume.rs/zastsuma.html> (25.07.2017.)
14. Канцеларија за борбу против дрога, служба Владе Републике Србије, Извештај о активностима Канцеларије за борбу против дрога за период од 01.11.2015. године до 31.01.2016. године - <http://www.kzbpd.gov.rs/wp-content/uploads/2017/11/IZVESTAJ-PEKIC.pdf> (18.10.2018.)
15. Константиновић, С., Узроци рецидивизма и третман повратника, стр. 389-410, <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadrzaj/zbornici/z17/21z17.pdf> (01.10.2018.)
16. Коцкање и криминал – има нека тајна веза, <http://kockanjegambling.blogspot.com/2015/07/kockanje-i-kriminal-ima-neka-tajna-veza.html> (14.10.2018.)
17. Loring, B. (2014). *Alcohol and inequities - Guidance for addressing inequities in alcohol-related harm*, World Health Organization - http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/247629/Alcohol-and-Inequities.pdf?ua=1 (20.08.2018.)
18. Mayo Clinic, Patient Care & Health Information, Diseases & Conditions, Compulsive gambling, Symptoms & causes - <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/compulsive-gambling/symptoms-causes/syc-20355178> (05.10.2018.)
19. Муњижа, М., Социјалнопатолошке појаве и психопатологија - <http://www.munjiza.com/index.php/en/edukativni-materijal/category/26-predavanja-specijalizantima-iz-psihiatrije-i-psiologije?download=120:predavanja&start=20> (27.09.2018.)
20. Мушкиња Хајндрих, А., Драгин, А., Душков, М. (2011). *Дечје просјачење у Војводини: истраживање*, Нови Сад: Покрајински омбудсман – доступно на: <https://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/362/Prosjacenje%20dec.pdf> (07.10.2018.)

21. Национално истраживање о стиливима живота становништва Србије 2014. године: коришћење психоактивних супстанци и игре на срећу, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут” - <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/Izvestaj%20srpski%20web.pdf> (21.08.2018.)
22. Нови Сад - <https://novisad.com/vesti/savet-roditelja-podrzala-uvodjenje-policijskog-casa-za-maloletnike-4836> (17.10.2018.)
23. Одељење за ментално здравље Светске здравствене организације (2000). *Превенција самоубиства – приручник за службенике затвора* (ур. Лечић-Тошевски, Д.), Београд: Институт за ментално здравље – https://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/resprison_005_Serbian_zatvor.pdf (18.09.2018.)
24. Проблематично и патолошко коцкање - <http://angazujse.info/problem-kockanja/problematicno-i-patolosko-kockanje> (15.10.2018.)
25. RAINN (Rape, Abuse & Incest National Network), Statistics - <https://www.rainn.org/statistics> (15.08.2018.)
26. Републички завод за статистику, Република Србија, Подаци – правосуђе, Осуђена пунолетна лица према кривичном делу 2004-2016 - <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=145> (05.08.2017.)
27. Скупштина Града Новог Сада - <https://skupstina.novisad.rs/2018/10/05/sednica-koordinacionog-tela-za-borbu-protiv-nasilja-u-osnovnim-i-srednjim-skolama-4/> (17.10.2018.)
28. Тешић, В. (2005). Етиологија и превенција појава угрожавања безбедности, Београд: Истраживачки центар за питања безбедности Западног Балкана – доступно на: <http://www.wbrc.rs/wp-content/uploads/2012/11/Etiologija-i-prevenција-pojava-ugrozavanja-bezbednosti.pdf> (08.02.2018.)
29. Третман и превенција зависности - <http://entera.rs/tretman-i-prevenција-zavisnosti/> (22.10.2018)
30. Удружење „Prevent”, Нови Сад - <http://prevent.org.rs/> (25.10.2018.)

31. Центар „Срце”, пружање емотивне подршке особама у кризи и превенција самоубиства - <http://www.centarsrce.org/index.php> (21.10.2018.)
32. Шта је интернет зависност? - <http://www.pametnoibezbedno.gov.rs/rs-lat/vesti/vest/sta-je-internet-zavisnost> (22.10.2018)
33. Шуловић, В. (2010). *Значење концепта безбедности и теорија секуритизације*, Београд: Београдски центар за безбедносну политику, Публикације - <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/714/Znacenje-koncepta-bezbednosti-i-teorija.shtml> (04.01.2018.)
34. World Internet Usage and Population Statistics, Ending with June 30, 2018 - <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>
35. World Health Organization, Global status report on alcohol and health 2014 - http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/msb_gsr_2014_1.pdf?ua=1 (22.08.2018.)
36. World Health Organization, European action plan to reduce the harmful use of alcohol 2012 – 2020 – http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/178163/E96726.pdf?ua=1 (20.08.2018.)
37. World Health Organization, Preventing suicide: a global imperative - http://www.who.int/mental_health/suicide-prevention/world_report_2014/en/ (21.10.2018.)
38. World Health Organization, World report on violence and health - http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf?ua=1 (04.08.2017.)
39. World Health Organization, World health statistics - http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en/ (23.08.2018.)
40. World Health Organization, World health statistics 2016: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals - http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2016/en/ (23.08.2018.)

41. When suicide was illegal, BBC News - <https://www.bbc.com/news/magazine-14374296> (19.09.2018.)
42. 021 - Новосадски информативни портал - <http://www.021.rs/Svesti/Ankete/94> (25.10.2018.)

СПИСАК ТАБЕЛА И ГРАФИКОНА

Списак табела приказаних у докторској дисертацији:

Број табеле	Назив табеле	Број стране
Табела 1.	Облици насиља у Републици Србији који највише брину грађане и њихова процентуална заступљеност	82
Табела 2.	Пријављена и осуђена лица, према кривичном делу	83
Табела 3.	Мишљење грађана о главним узроцима насиља у друштву изражено у процентима	85
Табела 4.	Одговорни за насиље у друштву према мишљењу грађана Републике Србије	86
Табела 5.	Мере које би држава требало да предузме у циљу смањења насиља у друштву према мишљењу грађана Србије	88
Табела 6.	Број корисника интернета у свету према регијама	206
Табела 7.	Број самоубистава у Европи по државама на 100.000 становника, годишње	221
Табела 8.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Укупно – познати – непознати	263
Табела 9.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Одбачена кривична пријава	264
Табела 10.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Прекинута истрага – Обустављена истрага	265
Табела 11.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Подигнута оптужница / оптужни предлог	266

Табела 12.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Оптужени, Осуђујућа пресуда – Мере безбедности	267
Табела 13.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Испитивање оптужног акта – Одбацивање оптужбе – Обустава поступка	268
Табела 14.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Одбијајућа пресуда	269
Табела 15.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2016. годину – Ослобађајућа пресуда	270
Табела 16.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Укупно – познати – непознати	271
Табела 17.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Одбачена кривична пријава	272
Табела 18.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Прекинута истрага – Обустављена истрага	273
Табела 19.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Подигнута оптужница / оптужни предлог	274
Табела 20.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Оптужени, Осуђујућа пресуда – Мере безбедности	275
Табела 21.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Испитивање оптужног акта – Одбацивање оптужбе – Обустава поступка	276
Табела 22.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015. годину – Одбијајућа пресуда	277
Табела 23.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2015.	278

	годину – Ослобађајућа пресуда	
Табела 24.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Укупно – познати – непознати	279
Табела 25.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Одбачена кривична пријава	280
Табела 26.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Прекинута истрага – Обустављена истрага	281
Табела 27.	Пријављена пунолетна лица, према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Подигнута оптужница / оптужни предлог	282
Табела 28.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Оптужени, Осуђујућа пресуда – Мере безбедности	283
Табела 29.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Одбацивање приватне тужбе – Обустава поступка	284
Табела 30.	Оптужена пунолетна лица, донете пресуде и изречене мере безбедности према кривичном делу и врсти одлуке, за 2014. годину – Ослобађање од оптужбе – Оптужба одбијена	285
Табела 31.	Резултати анкете	294

Списак графикана приказаних у докторској дисертацији:

Број графикана	Назив графикана	Број стране
Графикон 1.	Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Који појавни облик социјалне патологије сматрате да је у Србији највише распрострањен?	297
Графикон 2.	Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Да ли сматрате да социјална патологија угрожава безбедност државе и друштва?	299

Графикон 3.	Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Када је реч о неоружаним изворима угрожавања безбедности, највише Вас забрињава...	302
Графикон 4.	Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Да ли је према Вашем мишљењу у Србији адекватан кривичноправни третман социјалнопатолошких појава?	304
Графикон 5.	Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Према Вашем мишљењу главни узрок социјалне патологије је...	306
Графикон 6.	Приказ процентуалне заступљености одговора свих испитаника обухваћених истраживањем датих на питање: Ко према Вашем мишљењу има највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава?	308

ПРИЛОЗИ

Прилог 1. Анкетни упитник

АНКЕТНИ УПИТНИК

Анкета представља део истраживања у оквиру докторске дисертације под називом „Утицај социјалне патологије на безбедност државе и друштва са освртом на кривичноправну регулативу” и намењена је анкетирању дипломираних правника, мастер правника, односно магистара права и доктора правних наука.

Анкета је анонимна.

Молимо Вас да заокруживањем само једног од понуђених одговора исказете Ваше мишљење у погледу одговора на постављено питање.

Хвала на сарадњи!

1. Ваш степен стручне спреме:

- а) Основне академске студије
- б) Магистарске/мастер академске студије
- в) Докторске академске студије

2. Који појавни облик социјалне патологије сматрате да је у Србији највише распрострањен?

- а) Криминалитет
- б) Наркоманија
- в) Алкохолизам
- г) Проституција
- д) Коцкање
- ђ) Интернет зависност
- е) Самоубиства

3. Да ли сматрате да социјална патологија угрожава безбедност државе и друштва?

- а) Да
- б) Делимично
- в) Не знам
- г) Не

4. Када је реч о неоружаним изворима угрожавања безбедности, највише Вас забрињава...

- а) Угрожавање безбедности саобраћаја
- б) Екстремизам
- в) Нарушавање јавног реда и мира
- г) Угрожавање животне средине
- д) Социопатолошки облици угрожавања

ђ) Пожари

е) Ништа од понуђеног

5. Да ли је према Вашем мишљењу у Србији адекватан кривичноправни третман социјалнопатолошких појава?

а) Да

б) Делимично

в) Не знам

г) Не

6. Према Вашем мишљењу главни узрок социјалне патологије је...

а) Економска ситуација

б) Лош образовни систем

в) Дисфункционална породица

г) Урушен систем вредности у друштву

д) Ендогени фактори

ђ) Утицај медија

7. Ко према Вашем мишљењу има највећу улогу у превенцији социјалнопатолошких појава?

а) Државне институције

б) Невладине организације

в) Породица

г) Медији